

Semper fidelis?

De geschiedenis van de executieoord en Rieme en Oostakker

Tim De Craene

Promotor: Prof. Dr. Bruno De Wever

Commissarissen: Drs. Koen Aerts en Drs. Robby Van Eetvelde

Academiejaar 2007-2008

Masterscriptie tot het behalen van de graad van Master in de geschiedenis

DANKWOORD

Bij het begin van deze scriptie past het enkele mensen te bedanken zonder wie dit werk nooit tot stand was gekomen. Ik begin uiteraard met mijn promotor, Prof. Dr. Bruno De Wever, die mijn voorstel voor dit onderwerp ten volle heeft gesteund, en steeds bereikbaar was voor wetenschappelijk advies. Ook de beide commissarissen, Koen Aerts en Robby Van Eetvelde, waren te allen tijde aanspreekbaar.

Mijn dank gaat ook uit naar alle leden van het Herdenkingscomité, die steeds uitstekend meewerkten met dit onderzoek, niet naar de censuur grepen en mij zelfs toelieten op hun voor het publiek gesloten vergaderingen. In het bijzonder bedank ik erevoorzitter Marc Ongena, die me wegwijs maakte in zijn vereniging en enkele interessante onderzoekspunten aanstipte.

Ik bedank verder ook alle werknemers van de archiefinstellingen die mij een zeer goede dienstverlening boden bij de raadpleging van de verschillende documenten en archieven. De mensen van het Vredeshuis in Gent creëerden een zeer aangename studie- en werkomgeving voor het doorploegen van het belangrijkste archief. Ook de talrijke privépersonen die me inzage verleenden in hun persoonlijke archieven of collecties mogen niet vergeten worden. In het bijzonder vermeld ik Valentin Jamart en Ronnie Van Coillie, die me beiden ook warm maakten voor de geschiedenis van het verzet en de executieoord in het bijzonder. Ook Prof. Dr. Michel Piette mag ik niet vergeten, voor zijn toestemming tot inzage van het archief van zijn vakgroep, en zijn vertrouwen in mijn discretie. Dimitri Roden ben ik zeer erkentelijk voor de kostbare uren die hij spendeerde aan het opzoeken en digitaliseren van de gerechtsakten van de tientallen gefusilleerden.

Ik ben ook dankbaar voor de inbreng van enkele familieleden van de slachtoffers. Zij boden me een waardevolle blik vanuit een heel ander perspectief. Ik denk vooral aan Filibert Styns, die het verloop van mijn onderzoek van nabij volgde en die ook spontaan hielp met het verzamelen van documentatie. Ook de andere mensen die een interview toestonden ben ik dankbaar omdat ze hun ervaringen en visie met mij wilden delen.

Een laatste woord van dank reserveer ik graag voor mijn ouders, zonder wiens steun ik mijn studies nooit tot een goed einde had kunnen brengen, mijn vrienden en grootouders, en in het bijzonder mijn grootvader Maurice die dit eindpunt van mijn studies net niet meer heeft mogen meemaken.

LIJST VAN AFKORTINGEN

AIG	Koninklijk Werk der Automobielen voor Invaliden en Grootoorlogsverminkten
AVS	Audio Video Studio (Oost-Vlaamse regionale televisiezender)
BA-MA	Bundesarchiv-Militärarchiv
BNB	Belgisch Nationaal Blok
BRD	Bundesrepublik Deutschland
CNPPA	<i>Franstalige afkorting, zie NCPGR</i>
CVP	Christelijke Volkspartij
DDR	Deutsche Demokratische Republik
FG	Feldgendarmerie
FK	Feldkommandatur
Gestapo	Geheime Staatspolizei
GFP	Geheime Feldpolizei
GL	Geheim Leger
HERO	Herdenkingscomité der Executieoorden Rieme en Oostakker
KGPH	Koninklijke Gentse Politieharmonie
KUIAD	Koninklijke Unie der Inlichtings- en Actiediensten
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NCPGR	Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen en hun Rechthebbenden
NMBS	Nationale Maatschappij voor de Buurtspoorwegen
NSB	Koninklijke Nationale Strijdersbond van België
NSPV	Nationaal Syndicaat van het Politie- en Veiligheidspersoneel
NVEPG	Nederlandse Vereniging van Ex-Politieke Gevangenen
OF	Onafhankelijkheidsfront
OFK	Oberfeldkommandatur
OKW	Oberkommando der Wehrmacht
OMBR	Organisation Militaire Belge de Résistance
PA	Gewapende Partizanen
PM	Patriottische Militie
PS	Parti Socialiste
PSC/CVP	Parti Social Chrétien / Christelijke Volkspartij
PTT	Posterijen, Telegraaf en Telefoon
RAF	Royal Air Force
RTBF	Radio-Télévision belge de la Communauté française
SA	Société Anonyme
Sipo-SD	Sicherheitspolizei und Sicherheitsdienst
SOMA	Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij
SS	Schutzstaffel

ULB	Université Libre de Bruxelles
URPE	<i>Franstalige afkorting, zie UWVE</i>
USRA	Union des Services de Renseignement et d'Action
UWVE	Unie van de Weerstanders voor een Verenigd Europa
V2	Vergeltungswaffe 2
VNV	Vlaams Nationaal Verbond
VU	Volksunie
VWW	Koninklijke Vereniging van Weggevoerden en Werkweigeraars
VZW	Vereniging Zonder Winstoogmerk

INHOUDSOPGAVE

Dankwoord	3
Lijst van afkortingen	4
Inhoudsopgave	6
INLEIDING	12
Hoofdstuk 1: Probleemstelling en verantwoording	13
Hoofdstuk 2: Methodologie	15
2.1. Werkwijze	15
2.2. Verantwoording van de bronnen	16
2.3. Bibliografie	19
2.3.1. Onuitgegeven bronnen	19
2.3.2. Uitgegeven bronnen	23
2.3.3. Pers	23
2.3.4. Werken (Boeken, tijdschriftartikels en verhandelingen)	24
2.3.5. Mondelinge bronnen	31
2.3.6. Elektronische bronnen	32
DEEL I. DE EXECUTIEOORDEN RIEME EN OOSTAKKER VOOR EN TIJDENS DE TWEEDE WERELDOORLOG	33
Hoofdstuk 1: Situering	33
1.1. Rieme tijdens de Tweede Wereldoorlog	33
1.2. Voorgeschiedenis en ligging van het Riemse executieoord	34
1.3. Oostakker tijdens de Tweede Wereldoorlog	35
1.4. Voorgeschiedenis en ligging van het Oostakkerse executieoord	35
Hoofdstuk 2: Terechtstellingen in bezet België	37
2.1. De doodstraf in België en Duitsland	37
2.2. De dodentol van het Belgisch verzet	38
2.3. Aantal terechtgestelden	39
2.4. Oorden van verschrikking en beproeving	40
2.4.1. Antwerpen en Limburg	40

2.4.2. Brabant	41
2.4.3. Wallonië.....	41
2.4.4. Oost- en West-Vlaanderen	41
2.4.5. Het Oord der Gefusilleerden in Gent	42
Hoofdstuk 3: Rieme en Oostakker als Duitse executieplaatsen.....	44
3.1. Actoren	44
3.1.1. De bezettende militaire overheid.....	44
3.1.2. De politie- en inlichtingendiensten	45
3.1.3. De militaire strafrechtplegers.....	46
3.1.4. Het executiepeloton	47
3.2. Kroniek van een aangekondigde dood	48
3.2.1. Arrestatie	48
3.2.2. Gevangenschap	48
3.2.3. Veroordeling	49
3.2.4. Genadeverzoek.....	50
3.2.5. De laatste nacht.....	51
3.2.6. Naar de executieplaats	53
3.2.7. Fusillade	54
3.2.8. Begraving	57
3.2.9. Administratieve afhandeling	58
Hoofdstuk 4: Besluit	59
DEEL II. SLACHTOFFERS.....	60
Hoofdstuk 1: De gefusilleerden van Rieme	62
1.1. April 1942: de eerste collectieve terechtstelling.....	62
1.2. Nog 7 terechtstellingen in 1942	63
1.3. De zomer van 1943: de mysterieuze terugkeer naar Rieme.....	65
1.4. Augustus 1943: het einde van Schiesstand Rieme als executieplaats	66
Hoofdstuk 2: De gefusilleerden van Oostakker	69
2.1. Het voorjaar van 1943: de eerste terechtstellingen in Oostakker	69
2.2. Het najaar van 1943: een korte, maar hevige heropflakking	71
2.3. Terechtstellingen hervat op 20 mei 1944	75
2.4. Acht gijzelaars terechtgesteld	76
2.5. De zomer van 1944: ononderbroken terechtstellingen	78
2.6. Opnieuw vijftien gijzelaars terechtgesteld	80

2.7. Albert Temmerman, begraven in Oostakker	83
Hoofdstuk 3: De gefusilleerden van Koudekerke	85
Hoofdstuk 4: De onthoofden van München.....	87
Hoofdstuk 5: Vergeten helden, verdrongen verleden	90
5.1. Remi Cours, de herontdekte held	90
5.2. Een eerste crimineel in Rieme gefusilleerd	92
5.3. De bende van Bazel	94
5.4. Een veedief in Oostakker herdacht	95
5.5. Een dodelijk schampschot	96
5.6. Zwart, wit of grijs ?	97
5.7. Hilaire VDB, de gekraakte verzetsman	99
5.8. Michel Terny: de valse claim	100
5.9. Duitse slachtoffers	101
5.10. Andere slachtoffers	102
Hoofdstuk 6: Analyse en besluit	104
6.1. Kwantitatieve analyse.....	104
6.1.1. Leeftijd bij terechtstelling.....	104
6.1.2. Duur van de gevangenschap	105
6.1.3. Beroep	106
6.2. Kwalitatieve analyse en besluit	107
 DEEL III. VAN DODENAKKER TOT HERDENKINGSPLAATS. NAOORLOGSE GESCHIEDENIS VAN DE EXECUTIEOORDEN	 110
Hoofdstuk 1: Ruiming van de begraafplaats Oostakker	112
1.1. Verloop en organisatie	112
1.2. Ontgraving	113
1.3. Identificatie.....	114
1.4. Autopsie.....	115
1.5. Herbegravenis	116
Hoofdstuk 2: Oprichting van de executieoord	118
2.1. Het executieoord Rieme	118
2.2. Het executieoord Oostakker	120
Hoofdstuk 3: Inventaris van de executieoord	124
3.1. Het executieoord Rieme	124
3.2. Het executieoord Oostakker	128

3.3. Het geïntegreerde executieoord Oostakker-Rieme	135
Hoofdstuk 4: De nationale en provinciale bedevaarten	138
4.1. Scenario van een typische bedevaartsdag	138
4.1.1. Eucharistieviering	138
4.1.2. Begin van de plechtigheid	138
4.1.3. Toespraken	139
4.1.4. Dodenappel	139
4.1.5. Eregroet en bloemenhulde.....	139
4.1.6. Einde van de plechtigheid	140
4.2. De nationale bedevaarten in Oostakker.....	140
4.2.1. Een eerste herdenkingsplechtigheid in 1944	140
4.2.2. De eerste nationale bedevaart van 6 mei 1951	141
4.2.3. Bijzetting van de as van de onthoofden van München op 11 mei 1952.....	141
4.2.4. Onthulling van de bronzen beelden van Geo Vindevogel.....	142
4.2.5. De kroon op het werk. De zesde nationale bedevaart van 13 mei 1956.....	143
4.2.6. Oostakker als eerste Europese verzetsbedevaartplaats	144
4.3. De provinciale bedevaarten in Rieme	144
4.3.1. Tweedaagse heldenhulde in 1947	144
4.3.2. De eerste provinciale bedevaart van 10 juli 1949	145
4.3.3. Inhuldiging van de Riemetunnel op 8 juli 1956.....	146
4.3.4. Bedevaarten van eerherstel	146
4.4. De nationale bedevaarten op het geïntegreerde executieoord Oostakker-Rieme	147
4.4.1. De eerste geïntegreerde plechtigheid op 17 mei 1998.....	147
4.4.2. De meest recente plechtigheid van 11 mei 2008.....	147
Hoofdstuk 5: Andere aspecten en plechtigheden.....	148
5.1. Het munitiedepot van Oostakker: een laatste dodelijk slachtoffer	148
5.2. Het koninklijk bezoek van Boudewijn in Rieme	148
5.3. Buitenlands bezoek	149
5.4. September- en novembervieringen	150
5.5. Diefstal en vandalisme.....	150
5.6. De executieorden als toeristische trekpleisters.....	152
5.7. Afscheid van het executieoord Rieme op 24 januari 1998	154
Hoofdstuk 6: Analyse en besluit	155

DEEL IV. HET HERDENKINGSCOMITE DER EXECUTIEOORDEN RIEME EN OOSTAKKER. ANALYSE VAN EEN VADERLANDSLIEVENDE VERENIGING.	156
Hoofdstuk 1: Structuur en Bestuur.....	156
1.1. Oprichting en statuten	156
1.2. Samenstelling.....	157
1.2.1. Belangrijkste bestuurlijke wendingen	157
1.2.2. Voorzitters	158
1.2.3. Huidige samenstelling	161
Hoofdstuk 2: Financiering.....	163
2.1. Overheden	163
2.1.1. Belgische regering	163
2.1.2. Provincie Oost-Vlaanderen.....	170
2.1.3. Stads- en gemeentebesturen	170
2.2. Bevriende verenigingen.....	172
2.2.1. De Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen en hun Rechthebbenden	172
2.2.2. De Unie van de Weerstanders voor een Verenigd Europa	172
2.2.3. Andere vaderlandslievende verenigingen.....	173
2.3. Fundraising bij bedrijven en particulieren.....	173
2.3.1. Financiële en materiële giften	173
2.3.2. Lucifers.....	174
2.3.3. Sigaren, zeep, postkaarten en andere verkoopsartikelen	174
2.3.4. Evenementen.....	176
Hoofdstuk 3: Kerntaken.....	177
3.1. Organisatie van de jaarlijkse bedevaarten	177
3.1.1. Uitnodigingen	177
3.1.2. Vergunning en verzekering.....	178
3.1.3. Infrastructuur	178
3.1.4. Muzikale, medische en religieuze omkadering	178
3.2. Onderhoud van de executieoorden	179
3.2.1. Executieoord Rieme.....	179
3.2.2. Het executieoord Oostakker	180
Hoofdstuk 4: Ideologie en discours	181
4.1. Analyse van de toespraken.....	181
4.1.1. Chronologische analyse	181
4.1.2. Thematische analyse	184

4.2. Rieme: een dubbele identiteit.....	187
4.3. De Europese droom.....	189
4.4. Vlaams-nationalisme: het incident Van Grembergen	190
Hoofdstuk 5: Analyse en besluit	192
Algemeen besluit	193
Verantwoording van de afbeeldingen	195
Bijlagen	199

INLEIDING

6 mei 1951. Met regelmatige tussenpozen hoort de gehele Gentse regio zesenzestig oorverdovende kanonschoten. Verschillende keren vliegen er ook formaties militaire vliegtuigen over. Het anders zo rustige Oostakker wordt overspoeld door een mensenzee van duizenden bedevaarders. Voor de allereerste keer vertrekt de stoet in dit dorp niet naar het overbekende Mariaoord Oostakker-Lourdes, maar naar een heel andere plek met een geheel andere bedevaartsconnotatie: in 1951 wordt het executieoord Oostakker met een groots vertoon plechtig ingewijd.

31 oktober 2007. Op de vooravond van Allerheiligen kom ik voor één van de eerste keren op het Oostakkerse executieoord. Ik parkeer aan de ingang en begeef me tussen de kruisjes om in gedachten te verzinken. Middenin de volledige verlatenheid van de afgezonderde plek verbeeld ik me de tragische scènes die zich hier 64 jaar eerder hebben afgespeeld. De geboeide, verzwakte en weerloze mannen, de korte bevelen, de opeenvolgende salvo's. Ik denk ook aan het executieoord Rieme, dat ik als kind tien jaar geleden voor een laatste keer heb bezocht. De Riemse monumenten vind ik in Oostakker terug, de beklemmende atmosfeer van het Riemse executieoord echter veel minder.

De verschijning van een silhouet aan de ingangspoort haalt me uit mijn tijdsreis. De conciërge van het Oostakkerse munitiedepot komt een kijkje nemen, omdat het volgens zijn zeggen vreemd is op de parking van het executieoord een wagen te zien. Vlak daarna komt ook de Gentse politie langs. De agenten, die mijn wagen in de verte hadden zien staan, vertellen me dat de verlaten plek tegenwoordig meer door vandalen dan door toeristen wordt bezocht.

Hoofdstuk 1: Probleemstelling en verantwoording

Centraal in dit onderzoek naar de geschiedenis van de executieoord Rieme en Oostakker staat de analyse van deze *lieux de mémoire*, de werking en de evolutie van de naoorlogse herdenkingspraktijk en de gemonopoliseerde rol daarin van het *Herdenkingscomité der Executieorden Rieme en Oostakker*, dat werd opgericht in de schoot van de *Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen en hun Rechthebbenden*.

In het spoor van deze probleemstelling kunnen we legio onderzoeksvragen stellen. Hoe kwamen de beide executieorden tot stand, bijvoorbeeld op financieel en organisatorisch vlak? Hoe verlopen de herdenkingsplechtigheden, en kunnen we deze koppelen aan een discours of een bepaalde politieke of levensbeschouwelijke strekking? Is de naoorlogse herinnering op feiten of mythes gebaseerd? Herdenkt men alle personen die aan de beide executieorden kunnen gekoppeld worden? Zijn er wat betreft de vorige vragen bijzondere evoluties of revoluties merkbaar in de tijd? Dit zijn de centrale, belangrijkste invalshoeken, maar verdere onderzoeksvragen worden in het volgende hoofdstuk belicht, wanneer de vier delen waaruit deze scriptie is opgebouwd afzonderlijk worden besproken.

Zonder het belang van deze scriptie te willen overschatten, is deze benaderingswijze toch vrij vernieuwend. Zeker, een analyse van *plaatsen van herinnering* is moeilijk grensverleggend te noemen en speelt zelfs in op een recent modeverschijnsel in de Belgische en internationale historische literatuur.¹ Wel nieuw is dat de belgicistische herdenking en herinnering in een concrete casus van het oorlogsverleden wordt geanalyseerd. De lacunes in dit domein merkte ik al op toen ik tijdens mijn stage in het *Nationaal Gedenkteken van het Fort van Breendonk* een artikel schreef over de naoorlogse herdenkingspraktijk. Zelfs voor het Fort, toch de nationale oorlogs- en verzetsbedevaartplaats bij uitstek, kon ik hierbij nauwelijks een beroep doen op literatuur. De Vlaams-nationalistische herdenkingsplaatsen van de beide wereldoorlogen zijn veel beter onderzocht, denken we maar aan de talrijke publicaties rond de Ijzerbedevaarten.²

De executieorden Rieme en Oostakker vormen een vruchtbare casus voor een onderzoek naar de naoorlogse herdenkingspraktijk in de verzetskringen. De herdenking werd al snel na de oorlog gemonopoliseerd en geïnstitutionaliseerd door één vereniging, wat de transparantie ten goede kwam. Ze kent tot op heden een stabiel verloop onder invloed van het speciaal voor de executieorden opgericht herdenkingscomité dat het licht zag in de schoot van de belangrijkste nationale organisatie van ex-politieke gevangenen. Toch zou in Rieme de herdenkingspraktijk door externe omstandigheden een halt worden toegeroepen, en zouden de plechtigheden in Oostakker jaar na jaar opkomst en glans verliezen.

Het Herdenkingscomité liet een omvangrijk archief na dat toelaat deze naoorlogse geschiedenis te reconstrueren. Omdat het archief zeer recent werd gedeponereerd, en zelfs

¹ Denken we hierbij vooral aan de recente Nederlandse en Belgische publicaties geïnspireerd op Nora's '*Lieux de mémoire*' onder de rechtstreeks vertaalde titel '*Plaatsen van herinnering*'.

² Binnen deze vakgroep verscheen in 1986 bijvoorbeeld een licentiaatsverhandeling van Koenraad Rumes over de perceptie van de Ijzerbedevaarten in de Franstalige pers.

nog niet in de definitieve bewaarplaats rust, is het tot nu toe door historici niet geëxploreerd. Dat geldt eigenlijk voor het gehele onderwerp, inclusief de oorlogsgeschiedenis van de beide sites: niemand nam, met uitzondering van een beperkt heemkundig artikel, ooit de moeite om degelijk onderzoek naar het thema te verrichten, zelfs niet na diverse oproepen vanwege het Herdenkingscomité. In een publicatie naar aanleiding van de Open Monumentendag van 1999 lezen we: *“Ernstig en grondig wetenschappelijk onderzoek dringen zich op om enige klaarheid [...] te brengen. [...] Hopelijk wordt een vorser bereid gevonden om in deze materie het nodige onderzoek te verrichten”*.³

Naast enige wetenschappelijke relevantie hoop ik met deze masterscriptie dan ook bij te dragen tot de kennis van het lokale oorlogsverleden en in het bijzonder de mensen van het Herdenkingscomité een leidraad te bieden bij de verdere ontsluiting van het geïntegreerde executieoord Oostakker. Ook aan het Ename Expertisecentrum Voor Erfgoedonsluiting, dat in opdracht van de provinciale overheid een studie maakt over de relevantie en toekomstperspectieven van de Oostakkerse site, zal met datzelfde doel een exemplaar worden overgemaakt.

³ M. ONGENA, *De executieoord van Rieme en Oostakker*, Gent, 2000, pp. 36-37

Hoofdstuk 2: Methodologie

2.1. Werkwijze

Teneinde de onderzoeksvragen volledig en genuanceerd te kunnen beantwoorden, stel ik het resultaat van mijn onderzoek voor in vier grote delen. Deze differentiëren zich zowel thematisch als chronologisch. Op het tijdsvlak merken we een belangrijke cesuur tussen de eerste twee delen, die de periode tot 1944 behandelen, en de twee laatste delen, die de naoorlogse geschiedenis reconstrueren. Gezien de herdenkingspraxis ook voor een groot deel op het verleden is gericht, is het uiteraard onvermijdelijk dat deze cesuur hier en daar doorbroken wordt. De verdere thematische en inhoudelijke verschillen worden hieronder verduidelijkt.

Een eerste deel focust op de voor- en oorlogsgeschiedenis van de beide executieoorden. We reconstrueren de gebeurtenissen die zich hier tijdens de Duitse bezetting hebben afgespeeld, maar verliezen op geen moment de bredere context uit het oog: we hebben vooral ook aandacht voor de andere terechtstellingsplaatsen in België, en de verschillende actoren en gebeurtenissen uit de voorafgaande lijdensweg van de slachtoffers.

In een tweede deel richten we de blik volledig op de slachtoffers. Het is immers ondenkbaar de herdenkingspraktijk te onderzoeken zonder aandacht voor wie of wat herdacht wordt. Wie waren de gefusilleerden van Rieme en Oostakker, en hoe en waarom belandden ze voor het Duitse executiepeloton? We kiezen niet voor de comfortabele weg van een lofzang of martyrologie van de *herdachte* slachtoffers, maar kijken met een kritische blik naar *alle* slachtoffers, met bijzondere aandacht voor diegenen die tot op vandaag bewust of onbewust werden vergeten.

Het derde deel van deze scriptie behandelt de rijke naoorlogse geschiedenis van de beide executieoorden. We nemen uiteraard een inventaris op van alle monumenten die op deze plaatsen werden opgericht. Wat waren de belangrijkste fasen en momenten in de oprichting van de herdenkingsplaatsen, en wat waren de belangrijkste herdenkingsplechtigheden? Is er een vast patroon te ontwaren in de plechtigheden, of merken we bepaalde evoluties op? En waarom werd het executieoord Rieme in 1998 van de kaart geveegd?

In het vierde en laatste deel focussen we dan op het Herdenkingscomité der Executieoorden Rieme en Oostakker, een vaderlandslievende vereniging die zes decennia geleden begon met het inrichten van deze *lieux de mémoire* en tot op vandaag de bewaker blijft van de herinnering. Er is ruimte voor een organisatorische, financiële en ideologische analyse van deze VZW. In 2008 werd al de 58ste nationale bedevaart in Oostakker ingericht: hoe is de vereniging erin geslaagd continuïteit te brengen in de herdenkingspraktijk, en wat zijn de verwachtingen voor de toekomst?

In elk afzonderlijk deel is er ruimte voor analyse van de vergaarde informatie, met zowel kritische reflecties in de hoofdzakelijk verhalende hoofdstukken, als langere analyses in

aparte hoofdstukken. In een algemeen besluit tracht ik ten slotte deze analyses en deelbesluiten te bundelen tot een samenhangend en wetenschappelijk relevant geheel.

2.2. Verantwoording van de bronnen

De zeer beknopte vermelding in de hiernavolgende bibliografie laat misschien het tegendeel uitschijnen, maar de meest essentiële bron voor dit onderzoek was het **archief van het Herdenkingscomité der Executieorden Rieme en Oostakker**. Nadat ik toenmalig voorzitter Marc Ongena op de hoogte bracht van deze op til zijnde verhandeling, besloot hij onmiddellijk over te gaan tot het verzamelen en centraliseren van de archieven van het comité. Hij kon daarvoor ook rekenen op de steun van verschillende leden van het comité, en ook de nabestaanden van de twee eerste voorzitters – Marcel Poelman en Oscar Jacobs – waren bereid om archiefmateriaal met betrekking tot de werking van het comité af te staan. Na overleg bleek het mogelijk de verzamelde bronnen tijdelijk over te brengen naar het Vredeshuis in Gent. Ik kreeg er een kantoor ter beschikking om in alle rust dit uitgebreide archief te kunnen verwerken. Graag wil ik nogmaals mijn dank uitdrukken aan alle personen die er op deze manier hebben voor gezorgd dat het archief mij zo snel en in de meest gunstige omstandigheden ter beschikking werd gesteld.

Het archief omvat een zestal grote dozen, volgestouwd met de meest uiteenlopende documenten omtrent de werking van het comité. Een belangrijk onderdeel is de correspondentie van de bestuursleden van het comité met de meest uiteenlopende personen en organisaties: brieven naar regeringsleden, het Paleis en andere overheden, uitnodigingen verstuurd naar instanties, briefwisseling over reglementeringen en financiën, enzovoort. Uiteraard vinden we ook een aantal bestuursdocumenten terug: statuten, financiële balansen, en voor de laatste jaren ook beknopte verslagen van de vergaderingen. Daarnaast bevat het archief de meest uiteenlopende documentatie, gaande van krantenknipsels tot enkele materiële bronnen, van originele plannen en foto's tot documenten van de gefusilleerden, die door familieleden aan het comité werden toevertrouwd.

Naast de rijkheid en diversiteit van dit archief moeten we helaas ook twee minpunten plaatsen. Ten eerste is het archief incompleet, vooral omdat het steeds bij verschillende particulieren is bewaard. Het staat vast dat verschillende mappen van de eerste voorzitter Marcel Poelman definitief zijn verloren. Het is geen sinecure zonder al te veel giswerk deze gaten terug op te vullen. Een tweede nadeel is dat in deze archieven nog geen enkele lijn zit; van enige structuur of ordening is geen sprake. Het doorploegen van de archieven is dus een tijdsrovend karwei. Dit zal wel aanzienlijk verbeteren nadat de archieven worden overgebracht naar het **Stadsarchief Gent**. Dit gebeurt in principe na de neerlegging van deze scriptie. Het Gentse stadsarchief bevat reeds enkele stukken over de beide executieorden, doch deze zullen volledig in de schaduw komen te staan van het uitgebreide nieuwe bestand, eens dit geïnventariseerd wordt.

Het was aanvankelijk de bedoeling om het tweede deel over de slachtoffers van de beide executieoordens grotendeels aan de hand van secundaire literatuur samen te stellen, maar al snel bleek dat de gepubliceerde informatie incompleet en onbetrouwbaar was. Ik trok daarom naar de **Dienst Oorlogsslachtoffers** in Brussel, waar ik de toestemming kreeg om de erkenningsdossiers in te kijken van enkele tientallen gefusilleerden. Deze zijn vaak vrij uitgebreid, gezien de nabestaanden verschillende statuten en pensioenen konden aanvragen. Aan de hand van deze erkenningsdossiers was het mogelijk tal van vergeten of verdrongen feiten te reconstrueren.

In hetzelfde gebouw als de Dienst Oorlogsslachtoffers is ook **het Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (SOMA)** gevestigd. Het SOMA herbergt een zeer uitgebreide bibliotheek met tal van relevante werken, maar leverde ook enkele archiefbronnen op, zoals lijsten van gefusilleerden, bronnen over de Brusselse gefusilleerde Jean Guilissen, en enkele documenten over de herdenkingen in Rieme en Oostakker.

Met toestemming van vakgroepvoorzitter Prof. Dr. Piette kon ik ook het archief van de **Vakgroep Gerechtelijke Geneeskunde** van de Gentse universiteit inkijken. In dit archief wordt een uitgebreid bestand bewaard dat de ontgraving van 66 gefusilleerden in Oostakker documenteert. Het bevat dossiers met gedetailleerde gegevens over de autopsie van elk slachtoffer. Deze bevatten veelal vertrouwelijke en soms ook schokkende informatie die niemand uiteraard kan of wil publiceren. Toch was de synthese van deze informatie bruikbaar én cruciaal in het begrijpen van de methode van de executies en de omstandigheden van de transitiefase tussen executieterrein en herdenkingsplaats. Bovendien onderhield prof. Thomas, die de autopsies leidde, een nauw contact met de mensen van het Herdenkingscomité. Naast een aantal krantenartikels over de naoorlogse plechtigheden is een uitgebreide correspondentie hiervan het beste bewijs.

Ook de archieven van het **Nationaal Gedenkteken van het Fort van Breendonk (NGFB)**, die voor een groot deel nog in het Fort zelf worden bewaard, worden op beperkte schaal in deze scriptie aangehaald. Tijdens een stage in het Fort kon ik deze archieven in het kader van een ander onderzoek uitvoerig bestuderen, wat een grote hulp betekende bij het begrijpen en interpreteren van de brede geschiedenis van verzet, herdenking en vaderlandslievende verenigingen. Deze archieven zijn dan ook belangrijker in het eindresultaat dan hun specifieke vermeldingen laten vermoeden.

Andere geraadpleegde archiefinstellingen waren onder meer het **Liberaal Archief** en het **Amsab – Instituut voor Sociale Geschiedenis**. Beiden hebben een uitgebreide bibliotheekcollectie, en in het Liberaal Archief vond ik ook documentatie over de gefusilleerde Edmond Preys. Met medewerking van Simon Vosters kon ik ook enkele relevante stukken uit het **Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg** raadplegen. Dimitri Roden hielp me dan weer aan de zeer waardevolle Duitse gerechtsakten met de veroordelingen van tientallen gefusilleerden.

Ik kon ook op grote schaal beroep doen op privéarchieven en –collecties. Sommige personen boden me zelfs spontaan hun medewerking aan. Verschillende verzamelaars bezitten

waardevolle documenten en verzamelobjecten over de executieoorden en de mensen die er de dood vonden. Ook meerdere amateur-historici verzamelen om lokaal-historische redenen materiaal. Ook leden van het Herdenkingscomité, hun familieleden, en familieleden van de gefusilleerden deden een inbreng. Ik vermeld in het bijzonder het privéarchief van Bernard Jacobs, zoon van de reeds overleden tweede voorzitter van het Herdenkingscomité, die me welwillend twee grote dozen ter beschikking stelde, volgepakt met honderden foto's en ander uniek materiaal.

Ook dit fotografisch materiaal was bijzonder bruikbaar, want ik heb getracht zoveel mogelijk diversiteit te verkrijgen in het bronnenmateriaal. De tijd waarin alle bronnen die geen tekstbronnen waren met een misprijzend oog werden bekeken, is wat mij betreft verleden tijd. Ik maak in deze scriptie dan ook in hoge mate gebruik van iconografische bronnen in de meest brede zin van het woord: foto's, affiches, prenten en schetsen, zelfs een weinig aantal filmbeelden. Deze iconografische bronnen vonden vlot hun weg tot in dit resultaat van het onderzoek. Het cliché dat een beeld meer zegt dan duizend woorden, is zeker geen holle uitdrukking, zeker wanneer men een plaats of fenomeen uit het verleden beschrijft.

Ook de integratie van materiële bronnen en mondelinge geschiedenis moet getuigen van de beoogde diversiteit. Uiteraard de monumenten zelf, maar ook verschillende andere objecten zijn bewaard gebleven in diverse collecties. Op het vlak van de mondelinge geschiedenis kon ik spreken met verschillende omwonenden van de executieoorden, strijdmakkers en familieleden van de slachtoffers, leden en ex-leden van het Herdenkingscomité en historici. Veel van deze gesprekken vonden plaats in informele omstandigheden, in de vorm van telefoon- of online contacten, maar ook tijdens plechtigheden, bijeenkomsten en recepties. Enkel de volwaardige interviews met een integrale geluidsopname of met uitvoerige schriftelijke neerslag werden in de bibliografie opgenomen, maar het moge duidelijk zijn dat ook andere contacten tot het eindresultaat hebben bijgedragen.

Net als in elke uitgebreide historische studie bleken er ook bij het onderzoek voor deze scriptie enkele hiaten en doodlopende sporen te ontstaan wat betreft het bronnenmateriaal. Hieronder volgen de drie meest cruciale.

Op de tekorten in het archief van het Herdenkingscomité werd reeds ingegaan. Vooral de periode waarin het comité nog volledig actief was binnen de NCPGR is nauwelijks gedocumenteerd. Verder was het Duitse bronnenmateriaal in de diverse archieven, zelfs in de catalogi van het Bundesarchiv-Militärarchiv van Freiburg, zeer beperkt. Er volgde ten slotte ook een negatief antwoord van Advocaat-generaal De Vidts van het Militair gerechtshof na een schriftelijke aanvraag aan de archiefdienst van het College van Procureurs-generaal in verband met de opgravingen in 1944 in Oostakker of andere informatie betreffende de executieoorden of hun slachtoffers: er bleken geen relevante archieven voorhanden. Nochtans zouden in deze archieven de originele lijsten van gefusilleerden moeten rusten. Deze lijsten werden tijdens de bezetting nog door de Duitse autoriteiten overgemaakt aan de Belgische, waardoor meteen na de bevrijding al met de opgraving van de lichamen kon worden gestart.

2.3. Bibliografie

2.3.1. Onuitgegeven bronnen

2.3.1.1. Uit archieven en onderzoeksinstellingen

Vredeshuis Gent

Archieven van het Herdenkingscomité der Executieoorden Rieme en Oostakker

FOD Sociale Zekerheid – Dienst voor de Oorlogsslachtoffers

DDO d001994 en PPAD1387/2175, Aelbrecht Robert

DDO d265035 en PPAD57444/11240, A. Albert

DDO d099717 en PPAD5728/10180, Backe Kamiel

DDO PCAD621574/448 en RCAD771400//698, Backe Kamiel

DDO d061310 en PPAD1137/6775, Banckaert Willy

DDO d074469 en PPAD48904/7200, Beaucarne Raymond

DDO d053228, PPAD8642/2493 en RCAD745777/1180, Bedeur Alphonse

DDO d054181 en PPAD13648/7679, De Coene Roger

DDO d67456 en PPAD1855/2056, De Herder Victor

DDO d053366, PPAD7452/2489 en RCAD 748943/441, Delcoigne Oscar

DDO d057758 en PPAD1860/2269, De Sadelaer Karel

DDO d057795, PPAD5569/7514, PCAD608090/916, Desmet Albert

DDO d62375 en PGAD31578/8633, D.S. Antoon

DDO alpha, D.S. Henri

DDO alpha, d263948 en PPAD15510/5685, De Vos Pieter

DDO PCAD602175/1008 en RCAD731875/632, De Vos Pieter

DDO d030159 en PPAD9491/5076, Dutranoit Gilbert

DDO d058717 en PPAD6609/3950, Fournier Marcel

DDO d058470, PPAD627/1198 en PCAD624519/1708, Garex Albert

DDO d058759 en PPAD12534bis/5373, Geenens Albert

DDO d058760 en PPAD12534/5372, Geenens Emiel

DDO d46510 en PGAD628/8452, G. René

DDO d12094, H. Antonius

DDO d58486 en PPAD631/5346, Herregods Hieronymus

DDO d56301 en PPAD5655/2921, Kints Gaston

DDO d056319, PPAD9708/2495 en RCAD742594/618, Lainez Arthur

DDO d078134 en PPAD7509/3246, Lainez Gaston

DDO d056320, PPAD7510/2112 en RCAD743115/785, Lainez Lucien

DDO d053169, PPAD6224/4792 en PCAD625012/ad1999, Lampo Jozef

DDO d59680 en PPAD4139/4034, Meertens Raoul

DDO d052582 en PPAD3432/4029, Moulin Joseph

DDO d062595 en PPAD10278/2842, Odevaert Arthur
 DDO d062150 en PPAD14143/5736, Packet Jules
 DDO d072313 en PPAD 15800/4925, Packet Marcel
 DDO d063835 en PPAD3440/2483, Poppe Albert
 DDO d63968 en PGAD5875/4790, Pycke Gustavus
 DDO d71362, Scheuremans Albert
 DDO d71131 en PGAD1894/8481, Serreyn Albert
 DDO d264547, S. Joseph
 DDO d071466 en PPAD 7527/5922, Terny Michel
 DDO d089745 en PPAD835bis/2339, Van Antenhove Frans
 DDO d071061 en PPAD835/2338, Van Antenhove Joannes
 DDO d071075, PPAD1899/8914 en PCAD625481/1996, VDB Hilaire
 DDO d071540 en PPAD23179/2694, Van Den Bossche Johannes
 DDO d64260 en PGAD45449/4838, Van De Plassche Adhemar
 DDO d056782 en PPAD5660/3152, Van Der Donckt Edmond
 DDO d106288 en PPAD9891/3431, Van Der Straeten Pieter
 DDO d64211 en PGAD12524/5371, Verdonckt Gaston

Stadsarchief Gent – De Zwarte Doos

III/255 Politieke gevangenen. Map 14: Toelagen. Onthulling van het Executie-oord te Oostakker (6 mei 1951).
 IV/360 (1) Aankondiging door de gouverneurs van Oost- en West-Vlaanderen dat enige Gentse burgers door het Duitse Krijgsgerecht werden veroordeeld.
 XXI 1951/158 Ontvangsten en ceremoniën, 1941-1944
 XXI 1951/199 Luchtbombardementen en Lijkplechtigheden, 1941
 XXI 1966/495 Nationale erkentelijkheid, 1940-1945
 AR/2000/37 Dossier van de herlocalisatie van het executieoord Rieme; met blauwdruk (1986) en stukken betreffende de inrichting van het nieuwe museum; bevat foto's in bruikleen gegeven door O. Jacobs, voorzitter van het Comité Rieme & Oostakker
 DOC/2004/2 Stukken in verband met de familie De Smul – Callens (Ledeberg): brieven, foto's, terechtstelling te Rieme, 1943-1944
 PA/12 Weerstand: briefwisseling, stadsdiensten en –personeel, verslagen weerstandsgroeperingen, documenten (brochures, affiches, programma's ...), knipsels en brochures

Universiteit Gent, Vakgroep Gerechtelijke Geneeskunde
 Autopsieverslagen, 1944, dossiers 75-141

SOMA – Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij
 AA 120 Archief van de Commissie voor Oorlogsmisdaden

- AA 120/A/VII/1/2: Rapport historique concernant les exécutions et les déportations d'otages, 1 stuk
- AA 120/C/91: Dossier concernant les camps et les prisons en Belgique (notamment: Arlon – Charleroi – Namur – Gand – Tournai), 1 stuk
- AA 335 Organigramme de la justice militaire allemande en Belgique, 1945
- AA 505 Motiveringen van de Militärbefehlshaber betr. de terechtstelling van gijzelaars ("Begründungen"), 1942-1944
- AA 505/17: Motivation du Militärbefehlshaber Belgien concernant l'exécution des otages. (Delcoigne... Lainez), 14/6/1944, Gand, 1 stuk
- AA 555 (Sipo-SD-)lijsten van geëxecuteerde gijzelaars, 1942-1944, 1 farde
- AA 826 Documenten Baron Daniel Ryelandt betreffende het Geheim Leger en andere activiteiten tijdens de Tweede Wereldoorlog
- AA 826/17: Correspondance avec le cabinet du Premier ministre et de la Justice concernant le problème des exécutions sous l'occupation, 1945-1948, 9 stukken
- AA 864 Documenten Achille Simoens betreffende verzet en vaderlandslievende plechtigheden, 1941-1980, 3 fardes, 4 pakken
- AA 1056 Archief van de Nationale Unie van de Sluikpers, 1940-1980
- AA 1056/27: Documents concernant Jean Guilissen, 1 farde
- AA 1056/63: Liste des fusillés USRA en Flandre Orientale: Oostakker, Vinkt, Maria ter Heide, 1 farde
- AA 1232 Deelarchief BBC European Service m.b.t. uitzendingen voor West-Europa en België in het bijzonder
- AA 1232/9: Central directive on politics : resistance - more executions announced - "Front de l'Indépendance" leaders sentenced - Degrelle deprived of the Command of S.S. "Wallonie", 6/7/1944. - 1 p.
- AA 1903 Documenten Jean Boogaerts betreffende het Geheim Leger zone III en schuiloord 'Le Héron'
- AA 1903/27: Dossier Marcel Poelman, 1 omslag
- BD KD 946 Coupures de presse concernant Jean Guilissen, physicien belge, communiste, résistant, fusillé (1914-1942)

Archieven van het Nationaal Gedenkteken van het Fort van Breendonk (NGFB)

Archiefbestand Paul M.G. Lévy.

Plechtigheden en toespraken

- 167 Concepten van de toespraken van PMGL gehouden op; soms ook brieven, nota's, aankondigingen van de drie jaarlijkse manifestaties van het Nationaal Gedenkteken.
- 167/2 11 November-viering, 1987-1999

Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg

MFB4/56144 (712.Inf.Div.), Einheiten des Militär-Befehlshabers, Stand 01.10.42

MFB4/56145 (712.Inf.Div.), Einheiten des Militär-Befehlshabers, Stand 01.08.43

Liberaal Archief

Documenten, foto's en krantenknipsels Edmond Preys

Heemkundige Kring Maurits Van Coppenolle – Brugge. Werkgroep Heemkunde Sint-Kruis

Fotoarchief C193-C194

2.3.1.2. Musea

Collectie Oord der Gefusilleerden

Foto's executieoord Oostakker en begrafenis Edmond Preys

2.3.1.3. Privécollecties en –archieven

Privécollectie Peter Couckhuyt

Memorabilia, krantenknipsels

Privécollectie Tim De Craene

Personalía, documenten, foto's, memorabilia

Privéarchief Eduard De Kerf

Foto's familie D.G.

Privéarchief familie Geurs – De Schuyter

Doodsprentje Kamiel Backe

Privéarchief Bernard Jacobs

Videomateriaal Oscar Jacobs, NCPGR en executieorden Rieme en Oostakker (1992)

Audiomateriaal bedevaarten Rieme en Oostakker (1986-1991)

Persoonlijke documenten en correspondentie Oscar Jacobs (1911-1993)

Foto's en fotoalbums executieorden Rieme en Oostakker (1949-1993)

Memorabilia Herdenkingscomité der Executieorden Rieme-Oostakker

Privéarchief Valentin Jamart

Documentatie executieorden Rieme, Oostakker, Hechtel

Correspondentie

Privécollectie John Martens

Doodsbrieven

Privéarchief Marcel Martens
Foto's executieoorden

Privéarchief Michel Martens – Annie Vereecke
Foto's executieoorden

Privécollectie wijlen Etienne Selis
Doodsprentjes

Privécollectie Ronnie Van Coillie
Personalía, doodsprentjes, krantenknipsels

2.3.2. Uitgegeven bronnen

2.3.2.1. Officiële documenten

Belgisch Staatsblad – Moniteur Belge

- 7 augustus 1914
- 26 februari 1955, Nr. 555, p. 211
- 12 maart 1955, Nr. 712, p. 259
- 28 februari 1959, Nr. 816, p. 302
- 10 september 1959, Nr. 3858, p. 1790
- 9 november 1978, Nr. 10068, p. 4656
- 22 februari 1995, Nr. 2613, p. 1381
- 25 januari 2000, Nr. 2573, p. 1379

Wetten (beschikbaar op Juridat, de portaalsite van de Rechtelijke Macht van België)

- 10 juli 1996, Wet tot afschaffing van de doodstraf en tot wijziging van de criminele straffen.
- Herziening van de Grondwet van 2 februari 2005. Herziening van titel II van de Grondwet om er een nieuw artikel in te voegen betreffende de afschaffing van de doodstraf

Bulletins van vragen en antwoorden

- Vlaamse Raad, Zitting 1985-1986, Bulletin van vragen en antwoorden. 25 maart 1986

2.3.3. Pers

2.3.3.1. Losse nummers

De Gentenaar
De Nieuwe Gentenaar
De Standaard
De Strijder
Het Laatste Nieuws
Het Volk
La Flandre Libérale
Le Soir
Medium
Vooruit

2.3.4. Werken (Boeken, tijdschriftartikels en verhandelingen)

2.3.4.1. Brochures en overdrukken

BOND DER POLITIEKE GEVANGENEN EN AGENTEN DER GEHEIME DIENSTEN 1914/18 VAN OOST-VLAANDEREN, *Oord der Gefusiljeerden 1914-1918*, Gent, s.d., 14 p.

NCPGR-HERDENKINGSCOMITE DER EXECUTIEOORDEN RIEME EN OOSTAKKER, *Vademecum Rieme-Oostakker*, Gent, 1958, 64 p.

ONGENA (Marc), *Executieoorden Rieme Oostakker. Verwelkomingsbrochure t.g.v. de 55ste herdenkingsplechtigheid op de geïntegreerde executieoorden Rieme-Oostakker*, Mariakerke, 2005, 29 p.

THOMAS (Frédéric), *De evolutie van de gerechtelijke geneeskunde in België. Overdruk uit het Jubileumboek 1938-1963 van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Geneeskunde van België*, s.l., s.d., 13 p.

THOMAS (Frédéric) en VAN HECKE (Willem), *Gerechtelijke geneeskundige studie der lijkschouwingen van 65 politieke gevangenen door de Duitsers gefusilleerd. Overdruk uit het Belgisch Tijdschrift voor Geneeskunde*, s.l., 1945, 8 p. en foto's

2.3.4.2. Licentiaatsverhandelingen en andere niet-gepubliceerde studies

ALTMAN (Tamara), *Les criminels de droit commun jugés par les conseils de guerre allemands durant la Seconde Guerre mondiale en Belgique. Etude qualitative et quantitative sur base des Personalakten de la prison de Saint-Gilles*, Université Libre de Bruxelles, 2004, 97 p.

BAERT (Tim), *Patriotten van het Platteland. Een bijdrage tot de geschiedenis van verzet in de regio Dendermonde – St.-Niklaas tijdens de Tweede Wereldoorlog. Een comparatieve prosopografie van verzet in Moerzeke en Kastel*, Universiteit Gent, 2002, 365 p.

DELAERE (Xavier), *Het verzet te Oostende in WO2. Een bijdrage tot de geschiedenis van de verzetsgroeperingen in België met een blik op hun naoorlogse ontwikkeling*, Universiteit Gent, 2000, 184 p.

DAELS (J.-P.) en D'HOEST (V.), *Veroordelingen en terechtstellingen in België gedurende de Tweede Wereldoorlog*, Koninklijke Militaire School Brussel, 1980, 64 p.

DE BRUYNE (Eddy), *Dictionnaire de l'occupation allemande et de l'Ordre Nouveau en Belgique francophone*, Visé, 2008, 793 p.

DEMEYERE (Petra), *Analyse en situering van het verzet in de stad Kortrijk 1940-1944*, Universiteit Gent, 2000, s.p.

DEPREE (Kenny), *"Met een kwaad opzet 's vijands politiek te hebben gediend?" : de Nieuwe Orde op het Eeklose stadhuis 1940-1944*, Universiteit Gent, 2003, 162 p.

D'HOEST (V.), *Exécutions capitales en Belgique pendant l'occupation 1940-1944*, Ecole Royale Militaire de Bruxelles, 1982, 77 p.

FASSAERT (Josephine), red., *Toeristische ontsluiting van erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog in de Euregio Scheldemond. Studie in opdracht van Westtoer – West-Vlaams provinciebedrijf voor toerisme en recreatie*, s.l., 2008, 96 p.

FEYS (Jan), *Analyse en situering van het verzet in een middelgrote gemeente: Harelbeke 1940-1944*, Universiteit Gent, 1995, 227 p.

GOBYN (Winne), *De Sicherheitspolizei und Sicherheitsdienst. Een casestudie van de Gentse Aussenstelle (1940-1945)*, Universiteit Gent, 2002, 183 p.

HUIBRECHTS (Marion), *Het geheim leger zone III sektor Gent: een bijdrage tot de geschiedenis van het verzet in België 1940-1944*, Rijksuniversiteit Gent, 1983, 220 p.

KONINGS (Jan), *De terechtstelling van gijzelaars tijdens de Duitse bezetting van België onder het bestuur van de Militärbefehlshaber von Falkenhausen (1940-1944)*, Katholieke Universiteit Leuven, 1982, 84 p.

LAGROU (Pieter), *De politieke strijd om het verzetsaureool, verdienste en erkentelijkheid in het na-oorlogse België 1944-50*, Katholieke Universiteit Leuven, 1989, 224 p.

ROBBERECHTS (Wouter), *De partisanen van het bevrijdingsleger in volle bedrijvigheid te Aalst. Het gewapend verzet in Aalst (1940-1945)*, Universiteit Gent, 2001, 191 p.

RYS (Isabel), *Eeklo tijdens de Tweede Wereldoorlog. Een prosopografische analyse van het verzet*, Universiteit Gent, 2002, 228 p.

TIMMERMAN (Hilde), *Vrouwen uit Izegem getroffen door de repressie na de tweede wereldoorlog : een case-study in genderperspectief*, Universiteit Gent, 2000, 340 p.

VAN DER FRAENEN (Jan), *Voor het Duitse vuurpeloton. Executies in bezet België tijdens de Eerste Wereldoorlog: tussen realiteit en mythe*, Universiteit Gent, 2005, 408 p.

2.3.4.3. Literatuur

AERNOUDT (Karel), *Brugge & September '44. Deel I: Rond de Bevrijding*, Brugge, 2002, 247 p.

ART (Jan), 'Het historisch monument: een bepaalde manier van omgaan met het verleden', in: SEBERECHTS (Frank), red., *Duurzamer dan graniet. Over monumenten en Vlaamse beweging*, Tielt, 2003, pp. 13-23.

BORWICZ (Michel), *Ecrits des condamnés à mort sous l'occupation allemande (1939-1945): étude sociologique*, Paris, 1952, 276 p.

CHARLES (Jean-Léon) et DASNOY (Philippe), *Les dossiers secrets de la police allemande en Belgique. Tome seconde: 1942-1944*, Bruxelles, 1972, 224 p.

CHARLES (Leen), red., *Buskruit en Sauerkraut. Oorlogsbronnen in De Zwarte Doos (20ste eeuw)*, Gent, 2007, 255 p.

COMMISSIE VOOR DE HISTORIEK VAN DE WEERSTAND (MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING), *Guldenboek van de Belgische weerstand*, Brussel, 1948, 429 p.

CRICK (Jef), 'Geo Vindevogel', in: PEETERS (Denijs), red., *Kunstenaars van Heden*, Antwerpen, 1960, pp. 63-71

DARTEVELLE (Clément), DEFISE (Antoine) et FERON (Aurélië), éd., *ULB Résistante 1940-1945*, Bruxelles, 2005, 24 p.

DE BEUCKELAER (Louis), 'Cel 11C', in: *Helpende Handen*, Gent, april-juli 1963, pp. 117-118, 154-155, 186-187 en 218-221

DE BONDT (Roger), *De oorlog van een kleine man*, Sint-Amandsberg, 1993, 123 p.

DECONINCK (Walter), *Het aantal Belgische slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog*, Kortrijk, 2004, 32 p.

DE JONGHE (Albert), *Hitler en het politiek lot van België*, Antwerpen, 1982, 343 p.

DE LOOF (Marcel), 'Semper fidelis – In fide constans', in: *Echo. Maandelijks tijdschrift van NSPV vzw*, nr. 659, november 2004, p. 14

DEMANY (Fernand), *Geschiedenis van den Belgischen Weerstand en van het Onafhankelijkheidsfront*, Brussel, s.d., 32 p.

DEMULLIER (Luc) en HEIRMAN (André), red., *Het Nieuws van de XXste Eeuw, deel I – 1900-1949*, Gent, 1998, 272 p.

DHANENS (Piet) en VANDERSTRAETEN (Frederik), *Kroniek van de luchtvaart in en rond Gent*, Gent, 2003, 103 p.

Duitsche Gruwelen in het Vlaamsche Land - Oorden van Verschrikking en beproeving: Vinkt-bij Deinze, Oostakker, Antwerpen, Maria-ter-Heide, Zwijndrecht, Oud-Turnhout, Beverloo, Merksem, Antwerpen, 1945, 48 p.

EVANS (Richard), *Rituals of retribution: capital punishment in Germany 1600-1987*, Oxford, 1996, 1014 p.

GEERS (Geert), 'Het Executieoord van Oostakker', in: *Heemkundige Kring De Oost-Oudburg. Jaarboek XLI*, 2004, pp. 115-174

GOTOVITCH (José), 'La Résistance après-guerre en Belgique: Héritage glorieux ou fardeau encombrant?', in: *Les courants politiques et la Résistance: Continuités ou ruptures? Colloque international*, Luxembourg, 2002, pp. 504-519

Héros et Martyrs 1940-1945. Les fusillés, Bruxelles, s.d., 562 p.

HEYLEN (Martin) en VAN HULLE (Marc), *Getuigenissen uit de concentratiekampen*, Eeklo, 1999, 252 p.

HUYSE (Luc) en DHONDT (Steven), *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België 1942 – 1952*, Leuven, 1991, 312 p.

JACOBS (Mariette), *Zij, die vielen als helden... 1. Cultuurhistorische analyse van de oorlogsgedenktekens van de twee wereldoorlogen in West-Vlaanderen*, Brugge, 1995, 175 p.

JACOBS (Mariette), *Zij, die vielen als helden... 2. Inventaris van de oorlogsgedenktekens van de twee wereldoorlogen in West-Vlaanderen*, Brugge, 1996, 495 p.

LAGROU (Pieter), 'Eine Frage der moralischen Überlegenheit? Die Ahndung deutscher Kriegsverbrechen in Belgien', in: FREI (Norbert), *Transnationale Vergangenheitspolitik: Der Umgang mit deutschen Kriegsverbrechern in Europa nach dem Zweiten Weltkrieg*, Göttingen, 2006, pp. 326-350

LAGROU (Pieter), 'Herdenken en vergeten. De politieke verwerking van verzet en vervolging in Nederland en België na 1945', in: *Spiegel Historiael*, vol. 29, maart-april 1994, pp. 109-122

LAGROU (Pieter), 'La Résistance et la politique d'après-guerre', in: GAHIDE (Renaud), éd., *Jours de Paix*, Bruxelles, 2001, pp. 127-156

LAGROU (Pieter), *Mémoires patriotiques et Occupation nazie*, 2003

LAGROU (Pieter), 'Memory and National Identity. Myths of Resistance and Martyrdom in Belgium and the Netherlands', in: *Het Verzet en Noord-Europa. Bijdragen voor het colloquium te Brussel, 23-25 november 1944*, Brussel, 1994, pp. 424-443

LAGROU (Pieter), *The Legacy of Nazi Occupation. Patriotic Memory and National Recovery in Western Europe, 1945-1965*, Cambridge, 1996, 342 p.

LAGROU (Pieter), 'Verzet en naoorlogse politiek', in: HOFLACK (Kris) en HUYSE (Luc), *De democratie heruitgevonden. Oud en nieuw in politiek België, 1944-1950*, Leuven, 1995

LAGROU (Pieter), 'Welk Vaderland voor de Vaderlandslievende verenigingen? Oorlogsslachtoffers en verzetsveteranen en de nationale kwestie, 1945-1958', in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 3, 1997, pp. 143-161

MARCHAL (Jean-Paul), *Gent '40-'45*, Gent, 1984, 179 p.

MARTIN (Dirk), *Archiefbronnen voor de geschiedenis van oorlog en bezetting in België: een beknopte gids*, Brussel, 1996, 45 p.

MARTIN (Dirk) en GOTOVITCH (José), 'Eerste en Tweede Wereldoorlog', in: VAN DEN EECKHOUT (Piet) en VANTHEMSCHE (G.), red., *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België. 19de en 20ste eeuw*, Brussel, 1999, pp. 535-559

MESSERSCHMIDT (Manfred), *Die Wehrmachtjustiz 1933-1945*, Paderborn/München, 2005, 511 p.

ONGENA (Marc), *De executieorden van Rieme en Oostakker*, Gent, 2000, 58 p.

POELMAN (Roger), *Oostakker in de 20^e eeuw*, s.l., 1981, 264 p.

RAVYTS (Kurt) en RONDAS (Jos), *Het Brugse 1940-1945. 1: Collaboratie en verzet*, Kortrijk, 2000, 661 p.

ROST (Nico), *Goethe in Dachau. Literatuur en werkelijkheid*, Amsterdam, 1946, 265 p.

SCHEPENS (Luc), *Brugge bezet. 1914-1918. 1940-1945. Het leven in een stad tijdens twee wereldoorlogen*, Tielt, 1985, 367 p.

SCHREIBER (Jean-Philippe), éd., *Hertz Jospa. Juif, résistant, communiste*, Bruxelles, 1997, 160 p.

STEENBRUGGE (Oleg), *Houd de oude lamp brandend*, Gent, 1988, 150 p.

STEVENSON (Garth), 'The Politics of Remembrance in Irish and Quebec Nationalism', in: *Canadian Journal of Political Science - Revue canadienne de science politique*, vol. 37, nr. 4, 2004, pp. 903-925

STRUBBE (Fernand), *Geheime Oorlog 1940-1945. De inlichtings- en actiediensten in België*, Tielt, 1992, 558 p.

STYNEN (Andreas), *Een geheugen in fragmenten. Heilige plaatsen van de Vlaamse beweging*, Tielt, 2005, 424 p.

TAGHON (Peter), *België 44. De Bevrijding*, Tielt, 1993, 245 p.

TEMMERMAN (Patrick) en BOECKX (Bert), *Deportatie en Verzet. Een eerste globale statistische analyse op basis van de erkenningsdossiers Politieke Gevangenen*, Brussel, 1995, 82 p.

TOLLEBEEK (Jo), 'De duiven van Quiévrain. De Belgische natiestaat: plaatsen van herinnering', in: *Brood & Rozen*, 2007, nr. 3, pp. 76-81

TUINIER (Jan Durk), *Herinneren voor de toekomst. De relatie Tweede Wereldoorlog – Heden*, Amsterdam, 1993, 252 p.

VAN CLEMEN (Sam), *Reisgids naar de Tweede Wereldoorlog*, Antwerpen, 2005, 464 p.

VAN DEN EECKHOUT (Patricia) en WITTE (Els), *Bronnen voor de studie van de hedendaagse Belgische samenleving*, Antwerpen-Amsterdam, 1986, 672 p.

VANDERBEKE (Valentin), 'Kroniek van een dapper man: Albert Serreyns (1915-1944)', in: *Kroniek van Sint-Andries*, XVII, nr. 66, pp. 9-19

VAN DE VIJVER (Herman), VAN DOORSLAER (Rudi), ea., *De tijd der vergelding. Het verzet*, Brussel, 1988, 94 p.

VAN COILLIE (Ronnie), *Wandeling door het Oorlogsgebeuren*, Evergem, 1999, 166 p.

VAN DEN BERGHE (G.), *Getuigen. Een case-study over ego-documenten. Bibliografie van ego-documenten over de nationaal-socialistische kampen en gevangenissen, geschreven of getekend door 'Belgische' (ex-)gevangenen: Belgen, personen die in België gedomicilieerd waren of verbleven, en andere uit België gedeporteerde personen*, Brussel, 1995, 2 vol.

VAN DEN WIJNGAERT (Marc), red., *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Antwerpen, 2004, 317 p.

VAN DOORSLAER (Rudi), 'Gebruikt verleden. De politieke nalatenschap van de Tweede Wereldoorlog in België, 1945 – 2000', in: DENECKERE (Gita) en DE WEVER (Bruno), red., *Geschiedenis maken. Liber amicorum Herman Balthazar*, Gent, 2003, pp. 227 – 249

VAN HAL (Jan), *Nacht und Nebel*, Leuven, 1975, 268 p.

VAN HULLE (Marc), *De laatste Meetjeslandse getuigen*, Eeklo, 1992, 155 p.

VANNIEUWENHUYSE (J.), *Gent in de oorlogsjaren 1940-1945*, Gent, 1985, 135 p.

VAN POUCKE (Guido), *Het Geheim Leger (GL). Beknopt geschiedkundig overzicht*, s.l., s.d., 20 p.

VAN POUCKE (Guido), *Niet langer geheim. 1940-1944. Clandestiene organisatie & operaties in het kustgebied & Noord West-Vlaanderen. Geheim Leger – Zone III – Sector Brugge-Oostende*, Gent, 1987, 411 p.

VAN QUICKELBERGHE (Marcel), *Nacht en Nevel of Geschrapt van de lijst der levenden. Relas van het lijden in de concentratiekampen der nazi's*, Gent, 1957, 64 p.

VAN VELTHOVEN (Harry), *Zwerver in niemandsland. Julius Hoste en zijn Londens oorlogsdagboek*, Gent, 2005, 290 p.

VAN YPERSELE (Laurence), 'Histoire des mentalités : quelques réflexions', in: *La Revue Nouvelle*, nr. 4, avril 1996, pp. 94-97

VAN YPERSELE (Laurence), éd., *Imaginaires de guerre : l'histoire entre mythe et réalité*, Louvain-la-Neuve, 2003, 502 p.

VAN YPERSELE (Laurence), éd., *Questions d'histoire contemporaine. Conflicts, mémoires et identités*, Paris, 2006, 245 p.

VAN YPERSELE (Laurence) et DEBRUYNE (Emmanuel), *De la guerre de l'ombre aux ombres de la Guerre. L'espionnage en Belgique durant la guerre 1914-1918. Histoire et mémoire*, Bruxelles, 2004, 316 p.

VERBIST (Henri), 'De la prison au maquis (Première partie)', in: *Alumni*, Bruxelles, 1945, pp. 95-106

VERDOODT (Frans-Jos), *Voorwaarts maar niet vergeten. Acta van de studiedag op 9 juni 2001 in het Vlaams Parlement over collaboratie en repressie*, Gent, 2001, 124 p.

VERHAEGEN (Jean), *Mémoires inachevés. Récit de prison d'un résistant belge (1942-1944)*, Bruxelles, 1995, 308 p.

VERSCHOORIS (Marc), *De papegaai is geschoten: de bevrijding van Martin. Gent 15 juli 1944*, Gent, 1994, 100 p.

VERSTRAETE (Pieter-Jan), *De zaak Lampaert. Vader en zoon samen voor het executiepeloton*, Kortrijk, 2000, 127 p.

VLAEMYNCK (Carlos), *Het bombardement op Sint-Michiels 28 mei 1944*, Brugge, 1970, 36 p.

VONCKEN, (Abbé Mathieu), *L'eucharistie et nos fusillés*, Genval, 1963, 108 p.

WESSELING (Henk), red., *Plaatsen van Herinnering*, Amsterdam, 2005-2006, 4 delen

2.3.5. Mondelinge bronnen

2.3.5.1. Interviews met (partiële) schriftelijke neerslag

Interview met Maurice De Craene (†) en Maria De Scheemaecker, Gent, 26/03/2008

Interview met Eduard De Kerf, Bazel, 24/02/2008

Interview met Bernard Jacobs, Gent, 04/03/2008

Interview met Valentin Jamart, Gent, 29/10/2007

Interview met Marcel Martens, Rieme, 09/12/2007

Interview met Michel Martens en Annie Vereecke, Rieme, 02/02/2008

Interview met Marc Ongena, Mariakerke, 25/09/2007 en 09/05/2008

Interview met Ronnie Van Coillie, Sint-Kruis-Winkel, 25/09/2007

2.3.5.2. Interviews met integrale geluidsopname

Interview met Francois De Coster, Wespelaar, 27/12/2007, ca. 65 minuten

Interview met André Delemarre en Mariette Bollen, Rieme, 25/03/2008, ca. 90 minuten

Radio 1, De Ochtend, Interview van Roger De Knijf met Marc Ongena, 11/05/2008, ca. 5 minuten

2.3.5.3. Telefonisch contact met schriftelijke neerslag

Telefonisch gesprek met Eduard De Kerf, 25/11/2007

2.3.5.4. Vergaderingen met schriftelijke neerslag

Algemene statutaire vergadering van het Herdenkingscomité der Executieorden Rieme en Oostakker, Gent, 1 februari 2008

Werkvergadering van het Herdenkingscomité der Executieorden Rieme en Oostakker, Gent, 21 maart 2008

Vergadering in het Ename Expertisecentrum voor Erfgoedontsluiting, Ename, 11 april 2008

2.3.6. Elektronische bronnen

http://www4.gent.be/gent/wonen/helden/held_files/info_held_files/igeheim.htm

<http://luingne.rues.site.voila.fr>

<http://reugebrink.skynetblogs.be/archive-month/2005-07>

<http://www.ulb.ac.be/valeurs>

<http://www.verzet.org>

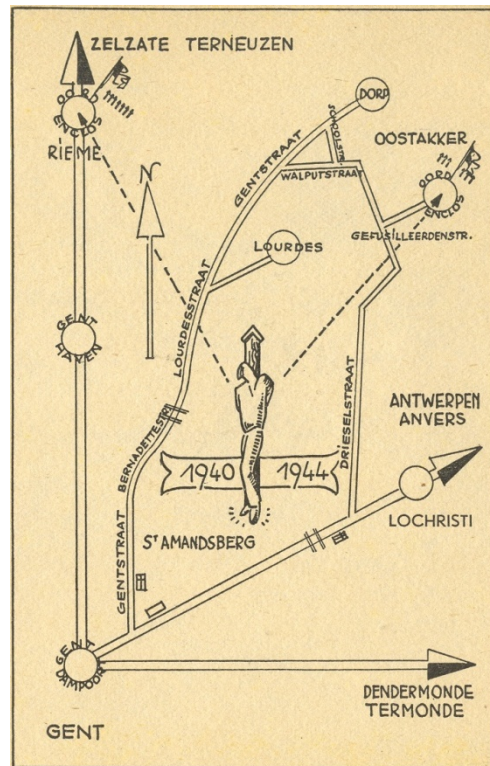
DEEL I. DE EXECUTIEOORDEN RIEME EN OOSTAKKER VOOR EN TIJDENS DE TWEEDE WERELDOORLOG

Hoofdstuk 1: Situering

1.1. Rieme tijdens de Tweede Wereldoorlog

Het executieoord Rieme lag geografisch vlakbij het kleine dorp Rieme, op de linkeroever van het kanaal Gent-Terneuzen, maar behoorde bestuurlijk tot de stad Gent, dat tot ver buiten haar stadsgrenzen havengebied bezit langs het zeekanaal. In Rieme werd pas een parochie gesticht in 1927, de Riemse gelovigen konden lange tijd in de moedergemeente Ertvelde terecht. Precies een halve eeuw later werd het dorp dan samen met Ertvelde administratief opgenomen in de gemeente Evergem. Rieme was vanaf de 19de eeuw vooral een arbeidersdorp: de Riemenaars werden *en masse* tewerkgesteld in de Zelzaatste industrie, en ook in Rieme zelf werd plaats gemaakt voor zware industrie, onder meer voor olieraffinaderijen en de chemische nijverheid. De voordelen qua werkgelegenheid liggen er ook vandaag nog in balans met een sterke geur-, lawaai- en milieuhinder.

Ook tijdens de Tweede Wereldoorlog moest Rieme de gevolgen dragen van haar ligging middenin een industriële omgeving. Op 10 mei al viel een eerste burgerlijk slachtoffer bij een Duits bombardement op de Riemse industrie. Van 21 tot 23 mei dan vond, onder meer in Rieme, de slag bij het kanaal Gent-Terneuzen plaats tussen de Belgen, die zich op de linkeroever hadden ingegraven, en twee Duitse infanteriedivisies die met hun rubberboten het kanaal trachtten over te steken. Verschillende brandende olietanks maakten van Rieme een inferno. Als bij wonder viel er slechts één burgerlijk slachtoffer te betreuren. De zwaarste tol zou later, in het jaar 1944 worden betaald. Bij verschillende Britse en Amerikaanse bombardementen kwamen in totaal 30 Riemenaars om het leven. Het grootste deel van het dorp werd volledig van de kaart geveegd, meer dan 200 huizen waren vernield, en de naoorlogse heropbouw zou vele jaren vergen.

Afbeelding 1: De ligging van de executieoord Rieme en Oostakker, zoals voorgesteld in een brochure uit 1958

1.2. Voorgeschiedenis en ligging van het Riemse executieoord

Iets ten zuiden van de dorpskom van Rieme zou zich tijdens de bezetting nog een heel andere oorlogstragedie afspelen. De precieze plaats waar later het executieoord Rieme zou worden opgericht, was tot 1912 eigendom van graaf 't Kint de Roodenbeek, de latere ondervoorzitter van de Belgische senaat. In 1912 werd het terrein aangekocht door de Société Anonyme La Nouvelle Montagne, en op 11 februari 1938 werd de nieuwe eigenaar de Société Anonyme Métallurgique de Prayon, een chemisch bedrijf met hoofdzetel in Luik.⁴ Het terrein lag in een uithoek van het industrieel gebied en werd nooit bebouwd. Het deed vooral dienst voor het clandestien lozen van industriële afvalstoffen.⁵ Het terrein was hiervoor ideaal, want het was langs twee zijden aan het zicht onttrokken door kanaaldijken, die al veel eerder, bij het uitgraven van het kanaal, waren ontstaan. Deze verdokenheid werd ook door de Duitse bezetter opgemerkt en zou de voornaamste reden worden om op deze plaats een schietstand in te richten. Een ingangstunnel door de oostelijke kanaaldijk zorgde voor een verbinding tussen het terrein en de weg langs de westelijke oever van het kanaal Gent-Terneuzen, zoals te zien op Afbeelding 2.

De precieze kadastrale ligging van het terrein was Afd. 14, Sectie G, Perceel 145.⁶ De plaats waar zich tot 1998 het executieoord Rieme bevond, ligt nu in het water van het nieuwe Kluizendok, ter hoogte van de Terdonkkaai, waar het dok uitmondt in het kanaal Gent-Terneuzen.

Afbeelding 2: Foto genomen in 1945 vanaf de ingang van het Riemse executieoord, met zicht op het kanaal Gent-Terneuzen. De wagen rijdt in de richting Terdonk – Gent.

⁴ Archief HERO, Bail empythéotique par la S.A. Metallurgique de Prayon à Messieurs de Hemptinne et Tytgat pour compte de la Confédération Nationale des Prisonniers Politiques et ayant droit, d'une parcelle de terrain à Gand, 4 novembre 1946.

⁵ Bij een bodemonderzoek in 1986 werd een alarmerende hoeveelheid lood en arsenicum aangetroffen. Vlaams minister van Volksgezondheid Jan Lenssens werd hierover op 21 januari 1986 geïnterpelleerd door Louis Vanvelthoven in de Vlaamse Raad. Bron: Vlaamse Raad, Zitting 1985-1986, Bulletin van vragen en antwoorden. 25 maart 1986, p. 161

⁶ L. CHARLES, red., *Buskruit en Sauerkraut. Oorlogsbronnen in De Zwarte Doos (20ste eeuw)*, Gent, 2007, p. 117

1.3. Oostakker tijdens de Tweede Wereldoorlog

Oostakker is gelegen iets ten noordoosten van het stadscentrum van Gent, en ligt net als Rieme middenin het Gentse havengebied. In tegenstelling tot Rieme kende het dorp een vrij rustige bezettingsperiode. Door zijn ligging op de rechteroever van het kanaal Gent-Terneuzen werd Oostakker niet verdedigd tijdens de gevechten van mei 1940. Het dorp kwam ook, in tegenstelling tot sommige buurgemeenten, quasi ongedeerd uit de geallieerde bombardementen op het Gentse havengebied.

Op bestuurlijk vlak was er een belangrijke wending medio 1942, een half jaar voor de eerste fusillade in Oostakker. Na een besluit op 15 mei 1942 van de Secretaris-Generaal van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Volksgezondheid kwam op 1 juli 1942 *Groß-Gent* tot stand: een aantal Gentse randgemeenten, waaronder Oostakker, werden tot de stad Gent toegevoegd. Hierdoor werd niemand minder dan Hendrik Elias de nieuwe burgemeester van Oostakker, tot hij op 10 februari 1943 zijn ontslag gaf om na het overlijden van Staf De Clercq de leiding van het VNV over te nemen. Twee dagen later werd hij opgevolgd door Germain Lefever, die tot de bevrijding de oorlogsburgemeester van Groot-Gent zou blijven.⁷ Oostakker maakte samen met Sint-Amandsberg deel uit van het tweede district, dat na de stad Gent zelf het meeste aantal inwoners telde.

1.4. Voorgeschiedenis en ligging van het Oostakkerse executieoord

Door de creatie van *Groß-Gent* behoorde naast het executieterrein in Rieme ook het executieterrein Oostakker tijdens de bezetting tot het Gentse grondgebied. Het executieoord Oostakker ligt middenin een munitiedepot van het Belgisch leger aan de Gefusilleerdenstraat, vroeger het Coselaerstraatje, kad. Afd. 17, Sectie B, Perceel 680.⁸ Het heeft gezien haar ligging in een militair domein een rijkere voorgeschiedenis dan het braakliggend industrieel terrein in Rieme.

De plaats waar het munitiedepot zou komen, werd door de koninklijke besluiten van 28 maart en 12 mei 1938 onteigend van de baronessen Madeleine Snoy, Marie en Hilaire de Fierlant Dormer, en baron Jacques de Fierlant Dormer, allen uit het Brusselse. Ook de industrieel Désiré Uyttenhove werd voor meer dan 1 hectare onteigend. Alles samen kocht de Belgische overheid 8 hectaren 86 aren en 60 centiaren aan voor een totaalbedrag van 284.920 BEF.⁹

Het munitiedepot werd in ijlt tempo opgetrokken, en samen met de conciërgewoning op 4 april 1939 in gebruik genomen, minder dan vijf maanden voor de Duitse inval in Polen. We moeten de bouw van het munitiedepot in een bredere context zien van de maatregelen die

⁷ J.-P. MARCHAL, *Gent '40-'45*, Gent, 1984, p. 8 en J. VANNIEUWENHUYSE, *Gent in de oorlogsjaren 1940-1945*, Gent, 1985, pp. 35-36

⁸ L. CHARLES, red., *op.cit.*, p. 116

⁹ R. POELMAN, *Oostakker in de 20^e eeuw*, s.l., 1981, pp. 230-231

de Belgische overheid nam tegen het dreigende oorlogsgevaar. België schaarde zich dan wel achter een strikte neutraliteitspolitiek, maar wou beter voorbereid zijn op een vijandelijke invasie dan in 1914. In de Belgische steden moesten bij een mobilisatie duizenden manschappen kunnen verblijven, die uiteraard van de nodige munitie moesten worden voorzien. Het depot moest de verschillende Gentse kazernes bevoorraden van munitie: de Leopoldskazerne op de Kattenberg, de Sint-Pieterskazerne op het Sint-Pietersplein, de kazernes Hollain en Demanet in de Brusselsepoortstraat, maar ook in kleinere kazernes aan de Sterre en in Sint-Denijs-Westrem waren eenheden gelegerd. Het munitiedepot in Oostakker was ideaal gelegen, want in de onmiddellijke nabijheid van Gent, en toch op een onbewoonde plaats, waar het risico bij ontploffingen voor de burgerbevolking miniem was.

Op 27 september 1938, toen men nog bezig was met de bouw van de opslagplaats, was er al een eerste, gedeeltelijke mobilisatie. Het depot bewees zijn diensten bij de verdediging van de Gentse gordel in de meidagen van 1940, maar zijn rol was snel uitgespeeld. Het zou nog tot 10 januari 1942 duren vooraleer de Duitse overheid het Belgische munitiedepot opeiste. In de *Übergabeverhandlung*, het document dat deze overdracht administratief regelde, is er sprake van een administratiegebouw, het conciërgebouw, vijf munitiebunkers en een mobiele brandblusinstallatie. De zeven vermelde gebouwen zijn vandaag nog intact, maar het munitiedepot is nog steeds militair domein en voor het publiek dus niet toegankelijk.

Hoofdstuk 2: Terechtstellingen in bezet België

2.1. De doodstraf in België en Duitsland

In 1867 voorzag het Belgisch Stafwetboek de doodstraf nog als een sanctie voor de zwaarste criminele feiten begaan door meerderjarigen. De voorlopig laatste executie was toen echter al verleden tijd: in 1863 werd de onthoofding voor een laatste keer toegepast op het Belgisch grondgebied. Nadien zette men de doodstraf automatisch om in levenslang, zelfs wanneer de veroordeelde zelf om zijn executie vroeg. Een uitzondering op deze de facto afschaffing werd gemaakt voor feiten gepleegd in oorlogstijd. Door deze clause werden na 1863 nog 242 executies uitgevoerd, vooral in de vroegste repressiefase na de Tweede Wereldoorlog, toen een aantal collaborateurs en oorlogsmisdadigers voor het vuurpeloton kwamen. De laatste executie in België vond in 1950 plaats.¹⁰

Pas in 1996 werd de doodstraf bij wet volledig afgeschaft, en als zwaarste sanctie vervangen door levenslange opsluiting.¹¹ In 2005 werd de afschaffing van de doodstraf ook in de Belgische grondwet verankerd.¹²

Gezien de slachtoffers van Oostakker en Rieme door Duitse rechtbanken werden veroordeeld, is het ook relevant kort de context van de doodstraf in Duitsland te schetsen. Zoals we kunnen lezen in het omstandige werk van Richard J. Evans, heeft het land een heel rijke geschiedenis ter zake. Een en ander heeft ook te maken met de grote verscheidenheid aan territoriale eenheden en politieke regimes die het land kende. De doodstraf zou uiteindelijk worden afgeschaft in 1949 in de BRD, en in 1987 in de DDR.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de doodstraf dus nog uitgevoerd, en onder Hitlers bewind werden er in Duitsland alleen al enkele tienduizenden mensen ter dood veroordeeld,¹³ het merendeel door een burgerlijk *Volksgerecht*. Ook de militaire rechtbanken of *Kriegsgerichte* konden de doodstraf uitspreken.¹⁴ De executiemethode varieerde van onthoofding tot ophanging en het vuurpeloton. Deze laatste methode werd daarbij gezien als een eervolle manier van sterven, hoofdzakelijk voorbehouden voor veroordeelden van de militaire rechtbanken. De bekende jurist Eduard Kohlrausch zei hierover: “*There is something manly about it, and it demonstrates a certain final respect for the conviction that the perpetrator felt compelled to follow*”.¹⁵ Deze redenering werd zeker gevolgd door de rechters van de Kriegsgerichte in België. De dood door de kogel was de meest courante executiemethode, terwijl de galg en de guillotine werden gereserveerd voor veroordeelden

¹⁰ De Standaard, 18 februari 2006, p. 3

¹¹ Wet van 10 juli 1996 tot afschaffing van de doodstraf en tot wijziging van de criminele straffen.

¹² De verklaring tot herziening is 2 jaar eerder te dateren, op 10 april 2003. De daadwerkelijke grondwets-herziening werd echter doorgevoerd op 2 februari 2005 (Bron: Herziening van de Grondwet van 2 februari 2005. Herziening van titel II van de Grondwet om er een nieuw artikel in te voegen betreffende de afschaffing van de doodstraf.)

¹³ Exacte cijfers zijn opgenomen in R. EVANS, *Rituals of retribution: capital punishment in Germany 1600-1987*, Oxford, 1996, pp. 914-916

¹⁴ De hoogste militaire rechtbank in het Derde Rijk was het *Reichskriegsgericht*.

¹⁵ In het Engels vertaald en geciteerd in R. EVANS, *op.cit.*, p. 652

die verzwarende omstandigheden hadden gepleegd, vaak partizanen die Duitse levens op hun rekening hadden staan.

2.2. De dodentol van het Belgisch verzet

Walter Deconinck stelde in 2004 een inventaris op van het aantal Belgische slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Hij berekende dat dit aantal op ongeveer 90.000 zou liggen, een telling waarin hij ook de vreemdelingen – en dus de joden – meerekende die in België verbleven, maar niet de Belgische nationaliteit hadden. De lijst lijkt goed gedocumenteerd en vooral compleet; zo worden bijvoorbeeld ook de gesneuvelde Wehrmachtsoldaten uit de Oostkantons niet vergeten.

De verzetsbewegingen hebben op verschillende manieren duizenden van hun leden verloren. Deconinck onderscheidt enkele categorieën. De belangrijkste is die van de politieke gevangenen die door ontberingen omkwamen in gevangenissen en concentratiekampen. De groep van de politieke gevangenen bestaat uit gearresteerde verzetslieden en een minderheid van opgepakte politieke tegenstanders die niet actief waren in het verzet. Van de ongeveer 50.000 opgepakte Belgen die niet ter dood veroordeeld werden, zouden er 12.000 postuum als politiek gevangene erkend worden. Zij stierven ten gevolge van martelingen en geweldplegingen, besmettelijke ziektes, ondervoeding, uitputting, ongelukken en standrechtelijke executies in één van de vele Belgische gevangenissen of Duitse concentratiekampen. In het Fort van Breendonk overleden 84 personen door ziekte en mishandeling, en ook in het militair ziekenhuis van Antwerpen stierven 14 Breendonkgevangenen. Het merendeel van de politieke gevangenen zou uiteraard buiten de landsgrenzen de dood vinden, in illustere kampen als Dachau, Buchenwald en Natzweiler.

Maar er vielen ook veel verzetslieden in het strijdgewoel van de bevrijding. Van de 3000 Belgen die tijdens de septemberdagen het leven lieten, zou ongeveer een derde verzetsstrijder zijn geweest. Vooral de acties van het verzet in de Antwerpse haven zijn bekend gebleven, maar de weerstanders stonden de geallieerden ook elders in het land bij, en stierven bij militaire acties tegen de terugtrekkende Duitse troepen. Ook tijdens de bezetting nog werden verzetslieden gedood tijdens hun acties en gewapende confrontaties met de Duitse bezetter, maar hun aantal was beperkter en wordt door Deconinck nergens expliciet vermeld.

We bemerken verder nog twee kleinere categorieën, namelijk die van de verzetslieden door collaborateurs vermoord, en die van verzetslieden die in dienst van het Britse leger sneuvelen. In de eerste categorie zou het gaan om een 180-tal echte of vermeende verzetslieden die om het leven werden gebracht door leden van collaboratiebewegingen. Vooral in het laatste oorlogsjaar en hoofdzakelijk in Limburg zouden verzets- en collaboratiebewegingen een bittere strijd voeren, die aan beide kanten talrijke slachtoffers maakte. Wat betreft de tweede categorie, zouden in totaal ongeveer 1000 Belgen in Britse militaire dienst zijn omgekomen. Het ging hoofdzakelijk om militairen in dienst van de Royal

Navy, de Brigade Piron of de RAF, maar ook om een kleiner aantal geparachuteerde agenten die zich aansloten bij de Belgische verzetsbewegingen.¹⁶

2.3. Aantal terechtgestelden

De voor ons belangrijkste categorie van Belgische slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog is uiteraard die van de terechtgestelden. Deze categorie omhelst in totaal een 2000-tal slachtoffers. Van dat aantal vonden meer dan 1000 personen in Duitsland de dood, en exact 898 mensen werden volgens Deconinck in België terechtgesteld.

We gebruiken bewust de brede benaming *terechtgestelden*, gezien een groot aantal van de geëxecuteerden geen verzetsleden of politieke gevangenen waren. Zo bevonden zich onder de 898 in België terechtgestelde personen ongeveer 310 gijzelaars, die om diverse redenen werden opgepakt. Sommigen waren al tot lichtere straffen veroordeeld voor hun verzetsdaden, anderen werden aangehouden als slachtoffer van hun hoge functie, of zelfs willekeurig van de straat geplukt. Verder werden ook criminelen van gemeen recht door de Duitsers veroordeeld en ter dood gebracht; een quasi volledig genegeerde, duistere kant van de Belgische oorlogsgeschiedenis.

Het aantal terechtgestelden in verhouding tot het ledenbestand van de verzetsbewegingen mag echter niet worden overschat. Een kwantitatieve studie van Marion Huibrechts toonde aan dat amper 0,55% van de mannelijke leden en geen enkele vrouw van het Geheim Leger uit de sector Gent werd gefusilleerd. Nochtans was het Geheim Leger naast het Onafhankelijkheidsfront de belangrijkste slachtoffergroep op de beide executieoorden. Zes GL-leden uit de sector werden in Rieme terechtgesteld, één in Oostakker in 1943, en in 1944 vielen er nog twee slachtoffers, respectievelijk in het Leiedorpje Bachte-Maria-Leerne en in het Duitse Dortmund. Huibrechts bracht enkel de gefusilleerden in rekening die *“door een Duits tribunaal werden veroordeeld en door een vuurpeleton [sic] werden terechtgesteld”*.¹⁷

Als we het aantal terechtgestelden verder vergelijken met het totale dodental onder de verzetsstrijders, moeten we het kwantitatief belang van de fusillades nog verder relativiseren. Volgens een schatting zou in totaal ongeveer 10 procent van de mannen en 2 à 3 procent van de vrouwen in het verzet het leven laten.¹⁸ Rekening houdend met de studie van Marion Huibrechts zou in dat geval slechts 5,5% van de overleden verzetsmannen gefusilleerd zijn. Ook als we de absolute cijfers van het aantal gefusilleerden en het totale dodental van het Belgische verzet vergelijken, komen we tussen de 5 à 10 procent uit. Een nauwkeuriger cijfer kunnen we er niet op plakken, omdat zowel in de categorie van de politieke gevangenen als in de categorie van de gefusilleerden ook niet-verzetsleden zijn opgenomen.

¹⁶ W. DECONINCK, *Het aantal Belgische slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog*, Kortrijk, 2004, passim

¹⁷ M. HUIBRECHTS, *Het geheim leger zone III sektor Gent: een bijdrage tot de geschiedenis van het verzet in België 1940-1944*, Rijksuniversiteit Gent, 1983, p. 164

¹⁸ M. VAN DEN WIJNGAERT, red., *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Antwerpen, 2004, p. 218

2.4. Oorden van verschrikking en beproeving

De titel van dit hoofdstuk is geleend van een Antwerpse publicatie uit 1945, waarin de schrijver de belangrijkste taferelen van de *“Duitsche gruwelen in het Vlaamsche land”* aandoet: de plaatsen waar Vlaamse burgers tijdens de meidagen en de bezetting ter dood werden gebracht. Ook het executieoord Oostakker wordt in deze bundel lyrisch beschreven, net zoals 7 andere executieplaatsen in Vlaanderen. Andere plaatsen, zoals Rieme of Loppem, worden dan weer vergeten. Het boekje was vooral bedoeld om te bewijzen dat niet alleen Wallonië heeft geleden onder de Duitse laars: *“dat de Duitse barbaarsheid onze Vlaamsche gouwen evenmin heeft gespaard als de Waalsche – dat bewijzen de tragische bladzijden die hier volgen”*.¹⁹ In dit hoofdstuk trachten we de executieoord Rieme en Oostakker te plaatsen in een breder netwerk van Duitse executieplaatsen in Vlaanderen en Wallonië tijdens de Tweede Wereldoorlog.

2.4.1. Antwerpen en Limburg

In de provincie Antwerpen bevonden zich drie grote executieplaatsen. De meest bekende is uiteraard het Fort van Breendonk, dat vooral berucht is als Auffanglager, maar waar tijdens de bezetting ook 164 gevangenen als gijzelaar werden gefusilleerd, en nog eens 21 gevangenen werden opgehangen. De executieplaats bevond zich in een uithoek van het fort, en was door de gevangenen zelf aangelegd. Na de oorlog werden de galg en de executiepalen gereconstrueerd en vormt de plek tot op vandaag de meest bezochte executieplaats van België.

Maar ook in Antwerpen zelf werden politieke gevangenen terechtgesteld. De executieplaats bevond zich in de voormalige schietbaan van het Belgisch leger ter hoogte van Hangar 9A aan de d’Herbouvillekaai, vlakbij de plaats waar in 1969 de Kennedytunnel werd gegraven. De reporter van *Duitsche gruwelen* had in de winter van 1944-’45 een gesprek met de conciërge van het gebouw waarin de schietstand was gevestigd. Deze man zou trouwens begin 1945 sterven bij een Duitse V2-aanval boven Antwerpen. Hij was een bevoorrechte getuige van de Duitse executies, want zijn huis paalde aan het gebouw waar de executies plaatsvonden, en hij legde regelmatig zijn oor te luisteren om te horen hoe de executies verliepen. Omdat het mijns inziens om een unieke getuigenis gaat, zal ik hier later nog op terugkomen. Op de Antwerpse schietbaan werden een 130-tal personen gefusilleerd. De meesten werden begraven in Hechtel, net zoals vele gefusilleerden van Rieme en andere plaatsen.

Maar ook op het militair domein in Maria-ter-Heide, een wijk van Brasschaat, werden verzetslieden gefusilleerd, samen met Duitse deserteurs en gemeenrechtelijk veroordeelden. 85 Gefusilleerden en gehangenen werden er begraven op een verlaten terrein achter het militaire vliegveld.

¹⁹ *Duitsche Gruwelen in het Vlaamsche Land - Oorden van Verschrikking en beproeving: Vinkt-bij Deinze, Oostakker, Antwerpen, Maria-ter-Heide, Zwijndrecht, Oud-Turnhout, Beverloo, Merksem, Antwerpen, 1945, p. 5.* Met dank aan Peter Moelans

In Hechtel, in de provincie Limburg, werden eind 1944 op een verlaten, open plek in de bossen nabij de kazerne van Leopoldsburg in totaal 204 graven ontdekt, alsook drie executiepalen opgesteld voor een dennenhouten rugwering. Sommige van de slachtoffers waren inderdaad in Hechtel zelf gefusilleerd, maar de meesten lichamen waren aangevoerd van andere executieplaatsen in Vlaanderen en Wallonië, waaronder ook Rieme.

2.4.2. Brabant

In het Brusselse was de Nationale Schietbaan aan de Reyerslaan in Schaarbeek het toneel van talloze fusillades van mensen die door Oberfeldkommandatur 673 (Brüssel) veroordeeld waren. Op het eind van de 19de eeuw was de schietbaan, maar liefst 600 meter lang, aangelegd ten dienste van de Burgerwacht. Ook tijdens de Eerste Wereldoorlog was de schietbaan al gebruikt voor terechtstellingen. In 1963 moest ze echter plaats maken voor de gebouwen van de openbare omroep, en werd ook het gedenkteken gedynamiteerd. Een erepark waar de gefusilleerden herdacht worden, vinden we niettemin nog terug, goed verscholen tussen de parkeerterreinen en crèche van de RTBF. Niet minder dan 365 kruisjes herinneren er aan de in Schaarbeek gefusilleerde Belgische, Engelse en Franse verzetsstrijders van de beide wereldoorlogen.²⁰

2.4.3. Wallonië

De belangrijkste executieplaats in Wallonië was de citadel van Luik. De citadel functioneerde als Duitse kazerne, maar in het beruchte blok 24 werden ook veroordeelde politieke gevangenen opgesloten. Zij hoorden, in afwachting van de voltrekking van hun eigen vonnis, hoe buiten de fusillades werden voltrokken. In totaal werden er 197 mensen gefusilleerd. Er werden in de citadel ook 113 gefusilleerden begraven die op andere plaatsen in Wallonië de dood hadden gevonden. Na de oorlog werd op het kerkhof van de citadel van Luik ook aalmoezenier Voncken begraven, die de veroordeelden tijdens de nacht van hun dood had begeleid en bij zijn dood met hen wou herenigd worden. Het *Enclos des Fusillés* op de citadel van Luik is nog steeds vrij te bezoeken.

In Wallonië werd ook nog op tal van andere plaatsen gefusilleerd, zoals in de gevangenis van Hoei, maar het lijkt erop dat er meer verspreide en eenmalige fusillades zijn geweest dan in Vlaanderen: enkel Luik, Breendonk en Schaarbeek zijn constanten als men de lijsten van terechtgestelde Walen doorloopt.

2.4.4. Oost- en West-Vlaanderen

De voor dit onderzoek belangrijkste provincies zijn uiteraard Oost- en West-Vlaanderen. Rieme, en later Oostakker, waren de vaste terechtstellingsplaatsen voor de beide provincies. Ze worden in het eerstvolgend hoofdstuk in detail besproken.

²⁰ Veruit de bekendste gefusilleerde van Schaarbeek was de Britse verpleegster Edith Cavell, die op 12 oktober 1915 onder de Duitse kogels viel.

Toch werd er ook op een aantal andere plaatsen terechtgesteld, zij het op kleinere schaal. In de Gentse gevangenis stond een galg, waar tijdens de bezetting enkele veroordeelden werden opgehangen. In de repressiedagen zou het binnenplein van de Nieuwe Wandeling ook worden gebruikt voor de fusillade van Walter en Arnold Lampaert,²¹ en op de militaire terreinen aan de Sterre werden in mei 1948 nog zeven leden van de Gentse SIPO-SD gefusilleerd.²²

Op 10 november 1942 werden in het Tillegembos, in het West-Vlaamse Loppem, acht verzetsmannen van de inlichtingendienst Brave-Bravery gefusilleerd. Ze waren veroordeeld door het Kriegsgericht Brugge, en het is onbekend waarom zij niet naar Rieme werden gebracht voor hun terechtstelling. Wellicht was hier een goede reden voor, bijvoorbeeld omdat het te riskant werd geacht de veroordeelden nog over de provinciegrens te brengen, of omdat ze niet konden worden opgevangen in de Gentse gevangenis, waar in principe de dag voor hun executie ook de West-Vlaamse veroordeelden op hun dood werden voorbereid.

We wijzen voor Oost-Vlaanderen ook op de tragische gebeurtenissen in Vinkt tijdens de laatste dagen van de achttiendaagse veldtocht. Soldaten van het Duitse Infanterie-Regiment 377 gingen er, woedend om hun eigen militaire verliezen, over tot het executeren van onschuldige burgers. Er werden niet minder dan 86 slachtoffers vermoord. Deze executies vormen echter een hele andere problematiek dan de in dit hoofdstuk behandelde terechtstellingen van veroordeelde verzetslieden.

2.4.5. Het Oord der Gefusilleerden in Gent

Om de executieoord Rieme en Oostakker beter in hun context te plaatsen, en om verwarring te vermijden, is het ook nodig om het Oord der Gefusilleerden in Gent te vermelden, waar tijdens de Eerste Wereldoorlog 52 mensen door de Duitse bezetter werden gefusilleerd op een schietstand van het Belgisch leger.

Dit executieoord lag tijdens de Eerste Wereldoorlog nog vrij afgelegen maar bevindt zich door de stedelijke expansie nu omringd door appartementsgebouwen in de Offerlaan, vlakbij de stadsring. In 1932 werd het oord door koning Albert ingewijd, en ook koning Leopold heeft de plaats nog bezocht. In 1943 echter werd het oord met zijn monumenten, de authentieke celwagen en executiepalen volledig vernield door Duitse troepen, volgens de overlevering SS'ers die uit Brussel waren gekomen. Na de Tweede Wereldoorlog werd het oord heropgebouwd door de politieke gevangenen van de Eerste Wereldoorlog, en in september 1953 opnieuw ingewijd door Albert, toekomstig koning en prins van Luik.²³

²¹ Zie P.-J. VERSTRAETE, *De zaak Lampaert. Vader en zoon samen voor het executiepeloton*, Kortrijk, 2000, 127 p.

²² W. GOBYN, *De Sicherheitspolizei und Sicherheitsdienst. Een casestudie van de Gentse Aussenstelle (1940-1945)*, Universiteit Gent, 2002, Bijlagen pp. 3-4

²³ BOND DER POLITIEKE GEVANGENEN EN AGENTEN DER GEHEIME DIENSTEN 1914/18 VAN OOST-VLAANDEREN, *Oord der Gefusilleerden 1914-1918*, Gent, s.d., pp. 1-4

Op het executieoord vinden we naast de executiepalen voor de aarden wal vandaag nog een kapel en een tentoonstellingszaal waarin relikwieën van de gefusilleerden van Gent en slachtoffers van de concentrationaire wereld bewaard worden. In de kapel worden op marmeren platen ook de gefusilleerden van Rieme, Oostakker en Koudekerke herdacht. Van enkele onder hen zijn ook memorabilia te bezichtigen. Als belangrijkste reden voor deze integratie van de gefusilleerden van de Tweede Wereldoorlog verklaarden de oprichters: *“Zo zullen hun familieleden ze ingetogen kunnen komen groeten zonder verplicht te zijn afstanden van 7 tot 10 km. af te leggen buiten de stad”*.²⁴

²⁴ *Ibidem*, p. 7

Hoofdstuk 3: Rieme en Oostakker als Duitse executieplaatsen

Na in een vorig hoofdstuk de meer algemene lijnen van terechtstellingen en executieplaatsen te hebben belicht, focussen we in dit hoofdstuk op de rol van de executieplaatsen Rieme en Oostakker. We volgen de veroordeelden van het Kriegsgericht in Gent en Brugge van hun arrestatie tot hun laatste momenten. Het grootste obstakel bij deze reconstructie is de bronnenproblematiek. Het spreekt voor zich dat er van Duitse zijde nog nauwelijks bronnenmateriaal voorhanden is: de meeste archieven die handelden over de terechtstellingen en andere oorlogsmisdaden werden met de nodige zorg vernietigd voordat ze in Belgische of geallieerde handen konden vallen. Bronnenmateriaal van Belgische zijde is al even zeldzaam, om de eenvoudige reden dat de praktische afhandeling van de fusillades een louter Duitse aangelegenheid waren. Zelfs in het Kriegsgericht was het aandeel Belgische advocaten en getuigen zeer klein. Ook de mondelinge overlevering kan ons nauwelijks wijzer maken. De executies verliepen in een door Duitse schildwachten bewaakt gebied, dat Belgische burgers enkel op levensgevaar konden betreden. Enige hoop in het terugvinden van Duitse soldaten die aan de executies deelnamen zou naïef zijn, zeker na 65 jaar en wetende dat het executiepeloton werd bevolkt door reservisten, die doorgaans veel ouder waren dan de gemiddelde frontsoldaat.

Toch zijn er steeds uitzonderingen die de regel bevestigen. De reconstructie van de tragische gebeurtenissen op de executieoord Rieme en Oostakker is dan ook op deze unieke bronnen gebaseerd, en deels ook op bronnen over andere executieoord in bezet België. De fusillades waren immers een tot op zekere hoogte gestandaardiseerd proces, waardoor we ook op de historische kennis over andere executieplaatsen kunnen steunen. Helaas is deze kennis nauwelijks wetenschappelijk ondersteund, en blijft voorzichtigheid geboden.

3.1. Actoren

De belangrijkste actoren in de geschiedenis van Rieme en Oostakker als Duitse executieplaatsen waren uiteraard de slachtoffers, de gefusilleerden zelf. Zij worden in Deel II van deze verhandeling uitvoerig besproken. We kunnen echter ook de daders niet vergeten: de Duitse bezettende overheid en haar Kriegsgericht, die over leven en dood van de beschuldigen besliste, en zij die werden opgedragen de doodsvonnissen te voltrekken: het vuurpeloton.

3.1.1. De bezettende militaire overheid

Vanaf 1 juni 1940 tot 13 juli 1944 werd België, samen met Noord-Frankrijk, bestuurd door een militair bezettingsapparaat of *Militärverwaltung* onder leiding van een *Militärbefehlshaber*, generaal Alexander von Falkenhausen. In tegenstelling tot de *Zivilverwaltung* die medio juli 1944 in het zicht van de bevrijding nog werd geïnstalleerd, was

de Militärverwaltung een politiek passief bezettingsapparaat: de militairen van de Wehrmacht waren doorgaans minder ideologisch nationaal-socialistisch geëngageerd dan de leden van civiele besturen. De Militärverwaltung was ingedeeld in een *Kommandostab*, die bevoegdheid had over de Duitse bezettingstroepen, en de voor ons belangrijkere *Verwaltungstab*, die bevoegd was voor het politieke leven, de economie en de administratie. De Verwaltungstab greep dus rechtstreeks in het leven van de Belgen in.²⁵

Op provinciaal niveau vestigde de Militärverwaltung in België vier *Oberfeldkommandaturen*, in Brussel, Charleroi, Luik en Gent.²⁶ De Oberfeldkommandatur (OFK) 570 in Gent was verantwoordelijk voor Oost- en West-Vlaanderen. Onder deze OFK ressorteerden dan tien *Feldkommandaturen* (FK), waaronder FK 570 in Gent en FK 578 in Brugge. De lokale bezettingsmacht zetelde op stedelijk niveau en in de grote gemeenten in *Ortskommandaturen* en in de kleinere gemeenten in *Standortskommandaturen*. Vanaf 1 december 1940 installeerde de bezetter op administratief vlak de zgn. *Kreiskommandaturen*, de Duitse tegenhangers van de arrondissementscommissariaten.²⁷

3.1.2. De politie- en inlichtingendiensten

Over het Duitse repressieapparaat in bezet België wordt momenteel veel onderzoek gevoerd, onder meer ook aan de vakgroep Nieuwste Geschiedenis van de Gentse universiteit. Er waren verschillende diensten die jacht maakten op de verzetslieden die later in Rieme of Oostakker zouden worden gefusilleerd. De Kommandostab, de militaire vleugel van het bezettingsbestuur, beschikte over twee militaire politiediensten, de Feldgendarmeerie (FG) en de Geheime Feldpolizei (GFP).

De Feldgendarmeerie liet zich naast haar hoofdfunctie als interne militaire politie ook in met de door de bevolking begane kleinere misdrijven zoals smokkel, en spoorde werkweigeraars op. Vooral de GFP liet zich in met het oppakken van verzetslieden. Ze kon daarbij beschikken over de gegevens die door de Abwehr, de Duitse militaire inlichtingendienst, werden verstrekt.²⁸ De Abwehr gebruikte voor het inwinnen van inlichtingen ook Belgische contraspionnen die in de verschillende verzetsbewegingen, maar ook bijvoorbeeld in de gevangenis infiltraerden.

De Gentse GFP-dienst was gevestigd op de Kouter, in het gebouw van Crédit Anverso, ²⁹ niet ver van het Justitiepaleis. De GFP Gent had *Aussenstellen*, buitendiensten, in Brugge, Kortrijk en Oudenaarde, en had dus bevoegdheid over de beide Vlaanderen. Aan het hoofd van de Gentse dienst stond Kommissar Buschtons, in mei 1943 opgevolgd door de

²⁵ A. DE JONGHE, *Hitler en het politieke lot van België*, Antwerpen, 1982, pp. 13-18

²⁶ In de strikte zin van het woord moeten we dus spreken van een transprovinciaal niveau, gezien de 9 Belgische provincies werden samengevoegd tot amper 4 Oberfeldkommandaturen. De Feldkommandaturen waren wel in elke provincie gevestigd. Toch vinden we in de literatuur voor beiden de aanduiding 'provinciaal' terug.

²⁷ P. VAN DEN EECKHOUT en E. WITTE, *Bronnen voor de studie van de hedendaagse Belgische samenleving*, Antwerpen-Amsterdam, 1986, p. 206

²⁸ M. VAN DEN WIJNGAERT, red., *op.cit.*, pp. 156-158

²⁹ M. VERSCHOORIS, *De papegaai is geschoten: de bevrijding van Martin. Gent 15 juli 1944*, Gent, 1994, p. 57

Oostenrijker Frans Schlechtizky. De werkelijke leider zou volgens verschillende bronnen echter Schlechtizky's rechterhand geweest zijn, de gevreesde Kriminalsekretär Max Benthin.³⁰

Toen in juni 1940 al bleek dat de getalsterkte van de FG en de GFP ontoereikend was om de orde in bezet België te handhaven, zag Reichsführer-SS Heinrich Himmler zijn kans schoon om de van hem afhankelijke politiediensten in België te introduceren. Onder het door hem en Reinhard Heydrich opgerichte Reichssicherheitshauptamt ressorteerde de Sicherheitspolizei (Sipo), waarvan de beruchte Gestapo deel uitmaakte, en de Sicherheitsdienst (SD), die aanvankelijk voor de SS werkte.³¹ Het opsporingswerk van deze diensten zorgde voor de arrestatie van duizenden verzetslieden. Vooral in de linkse verzetskringen waren de verliezen groot.

De Aussendienststelle Gent van de SIPO-SD was gevestigd in een grote residentiële woning op de hoek van het De Smet De Nayerplein en de Krijgslaan, in het Gentse Miljoenenkwartier. De Aussenstelle was bevoegd voor zowel Oost- als West-Vlaanderen. Vanaf 15 april 1943 had Kommissar en SS-Hauptsturmführer Arthur Albrecht er de leiding.³² Zijn voorgangers waren de Hauptsturmführers Magnus Ahlers en Fritz Abicht.³³ Een gedetailleerde geschiedenis van de Gentse SIPO-SD vinden we terug in de licentiaatsverhandeling van Winne Gobyn, opgenomen in de bibliografie.

3.1.3. De militaire strafrechtplegers

Voor de veroordelingen van Belgische verzetslieden zijn vooral de provinciale overheden van belang: op dit niveau werden namelijk de militaire rechtbanken of *Kriegsgerichte* gevestigd, die gekoppeld waren aan de Oberfeldkommandaturen. Een gedetailleerd overzicht van de organisatie van deze militaire rechtbanken vinden we in Bijlage 1. We treffen er ook de namen aan van de Gentse Oberfeldkommandanten, die niet alleen aan het hoofd van de OFK stonden, maar als *Gerichtsherr* ook de hoogste rechterlijke macht hadden en hun persoonlijke goedkeuring moesten geven aan de doodsvonnissen. Van 1940 tot april 1942 was dit Generalmajor Bernhard von Claer,³⁴ en tijdens de tweede helft van de bezetting had Generalmajor Walter Bruns de leiding. Zij legden als Oberfeldkommandant rechtstreeks verantwoording af aan von Falkenhausen.

Het *Kriegsgericht der Oberfeldkommandatur 570*, dat bevoegd was voor Oost-Vlaanderen, was gezeteld in het Gentse justitiepaleis. Omdat het praktisch niet haalbaar was ook de West-Vlaamse processen in Gent te laten voeren, werd er ook in Brugge een *Kriegsgericht* geïnstalleerd, dat echter nog steeds onder OFK 570 ressorteerde. Het Brugse *Kriegsgericht*

³⁰ K. RAVYTS en J. RONDAS, *Het Brugse 1940-1945. 1: Collaboratie en verzet*, Kortrijk, 2000, p. 395

³¹ *Ibidem*, pp. 159-163

³² K. RAVYTS en J. RONDAS, *op.cit.*, p. 401

³³ W. GOBYN, *op.cit.*, pp. 43-44

³⁴ In het organigram in bijlage vinden we de data 1941-1942, maar von Claer was wel degelijk al vanaf 1940 Oberfeldkommandant in Gent. Deze ommissie is wellicht te wijten aan het feit dat von Claer in 1940 nog Oberst (kolonel) was. Na zijn dienst in Gent werd von Claer in 1943 overgeplaatst naar OFK 589 (Luik).

kreeg daarom het achtervoegsel *Zweigstelle Brügge*, of voluit: *Kriegsgericht der Oberfeldkommandatur 570 - Zweigstelle Brügge*. Dit Kriegsgericht was in het Brugse justitiepaleis gevestigd.³⁵

3.1.4. Het executiepeloton

De militairen die het executiepeloton moesten vormen, werden aangeduid in het *Landeschützen-Bataillon 627*. Dit zien we onder meer op de documenten met de praktische instructies voor de executies van Gaston Roelandts en Maurice Steyaert. Van Steyaert werd het twee bladzijden tellende document toegevoegd als Bijlage 2. *Landeschützen-Bataillon 627* werd op 10 april 1940 opgericht in Wehrkreis IX, dat onder andere de steden Kassel, Weimar en Frankfurt am Main omvatte. Het bataljon werd verder opgedeeld in drie compagnieën en onmiddellijk na de militaire opleiding ter beschikking gesteld van de *Militärbefehlshaber* van België en Noord-Frankrijk. De drie compagnieën werden door von Falkenhausen ingezet in het gebied van OFK 570, en gevestigd in Gent zelf. Daar zou het bataljon fungeren als bezettingsmacht, en dit tot aan de Duitse aftocht in september 1944. In maart 1944 werd het bataljon nog hernoemd in *Sicherungs-Bataillon 627*, zonder inhoudelijke wijzigingen te ondergaan. Van 9 mei tot 6 juni 1944 was er ook een vierde compagnie, die was samengesteld uit delen van een ander *Sicherungs-Bataillon* dat in Valenciennes was gelegerd. Vlak na de geallieerde landing in Normandië werd deze compagnie echter terug naar Frankrijk gestuurd. Het *Landeschützen-Bataillon* telde enkele honderden manschappen. Zo werd de sterkte van de 3de compagnie in oktober 1942, toen deze tijdelijk in Brugge verbleef, geteld op 165 man.³⁶

De bevelvoerende officier van het bataljon werd door het OFK 570 gemachtigd om het executiepeloton te vormen.³⁷ Hoe deze selectie gebeurde – via vrijwilligers, een vast of wisselend detachement – is onbekend. Wat we wel kunnen zeggen over het executiepeloton, is dat het om eerder oudere militairen ging. De *Landeschützen* waren dienstplichtigen die niet beschikt waren bevonden voor frontdienst, sommigen wegens fysieke gebreken, maar de meesten wegens hun hogere leeftijd. Ze kenden als reservetroepen doorgaans een voor de frontsoldaten benijdenswaardige dienstperiode. *Landeschützen* werden ingezet bij het bewaken van bijvoorbeeld militaire gebouwen en krijgsgevangenenkampen. Het is dan ook waarschijnlijk dat er permanent, en dus niet alleen tijdens executies, soldaten uit dit bataljon aanwezig waren op het munitiedepot Oostakker.

³⁵ K. RAVYTS en J. RONDAS, *op.cit.*, p. 138

³⁶ BA-MA, MFB4/56144 (712.Inf.Div.), Einheiten des Militär-Befehlshabers, Stand 01.10.42

³⁷ Dit was in regel een officier met de rang van majoor. In september 1943 werd *Landeschützen-Bataillon* aangevoerd door Major Bock. Twee maand vroeger was de plaatsvervangende commandant een kapitein: Hauptmann Junghaus.

3.2. Kroniek van een aangekondigde dood³⁸

3.2.1. Arrestatie

De meeste verzetslieden, zo blijkt ook uit de erkenningsdossiers van de gefusilleerden van Oostakker en Rieme, werden 's nachts in hun eigen huis opgepakt. Anderen werden opgepakt op hun werkplaats (Jean Guilissen, †Rieme 09/05/1942), of toen ze bij andere verzetslieden op bezoek gingen (Edmond Preys, †Oostakker 26/08/1943). Enkelen werden ook opgepakt toen ze via Frankrijk en Spanje, of gewoon langs de Belgische kust, naar Engeland trachtten te vluchten (Gustaaf Pycke, †Oostakker 08/02/1943). Nog anderen werden eerst voor andere feiten opgepakt door de Belgische politiediensten, waarna ze – al dan niet op initiatief of met medewerking van Belgische ambtenaren – aan de Duitse bezetter werden overgeleverd. Frans Van Antenhove (†Oostakker 24/08/1944) bijvoorbeeld werd door de Duitse diensten uit de gevangenis van Dendermonde gehaald terwijl hij daar een straf uitzat voor enkele aankopen op de zwarte markt. Ten slotte waren er ook de mannen die op heterdaad werden betrapt tijdens hun sluikpers-, sabotage- of spionageopdrachten. Kamiel Backe (†Oostakker 6/10/1943) was zo onvoorzichtig om, nadat hij een Duits depot in brand had gestoken, tussen de tientallen toeschouwers te blijven staan. Hij werd gearresteerd nadat de Gestapo deze menigte omsingelde en fouilleerde.

Sommigen trachtten nog gewapenderhand aan de arrestatie te ontsnappen, zoals Constant De Greef (†Rieme 17/04/1942), die aan de Sint-Michielsbrug nog twee van zijn Duitse achtervolgers neerschoot, alvorens hij zelf in het been werd geschoten. Het spreekt voor zich dat diegenen die zich met geweld hadden verzet tegen hun arrestatie, geen hoge hoop mochten koesteren tijdens hun proces.

De Gestapo- of GFP-officieren werden bij de arrestaties vaak bijgestaan door collaborateurs, die als tolk fungeerden, en Feldgendarmen. De aanhouding werd in regel gevolgd door een onmiddellijke huiszoeking bij de verdachte. Deze leverde meer dan eens een vernietigende bewijslast op. Zowel bij Gaston Roelandts (†Rieme 21/07/1943) als bij de familie D.G. (†Rieme 23/10/1942) werd een heus wapenarsenaal aangetroffen.

3.2.2. Gevangenschap

Na hun aanhouding werden de arrestanten in een Duitse wagen overgebracht naar de stadsgevangenis van de provinciehoofdstad. In Gent was dit de Nieuwe Wandeling, in Brugge het Pandreitje, de stadsgevangenis die ondanks protest in 1991 werd gesloopt.

In de gevangenis werden de arrestanten dan verder ondervraagd, en werden door zware psychische en fysieke druk bekentenissen afgedwongen. Dat fysieke mishandelingen ook in

³⁸ Naar het boek van Gabriel García Márquez

de gevangenen van Brugge en Gent tot de algemene praktijk behoorden, bewijzen onder andere de getuigenissen van familieleden die er op bezoek gingen, maar ook bijvoorbeeld de autopsies uitgevoerd op de in Oostakker begraven gefusilleerden. Zo vond Prof. Thomas bij één van de gefusilleerden een geconsolideerde breuk van de oogkas, veroorzaakt door een gewelddadige slag enkele weken voor de dood, tijdens de gevangenschap dus. Veel andere slachtoffers vertoonden duidelijke sporen van grote blauwe plekken.³⁹ Ook de voeding in de Nieuwe Wandeling was bijzonder ondermaats, en volgens verschillende getuigenissen vaak zelfs nog minder goed dan de rantsoenen in de Duitse kampen.⁴⁰

3.2.3. Veroordeling

De processen in het Gentse of Brugse Kriegsgericht volgden gemiddeld zo'n één à twee maanden na de arrestatie. Verzetslieden die samen met hun strijdmakkers waren opgepakt, werden op eenzelfde proces berecht.

Het proces was vaak heel snel beëindigd, omdat niet de schuldvraag het belangrijkste item op de agenda van de Duitse rechters was, maar wel de strafmaat. De militaire rechtbanken in België hadden veel minder met gerechtelijke achterstanden te kampen dan de rechtbanken in Duitsland. Een vonnis voor een Kriegsgericht in België was in dat opzicht zeker geen geschenk: velen verkozen de onzekere gevangenschap in Duitsland, waar de rechtspraak met één of zelfs twee jaar vertraging verliep, in de hoop dat in die periode de geallieerden hen zouden komen bevrijden.

Afbeelding 3: Oproep van de gouverneurs van Oost- en West-Vlaanderen na de veroordeling

³⁹ F. THOMAS en W. VAN HECKE, *Gerechtelijke geneeskundige studie der lijkschouwingen van 65 politieke gevangenen door de Duitsers gefusilleerd*. Overdruk uit het Belgisch Tijdschrift voor Geneeskunde, s.l., 1945, s.p.

⁴⁰ M. VAN HULLE, *De laatste Meetjeslandse getuigen*, Eeklo, 1992, pp 28-29, 44, 68

⁴¹ J. VAN HAL, *Nacht und Nebel*, Leuven, 1975, p. 256

De krijgsraad werd voorgezeten door een *Kriegsgericht* of raadsheer, bijgestaan door een officier en een onderofficier. Een andere *Kriegsgericht*, de auditeur, vorderde de straf. De advocaat die voor de verdachte pleitte, was veelal eveneens van Duitse nationaliteit, hoewel er ook Belgische advocaten actief waren die de Duitse taal beheersten. Na het pleidooi van de advocaat en eventuele getuigen, werd een vonnis geveld, dat voor de zwaarste straffen van meer dan 5 jaar gevangenschap wel nog moest bevestigd worden door de commandant van de Oberfeldkommandatur.⁴¹ Soms werd de doodstraf ook meerdere keren uitgesproken tegen dezelfde persoon. Jozef Impens (†Rieme 17/04/1942) werd maar liefst zeven keer ter dood veroordeeld. Zijn "*Gewalttaten gegen die*

Deutsche Wehrmacht” waren hierin een belangrijke factor.⁴²

De doodstraf van Impens en zijn zes medebeklaagden werd door middel van een affiche bekendgemaakt, en ook andere vonnissen werden door aanplakbiljetten of de pers aan de bevolking bekendgemaakt. Deze *Bekanntmachungen* moesten vooral de bevolking aanmanen zich niet met verzetsactiviteiten in te laten. Actieve verzetsstrijders werden ermee afgeschrikt. Op de affiche op de vorige pagina (Afbeelding 3), bewaard in het Gentse stadsarchief, zien we dat de beide provinciegouverneurs van Oost- en West-Vlaanderen een oproep doen zich niet in te laten met verzetsdaden. De beide gouverneurs worden duidelijk voor de kar gespannen van OFK 570, hun Duitse administratieve tegenhanger.

3.2.4. Genadeverzoek

Nadat hun strafmaat was beslist hadden de veroordeelden, ook ter dood veroordeelden, het recht een schriftelijk genadeverzoek in te dienen. In een brief kon men om genade vragen en de grond hiertoe persoonlijk motiveren: zo argumenteerden verschillende veroordeelden dat ze alleen moesten instaan voor hun kinderen, die dus na de executie aan hun lot zouden overgelaten worden. Anderen minimaliseerden hun rol in het verzet.

Volgens Dimitri Rooden, die een doctoraat schrijft over de strafrechtpleging in bezet België, dienden de brieven te worden gericht aan het Oberkommando der Wehrmacht (OKW). Slechts zelden kreeg het genadeverzoek het verhoopte resultaat. In afwachting van een beslissing over het verzoek, als er al een was ingediend, verbleef de veroordeelde ondertussen nog steeds in de Nieuwe Wandeling in Gent of het Pandreitje in Brugge. Na zijn terdoodveroordeling kreeg de gevangene de letters ‘SCHW’ op zijn celdeur, voor *schwer* of zwaar bestraft. Bij de ter dood veroordeelden waren deze letters rood gekleurd, bij gevangenisstraffen van meer dan vijf jaar was dit zwart. Om de kansen op ontsnapping te minimaliseren, werd hem iedere avond zijn kleding en het meubilair van de cel ontnomen, en mocht de gevangene niet langer dan vijftien dagen in dezelfde cel doorbrengen.⁴³

Bij de gefusilleerden van Rieme en Oostakker werd het genadeverzoek uiteraard steeds afgewezen. In sommige gevallen was er wel een afzwakking van de straf, maar bleef de doodstraf behouden. Of men nu 3 of 4 keer ter dood veroordeeld was, veel maakte dit voor de beschuldigen niet uit. Niet lang na de bevestiging van het vonnis werd de straf voltrokken, veelal twee à drie weken na de dag van de veroordeling.

⁴² Excell-bestand van de terechtgestelden van Rieme en Oostakker, samengesteld op basis van de Liste Bestätigung und Aufhebung von Urteilen (opgemaakt door Dimitri Roden)

⁴³ COMMISSIE VOOR DE HISTORIEK VAN DE WEERSTAND (MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING), *Guldenboek van de Belgische weerstand*, Brussel, 1948, p. 244

3.2.5. De laatste nacht

De dag voor de executie werden de West-Vlaamse gevangenen overgebracht van het Brugse Pandreitje naar de Gentse Nieuwe Wandeling. Om 3 uur in de nacht voor hun executie werden de slachtoffers gewekt en kregen ze te horen dat het vonnis enkele uren later zou voltrokken worden.⁴⁴ In *La Flandre Libérale* lezen we een unieke getuigenis van een Belgische bewaker in de Nieuwe Wandeling. Hij kan ons enkele details geven over de laatste nacht van de ter dood veroordeelden, maar verklaart ook waarom er over hen zo weinig geweten is: *“Le personnel belge de la prison n’était pas admis dans la section allemande. Il ignorait tout de ce qui s’y passait. Les condamnés à mort étaient réveillés à 3 heures du matin, et on leur servait leur déjeuner. Le départ avait lieu vers 5 heures du matin. Mais les Allemands prenaient soin de faire évacuer les couloirs, de sorte qu’aucun membre du personnel belge n’a vu partir ces malheureux vers l’endroit où ils allaient tomber sous les balles allemandes. Les condamnés à mort étaient généralement autorisés à fumer deux ou trois jours avant leur exécution, et c’est ainsi qu’ils apprenaient le sort qui les attendait”*.⁴⁵

Sommigen hadden na hun terdoodveroordeling nog familie mogen ontvangen, uiteraard een zeer emotionele gebeurtenis. In regel mochten veroordeelden in Gent om de 8 weken familiebezoek ontvangen.⁴⁶ Andere gevangenen, zoals Alfons Styns, kregen hun vrouw of hun ouders na hun veroordeling nooit meer te zien.⁴⁷ Kinderen tot 16 jaar waren sowieso niet toegelaten op bezoek. Ook een laatste maaltijd werd de ter dood veroordeelden vaak ontzegd.

Tijdens zijn laatste uren kreeg de gevangene het bezoek van een aalmoezenier, soms van Duitse, soms van Belgische nationaliteit. Het is echter onbekend wie deze aalmoezenier was. De Duitse aalmoezenier die verantwoordelijk was voor geheel België en Noord-Frankrijk, was Mgr. Otto Gramann.⁴⁸ Zijn aanwezigheid tijdens de laatste momenten van veel gefusilleerden van Breendonk, Luik en Schaarbeek is bekend, maar het is niet bewezen of hij ook in Gent actief

De Zelzatenaar Laurent Van Waesberghe zat in de Nieuwe Wandeling in de cel naast Roger De Coene, die op 16 februari 1943 in Rieme zou worden gefusilleerd. *“Ik heb vaak met die jongen gepraat, hem wat moet gegeven, maar wat moet je op zulke momenten nog tegen zo iemand zeggen? Blijkbaar heb ik hem in die laatste moeilijke momenten toch nog wat geholpen, want het laatste wat ik van hem hoorde was: ‘Laurent, ik ga aan de aalmoezenier vragen om u mijn stukje brood van morgen te bezorgen!’ ‘s Anderendaags is de jongen weggevoerd naar Rieme en bracht de aalmoezenier mij het brokje brood...”*. (Bron: M. VAN HULLE, *De Laatste Getuigen*, Eeklo, 1992, p. 93)

⁴⁴ Laatste brief van Lucien Van Speybroeck (Archief HERO), *La Flandre Libérale*, 29 september 1944, p. 1

⁴⁵ *La Flandre Libérale*, 29 september 1944, p. 1

⁴⁶ Stadsarchief Gent, DOC2004/2

⁴⁷ Inlichtingen verstrekt door Filibert Styns, zoon van Alfons Styns (†Oostakker 20/05/1944). Alfons' vrouw mocht nooit op bezoek komen bij haar man in het Brugse Pandreitje, en evenmin in de Nieuwe Wandeling, naar waar hij de dag voor zijn terechtstelling was getransporteerd.

⁴⁸ Mgr. Gramann was oorspronkelijk van Oostenrijkse nationaliteit, en allesbehalve een aanhanger van het nationaal-socialistisch regime. Toen hij kort na de oorlog stierf, was het op zijn verzoek de Belgische vlag die bij de begrafenis in Wenen zijn kist sierde.

was. Ook aalmoezenier Voncken, die na de oorlog schreef over zijn gesprekken met de ter dood veroordeelden van de citadel van Luik, maakt geen melding van de Nieuwe Wandeling, Rieme of Oostakker.⁴⁹ André De Smul (†Oostakker 24/05/1943) vermeldde in zijn laatste brief dan weer dat zijn ouders na zijn dood de aalmoezenier konden vinden in het Kriegslazarett in Gent.⁵⁰ Enkel voor de terechtstelling van Remi Cours (†Rieme 24/01/1942) kennen we met zekerheid de naam van de aalmoezenier, Gabriel Merlier, maar de kans is zeer klein dat hij ook anderen heeft bijgestaan, gezien voor dit slachtoffer een aalmoezenier werd gezocht die de gebarentaal machtig was. Een zekere Coreman van het Burgerlijk Hospitaal in Gent beweerde tegen een reporter van *La Flandre Libérale* dat hij de adressen kende van de Duitse aalmoezeniers die de gefusilleerden van Rieme en Oostakker hadden bijgestaan, maar meer details gaf hij niet.⁵¹

Krijgsaalmoezenier Joseph Verhoeven was actief in de gevangenis van Sint-Gillis, waar de gefusilleerden van de Nationale Schietbaan op hun dood wachtten, en kan ons goed vertellen hoe ook in Gent de veroordeelden reageerden toen ze hun vonnis te horen kregen: *“Op dit ogenblik zag men, ten hoogste gedurende een uur, een gevoel van opstand geboren worden en zich ontwikkelen bij die onrechtmatig, in zijn eigen land veroordeelde. [...] Doch langzamerhand werd hij weer rustig, en die rust zou gaandeweg nog slechts groter worden en uitgroeien tot sereniteit, tot geluk. [...] Aan één hunner, die zich in het begin van de nacht een weinig angstig had getoond, vroeg ik: ‘Gij zult u vóór hen goed houden, niet waar?’ Hij antwoordde mij op argeloze wijze: ‘Mijn benauwdheid is voor u alleen ; zij zullen van mijn ellende niets zien.’”*⁵² De aalmoezenier nam dan de laatste biecht af, en de gevangene kon ook een laatste keer ten communie gaan. In sommige gevallen kreeg de aalmoezenier nog een persoonlijk aandenken mee.⁵³

Gevangenen mochten in regel om de vier weken een brief schrijven en ontvangen. Voor ter dood veroordeelden werd in veel gevallen een uitzondering gemaakt, en een frequentere briefwisseling toegestaan.⁵⁴ Opnieuw was dit niet voor alle slachtoffers een voorrecht,⁵⁵ maar tijdens hun laatste nacht schreven veel veroordeelden nog een brief, waarin we de berusting die aalmoezenier Verhoeven opmerkte duidelijk kunnen zien. De brief was aan de dichtste familie gericht, maar soms was er ook een extra brief voor een brede kennissenkring of zelfs het hele dorp.⁵⁶ De laatste brieven kennen allen een soortgelijke inhoud, met veelal intieme en persoonlijke motieven, vaak ook gekoppeld aan religieuze en ideologische motieven. We vinden doorgaans een persoonlijk afscheid en troostende woorden aan de ouders of aan vrouw en kind, de boodschap dat ze voor hun idealen sterven, in het reine zijn met God en zichzelf, dat er een familiaal weerzien zal volgen in de hemel.

⁴⁹ M. VONCKEN, *L'eucharistie et nos fusillés*, Genval, 1963, 108 p.

⁵⁰ Stadsarchief Gent, DOC2004/2

⁵¹ *La Flandre Libérale*, 1 oktober 1944, p. 2

⁵² COMMISSIE VOOR DE HISTORIEK VAN DE WEERSTAND (MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING), *op.cit.*, p. 362

⁵³ Enkele persoonlijke aandenkens van Otto Gramann worden in Breendonk tentoongesteld.

⁵⁴ André De Smul (†Oostakker 24/05/1943) schreef nog brieven op 29 april, 15 mei en twee stuks in de nacht van 24 mei 1943, enkele uren voor zijn dood. De vier brieven worden bewaard in het Stadsarchief Gent.

⁵⁵ Ook Michel Borwicz merkte dit op: *“En l'occurrence, le nombre de ces lettres est relativement minime; les Allemands ne se croyaient pas obligés de respecter des ‘préjugés anachroniques’.”* Uit: M. BORWICZ, *Ecrits des condamnés à mort sous l'occupation allemande (1939-1945): étude sociologique*, Paris, 1952, p. 127

⁵⁶ De twee laatste brieven van Lucien Van Speybroeck (†Oostakker 24/05/1943), één aan zijn familie en één aan de hele parochie, worden bewaard in het archief van het Herdenkingscomité.

Na deze activiteiten was er nog even de tijd om zich in stilte op het vonnis voor te bereiden. Sommigen konden zelfs de slaap vatten. Joseph Verhoeven: *“Het was na die ogenblikken rust dat zij belang begonnen te stellen in de terechtstelling en een aantal vragen stelden, waarvan het beantwoorden mij uiterst pijnlijk viel: ‘Hoe zal het geschieden? Uit hoeveel mannen bestaat het peloton? Legt men ons onmiddellijk in de kist? Wat gebeurt er dan met ons?’.”*⁵⁷

3.2.6. Naar de executieplaats

Afbeelding 4: De aangeduide hoogte van de Riemetunnel, december 1999

In de vroege morgen werden de veroordeelden dan met het bevel *“Fertig machen”* uit hun bed gelicht. Het transport naar de executieoord Rieme en Oostakker verliep in een klein konvooi. De gevangenen zaten geboeid in een gesloten vrachtwagen. Tijdens de Eerste Wereldoorlog gebeurde het transport naar de executieplaats in Gent nog met paard en kar.⁵⁸

Eén aspect van de tocht naar de executieplaats is nog steeds goed bekend, namelijk de laatste meters van de gefusilleerden van Rieme. De gevangenen werden afgeladen aan de weg langs het kanaal Gent-Terneuzen, en zouden zelf hun kisten door de tunnel en het donkere bospad moeten dragen, tot ze de executieplaats bereikten. Dit verhaal verscheen al tijdens de bezetting in een krant in Londen (zie Bijlage 5), en bleef na de oorlog zeer goed hangen bij de bezoekers van het executieoord. Het kreeg dan ook een belangrijke plaats in de naoorlogse cultus van de gefusilleerden van Rieme. Het is echter zeer moeilijk te bewijzen dat de kisten wel degelijk door de veroordeelden zelf tot bij hun executieplaats werden gedragen. Is de religieuze verwijzing naar de passie van Christus niet té doorzichtig?

Op deze vraag zou ik voorzichtig ‘neen’ willen antwoorden. Er is namelijk een verklaring die iets verder reikt dan louter de *nazibarbarij* waarmee de praktijk doorgaans in verband wordt gebracht. De vrachtwagens van de Duitse Wehrmacht waren namelijk te hoog om door de toegangstunnel te kunnen passeren. De precieze hoogte van de tunnel tijdens de bezetting is moeilijk na te gaan, maar zal niet veel verschillen van de 2,20 meter die aangeduid stond op een verbodsbord na de oorlog (zie Afbeelding 4:). De meest courante Duitse vrachtwagens, zoals de Opel Blitz of de Mercedes trucks, waren meer dan 2,50 meter hoog.⁵⁹

⁵⁷ COMMISSIE VOOR DE HISTORIEK VAN DE WEERSTAND (MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING), *op.cit.*, p. 363

⁵⁸ J. VAN DER FRAENEN, *Voor het Duitse vuurpeloton. Executies in bezet België tijdens de Eerste Wereldoorlog: tussen realiteit en mythe*, Universiteit Gent, 2005, p. 122

⁵⁹ Volgens inlichtingen door Hans Rinsma

Mariette Bollen getuigde hoe ze op een vroege morgen met de fiets langs de kanaalweg van Zelzate naar Gent reed om daar naar de markt te gaan. Ter hoogte van het executieoord werd ze tegengehouden door een Duitse schildwacht, die haar aanmaande onmiddellijk rechtsomkeert te maken. Ze zag nog net hoe aan de toegangstunnel tot het executieoord de geboeide gevangenen werden afgeladen.⁶⁰

Het is dan ook zeker niet ondenkbaar dat er ook mensen hebben gezien hoe de gevangenen zelf hun kist moesten dragen. Toch moeten we opmerken dat dit met boeien aan niet mogelijk was, en dat er voldoende Duitse manschappen aanwezig waren om dit zelf te kunnen doen. Wat waren de bronnen voor het beknopte artikel in de Amerikaanse krant? Hoe verhiel zich het propagandadoel van deze krant tegenover de objectieve berichtgeving? 65 Jaar na datum kunnen we enkel de weinige bronnen afwegen en ze op een kritische, rationele manier beoordelen.

3.2.7. Fusillade

Reconstrueren hoe de fusillades in Rieme en Oostakker precies verliepen, is vooral een werk van deductie. Er zijn namelijk geen ooggetuigen, verslagen of geschreven instructies hoe de fusillade in de praktijk werd geregeld. Wel kunnen we enkele conclusies trekken uit de verslagen van de ontgravingen in Oostakker, uit het voorkomen van de sites bij de bevrijding, maar ook kunnen we met enige behoedzaamheid gebruikmaken van bronnen over andere executieplaatsen.

3.2.7.1. Oostakker

In Oostakker werden de slachtoffers gefusilleerd voor een aarden wal, ongeveer 5 à 6 meter hoog, gelegen tussen twee van de munitiebunkers.⁶¹ Het is onzeker of er ooit executiepalen zijn gebruikt: hiervoor werden na de bevrijding geen bewijzen gevonden. De overlevering wil dat de slachtoffers voor een open kuil werden gefusilleerd zoals dat ook bij massa-executies in Oost-Europa gebeurde: *“De executiepalen aan weerszijden van het witmarmeren altaar brengen de terechtstellingen alleen maar symbolisch in herinnering. Daar in Oostakker niet het minste spoor van destijds gebruikte executiepalen teruggevonden werd, staat het zo goed als vast dat ze in Oostakker niet eens gebruikt werden en dat de terdoodveroordeelden werden neergeschoten bij de rand van een open kuil die geleidelijk een massagraf werd”*.⁶² Dit fusilleren voor een open graf is echter zeer onwaarschijnlijk. De overgrote meerderheid van de gefusilleerden werden immers eerst gekist en dan in een eigen graf begraven.

De executieplaats lag achter de plaats waar de graven werden ontdekt, zoals ook blijkt uit enkele foto's en deze getuigenis: *“Binnen deze omheining staan op geringen afstand van*

⁶⁰ Interview met André Delemarre en Mariette Bollen, Rieme, 25/03/2008

⁶¹ La Flandre Libérale, 16 en 17 oktober 1944, p. 1

⁶² M. ONGENA, *De executieorden van Rieme en Oostakker*, Gent, 2000, p. 19

*elkaar twee gebouwen in rooden baksteen. Tusschen deze twee gebouwen bevindt zich een aarden wal, een soort dijk. [...] Wie met het executiepeloton deze vlakte betrad, moest allereerst de houten palen zien, opstekend uit de graven van wie hem hier voorgingen en wist weldra het stomme escadron van de vóór hem hier begravenen te vervoegeen”.*⁶³

In Bijlage 3 vinden we een unieke foto van het munitiedepot in Oostakker tijdens de bevrijdingsdagen. Om de foto terdege te kunnen analyseren, wordt hij in een zo groot mogelijke resolutie opgenomen als bijlage. De originele foto is gedrukt op Velox fotopapier, op een klein formaat van 6 op 9 centimeter. Helaas is hij op de achterzijde niet beschreven, en is de herkomst onbekend. De foto werd destijds verworven door de inrichters van het Gentse Oord der Gefusilleerden, en is nu nog steeds te bezichtigen als deel van een collage in het bescheiden museum dat daar werd opgetrokken.

Om de foto correct te kunnen plaatsen, is een stukje militaire geschiedenis onontbeerlijk. De vrachtwagen doet ons aanvankelijk denken aan de Duitse bezetting: op de nummerplaat lezen we immers ‘WH 277054’. De afkorting ‘WH’ staat voor ‘Wehrmacht - Heer’, ofwel het reguliere Duitse landleger, onderdeel van de Wehrmacht. Met hulp van enkele specialisten kon ik ook aan de hand van enkele kenmerkende eigenschappen de vrachtwagen identificeren: een Skoda 256B,⁶⁴ een weinig courant model geproduceerd van 1939 tot 1947.⁶⁵ Gezien deze productiedata kunnen we dus moeilijk iets zeggen over de datering van deze foto. De sleutel hiertoe ligt in een ander detail. Boven de nummerplaat zien we nog een schildje met de kop van een everzwijn. Dit is een *Einheitskennzeichen*, waaraan in principe een specifieke Duitse militaire eenheid kan gekoppeld worden. De kop van het everzwijn kan zo worden gelinkt aan *Infanteriedivision 64*, een infanteriedivisie die pas op 26 juni 1944 werd opgericht, en die na een korte periode van militaire opleiding op 15 augustus 1944 naar Calais werd gestuurd om daar de geallieerde opmars tegen te houden. De divisie werd eind oktober tijdens haar aftocht met de 15de Armee ten zuiden van de Schelde ontbonden. We kunnen niet anders dan concluderen dat deze foto moet genomen zijn vlak na de bevrijding, en dat de Duitse vrachtwagen werd achtergelaten door het terugtrekkende Duitse leger. Tal van andere factoren, zoals het feit dat Duitse militairen in 1944 nog nauwelijks materiaal hadden om te fotograferen, en dat de foto werd teruggevonden in een Belgisch museum samen met enkele andere foto’s uit de bevrijdingsdagen, bevestigen deze denkpiste.

We bemerken op de foto twee werkende mannen in burgerkledij. Met een zwarte pijl heeft de toenmalige samensteller van de fotocollage de plaats aangeduid waar de slachtoffers werden terechtgesteld. De aarden wal was opgetrokken tussen twee munitiebunkers. Rechts op de voorste bunker zien we een structuur die kon gebruikt worden als uitkijkpunt en defensieve stelling. Deze bunker bevindt zich op het huidige executieoord achter de afsluiting rechts in het midden, de achterste bunker ligt nu achter de afsluiting links in het midden. In deze laatste bunker vinden nu de plechtigheden plaats bij regenweer.

⁶³ *Duitsche Gruwelen in het Vlaamsche Land - Oorden van Verschrikking en beproeving: Vinkt-bij Deinze, Oostakker, Antwerpen, Maria-ter-Heide, Zwijndrecht, Oud-Turnhout, Beverloo, Merksem, Antwerpen, 1945, p. 11*

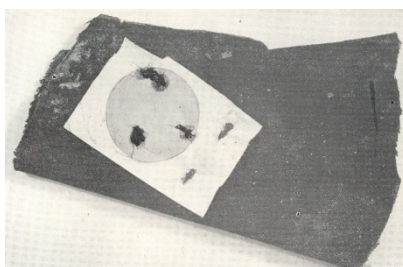
⁶⁴ Skoda was een Tsjechisch merk maar produceerde na de Duitse annexatie in 1938 voor de Duitse oorlogsmachine.

⁶⁵ Met dank aan Steve Ballantyne (London, UK) en Bill Murray (Atlanta, USA).

3.2.7.2. Rieme

In Rieme stonden tegen de noordelijke dijk zeven executiepalen opgesteld. De veroordeelden werden naar deze palen geleid en er met touwen vastgebonden. Het executiepeloton stond klaar op een tiental meter van de palen. Op de schietbaan in Antwerpen moest het executiepeloton met de rug naar de palen wachten, om het contact met de veroordeelden te beperken. De conciërge van de schietbaan, een zekere De Block, woonde naast de executieplaats, kon afluisteren hoe de terechtstellingen verliepen, en ons zo ook een beeld geven van hoe het er in Rieme aan toe kan hebben gegaan. *“Als dan de veroordeelden weerloos in de touwen aan den paal hingen werd aan de executiepelotons opnieuw “Halve draai rechts!” gecommandeerd, onmiddellijk gevolgd door: “Aanleggen! Vuur!” [...] Onmiddellijk moesten de executiepelotons dan afmarcheeren en haast telkens vielen bij ’t buitenkomen 2 of 3 man flauw”.*⁶⁶

3.2.7.3. Technische aspecten

Afbeelding 5: Doorschoten schietschijf, teruggevonden op één van de gefusilleerden van Oostakker

Wat voor de executieplaatsen Rieme en Oostakker wel zeker is, is dat de gevangenen niet van hun bovenkledij werden ontdaan, zoals wel het geval was in Breendonk en Antwerpen. Ze kregen een handgemaakte schietschijf op hun kledij gespeld ter hoogte van de borststreek. Deze schietschijf moet twee doelen hebben gehad: ten eerste zorgde ze voor meer precisie, ten tweede is er ook het psychologisch effect voor het vuurpeloton: de soldaten moesten niet op levende doelen, maar net als tijdens schietoefeningen op een stukje karton richten.

Twee andere courante psychologische ingrepen bij fusillades waren de blinddoek en de losse flodder. Blinddoeken zijn bij de gefusilleerden van Rieme en Oostakker voor zover bekend niet aangetroffen, maar werden wellicht wel gebruikt. Naast het kalmeren van het slachtoffer had deze ook tot doel de taak van het vuurpeloton te verlichten: men moest het slachtoffer niet in de ogen kijken, en het doelwit werd opnieuw iets meer ontmenselijkt. De losse flodder was een andere methode om de psychologische druk op het executiepeloton te milderen: men laadde één of meerdere geweren met losse flodders en vertelde dit aan de soldaten, zodat elk van hen kon geloven dat niet hij het fatale schot had gelost. Het nut van deze techniek is omstreden: een ervaren soldaat zou aan de terugslag van zijn wapen zeer gemakkelijk kunnen voelen of het patroon op scherp staat. Anderzijds kon dit aanvoelen door de nervositeit van de militair worden geneutraliseerd. Het blijkt dat de losse flodder echter vooral werd gebruikt wanneer men deserteurs moest fusilleren, waarbij de leden van het executiepeloton het slachtoffer vaak persoonlijk kenden. Voor het fusilleren van de

⁶⁶ *Duitsche Gruwelen in het Vlaamsche Land - Oorden van Verschrikking en beproeving: Vinkt-bij Deinze, Oostakker, Antwerpen, Maria-ter-Heide, Zwijndrecht, Oud-Turnhout, Beverloo, Merksem, Antwerpen, 1945, p. 16*

vijand tijdens de Tweede Wereldoorlog zou de losse flodder in het Duitse leger niet courant zijn gebruikt.⁶⁷

In ieder geval is het niet na te gaan of deze techniek ook in Rieme en Oostakker werd toegepast. De sterkte van het vuurpeloton varieerde namelijk: tijdens de autopsies werden telkens vier tot negen kogelinslagen gevonden. Het aantal kogels varieerde zelfs bij slachtoffers die op dezelfde dag werden gefusilleerd, wat er op kan wijzen dat er ook al dan niet opzettelijk werd gemist.

3.2.8. Begraving

Nadat het vonnis was uitgevoerd, controleerde een militaire arts of de slachtoffers wel degelijk waren overleden. Mocht dit niet het geval zijn, kon de bevelhebbende officier nog een genadeschot geven. In Oostakker was dit in ieder geval nooit nodig, zoals blijkt uit de autopsieverslagen. De lichamen werden dan in een kist gelegd, en in Oostakker ter plaatse begraven. De slachtoffers werden hierbij van hun schoenen ontdaan. Dit gebeurde omdat de lichamen anders niet in de krap afgemeten kist zouden passen. De populaire overlevering wil dat dit vòòr de terechtstelling gebeurde, om ontsnappingspogingen te bemoeilijken. Een gesprek tussen prof. Thomas en aalmoezenier Otto Gramann, kroongetuige bij talrijke fusillades, ontkrachtte deze mythe.⁶⁸

Afbeelding 6: Het geheime kerkhof op het munitiedepot van Oostakker, daags na de Bevrijding in 1944. Enkel de pas geplante Belgische vlag verradt het Duitse vertrek.

Voor Rieme zijn de zaken iets gecompliceerder. In 1942 werden de kisten van de gefusilleerden van Rieme immers op een vrachtwagen geladen en naar de bossen van Hechtel getransporteerd: men oordeelde wellicht dat het Riemse executieterrein niet

⁶⁷ Interview met Marc Ongena, Mariakerke, 9 mei 2008

⁶⁸ Archief Gerechtelijke Geneeskunde, notities gesprek tussen Prof. Thomas en Otto Gramann

afgelegen of geschikt genoeg was om er de slachtoffers ook te begraven. In Hechtel werden ze begraven tussen andere gefusilleerden van verschillende executieoordens. Begin 1943 begon men dan met fusilleren in Oostakker, en men besloot er de lichamen ter plaatse te begraven, in plaats van ze naar Hechtel te vervoeren.

3.2.9. Administratieve afhandeling

De dag van de voltrekking van het vonnis stelde de administratie van het Kriegsgericht een brief op voor de burgemeester van de woonplaats van de zopas gefusilleerde. Deze moest op zijn beurt contact opnemen met de naaste familieleden van het slachtoffer. Zo zorgde de Duitse overheid ervoor dat de families het pijnlijke nieuws niet van hen, maar van de lokale Belgische administratie te horen kregen.

Een typische brief, zoals opgenomen in Bijlage 4, bevat de persoonlijke gegevens van de gefusilleerde, de grond van zijn veroordeling, de dag en het precieze uur van zijn fusillade en, niet onbelangrijk voor dit onderzoek, in sommige gevallen ook de plaats van executie. In enkele afschriften van deze brieven die bewaard worden in de persoonlijke dossiers in de Dienst Oorlogsslachtoffers, vinden we hier *“Schiesstand Rieme”* en voor Oostakker *“Gen.II.G. Munitionslager”* of *“Gent-Oostacker”*.⁶⁹ De brieven bevatten verder ook het adres van de dichtste familieleden, dit bewijst dat er in ieder geval geen praktische motivatie was om de familie door het lokale bestuur te laten verwittigen; het Kriegsgericht had gezien de voorafgaande processen makkelijk toegang tot deze adresbestanden. Toch werd deze informatie niet steeds meegegeven, zoals we zien in de brief over de terechtstelling van Meertens, Bocher en Banckaert (†Oostakker 01/07/1944) aan de Brugse burgemeester. In deze brief vinden we geen plaats en datum van overlijden, en zelfs geen adressen van de familieleden. De burgemeester werd enkel verzocht *“die Angehörigen in geeigneter Weise zu verständigen”*.⁷⁰

Wat ook in geen geval aan de families werd meegedeeld, was de begraafplaats van de slachtoffers. De families werden hierover geheel in het duister gelaten, om een escalatie van passief of actief verzet te voorkomen: men wou niet dat de begraafplaatsen, overblijfselen of relieken van gefusilleerde verzetslieden uitgroeiden tot katalysatoren van een anti-Duitse stemming. Net zoals dat het geval was met naar Duitsland gedeporteerde Nacht und Nebel-gevangenen, achtte men het verstandig zo weinig mogelijk over het lot van de slachtoffers te lossen. De begraafplaats werd wel meegedeeld in de lijsten die werden gestuurd naar de secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken. De Duitse bezetter benadrukte dat de lijsten pas na het einde van de krijgshandelingen mochten worden openbaar gemaakt. Op basis van deze lijsten zou Binnenlandse Zaken na de bevrijding het initiatief kunnen nemen tot de opgravingen zoals deze in Oostakker gebeurden.

⁶⁹ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO alpha, d263948, PPAD15510/5685, DDO PCAD602175/1008 en RCAD731875/632, De Vos Pieter, DDO d063835 en PPAD3440/2483, Poppe Albert, en DDO d265035 en PPAD57444/11240, A. Albert

⁷⁰ Ibidem, DDO d061310 en PPAD1137/6775, Banckaert Willy

Hoofdstuk 4: Besluit

Na in het eerste hoofdstuk Rieme, Oostakker en de executieplaatsen in deze dorpen te hebben gesitueerd in tijd en ruimte, nam ik in een tweede hoofdstuk de executiepraktijk in bezet België onder de loep. We leerden hierdoor het belang van de executieoordelen Rieme en Oostakker voor de Belgische oorlogsgeschiedenis op tweeërlei manieren relativeren. Enerzijds bleek namelijk dat de beide Oost-Vlaamse executieoordelen allerm minst uniek zijn voor België, en dat op verschillende plaatsen in ons land zelfs nog meer burgers werden terechtgesteld. Anderzijds gaf het cijfermateriaal aan dat het aandeel van de in België terechtgestellten relatief laag was, en in ieder geval vele keren kleiner was dan het aantal in concentratiekampen of buitenlandse gevangenschappen omgekomen landgenoten. We zagen ook dat de in België gefusilleerden allerm minst een homogene groep van veroordeelde verzetslieden vormden. In het volgende deel zal ik onderzoeken of dit ook voor de executieoordelen Rieme en Oostakker geldt.

In het derde hoofdstuk focuste ik op de oorlogsgeschiedenis van de beide executieterreinen. Deze bleek door de beperktheid van het bronnenmateriaal zeer moeilijk te reconstrueren. Iets meer informatie was voorhanden bij de zoektocht naar de weg die voor de slachtoffers naar de terechtstelling heeft geleid: de ondervragingen, processen en gevangenschap in Gent en Brugge.

De belangrijkste conclusie van dit eerste deel is dat we de executieoordelen Oostakker en Rieme niet mogen plaatsen in een context van willekeurige terreur van de Duitse bezetter tegen de Belgische bevolking. Ze maakten deel uit van een geïnstitutionaliseerd rechtssysteem, dat weliswaar op volkomen illegale wijze in ons land was geïnstalleerd. De doodstraf werd in dit systeem enkel voorbehouden voor de zwaarste misdrijven begaan tegen de bezetter, wat ook weer blijkt uit het relatief lage aantal terechtgestellten.

Uittredend voorzitter Marc Ongena van het Herdenkingscomité kreeg alvast de kans te reageren op de nieuwe historische bevindingen in het Radio 1-programma 'De Ochtend'. Journalist Roger De Knijf vroeg hem: *"[...] nu heeft een student daar ook een masterscriptie over geschreven. Heeft die scriptie ook bijgedragen tot meer duidelijkheid?"* Ongena antwoordde: *"Welja, ik ga u zeggen, het is zo dat veel van de archiefstukken van de bezetter verloren gegaan zijn door de krijgsverrichtingen. Er zijn natuurlijk ook veel zaken die zeer onduidelijk waren. [...] Blijkbaar is er toch wel mogelijkheid geweest om een paar lichtpunten te krijgen, namelijk over precieze data, wijze van terechtstellen, waar de terechtstellingen werden gepleegd, en waar ze [de slachtoffers] eventueel werden begraven".*

Binnen het herdenkingscomité, en dit is belangrijk voor de laatste twee delen van deze scriptie, lijkt men dus bereid om nieuwe historische informatie, die vaak tegenstrijdig is met het veelvuldig gereproduceerde en algemeen aanvaarde beeld,⁷¹ te laten doorsijpelen.

⁷¹ Denken we hierbij aan de historisch getinte toespraken tijdens herdenkingsplechtigheden, diverse brochures en toeristische gidsen, enzovoort.

DEEL II. SLACHTOFFERS

De *core business* van deze masterscriptie ligt, zoals eerder vermeld, in het onderzoeken van de naoorlogse geschiedenis van de executieorden Rieme en Oostakker. Toch lijkt het mij aangewezen om me niet te beperken tot louter een zogenaamde martyrologie, een namenlijst van de herdachte slachtoffers. Ik zie hiervoor verschillende redenen. Een eerste reden was een historische reflex toen ik werd geconfronteerd met de bestaande lijsten, die mijns inziens niet volledig correct waren. Ik vond het dan ook onverantwoord om deze over te nemen zonder ze zelf te verifiëren. Een andere reden is dat het mij onmogelijk leek om over de herdenking van slachtoffers te schrijven, zonder in te gaan op de slachtoffers zelf. Gezien geen enkele publicatie of andere bron alle slachtoffers van Rieme en Oostakker behandelt, voelde ik mij genoodzaakt deze collectieve biografie zelf tot stand te brengen.

Bij wijze van inleiding haal ik ook de problematische terminologie van dit tweede deel aan: het is zeer moeilijk om alle in Oostakker en Rieme terechtgestelde personen met één woord te benoemen. Gezien niet alle personen deel uitmaakten van het verzet, en sommigen zelfs in zeer dubieuze zaken waren betrokken, kunnen we geen gebruik maken van uitdrukkingen als *verzetslieden*, *verzetshelden*, *martelaren* of *helden* tout court, benamingen waarmee men bij herdenkingsplechtigheden veel minder problemen heeft. We zouden de term *geëxecuteerden* kunnen gebruiken, een woord dat echter niet bepaald goed in de mond ligt en bovendien de lading van de voor het vuurpeloton gestorvenen niet dekt. We opteren dan maar voor de term *gefusilleerden*, dat in tegenstelling tot *geëxecuteerde* niet in het Groene Boekje werd opgenomen, maar toch courant wordt gebruikt in de herdenkingspraktijk en verschillende publicaties. We moeten wel bemerken dat deze term niet opgaat voor één van de personen, namelijk Albert Temmerman. Hoewel hij stierf door de kogel, kwam hij niet voor een vuurpeloton en werd hij dus ook niet gefusilleerd. We gebruiken naast gefusilleerden ook de benaming *slachtoffers*, die ook de 15 in München onthoofde personen dekt, maar ook bij deze term moeten we een kanttekening plaatsen. Sommigen argumenteren namelijk dat de verzetslieden de actie opzochten, zich ten volle bewust waren van de mogelijke consequenties ervan, en daarom niet zomaar ‘slachtoffer’ kunnen worden genoemd. Dit werd mij duidelijk gesteld door François De Coster, nationaal voorzitter van de NCPGR.⁷² Toch gaat deze redenering maar ten dele op, en lijkt ze mij te zijn ingegeven door een ideologische visie die de gevallen verzetslieden wil verheffen tot een heldenstatus, en die niets wil weten van het slachtofferperspectief. Het klopt dat veel – maar zeker niet alle – verzetslieden zich bewust waren van de mogelijke implicaties van hun daden, maar ze stierven toch als slachtoffer van het Duitse regime dat ons land bezette. Ook de gemeenrechtelijk veroordeelden kunnen we naast daders ook als slachtoffers beschouwen: door een Belgisch gerecht zouden ze immers tot een lagere straf dan de doodstraf zijn veroordeeld.

Verder heb ik getracht in dit deel, net als in het vervolg van deze verhandeling, een wetenschappelijke objectiviteit en neutrale bewoording te combineren met het nodige respect voor de overledenen, van wie vaak nog vele familieleden in leven zijn. Dit was niet

⁷² Interview met François De Coster, Wespelaar, 27/12/2007

altijd een gemakkelijke opgave, daar de kille wetenschappelijke methode en taal in regel weinig aandacht schenken aan de gevoelens van individuen. Toch zag ik het als mijn plicht om de historische methode aan te houden en ook minder positieve aspecten te belichten. Meer dan zestig jaar na de feiten lijkt het mij dat hiertegen weinig bezwaar zou mogen bestaan. Toch was het nodig, teneinde de privacy van familieleden en contracten met archiefdiensten niet te schenden, hier en daar initialen te gebruiken, met name in het vijfde hoofdstuk over het verdrongen verleden van onder meer de gemeenrechtelijk gefusilleerden.

Hoofdstuk 1: De gefusilleerden van Rieme

1.1. April 1942: de eerste collectieve terechtstelling

In het gerechtsgebouw van Gent werden op 9 april 1942 voor de uitgenodigde pers en toeschouwers zes gevatte verzetsmannen ter dood veroordeeld. Acht dagen later, op 17 april 1942, rond 6 uur in de vroege morgen, was het executieterrein Rieme voor een eerste keer de locatie van een collectieve fusillade. De zes slachtoffers waren allen uit het Gentse afkomstig en actief in het Geheim Leger, sommigen ook in meerdere verzetsbewegingen.

Jozef Impens kwam uit Gent zelf, en is erkend als gewapend weerstander vanaf november 1940.⁷³ Hij was luitenant in het Geheim Leger. **Constant De Greef** werd geboren in Borgerhout maar woonde in Sint-Amandsberg. Hij was er actief in de clandestiene pers, en bovendien commandant en aanwerver van het Geheim Leger in de lokale sectie.⁷⁴ Volgens Geert Geers, die een heemkundig artikel schreef over het executieoord Oostakker, was De Greef dan weer lid van het Partizanenleger en van de *Ligue du V.*⁷⁵ Onderweg naar Gent-Rabot om er manschappen aan te werven voor het verzet, werd hij aangehouden aan de Sint-Michielsbrug in Gent,⁷⁶ en viermaal tot de doodstraf veroordeeld.

Ook **August Van Laere** had een hogere functie in het Geheim Leger. Hij werd geboren in Nevele, maar woonde en werkte als *chauffagelegger* in Ledeberg. Hij werd veroordeeld voor spionage, sabotage en wapenbezit.⁷⁷ Door zijn stilzwijgen zou vermeden zijn dat de groep rond Jacques Colpacci, die later ook in Rieme zou worden gefusilleerd, meteen werd opgerold.⁷⁸ Van Laeres dorpsgenoot **Gustaaf Questiaux** had in de meidagen bij de grenadiers gediend, en was daarna bij het Geheim Leger gegaan.⁷⁹ Ook in de Eerste Wereldoorlog was hij al betrappt op spionage, waarvoor hij toen 20 jaar dwangarbeid had gekregen.⁸⁰

Ook twee Wondelgemnaars vonden die dag de dood, de tandarts **Paul Eykens** en de student **Jacques Pissens**, beiden lid van het Geheim Leger en net als Questiaux vijf keer ter dood veroordeeld voor verschillende verzetsdaden. Alle lichamen werden na de fusillade naar het geheime kerkhof van Hechtel, in het verre Limburg, overgebracht.

⁷³ Lijst van de slachtoffers ontgraven in het bos van Hechtel, privé-archief Valentin Jamart

⁷⁴ Privécollectie Tim De Craene, doodsprentje Constant De Greef

⁷⁵ G. GEERS, 'Het Executieoord van Oostakker', in: *Heemkundige Kring De Oost-Oudburg. Jaarboek XLI*, 2004, pp. 154-155

⁷⁶ Aan de trap naar de Graanmarkt ontstond een vuurgevecht tussen de verzetslieden Constant De Greef en Louis Wever enerzijds, en een lid van de GFP en de SIPO anderzijds. Unteroffizier Funke van GFP Gruppe 8 liet hierbij het leven. De Greef zelf raakte gewond aan de knie. Ook Louis Wever zou gewond zijn geraakt, maar kon ontsnappen. (Bron: Archief HERO, artikel met verslag van de GFP, 18 maart 1942)

⁷⁷ Privécollectie Tim De Craene, doodsprentje August Van Laere

⁷⁸ G. GEERS, *op.cit.*, p. 154

⁷⁹ Lijst van de slachtoffers ontgraven in het bos van Hechtel, privé-archief Valentin Jamart

⁸⁰ Privécollectie John Martens, doodsprentje Jozef Impens en Gustaaf Questiaux

Afbeelding 7:
Constant De Greef

Afbeelding 8:
Paul Eykens

Afbeelding 9:
Jozef Impens

Afbeelding 10:
Jacques Pissens

Afbeelding 11:
Gustaaf Questiaux

Afbeelding 12:
August Van Laere

1.2. Nog 7 terechtstellingen in 1942

Na april zouden in 1942 in Rieme nog 7 verzetslieden terechtgesteld worden, verspreid over zes data. Hoewel er dat jaar dus geen massaexecuties meer werden uitgevoerd,⁸¹ was Rieme nu dus wel het vaste executieterrein van de Duitse bezetter in Oost-Vlaanderen geworden.

Op 9 mei 1942 vielen twee verzetsmannen die niet in één van de beide Vlaanderen woonden. De eerste was de Italiaanse communist **Enrico Vercellino**, van wie de roots in Genua lagen, maar die met zijn Italiaanse vrouw in Ukkel woonde. Hij was – ondanks zijn linkse opvattingen – actief in het Geheim Leger. **Jean Guillissen**, geboren in Verviers en wonende in Elsene, is in het Brusselse beter bekend. Hij was namelijk ingenieur en aan de Université Libre de Bruxelles assistent van Professor Auguste Piccard,⁸² de bekende stratosfeerexplorator. Zelfs de bezettingskranten hadden enig respect voor Guillissens status: *“Het betreft hier een man met uitzonderlijke wetenschappelijke begaafdheid, doch die in een pacifistisch-communistische ideologie is verstrikt geraakt. Hij heeft aldus iedere zin voor de werkelijkheid en voor de feiten verloren”*.⁸³ Tijdens zijn arrestatie, waarbij hij twee politiemannen zou hebben verwond, werd een belangrijke hoeveelheid springstoffen, wapens en sabotagemateriaal ontdekt. Hij bekende later bommen te hebben gemaakt voor de sabotage van de bruggen te Wondelgem en Ledeborg. Hij mag beschouwd worden als de maker van de springtuigen in de regio Gent-Brussel in die periode, en het was tijdens een

⁸¹ We houden hier voorlopig nog geen rekening met de gemeenrechtelijk gefusilleerden die in het vijfde hoofdstuk van dit tweede deel zullen worden behandeld

⁸² Auguste Piccard (1884-1962) was een Zwitserse natuurkundige die aan de ULB fysica doceerde en er de stratosfeer onderzocht. Hij was jarenlang de man die op de grootste hoogte én diepte ooit was geweest, en inspireerde Hergé tot diens Kuifje-personage ‘professor Zonnebloem’.

⁸³ Le Soir, 13-14 mei 1942, geciteerd in: COMMISSIE VOOR DE HISTORIEK VAN DE WEERSTAND (MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING), *Guldenboek van de Belgische weerstand*, Brussel, 1948, p.136

transport van springtuig op Oost-Vlaamse bodem dat hij werd gearresteerd.⁸⁴ Dit verklaart waarom hij uiteindelijk de dood vond in Rieme, en niet op de Nationale Schietbaan in Schaarbeek zoals zoveel andere mensen uit de rand rond Brussel. Guilissen was overigens de man van Simone Hoa, de dochter van een Chinese ingenieur die in België als één van de eerste vrouwelijke architecten enige bekendheid zou verwerven. Ook zij werd opgepakt, en overleefde de concentratiekampen Ravensbrück en Dachau.⁸⁵ Guilissen kreeg een herinneringsplakkaat aan zijn woning in Elsene en een auditorium naar hem genoemd in de ULB. Hij wordt gelauwerd als een “*personnalité de valeurs*” op de website van diezelfde universiteit,⁸⁶ en kreeg ten slotte ook een prijs naar hem genoemd voor de jonge wetenschappers aan zijn faculteit.

Op 26 mei 1942 kwam **Florimond Smeets** in Rieme voor het vuurpeloton. Smeets was agent bij het gemeentelijke politiekorps van Sint-Amandsberg, en clandestien actief als luitenant in het Geheim Leger, schuiloord Héron. Op 28 februari 1942 kon hij nog ontsnappen aan een Duitse razzia in Sint-Amandsberg, maar na zijn vlucht naar Tielt werd hij in Kanegem verklikt. Een nieuwe vluchtpoging tijdens zijn arrestatie door de Duitse Feldgendarmmerie mislukte, en hij werd ter dood veroordeeld wegens spionage en sabotage.⁸⁷ Smeets' executie was een nieuwe klap voor het Geheim Leger in de Gentse rand, maar zeker niet de laatste.

Leon Van Cauwenberghe, een handelaar uit Wondelgem, stierf op 2 juni 1942. Hij was slechts enkele dagen na zijn dorpsgenoten Eykens en Pissens gearresteerd, werd op hetzelfde proces veroordeeld, maar zou pas anderhalve maand na hen eveneens naar Rieme worden gebracht. Hij werd veroordeeld voor sabotage en verboden wapendracht, maar was buiten het Geheim Leger ook in de sluikpers actief.⁸⁸ Na een uitgebreide ceremonie kregen hij en zijn twee dorpsgenoten eind 1944 hun laatste rustplaats in Wondelgem.⁸⁹

Afbeelding 13:
Jean Guilissen

Afbeelding 14:
Kruisje Enrico Vercellino

Afbeelding 15:
Florimond Smeets

Afbeelding 16:
Leon Van Cauwenberghe

In de herfst van dat jaar, op op 20 november 1942, werd ook **Clement Bunnens** uit Lokeren terechtgesteld. Hij was zeer actief in het verzet en participeerde in het Geheim Leger, de sluikpers, en in de inlichtingendienst Brave-Bravery, onder de schuilnaam Alfons. Hij werd veroordeeld voor spionage, sabotage en anti-Duitse propaganda.⁹⁰

⁸⁴ C. DARTEVELLE, A. DEFISE, et A. FERON (éd.), *ULB Résistante 1940-1945*, Bruxelles, 2005, p. 12

⁸⁵ N. ROST, *Goethe in Dachau. Literatuur en werkelijkheid*, Amsterdam, 1946, p. 113

⁸⁶ <http://www.ulb.ac.be/valeurs/>

⁸⁷ G. GEERS, *op.cit.*, p. 155

⁸⁸ Lijst van de slachtoffers ontgraven in het bos van Hechtel, privé-archief Valentin Jamart

⁸⁹ Kopies van krantenartikels, affiches, doodsprentjes en een volledig rouwalbum van deze 3 Wondelgemse gefusilleerden worden bewaard in het Stadsarchief Gent, PA 12.

⁹⁰ Privécollectie Ronnie Van Coillie, doodsprentje Clement Bunnens

Op 9 december 1942 volgden **Theofiel De Wilde** uit Oostende en **Luciaan Vrielynck** uit Brugge: zij waren de eerste West-Vlamingen die op Oost-Vlaamse bodem werden gefusilleerd. Beiden waren actief in de inlichtingendienst Clarence, en werden samen veroordeeld op 20 november 1942. Vrielynck, een 23-jarige arbeider, was bovendien één van de medestichters van het Partizanenleger in Brugge en de kuststreek.⁹¹

Afbeelding 17:
Clement Bunnens

Afbeelding 18:
Theofiel De Wilde

Afbeelding 19:
Luciaan Vrielynck

1.3. De zomer van 1943: de mysterieuze terugkeer naar Rieme

De Wilde en Vrielynck waren voorlopig de laatste gefusilleerden van Rieme. Op 19 januari 1943 vond op het munitiedepot Oostakker de eerste terechtstelling plaats, en de veroordeelden van het Kriegsgericht Gent werden vanaf dan daar ter dood gebracht. Na de terechtstelling van André De Smul en Lucien Van Speybroeck op 24 mei 1943 in Oostakker moet echter een situatie zijn ontstaan waardoor het tijdelijk niet mogelijk was om de terechtstellingen nog in Oostakker uit te voeren, en werd de schietstand van Rieme opnieuw tijdelijk als executieterrein in gebruik genomen. Naar het waarom van deze verandering kunnen we enkel gissen.

In ieder geval waren het **Jacques Colpacci** en **Theofiel De Vos** die om 5 uur in de morgen van 24 juni 1943 als eersten terug in Rieme werden terechtgesteld. De Vos werd geboren in Knesselare maar woonde als handelaar in Aalter. Hij was er als soldaat in het Geheim Leger actief in de groep rond Adhemar De Poorter (†Oostakker 02/09/1943).⁹² Colpacci was ook lid van het Geheim Leger, en tevens actief in de inlichtingendienst Luc en Marc. Hij leidde er de sector VN/RM in Oost-Vlaanderen. Zijn naam verradt zijn buitenlandse afkomst: hij was half joods, werd geboren in Tiraspol (Rusland), en had zich als hoogopgeleide ingenieur in Gent gevestigd.⁹³ Zijn vrouw Irma werkte actief mee met haar man in het verzet, en werd eveneens opgepakt.⁹⁴

⁹¹ L. SCHEPENS, *Brugge bezet. 1914-1918. 1940-1945. Het leven in een stad tijdens twee wereldoorlogen*, Tielt, 1985, pp. 227-228 en K. RAVYTS en J. RONDAS, *op.cit.*, p. 460

⁹² De Vrijheid, 26/11/1944 en G. GEERS, *op.cit.*, p. 156

⁹³ F. STRUBBE, *Geheime Oorlog 1940-1945. De inlichtings- en actiediensten in België*, Tielt, 1992, pp. 103-104

⁹⁴ J.-L. CHARLES et P. DASNOY, *Les dossiers secrets de la police allemande en Belgique. Tome seconde: 1942-1944*, Bruxelles, 1972, pp. 103, 116

Vijf dagen later vond ook **Henri Lambert** de dood. Hij was soldaat in het Geheim leger en woonde in Oostwinkel. Ook hij had buitenlandse roots: hij werd geboren in het Franse Trith Saint-Leger, vlakbij de Belgische grens.⁹⁵

Op 21 juli 1943, uitgerekend de nationale feestdag, viel ook **Gaston Roelandts** uit Assebroek onder de Duitse kogels in Rieme. Hij was als eigenaar van een olieslagerij in het Brugse een bekende industrieel. Roelandts was echter ook actief in de inlichtingendienst Brave-Bravery, en zou op 7 juli 1943 in Brugge worden veroordeeld voor de opslag van wapens. In zijn streek werd hij echter niet vergeten. Zowel zijn geboorteplaats Oostkamp als zijn woonplaats Assebroek noemden een straat naar hem, en in Assebroek kreeg hij ook een eigen gedenkzuil in de Baron Ruzettelaan.⁹⁶

Afbeelding 20:
Jacques Colpacci

Afbeelding 21:
Theofiel De Vos

Afbeelding 22:
Henri Lambert

Afbeelding 23:
Gaston Roelandts

1.4. Augustus 1943: het einde van Schiesstand Rieme als executieplaats

Op 26 augustus 1943 werden nog vijf Belgen in Rieme gefusilleerd, waarna de terechtstellingen definitief in Oostakker werden verdergezet.

Omer De Bruyne was luitenant van het Geheim Leger in Aalter, en werd veroordeeld wegens spionage.⁹⁷ Als één van de eerste leden van de groep De Poorter had hij acties uitgevoerd in het noorden van Vlaanderen, tot aan aan de kust.⁹⁸ Ook **Bernard Flécy** uit Sint-Pieters bij Brugge werd als lid van het Geheim Leger wegens spionage veroordeeld.⁹⁹ Hij trad als chauffeur in dienst bij de Kreiskommandatur en kon zo verschillende medeleden van het verzet verwittigen voor huiszoekingen. Later was hij ook als chauffeur in dienst van twee Duitse ingenieurs, waardoor hij als spion nog waardevoller was, gezien hij nu technische installaties in heel België én de buurlanden bezocht. Ook hij was lid van de groep De Poorter. De legende wil dat hij voor het executiepeloton in Rieme zijn blinddoek zou hebben afgerukt.¹⁰⁰

⁹⁵ Privécollectie Tim De Craene, doodsprentje Henri Lambert,

⁹⁶ M. JACOBS, *Zij, die vielen als helden... 2. Inventaris van de oorlogsgedenktekens van de twee wereldoorlogen in West-Vlaanderen*, Brugge, 1996, p. 20.

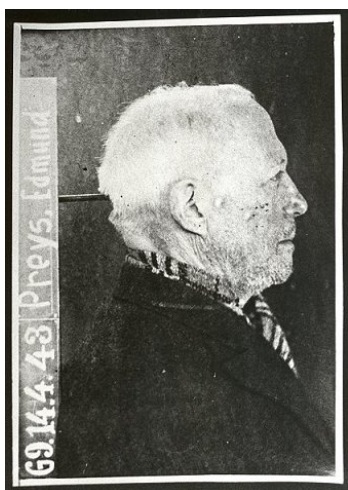
⁹⁷ Privécollectie Tim De Craene, doodsprentje Omer De Bruyne

⁹⁸ G. GEERS, *op.cit.*, p. 156

⁹⁹ Privécollectie Tim De Craene, doodsprentje Bernard Flécy

¹⁰⁰ G. GEERS, *op.cit.*, p. 156

Onder de gefusilleerden was ook **Julien Van Laere**, die een bakkerszaak uitbaatte in de Ottergemsesteenweg in Gent. Hij had na de executie van zijn broer August (†Rieme 17/04/1942) al snel diens plaats in het verzet overgenomen, en werd verbindingsgagent tussen Aalter en Gent in de groep Colpacci.¹⁰¹ Ook hij zou echter de arrestatie niet ontlopen en werd net als zijn broer in Rieme gefusilleerd.

Afbeelding 24: Een unieke foto van Edmond Preys, sterk afgetakeld na nog geen 3 weken gevangenschap, op 14 april 1943 in de Nieuwe Wandeling in Gent.

Edmond Preys was met zijn leeftijd van 63 jaar de oudste, en bovendien één van de bekendste gefusilleerden. Deze Gentse liberale politicus was voor de oorlog actief in de Gentse Liberale Volksbeweging "Help U Zelf". Het gezin Preys woonde samen met Karel De Wette, ook liberaal politicus, inspecteur bij Het Laatste Nieuws, en eveneens actief in het verzet.¹⁰² Preys werd aangehouden toen hij op bezoek ging bij Jacques Colpacci (†Rieme 24/06/1943), van wie hij één van de meest trouwe en actieve medewerkers was.¹⁰³ Hij was actief als verbindingsgagent in het Geheim Leger en werd veroordeeld voor wapenbezit en zijn aandeel in de spionage en geheime pers. Op een unieke foto die genomen is tijdens zijn gevangenschap zien we hoe hij na amper drie weken Gentse Wandeling in niets meer leek op de goed doorvoede bejaarde burger die hij bij zijn arrestatie was (zie Afbeelding 28: portretfoto genomen in 1939). Begin 1946 werd hij gehuldigd in een grote optocht naar de

Westerbegraafplaats, waar hij een monumentale grafkelder kreeg. Daar werden later zijn weduwe en Karel De Wette bijgezet, die na Preys' dood nog met elkaar waren hertrouwd.

De vijfde man die in deze laatste groep in Rieme werd gefusilleerd, was **Albert Poppe** uit Oostwinkel. Hij was brigadier bij de rijkswacht in de afdeling Maldegem, en werd gearresteerd tijdens een wapenlevering in Gent op 15 maart 1943. De man aan wie hij een machinepistool trachtte te verkopen, bleek een verklikker te zijn.¹⁰⁴ Hij had samen met Adhemar De Poorter een lokale sectie van het Geheim Leger in Aalter opgericht, en werd als luitenant van deze verzetsbeweging veroordeeld wegens wapenbezit, spionage en hulpverlening aan de geallieerden. In een briefje dat op zijn lichaam werd gevonden, dacht hij al op 5 juli 1943 te zullen sterven. Dit is echter onmogelijk, omdat Gaston Roelandts (†Rieme 21/07/1943) nog vòòr hem werd begraven. De vergissing van Poppe kan een teken zijn van het verloren bewustzijn van tijd, dat na vele maanden gevangenschap kan optreden. Poppes laatste brieven worden in het SOMA bewaard. Op 20 november 1944 werd hij samen met zijn dorpsgenoot Henri Lambert (†Rieme 29/06/1943) in Oostwinkel begraven.¹⁰⁵

We moeten wel nog opmerken dat het mogelijk is dat deze vijf mannen niet in Rieme zijn gefusilleerd, maar in Oostakker. De belangrijkste reden om hiervan uit te gaan is de brief van

¹⁰¹ G. GEERS, *op.cit.*, p. 154

¹⁰² H. VAN VELTHOVEN, *Zwerver in niemandsland. Julius Hoste en zijn Londens oorlogsdagboek*, Gent, 2005, p. 193

¹⁰³ G. GEERS, *op.cit.*, p. 154

¹⁰⁴ J.-L. CHARLES et P. DASNOY, *op. cit.*, p. 103

¹⁰⁵ Privécollectie John Martens, doodsbriefen Albert Poppe en Henri Lambert

het Kriegsgericht van OFK 570 aan de burgmeester van Oostwinkel over de executie van Albert Poppe. Hierin staat dat Poppe *“auf Grund des gegen ihn wegen verbotenen Waffenbesitzes und Feindbegünstigung ergangenen Todesurteil heute um 7.15 Uhr in Gent-Oostacker erschossen worden ist”*.¹⁰⁶ Helaas zijn er niet meer bronnen voorhanden, en is het ook niet meer uit te maken op welke grond in 1944-'45 werd vastgesteld dat de vijf in Rieme waren gefusilleerd. Wel kunnen we een bedenking maken bij de correctheid van de Duitse mededeling. Als er immers redenen waren om begin 1943 de fusillades van Rieme naar Oostakker te verplaatsen, kunnen er ook redenen geweest zijn om de noodzakelijke, tijdelijke heringebruikname van het Riemse executieterrein te verzwijgen. Toch brengt deze teruggevonden brief de historische kennis over de dood van deze vijf mannen, en in principe ook over de vier anderen die in juni en juli 1943 nog in Rieme zouden gefusilleerd zijn, op de helling.

Afbeelding 25:
Omer De Bruyne

Afbeelding 26:
Bernard Flécy

Afbeelding 27:
Albert Poppe

Afbeelding 28:
Edmond Preys

Afbeelding 29:
Julien Van Laere

¹⁰⁶ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d063835 en PPAD3440/2483, Poppe Albert

Hoofdstuk 2: De gefusilleerden van Oostakker

Voor zover bekend werd op 8 februari 1943 het munitiedepot van Oostakker voor de eerste keer als executieterrein gebruikt. Deze plaats had als voordeel dat ze dicht bij Gent lag, waar de terdoodveroordeelden op hun executie wachtten, en dat ze bovendien nog meer afgelegen lag dan de schietstand in Rieme, die wel uit het zicht onttrokken was, maar toch vlakbij een belangrijke weg én waterweg lag. In Rieme moest de weg langs het kanaal tijdens de executies worden afgesloten, in Oostakker was dit niet het geval. Bovendien konden de lichamen op het munitiedepot zelf worden begraven, terwijl de slachtoffers van Rieme nog met de vrachtwagen naar Limburg moesten worden getransporteerd.

2.1. Het voorjaar van 1943: de eerste terechtstellingen in Oostakker

Afbeelding 30:
Kruisje Gustaaf Pycke

Net zoals dat in Rieme de gewoonte was geworden na de eerste collectieve terechtstelling van 17 april 1942, vielen ook in Oostakker de eerste slachtoffers alleen of in kleine groepjes. Op 8 februari werd **Gustaaf Pycke** uit Gent, veroordeeld voor spionage, als eerste op de executieplaats in Oostakker terechtgesteld.¹⁰⁷ Als bediende bij de dienst Oorlogsschade had hij van dichtbij kennism gemaakt met het leed dat de oorlog en de bezetting veroorzaakte. In oktober 1942 werd hij aangehouden toen hij met enkele spionagedocumenten de Spaanse grens wou oversteken, om van daaruit naar Engeland te varen en er

het Belgisch leger te vervoegen. Hij had zich in die periode van afwezigheid ook aan de verplichte arbeidsdienst onttrokken. We moeten nog vermelden dat het zeer goed mogelijk is dat Pycke niet in Oostakker, maar in Rieme werd gefusilleerd. Dit gegeven vinden we onder andere terug op een formulier van het Ministerie van Oorlogsslachtoffers uit 1946 en op documenten van het Gentse stadsbestuur uit 1948.¹⁰⁸

Op 16 februari 1943 werden drie mannen uit de streek rond Moeskroen gefusilleerd.¹⁰⁹ Ze werden allen samen opgepakt in de nacht van 23 op 24 december 1942, nadat ze door hun oversten in het Geheim Leger aangeduid waren voor de aanslag op een collaborateur in Luinge. De rexist Ghislain Van Houtte, chef van de cercles Rex-Lille en Rex-Mouscron en in maart 1942 vrijwilliger bij het Légion Wallonie,¹¹⁰ wist door de vroegtijdige arrestatie van de drie aan de dood te ontsnappen. Bij de aanhouding waren naast de Moeskroense Feldgendarmierie verschillende Belgische ambtenaren aanwezig, onder wie de oorlogsburgemeester van Moeskroen. **Roger De Coene** was een 30-jarige handelaar uit Moeskroen zelf. Hij zou bij zijn arrestatie op de Feldgendarmen hebben geschoten.¹¹¹ **Joseph Moulin** uit Luigne was sinds de zomer van 1941 actief in het Geheim Leger, en

¹⁰⁷ We houden hier opnieuw nog geen rekening met de gemeenrechtelijk gefusilleerden, die in het vijfde hoofdstuk van dit tweede deel worden behandeld.

¹⁰⁸ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d63968 en PGAD5875/4790, Pycke Gustavus

¹⁰⁹ Bij de ontgravingen in 1944 werd uitgegaan van 9 maart 1943 als executiedatum, dit blijkt echter incorrect

¹¹⁰ E. DE BRUYNE, *Dictionnaire de l'occupation allemande et de l'Ordre Nouveau en Belgique francophone*, Visé, 2008, p. 710 (onuitgegeven). Met dank aan de auteur.

¹¹¹ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d054181 en PPAD13648/7679, De Coene Roger

daarvoor ook al in het *Réseau d'Action 1940*, een Franse verzetsbeweging.¹¹² Het laatste slachtoffer was **Raymond Beaucarne** uit Herseaux, net als Luingne een dorpje net buiten Moeskroen, tegen de taalgrens. Hij werkte voor zijn vader, een groentehandelaar die na de dood van zijn zoon nog tot zes maand gevangenis werd veroordeeld voor het luisteren naar de geallieerde radiozenders.¹¹³ De drie werden samen veroordeeld in Brugge op 27 januari 1943 voor "*Fortgesetzter bolschewistischer Umtriebe in Tateinheit mit Waffenbesitz*".¹¹⁴ Beaucarne kreeg na de oorlog nog een straat naar hem genoemd in zijn geboortedorp.¹¹⁵

Afbeelding 31:
Raymond Beaucarne

Afbeelding 32:
Roger De Coene

Afbeelding 33:
Joseph Moulin

Afbeelding 34:
Adhemar Van De Plassche

Op 9 maart 1943 werd de schoenmaker **Adhemar Van De Plassche** terechtgesteld, afkomstig uit het West-Vlaamse Lauwe, maar eveneens wonend in Moeskroen. Van De Plassche was actief in het Geheim Leger en de inlichtingsdienst Brave-Bravery en werd veroordeeld eind oktober 1942. Zijn drie medebeschuldigden werden twee weken later al in de bossen van Loppem gefusilleerd, Van De Plassche zelf moest nog vijf maanden wachten tot de voltrekking van het vonnis. Het is onduidelijk of er een verband bestaat tussen zijn arrestatie en die van het drietal De Coene-Beaucarne-Moulin.¹¹⁶ We moeten nog vermelden dat Van De Plassche volgens Luc Schepens niet in Oostakker, maar in Brugge werd gefusilleerd.¹¹⁷ Deze veronderstelling is foutief, en wellicht gebaseerd op een vergissing begaan in de Aanvaardingscommissie voor Politieke Gevangenen en hun Rechthebbenden op 19 oktober 1949.

Op 24 mei 1943 kwamen nog twee mannen uit het Gentse voor het vuurpeloton: **André De Smul** uit Ledeberg, en **Lucien Van Speybroeck** uit Zwijnaarde. De Smul was tijdens de achttiendaagse veldtocht korporaal in het 2de linieregiment, en in het dagelijks leven elektricien. Hij werd veroordeeld voor spionage. Na de oorlog kreeg hij een gedenksteen aan de Edward Pynaertkaai in Ledeberg. Van Speybroeck werd samen met De Smul gearresteerd, op dezelfde gronden veroordeeld, samen met hem gefusilleerd en naast zijn kameraad begraven. Zijn laatste brieven worden samen met andere persoonlijke documenten bewaard

¹¹² Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d052582 en PPAD3432/4029, Moulin Joseph

¹¹³ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d074469 en PPAD48904/7200, Beaucarne Raymond

¹¹⁴ Excell-bestand van de terechtgestelden van Rieme en Oostakker, samengesteld op basis van de *Liste Bestätigung und Aufhebung von Urteilen* (opgemaakt door Dimitri Roden)

¹¹⁵ http://luingne.rues.site.voila.fr/pageshtml/rue_raymond_beaucarne.htm

¹¹⁶ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d64260 en PGAD45449/4838, Van De Plassche Adhemar

¹¹⁷ L. SCHEPENS, *op.cit.*, pp. 202-203

in het archief van het Herdenkingscomité. Luciens broer Francois zou trouwens tijdens de bevrijdingsdagen sneuvelen in Asper, bij Gavere.¹¹⁸

Afbeelding 35:
André De Smul

Afbeelding 36:
Lucien Van Speybroeck

2.2. Het najaar van 1943: een korte, maar hevige heropflakking

Na de terechtstelling van André De Smul en Lucien Van Speybroeck op 24 mei volgde de eerder aangehaalde onverklaarbare heringebruikname van het executieterrein Rieme. In de zomermaanden van 1943 gebeurden de executies dus terug in Rieme, maar op 2 september werd het munitiedepot Oostakker terug in gebruik genomen als executieplaats. Op 3 maanden tijd zouden er opnieuw 13 Belgen onder de Duitse kogels vallen.

Op 2 september 1943 waren dat **Adhemar De Poorter** uit Aalter en de broers Packet uit het West-Vlaamse Torhout. Adhemar De Poorter was de Aalterse verzetsleider die al eerder mannen had verloren op het executieterrein van Rieme. Als reserveofficier in het Belgisch leger had hij tijdens de bezetting als luitenant van het Geheim Leger een lokale sectie opgericht, samen met onder meer Albert Poppe (†Rieme 26/08/1943). Deze sectie bestond uit een twintigtal leden. De Poorter, die naast zijn militaire carrière bij de reservisten ook gestudeerd had aan het Sint-Lucasinstituut in Gent en professioneel kunstschilder was, werd verklikt en gearresteerd nadat hij documenten had overgebracht naar zijn contactpersoon in Brussel. Volgens Geers werd hij op 8 september gefusilleerd, maar deze datum kan zonder sluitend bewijsmateriaal niet serieus genomen worden: nog volgens Geers werd De Poorter in november 1942 al ter dood veroordeeld, terwijl hij in maart 1943 nog moest opgepakt worden.¹¹⁹

Samen met De Poorter werden ook de 24-jarige **Marcel Packet** en zijn zestien jaar oudere broer **Jules Packet** gefusilleerd. Beiden waren lid van het Geheim Leger. Het verhaal van de twee blijkt bijzonder tragisch. Marcel had na de capitulatie van het Belgische leger enkele geweren meegenomen en begraven. Samen met zijn broer besloot hij ze op te graven en door te spelen aan de leider van het lokale Torhoutse GL.¹²⁰ De broers Packet werden samen met 18 andere West-Vlaamse verzetslieden verraden door de Brabantse geestelijke

¹¹⁸ Archief HERO, documenten Lucien Van Speybroeck

¹¹⁹ G. GEERS, *op.cit.*, pp. 155-156

¹²⁰ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d062150 en PPAD14143/5736, Packet Jules
DDO d072313 en PPAD 15800/4925, Packet Marcel

Kaumont, die trouwens zelf in december 1942 door het verzet werd vermoord.¹²¹ Op hun proces werd de oudste broer Jules aanvankelijk tot een gevangenisstraf veroordeeld, terwijl Marcel toen al de doodstraf kreeg. Het proces werd echter tot tweemaal toe overgedaan op vraag van de Oberfeldkommandant.¹²² Het resultaat hiervan was dat ook Jules bij het derde proces de doodstraf kreeg, en samen met zijn broer de dood vond in Oostakker.

Afbeelding 37:
Adhemar De Poorter

Afbeelding 38:
Jules Packet

Afbeelding 39:
Marcel Packet

Afbeelding 40:
Kruisje Maurits Steyaert

Op 21 september 1943 stierf ook de benedictijner broeder **Maurits Steyaert**. Hij verbleef onder de naam pater Leo in de abdij van Steenbrugge, maar was ook actief in het verzet en had contacten met Gaston Roelandts (†Rieme 21/07/1943). Steyaert stierf zoals hij geleefd had: hij wendde zich volledig tot de religie en droeg bij zijn executie een kruis, twee religieuze medaillons, een paternoster en een halsketting van Notre Dame du Mont Carmel. Zowel Van Coillie als het Herdenkingscomité dateren Steyaerts executie een dag later, op 22 september,¹²³ maar de bronnen spreken dit tegen:

zowel de documenten die bij de opgraving werden opgesteld, als het unieke Duitse document waarin de praktische regelingen betreffende Steyaerts executie worden geregeld, houden het op 21 september.¹²⁴

Op 6 oktober werden weer 4 mannen voor het vuurpeloton gebracht. Onder hen één Oost-Vlaming: de Gentse wever **Kamiel Backe**, voor wie koningin Elisabeth nog tevergeefs om gratie had gevraagd.¹²⁵ Backe was in 1941 vrijwillig naar Duitsland getrokken om er te gaan werken, gezien hij zich verplicht voelde voor het onderhoud van zijn ouders, broers en zus in te staan. Na zijn tweede verlof medio 1942 dook hij onder. Hij trad toe tot het PL en participeerde in sabotageacties. Toen hij brand had gesticht in een strohangar in de Afrikalaan in de Gentse haven, werd hij aangehouden in het bezit van een revolver terwijl hij

¹²¹ L. DEMULLIER en A. HEIRMAN (red.), *Het Nieuws van de XXste Eeuw, deel I – 1900-1949*, Gent, 1998, p. 235

¹²² De populaire overlevering (zie onder andere de lokale krant 'Medium', 03/12/1999) wil dat het Jules Packet was die tot twee keer toe in beroep ging tegen de uitspraak van het Kriegsgericht. De oudste Packet kreeg zo een heldenstatus toebedeeld gezien hij zijn jongere broer wou redden, maar daardoor ten slotte ook zijn eigen leven moest geven. Volgens Dimitri Roden, die een doctoraatsverhandeling schrijft over de Duitse rechtspraak in bezet België, was een beroep door de beschuldigten uitgesloten.

¹²³ R. VAN COILLIE, *Wandeling door het Oorlogsgebeuren*, Evergem, 1999, p. 144

¹²⁴ Dit Duitse document telt twee pagina's en is onder meer te vinden in de archieven van het Herdenkingscomité en van de Gerechtelijke Geneeskunde in Gent. Er werd mij ook een kopie opgestuurd door Filibert Styns.

¹²⁵ Dit gratieverzoek wordt vermeld in een brief van de broer van Kamiel Backe. De brief werd op het lichaam van Backe gevonden en de inhoud werd getranscribeerd in het proces-verbaal van opgraving, dat in het archief rust van de vakgroep Gerechtelijke Geneeskunde in Gent.

tussen de menigte stond toe te kijken hoe niet minder dan 242 ton stro en 75 m³ hout in vlammen opgingen. Hij bekende de brand te hebben aangestoken en werd ter dood veroordeeld voor sabotage, wapenbezit en “*bolschewistische Umtriebe*”.¹²⁶ Verder werden ook 3 West-Vlamingen terechtgesteld. **Albert Desmet** uit Heestert werd veroordeeld voor sabotage. Hij was groepsoverste in het PA.¹²⁷ Net voor zijn executie naaide deze schoenmaker in zijn hemd een afscheidsbrief in, die bij de autopsie werd teruggevonden.¹²⁸ Desmet was ook actief in de sluikpers. Hij kreeg de sluikbladen van zijn dorpsgenoot **Albert Garez**, eveneens voor sabotage veroordeeld. Garez was commandant van de groep Heestert in de PM, en hielp zelf ook het blad *De Fakkel* opstellen en drukken.¹²⁹ **Jozef Depraetere** uit Stasegem (Harelbeke) ten slotte was zeer actief bij de Gewapende Partizanen. Hij liet zich in met de sluikbladen en bekladde ook de huizen van collaborateurs. Op zijn zolder had hij met hulp van zijn vrouw een geheime wapenopslagplaats ingericht. Depraetere werd door Benoni Vercaempst verklikt,¹³⁰ en kreeg met 51 andere beschuldigten een proces op 15 september 1943. Samen met 9 anderen werd hij ter dood veroordeeld.¹³¹

Afbeelding 41:
Kamiel Backe

Afbeelding 42:
Jozef Depraetere

Afbeelding 43:
Albert Desmet

Afbeelding 44:
Albert Garez

Op 16 oktober dan stierven ook **Pieter De Vos**, een mijnwerker uit Sint-Martens-Lierde, en de Oostendse politiecommissaris **Ernest Feys**. De Vos, vader van zes kinderen, streed met de PM, en verspreidde vlugschriften in de Waalse koolbekkens. Hij liet zich ook in met sabotage en het inzamelen van geld en voedselbonnen voor zijn verzetsbeweging.¹³² Feys had dan weer de leiding over een subsector van de inlichtingendienst Clarence in West-Vlaanderen.¹³³ Hij was ook actief in de sluikbladen als verspreider van *De Vrijshutter* en medewerker van *Vérités-Truth*.¹³⁴ Ernest Feys werd na de oorlog gehuldigd door een belangrijk verkeersknooppunt in Oostende naar hem te vernoemen: het Ernest Feysplein, vroeger de Vandersweepplaats, dat tussen de Leopold III-laan en de Graaf de Smet de Nayerlaan ligt. In het stadhuis van Oostende vinden we zijn naam twee keer terug: op een

¹²⁶ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d099717, PPAD5728/10180, DDO PCAD621574/448 en RCAD771400//698, Backe Kamiel

¹²⁷ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d057795, PPAD5569/7514, PCAD608090/916, Desmet Albert

¹²⁸ Archief Gerechtelijke Geneeskunde, Proces-verbaal van opgraving van Albert Desmet

¹²⁹ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d058470, PPAD627/1198 en PCAD624519/1708, Garez Albert

¹³⁰ Vercaempst was zelf een gearresteerde verzetsman, en vinden we terug in een volgend hoofdstuk over de onthoofden van München.

¹³¹ J. FEYS, *Analyse en situering van het verzet in een middelgrote gemeente: Harelbeke 1940-1944*, Universiteit Gent, 1995, pp. 162-163 en G. GEERS, *op.cit.*, pp. 158-159

¹³² Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO alpha, d263948, PPAD15510/5685, DDO PCAD602175/1008 en RCAD731875/632, De Vos Pieter

¹³³ F. STRUBBE, *op.cit.*, p. 90

¹³⁴ G. GEERS, *op.cit.*, p. 157

gedenkplaat van de Oostendse oorlogsslachtoffers, en op een gedenkplaat voor de slachtoffers van het politiekorps.¹³⁵

Op 30 november volgde de executie van twee gijzelaars, die beiden als verzetslid reeds veroordeeld waren. Ze werden het slachtoffer van de Duitse vergeldingsmaatregelen tegen de voortdurende aanslagen van het verzet. In het dossier van **Victor De Herder** lezen we: *“veroordeeld om terechtgesteld te worden met 28 anderen door de Dienststelle des beauftragten des chefs der Sipo und S.D., als gijzelaar. Er dienen zoveel terroristen terechtgesteld te worden, als vergelding, tegen de overvallen, die nog niet opgeklaard zijn, bedreven deze laatste maanden, tegen de leden en instellingen van het Duitse leger, maar speciaal voor de talrijke gevallen, van overval begaan tegen de leden van nieuwe-orde organisaties, tegen de verkeersorganisaties en tegen inwoners zonder verdediging”*. Opvallend is dus dat De Herder niet door het OFK 570 ter dood was veroordeeld, maar door de SIPO-SD. De reden dat hij in Oostakker werd gefusilleerd, is dat hij in de Gentse gevangenis zat opgesloten. De 28 slachtoffers kwamen uit verschillende Belgische gevangnissen, en werden op verschillende plaatsen terechtgesteld. In Breendonk werden diezelfde dag niet minder dan 14 mensen gefusilleerd, bijna de helft dus van het totale aantal gijzelaars. Ook in Brasschaat werd er die dag gefusilleerd.

De Herder, een communistisch gezinde mijnwerker uit Denderwindeke, was lid van het PL. Hij werd betrapt met een wapen op zak en bekende ook zijn betrokkenheid in de brandstichting van een spoorwegwagon.¹³⁶ De tweede gijzelaar die in Oostakker de dood vond was **Albert De Smet** uit Sint-Kruis-Winkel, een dorp dat rechtover het voormalig executieoord Rieme ligt, op de rechteroever van het kanaal Gent-Terneuzen. De Smet, een schoenmaker en als zevende zoon het petekind van de koning, was actief in het V-leger van Zelzate, en werd opgepakt nadat hij hulp had verleend aan drie Amerikanen die in Wachtebeke met hun Boston bommenwerper waren neergestort. Het hele verhaal wordt door Van Coillie uitvoerig beschreven.¹³⁷ In zijn geboortedorp herinnert de Albert De Smetstraat aan zijn tragische dood.

Afbeelding 45:
Victor De Herder

Afbeelding 46:
Albert De Smet

Afbeelding 47:
Pieter De Vos

Afbeelding 48:
Ernest Feys

¹³⁵ M. JACOBS, *op.cit.*, p. 287

¹³⁶ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d67456 en PPAD1855/2056, De Herder Victor

¹³⁷ R. VAN COILLIE, *op.cit.*, p. 77-79

2.3. Terechtstellingen hervat op 20 mei 1944

De Herder en De Smet waren de voorlopig laatste gefusilleerden van Oostakker: tussen 30 november 1943 en 20 mei 1944 vinden we geen namen meer terug. Er zou dus meer dan een half jaar lang geen schot zijn gelost op het munitiedepot. Dit is vooral opmerkelijk omdat er in de 100 dagen voor deze periode toch 13 slachtoffers vielen, en in de 100 dagen na 20 mei 1944 nog eens 36 mensen werden gefusilleerd. Over wat de oorzaak van deze stilte was, tasten we voorlopig nog steeds in het duister.

Op 20 mei 1944 werden de terechtstellingen niettemin hervat met de executie van zeven West-Vlamingen. De meesten waren in februari van dat jaar opgepakt na verklikking door André Van Beveren, de beruchte Sipo-SD-agent uit Brugge, die zelf na de oorlog werd gefusilleerd.¹³⁸ **Gaston Boereboom** en **Albert Maes** waren betrokken bij het Geheim Leger van Heist-aan-Zee. Ze werden samen betrappt terwijl ze een cokesoven aan het saboteren waren,¹³⁹ werden samen veroordeeld voor sabotage en spionage, werden samen in Oostakker gefusilleerd, en kregen ook samen een plein naar hen genoemd in hun geboortedorp: het Maes en Boereboomplein. Helaas worden ze op het straatnaambord vermeld als gefusilleerd te Oostkamp...

Met hen stierven ook hun streekgenoten **Alfons Styns** en **Jullien De Boi** uit Lissewege. Ze hadden samen de leiding van het plaatselijke verzet waargenomen, toen in februari 1943 verzetsleider en toekomstig burgemeester François Rosson moest onderduiken. Een jaar later werden ze na verklikking samen gearresteerd. Styns werd na de oorlog erkend als lid van het Geheim Leger en de Witte Brigade, De Boi als lid van het Geheim Leger en de Zwarte Hand.

Afbeelding 49:
Gaston Boereboom

Afbeelding 50:
Julien De Boi

Afbeelding 51:
Albert Maes

Afbeelding 52:
Alfons Styns

Ook twee inwoners van Damme vielen die 20ste mei. **Jozef Lampo** was sinds 1943 aangesloten bij het PA. Volgens zijn groepscommandant Henri Demeyer was hij betrokken in “het in elkander doen stuiken van [de] Duikbootbasis te Brugge zee haven [sic]”. Hij werd veroordeeld voor “Feindbegünstigung, Waffenbesitzes und Mord”. Zijn dorpsgenoot **Hilaire VDB** stierf eveneens die dag. Over hem lezen we meer in een volgend hoofdstuk.

¹³⁸ <http://www.verzet.org/content/view/906/36/1/2/>

¹³⁹ G. VAN POUCKE, *Niet langer geheim. 1940-1944. Clandestiene organisatie & operaties in het kustgebied & Noord West-Vlaanderen. Geheim Leger – Zone III – Sector Brugge-Oostende*, Gent, 1987, p. 279

Albert Serreyn, die geboren was in Gent maar in Sint-Andries bij Brugge werkte als zelfstandig breigoederenfabrikant, zou op 2 juni worden gefusilleerd. Serreyn werd op 26 mei 1944 opgepakt voor zijn betrokkenheid in een spoorwega sabotage in Aalter,¹⁴⁰ en amper een week later gefusilleerd op 2 juni 1944. Er zijn geen bewijzen gevonden dat Serreyn, die actief was in het Belgisch Partizanenleger vanaf november 1942, officieel veroordeeld werd, wat ook zeer onwaarschijnlijk zou zijn gezien de korte tijd tussen zijn aanhouding en terechtstelling.¹⁴¹ Begin 1945 zou in Sint-Andries de Albert Serreynstraat worden ingehuldigd, vroeger de Dorpsstraat, waar zich de woning van Serreyn bevond.

Afbeelding 53:
Jozef Lampo

Afbeelding 54:
Albert Serreyn

2.4. Acht gijzelaars terechtgesteld

Op 14 juni werd een grote groep van 8 mannen naar de Oostakkerse executiepalen gebracht. Alle acht waren ze actief binnen het OF en werden ze opgepakt voor hun participatie in verschillende sabotageacties. Eén van hen was de Gentse metaalbewerker **Carolus La Broye**. Hij was actief in het Partizanenleger, en wierf onder andere Kamiel Backe (†Oostakker 06/10/1943) aan. Hij zou volgens een verklaring ook een lid van de Fabriekswacht hebben neergeschoten.¹⁴² La Broye had, zo lezen we in het dossier van een andere gefusilleerde, ook contacten met verschillende van de negen in Oostakker gestorven partizanen uit de streek rond Aalst, die meer dan een maand na La Broye eveneens als gijzelaar zouden worden terechtgesteld (ut infra).¹⁴³

De andere zeven gefusilleerden waren afkomstig uit de streek ten westen van Ronse; het grensgebied tussen Frankrijk, Henegouwen, Oost- en West-Vlaanderen. Twee van hen woonden in het West-Vlaamse Sint-Denijs: **Gaston Kints** en diens buurman **Marcel Fournier**. Kints was groepscommandant van de Patriottische Milities in Sector III J, Gewest Avelgem, Groep Sint-Denijs.¹⁴⁴ De fabrieksarbeider Marcel Fournier was lid van Kints' groep, en gaf toe te hebben deelgenomen aan vijf spoorwega sabotages.¹⁴⁵

¹⁴⁰ V. VANDERBEKE, 'Kroniek van een dapper man: Albert Serreyns (1915-1944)', in: *Kroniek van Sint-Andries*, XVII, nr. 66, pp. 9-19

¹⁴¹ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d71131 en PGAD1894/8481, Serreyn Albert

¹⁴² Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d099717, PPAD5728/10180, DDO PCAD621574/448 en RCAD771400//698, Backe Kamiel

¹⁴³ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d057758 en PPAD1860/2269, De Sadelaer Karel

¹⁴⁴ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d56301 en PPAD5655/2921, Kints Gaston

¹⁴⁵ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d058717 en PPAD6609/3950, Fournier Marcel

De laatste vijf gefusilleerden waren allen afkomstig uit het dorpje Orroir, dat toen nog tot Oost-Vlaanderen behoorde, maar nu over de taalgrens in Henegouwen ligt. **Alphonse Bedeur** was de chef van een sabotagecompagnie van de PA en verzamelde ook fondsen voor het OF. Hij bekende deel te hebben genomen aan de sabotage van een seinhuisje en het ondermijnen van de spoorwegen in Avelgem.¹⁴⁶ Hulppostbode **Oscar Delcoigne** bekende dan weer zijn aandeel in de vernieling van een locomotief en drie andere sabotageacties. Ook hij had zich als werkweigeraar bij het OF aangesloten.¹⁴⁷ De andere drie slachtoffers van Orroir waren tragisch genoeg drie broers: **Gaston Lainez**, 34 jaar, en zijn jongere broers **Arthur Lainez**, 32 jaar oud, en de 31-jarige **Lucien Lainez**. Gaston was enkele maanden lang één van de actiefste partizanen uit de regio. Hij bekende zijn deelname aan zeven sabotageacties, waaronder ook diegene waarin Bedeur en Delcoigne betrokken waren. Zijn vrouw Adrienne Dogimont werd eveneens opgepakt, en zou in Ravensbrück overlijden in januari 1945. Hun dochter, amper twaalf jaar oud in 1945, werd opgevangen door Marie Lainez, een zus van de drie broers.¹⁴⁸ Ook Arthur en Lucien Lainez waren actief in de PM en gaven hun betrokkenheid toe in verschillende spoorwegsabotages.¹⁴⁹ De vijf gefusilleerden van Orroir kregen gezamenlijk een *rue des Fusillés* in hun geboortedorp, en worden jaarlijks in juni, de maand van hun sterven, herdacht tijdens een herdenkingsplechtigheid aan het gemeentelijk oorlogsmonument.

Wat tot op heden niet bekend was, is dat de acht niet ter dood veroordeeld waren, maar als uitgekozen gijzelaars werden gefusilleerd.¹⁵⁰ Onder andere in het erkenningsdossier van Gaston Kints vonden we de ware toedracht van hun dood. *“Op 12/06/44 gaf de generaal majoor Bruns zijn schriftelijke toestemming aan den bevelhebber van OFK 570, dat de militaire gouverneur van België en Noord-Frankrijk zijn toestemming gegeven had om 8 terroristen dood te schieten als represaille maatregel voor de moord bedreven tegen leden van 1° de Luftwaffe 2° het leger 3° de Vlaamsche Wacht [...] als de dader niet ontdekt werd voor 7/6/44”*. Specifiek ging het om de moorden op een Luftwaffeman in Wevelgem op 26 april 1944, twee grenadiers op de weg Staden-Roeselare op 31 mei 1944 en de moord op een sergeant van de Vlaamse Wacht in Moorslede. De daders werden, ondanks een beloofde premie van 500.000 BEF, niet gevat. De represaillemaatregel werd daarom uitgevoerd tegen *“personen waarvan de schuldigheid van terroristische daden of sabotage onomstootbaar vaststaat”*. De slachtoffers werden gekozen in de Gentse gevangenis, en moesten op 14 juni, exact een week na het verstrijken van de termijn, worden gefusilleerd.¹⁵¹

¹⁴⁶ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d053228, PPAD8642/2493 en RCAD745777/1180, Bedeur Alphonse

¹⁴⁷ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d053366, PPAD7452/2489 en RCAD 748943/441, Delcoigne Oscar

¹⁴⁸ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d078134 en PPAD7509/3246, Lainez Gaston

¹⁴⁹ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d056320, PPAD7510/2112 en RCAD743115/785, Lainez Lucien, en DDO d056319, PPAD9708/2495 en RCAD742594/618, Lainez Arthur

¹⁵⁰ De term “uitgekozen gijzelaar” duikt verschillende keren op in de bronnen, en moet er op wijzen dat de mannen niet willekeurig werden aangehouden en neergeschoten, maar daarvoor al omwille van hun verzetsactiviteiten werden gearresteerd.

¹⁵¹ DDO d56301 en PPAD5655/2921, Kints Gaston

Afbeelding 55:
Alphonse Bedeur

Afbeelding 56:
Oscar Delcoigne

Afbeelding 57:
Marcel Fournier

Afbeelding 58:
Gaston Kints

Afbeelding 59:
Carolus La Broeye

Afbeelding 60:
Arthur Lainez

Afbeelding 61:
Gaston Lainez

Afbeelding 62:
Lucien Lainez

2.5. De zomer van 1944: ononderbroken terechtstellingen

De geallieerde opmars kon de Duitse bezetter niet weerhouden de executies verder te zetten, integendeel: de periode tussen D-Day en de bevrijding in september 1944 zou in Oostakker het meeste slachtoffers eisen.

Afbeelding 63:
Kruisje Hieronymus
Herregods

Op 29 juni 1944 kwam **Hieronymus Herregods** voor het executiepeloton. De Gentenaar was arbeider in het Burgerlijk Hospitaal op de Bijloke, en koesterde een diepe haat tegen de Duitse bezetter. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was zijn broer namelijk gefusilleerd. Hij stichtte en leidde daarom de Bruine Brigade, een sabotagegroep van enkele tientallen leden, later opgenomen in de OMBR.¹⁵² Herregods was ook lid van het Onafhankelijkheidsfront, waarin hij de groep “Denise II” oprichtte in Sleidinge.¹⁵³ Herregods vervaardigde in zijn werkplaats in het hospitaal zelf bommen die gebruikt werden bij sabotages, vooral in het grote metaal- en constructiebedrijf Carels in de Gentse haven. Op 18 december 1943 was er echter een ontploffing in Herregods’ werkplaats. Een medewerker was op slag dood, Herregods zelf verloor een oog en een deel van zijn linkerhand.¹⁵⁴ Na de ontploffing werd de Bruine Brigade opgerold, deels ook door het verraad van een zekere De Roo, die later door de Belgische justitie in Gent ter dood veroordeeld werd. Herregods werd als enige van de groepering gefusilleerd, verschillende anderen werden naar Duitsland gedeporteerd.¹⁵⁵

¹⁵² Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d58486 en PPAD631/5346, Herregods Hieronymus

¹⁵³ Privéarchief Michel Martens en Annie Vereecke. Denise was de naam van Herregods’ jongste zuster

¹⁵⁴ Tijdens de autopsies in Oostakker werden deze verwondingen toegeschreven aan een “ongeval tijdens het voorbereiden van het attentaat”. Het is onduidelijk of wetsdokter Thomas hiermee de terechtstelling bedoelde, of de sabotageacties die Herregods plande.

¹⁵⁵ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d58486 en PPAD631/5346, Herregods Hieronymus

Over de datum van zijn terechtstelling bestaat onduidelijkheid: bij de autopsies stelde men als datum 29 juni vast, zich onder andere baserend op een briefje met die datum in Herregods' zakken. De naoorlogse documenten en verschillende getuigenissen houden het echter op 26 juni 1944. Ofwel bij de transcriptie van het briefje in Oostakker, ofwel in de Brusselse administratie moet dus een fout gebeurd zijn. Een Duitse bron voor zijn terechtstelling is helaas niet voorhanden.

Op 1 juli 1944 volgden nog vier jonge West-Vlaamse verzetslieden. Allen waren lid van de Gewapende Partizanen, opgepakt na een spoorwegaansluiting in Maria-Aalter tijdens de nacht van 12 op 13 mei 1944.

Willy Banckaert uit Sint-Kruis bij Brugge was tijdens de achttiendaagse veldtocht sergeant bij het 3de linieregiment. Hij had tijdens de bezetting een baan op het Ministerie van Financiën in Brussel, maar leefde ondergedoken sinds hij in 1943 weigerde in Duitsland te gaan werken. Hij sloot zich aan bij het PL en nam deel in sabotageacties, tot de sabotage in Maria-Aalter hem fataal werd. Hij werd thuis opgepakt door de GFP in de vroege morgen van 1 juni.¹⁵⁶

Ook **Marcel Bocher** werd gefusilleerd. Details over zijn verzetsactiviteiten vinden we in *Brugge & September 44*. Zijn vrouw weigerde na de oorlog de eer van een 'Marcel Bocherstraat' in zijn dorp Steenbrugge. Zijn naam staat wel vereeuwigd op verschillende gedenkplaten, zoals de gedenkplaat van de gesneuvelde oud-leerlingen van het Sint-Leocollege in Brugge.

Over de dood van **Raoul Meertens** bestaat enige discussie. Luc Schepens stelde dat Meertens op 1 juli, precies een maand na zijn arrestatie, "*zonder enige vorm van proces*" werd gefusilleerd in Steenbrugge. Zijn lichaam zou dan naar Oostakker zijn overgebracht. Schepens baseert zich hiervoor op de rede die werd uitgesproken bij de onthulling van een gedenkplaat aan Meertens' woning in 1946.¹⁵⁷ Gezien Meertens echter middenin de andere West-Vlamingen werd begraven, moet hij ook samen met hen in Oostakker gestorven zijn. Zijn verdiensten in het verzet zijn dan weer minder contestabel. Hij was officier in het PL en heel actief in de sabotage. Hij speelde een belangrijke rol bij het geallieerde bombardement op het kasteel Ter Linden in Sint-Michiels op 28 mei 1944.¹⁵⁸ Hierin was een Duitse marinebasis en radiopeilstation voor de scheepvaart op het Kanaal en de Noordzee gevestigd. Deze installatie bedreigde de geallieerde invasie in Normandië, die amper negen dagen later zou plaatsvinden. De installatie werd volledig vernield, en er vielen grote aantallen slachtoffers onder de Duitse militairen. Ook de burgerbevolking bleef bij dit noodzakelijke bombardement niet gespaard.¹⁵⁹

Ook **Albert Scheuremans** moet op 1 juli 1944 gestorven zijn, en niet twintig dagen later, zoals tot nu toe werd aangenomen. Hij werd begraven tussen Meertens en Bocher, waardoor we dezelfde redenering kunnen volgen als bij Raoul Meertens. Een ander, zij het minder sluitend bewijs dat de vier West-Vlamingen door hetzelfde executiepeloton werden

¹⁵⁶ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d061310 en PPAD1137/6775, Banckaert Willy

¹⁵⁷ L. SCHEPENS, *op.cit.*, pp. 203, 231, 245

¹⁵⁸ Dienst Oorlogsslachtoffers, d59680 en PPAD4139/4034, Meertens Raoul

¹⁵⁹ C. VLAEMYNCK, *Het bombardement op Sint-Michiels 28 mei 1944*, Brugge, 1970, passim

ter dood gebracht, is dat ze door eenzelfde aantal kogels werden geraakt. Scheuremans werd veroordeeld voor sabotage en kreeg na de oorlog een park naar hem vernoemd in zijn geboorteplaats Loppem.

Een terugkerend verhaal over deze vier West-Vlaamse gefusilleerden is dat ze zonder enige vorm van proces werden gefusilleerd. Dit kan worden weerlegd door een afschrift van een Duits document aan de burgemeester van Brugge, die op de hoogte werd gesteld van de fusillade van Banckaert, Meertens en Bocher.¹⁶⁰ In dit document, opgenomen in deze studie als Bijlage 4, zien we dat de drie wel degelijk door OFK 570 – Zweigstelle Brugge werden ter dood veroordeeld, en dit wegens *“Freischälerei”*.¹⁶¹ Hiermee wordt *Freischärlerei* bedoeld, het lidmaatschap van een paramilitair vrijkorps, of eenvoudigweg een gewapende weerstandsbeweging.

Over de plaats van hun terechtstelling, Steenbrugge of Oostakker, is helaas nog steeds geen zekerheid mogelijk, omdat de documenten elkaar tegenspreken. Helaas bevat de mededeling van de OFK 570 – Zweigstelle Brügge aan de Brugse burgemeester geen plaats van terechtstelling, terwijl dit nochtans courant was. Een verklaring van de burgemeester van Sint-Kruis lijkt wel heel precies *“Steenbrugge, 1 juli 1944, rond 5 uur”*. Het vonnis werd volgens hem voltrokken door *“Duitschers, met hulp van Vlaamsche SS”*. Maar in hoeverre kunnen we zijn verklaring geloven, als hij over de veroordeling van Banckaert beweerde: *“Geen veroordeeling, noch proces, maar volgens inlichtingen, door den Duitschen Commandant van het Gevang Brugge, Heuer, vooravond ter dood veroordeeld zonder proces”*?

Afbeelding 64:
Willy Banckaert

Afbeelding 65:
Marcel Bocher

Afbeelding 66:
Raoul Meertens

Afbeelding 67:
Albert Scheuremans

2.6. Opnieuw vijftien gijzelaars terechtgesteld

Na de fusillade van de vier West-Vlamingen op de eerste dag van juli bleef het weer bijna twee maanden stil op het munitiedepot Oostakker, tot in het zicht van de bevrijding, op 24 augustus 1944, de laatste collectieve fusillade plaatsvond. Niet minder dan vijftien mannen werden die dag terechtgesteld als vergeldingsmaatregel, maar de aanleiding die tot deze harde vergelding leidde is onduidelijk. Volgens La Flandre Libérale zou het de moord op de burgemeester van Melle geweest zijn.¹⁶² Net zoals de vorige in Oostakker terechtgestelde

¹⁶⁰ Scheuremans wordt niet vermeld, gezien hij geen inwoner van Brugge was. Een aparte brief moet verstuurd zijn naar de burgemeester van Loppem.

¹⁶¹ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d061310 en PPAD1137/6775, Banckaert Willy

¹⁶² La Flandre Libérale, 22 oktober 1944, p. 3

gijzelaars waren de slachtoffers de maanden ervoor reeds opgepakt voor diverse verzetsactiviteiten en zaten ze hun straf uit in de Nieuwe Wandeling.

We kunnen deze groep van vijftien in tweeën verdelen naargelang hun afkomst. Een eerste groep van zes mannen kwamen uit de streek van Ronse die allen werden opgepakt na een mislukte sabotageactie van het Geheim Leger bij een brug in het gehucht Louise-Marie op 7 juli 1944. De bal ging aan het rollen met **Edmond Van Der Donckt** uit Ellezelles, een dorpje dat nu tot Henegouwen behoort. De verbindingsagent Van Der Donckt praatte op 26 juli 1944 op café zijn mond voorbij, terwijl er informanten van de SIPO-SD aanwezig waren. De Duitse overheid zou door zijn uitlatingen direct hebben begrepen dat hij het was die niet minder dan 18 verzetslieden na de sabotageactie had helpen onderduiken.¹⁶³ De aanhoudingen begonnen al de volgende nacht, in de vroege morgen van 27 juli. Eén van de slachtoffers was de dagloner **Gilbert Dutranoit** uit Ronse. Hij nam deel aan verschillende wapendroppings en sabotages.¹⁶⁴ Ook zijn stadsgenoot **Gaston Verdonckt**, een kleermaker, had deelgenomen aan sabotages en (wapen)droppings.¹⁶⁵ De andere twee Ronsenaars waren de autobusuitbater **Emiel Geenens** en zijn zoon, de student **Albert Geenens**, amper 19 jaar oud toen hij samen met zijn vader werd gefusilleerd. Ze waren beiden zeker actief betrokken in de sabotage van de bewuste brug.¹⁶⁶ Een laatste dodelijk slachtoffer van deze groep was **Arthur Odevaert**, die verbindingsagent was tussen de schuiloorde *La Mouette* en *Le Canard*. Ook hij nam deel aan droppings en sabotages, en hield in zijn eigen woning enkele van de saboteurs ondergedoken.¹⁶⁷ Odevaert heeft vandaag nog een straatnaam in zijn geboorteplaats Schorisse. Het lijkt aannemelijk dat ook anderen in deze omstandigheden werden opgepakt, maar zij werden niet uitgekozen als gijzelaar, of waren daarvoor al naar Duitsland gedeporteerd.

De andere negen gefusilleerden waren allen partizanen afkomstig uit de driehoek Aalst-Dendermonde-Asse. De landbouwer **Joseph Croes** was de enige Limburger die in Oostakker de dood vond. Hij was ongehuwd en verhuisde naar Oost-Vlaanderen om er de leider van het Partizanenkorps 068 (Aalst-Dendermonde) te worden.¹⁶⁸ Niet minder dan acht van zijn mannen werden samen met hem gefusilleerd. **Fernand Bouckenaere** werd geboren in Zelzate maar verhuisde naar Aalst en werkte er als brigadecommandant van de rijkswacht. Hij was in Aalst ook actief in de plaatselijke verzetsbeweging 'Groep Rita' en speelde na de integratie van deze groep in het Onafhankelijkheidsfront ook inlichtingen door aan de Patriottische Milities. Gezien zijn hoge functie in de rijkswacht was hij hierbij van grote waarde.¹⁶⁹ Op 28 oktober 1945 werd voor hem een gedenksteen onthuld in de rijkswachtkazerne van Aalst.¹⁷⁰ In diezelfde stad woonde ook **Camiel De Sutter**, die veroordeeld was voor sabotage en een verboden wapenopslagplaats. **Robert Aelbrecht** was

¹⁶³ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d056782 en PPAD5660/3152, Van Der Donckt Edmond

¹⁶⁴ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d030159 en PPAD9491/5076, Dutranoit Gilbert

¹⁶⁵ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d64211 en PGAD12524/5371, Verdonckt Gaston

¹⁶⁶ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d058759 en PPAD12534bis/5373, Geenens Albert, en DDO d058760 en PPAD12534/5372, Geenens Emiel

¹⁶⁷ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d062595 en PPAD10278/2842, Odevaert Arthur

¹⁶⁸ W. ROBBERECHTS, *De partizanen van het bevrijdingsleger in volle bedrijvigheid te Aalst. Het gewapend verzet in Aalst (1940-1945)*, Universiteit Gent, 2001, pp. 117, 121

¹⁶⁹ *Ibidem*, pp. 107, 111

¹⁷⁰ M. DE LOOF, 'Semper fidelis – In fide constans', in: *Echo. Maandelijks tijdschrift van NSPV vzw*, nr. 659, november 2004, p. 14

opgepakt in mei 1944, en afkomstig uit Moorsel bij Aalst.¹⁷¹ Hij was actief in de PM en zou betrokken geweest zijn bij sabotageacties en een gewapende aanslag op een Duitsgezinde ambtenaar. Tijdens een huiszoeking werd in het café van hem en zijn vader een machinepistool ontdekt. De vader werd ook opgepakt en zou voorgoed werkonbekwaam blijven door de mishandelingen.¹⁷² Onder de slachtoffers ook **Joannes Van Antenhove** uit Meldert, en zijn zoon **Frans Van Antenhove**, die bevriend was met Robert Aelbrecht. Vader Joannes had naast diverse sabotageacties ook het Partisanenkorps 068 helpen reorganiseren, en was zo uitstekend op de hoogte van de leden en structuur van de verzetsbeweging. Door het stilzwijgen van onder andere hem en Joseph Croes werd voorkomen dat de hele beweging werd opgerold. Van Antenhove werd op spectaculaire wijze ingerekend toen hij op de buslijn Dendermonde-Asse zat. Hij kon vlak na zijn arrestatie in eerste instantie ontsnappen, maar werd na een gewapende achtervolging met een kogel in het been terug gevat.¹⁷³ Zoon Frans stond zijn vader bij in diverse sabotagedaden en andere verzetsactiviteiten. Nadat hij door de Belgische rijkswacht werd opgepakt om een straf uit te zitten voor enkele aankopen op de zwarte markt, werd hij door de Duitse diensten in de gevangenis van Dendermonde aangehouden en naar Gent overgebracht.¹⁷⁴ Hij werd net zoals zijn vader voor sabotage veroordeeld en was met zijn 18 jaar de jongste gefusilleerde van Oostakker en Rieme. **Karel De Sadelaer** uit Lebbeke sloot zich na zijn werkweigering bij het Partisanenkorps 068 aan, en werd er compagniecommandant. Hij leefde ondergedoken bij de landbouwer Frans Steppe, waar men hem op 13 mei 1944 kon arresteren.¹⁷⁵ De communistische timmerman **Johannes Van Den Bossche** stond bekend als een nors man en had weinig vrienden. Niettemin verzamelde hij voedsel voor onderduikers en liet hij zich als lid van de PM ook in met spoorwegsabotage. Hiervoor had hij het materiaal gestolen van enkele spoorwegarbeiders in zijn woonplaats Asse. Zijn vrouw liet dit bewijsmateriaal verdwijnen in een vijver, maar er was toch genoeg bewijsmateriaal om hem te veroordelen.¹⁷⁶ Van Den Bossche werkte samen met een dorpsgenoot, de magazijnier **Pieter Van Der Straeten**, die de lijst van vijftien gefusilleerde gijzelaars vervolledigt.

Afbeelding 68:
Robert Aelbrecht

Afbeelding 69:
Fernand Bouckenaere

Afbeelding 70:
Joseph Croes

Afbeelding 71: Kruisje
Karel De Sadelaer

¹⁷¹ R. Van Coillie vermeldt hier foutief de stad Mortsel

¹⁷² Inlichtingen door Fred Van Biesen, en Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d001994 en PPAD1387/2175, Aelbrecht Robert

¹⁷³ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d071061 en PPAD835/2338, Van Antenhove Joannes

¹⁷⁴ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d089745 en PPAD835bis/2339, Van Antenhove Frans

¹⁷⁵ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d057758 en PPAD1860/2269, De Sadelaer Karel

¹⁷⁶ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d071540 en PPAD23179/2694, Van Den Bossche Johannes

Afbeelding 72:
Camiel De Sutter

Afbeelding 73:
Gilbert Dutranoit

Afbeelding 74:
Albert Geenens

Afbeelding 75:
Emiel Geenens

Afbeelding 76:
Kruisje Arthur Odevaert

Afbeelding 77:
Frans Van Antenhove

Afbeelding 78:
Joannes Van Antenhove

Afbeelding 79:
Johannes Van Den Bossche

Afbeelding 80:
Edmond Van Der Donckt

Afbeelding 81:
Pieter Van Der Straeten

Afbeelding 82:
Gaston Verdonckt

2.7. Albert Temmerman, begraven in Oostakker

Afbeelding 83:
Albert Temmerman

Na de groep van vijftien gijzelaars werd tijdens de bezetting nog één man begraven op het munitiedepot van Oostakker. **Albert Temmerman** werd geboren in Schellebelle maar woonde als sigarenmaker in Zellik. Hij was adjunct-korpscommandant van de Gewapende Partizanen in Oost-Vlaanderen en bekleedde dus een van de hoogste functies van de in Oostakker herdachte gefusillleerden. Het verhaal wil dat hij op 24 augustus in Heusden na een vuurgevecht met de Gestapo was gewond geraakt, en vervolgens was meegebracht naar Oostakker, waar hij met enkele genadeschoten werd afgemaakt.

Dit verhaal blijkt in verschillende opzichten niet te kloppen. Het was ten eerste niet in Heusden, maar in de Nayersdreef in Gentbrugge dat Temmerman werd ingerekend. Ook de omstandigheden van zijn dood zijn niet correct. Tijdens een achtervolging werd hij door een

zekere Francq vanuit een SIPO-SD-wagen in het hoofd geschoten.¹⁷⁷ Hij leefde echter nog, en werd zwaargewond naar de Aussenstelle aan de Krijgslaan gebracht. Daar beval SS-Hauptsturmführer Albrecht, die de leiding had over de SIPO-SD Gent, aan SS-Hauptscharführer Erstling het genadeschot te geven.¹⁷⁸ Gerhard Erstling was afkomstig van de SD in Berlijn en werkte op dat moment in Abteilung III (*Lebensgebiete*) van de Gentse SIPO-SD. Deze SD-Abteilung was verantwoordelijk voor het verzamelen van algemene informatie over het openbare leven en de Vlaamse samenleving, zoals het culturele en economische aspect.¹⁷⁹

Deze informatie, gepuurd uit de naoorlogse verhoren van Arthur Albrecht en Charles Lorrez, lijkt overeen te stemmen met het autopsieverslag van prof. Thomas. Het eerste, niet-dodelijke schot schampte de rechterslaap. Later volgden twee genadeschoten, boven in het hoofd en midden in het voorhoofd. Van het eerste dodelijke schot werd een 9 mm kogel teruggevonden. Na de executie werd Temmerman overgebracht naar Oostakker, waar hij ongekist en op zijn buik in een ondiep graf werd begraven.

De datum van Temmermans overlijden, 24 augustus, kunnen we niet met volledige zekerheid bevestigen. Is het niet te toevallig dat Temmerman op dezelfde dag zou gestorven zijn als de laatste 15 terechtgestelden van Oostakker? In ieder geval werd hij na hen begraven, en moet hij dus tussen hun overlijden en de bevrijding, een periode van twee weken, zijn terechtgesteld.

Prof. Thomas en Dr. Willem Van Hecke, die de autopsies in Oostakker hadden geleid, werden in maart 1950 nog opgeroepen als getuige tijdens het proces tegen Constantin Canaris. Ze werden er ondervraagd over de dood van de laatste 15 gijzelaars van Oostakker, en over Albert Temmerman. Hun verklaringen waren eenduidig en bevestigden de voorgaande bevindingen: *“Cette victime a été exécutée d’une toute autre manière”*.¹⁸⁰

De executie van Albert Temmerman lijkt dus in niets op de gestandaardiseerde fusillades die voordien in Rieme en Oostakker hadden plaatsgevonden. Zo kreeg Temmerman geen proces, en werd hij de dag van zijn arrestatie al gedood op een wijze die eerder doet denken aan de massa-executies in Oost-Europa. De leiding van de Gentse SIPO-SD was uiteraard op de hoogte van het geheime kerkhof op het Oostakkerse munitiedepot, dat hen geschikt leek om zich in alle discretie van het lichaam van Temmerman te ontdoen.

¹⁷⁷ Hoewel de schrijfwijze niet overeenstemt, gaat het hier wellicht om Robert Franck, een Vlaming die als chauffeur in dienst was bij de Gentse SIPO-SD. Hij werd op 9 januari 1947 door de Krijgsraad in Gent bij verstek ter dood veroordeeld.

¹⁷⁸ W. GOBYN, *op.cit.*, pp. 69-70

¹⁷⁹ *Ibidem*, pp. 36, 45-46

¹⁸⁰ Archief HERO, kopies ondervragingen Thomas en Van Hecke, en cause Canaris Constantin, en exécution de la Commission rogatoire de Monsieur l’Auditeur-Général en cause not. 87 C.G./46 – CANARIS en date du 21.3.1950

Hoofdstuk 3: De gefusilleerden van Koudekerke

Op het Riemse executieoord stond ook een monumentje ter nagedachtenis van drie gefusilleerde Zelzatenars die in Koudekerke, op het Nederlandse eiland Walcheren, de dood vonden. Deze gedenksteen werd later, samen met de drie kruisjes, overgebracht naar het geïntegreerde executieoord Oostakker-Rieme.

Over de overlijdensomstandigheden van de drie is reeds één en ander geschreven, onder andere door Ronnie Van Coillie en door de redactie van het tijdschrift *'40-'45 Toen en Nu*. De documentatiegroep *Walcheren 1939-1945* reconstrueerde de tragische gebeurtenissen die zich afspeelden in het zicht van de bevrijding, en kon hierbij rekenen op een unieke getuigenis van een lid van het executiepeloton. Deze Poolse man was ingelijfd in het Duitse leger, en trad in geallieerde dienst toen hij krijgsgevangen werd genomen. Op eigen initiatief trok hij toen naar Walcheren om het gemeenschappelijk graf van de slachtoffers aan te wijzen.

De drie Belgische slachtoffers, André Pierets en vader en zoon Albert en Yvan De Colvenaer, waren in Zelzate actief in het verzet. Op 30 maart 1944 stortte een Halifax bommenwerper neer boven het Nederlandse Hansweert. Drie Amerikanen van de tienkoppige bemanning kwamen via het Nederlandse verzet net over de grens terecht, en kregen onderdak bij de gezinnen Pierets en De Colvenaer. Zij hadden in totaal al 47 geallieerde piloten verborgen gehouden. Toen bij een grootscheepse zoekactie op 7 september 1944 de Zelzate boerderijen werden uitgekamd, konden de Duitsers één van de Amerikaanse bemanningsleden aanhouden. De drie verzetslieden werden daarop opgepakt, en werden bijna ter plaatse neergeschoten door een Feldwebel. De Duitse officier Hoffman verbood echter de standrechtelijke executie, en liet de gevangenen overbrengen naar Vlissingen.¹⁸¹

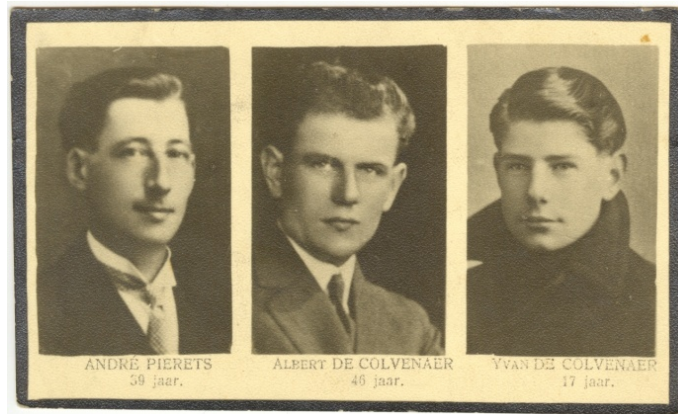
Daar werd de gesnapte Amerikaanse piloot van de weerstanders gescheiden, en naar een Duits krijgsgevangenenkamp overgebracht. De drie Belgen kwamen samen met twee Nederlandse verzetsstrijders op 10 september 1944 voor een militair standgerecht onder voorzitterschap van Oberst Eugen J. Reinhardt, de zogenaamde *Kommandeur des Verteidigungsbereiches Vlissingen*. Tijdens dit (schijn)proces werden de vijf veroordeeld tot de dood met de kogel. Zonder enige geestelijke bijstand werd het vonnis 's anderendaags voltrokken in de duinen van Koudekerke. Het executiepeloton bestond uit leden van Grenadierregiment 20, een regiment van de 70ste Infanteriedivision, een reserve-eenheid die gezien ze uit maagpatiënten bestond de bijnaam *Weissbrotdivision* kreeg.¹⁸² De Poolse kroongetuige beschreef hoe de gevangenen een eind door de duinen moesten lopen en tot staan werden gebracht in een duinpan. Daar moesten ze in het mulle zand hun eigen graf delven, waarna ze met het gezicht naar de zee aan palen werden vastgebonden. Een Duits officier zei toen nog aan de zoon De Colvenaer, amper 17 jaar oud, dat zijn leven zou gespaard worden als hij zou praten. Hij weigerde en onder de uitroep *“Lang leve België”* stierf hij samen met zijn vader en drie lotgenoten.¹⁸³

¹⁸¹ Privécollectie Peter Couckhuyt, artikel *'40-'45 Toen en Nu*, p. 37

¹⁸² R. VAN COILLIE, *op.cit.*, pp. 104-105

¹⁸³ Privécollectie Peter Couckhuyt, artikel *'40-'45 Toen en Nu*, p. 37

De lichamen werden ter plekke begraven, en later op aanwijzen van de Poolse soldaat ontgraven en in de respectievelijke geboorteplaatsen herbegraven. Naast de vijf gefusilleerden van 11 september 1944 vond men in diezelfde duinpan ook het lichaam terug van een 19-jarige verzetsstrijder uit het Nederlandse Middelburg. Enkel de drie gefusilleerde Belgen worden echter in Oostakker herdacht.

Afbeelding 84: Gezamenlijk doodsprentje van André Pierets en Albert en Yvan De Colvenaer

Hoofdstuk 4: De onthoofden van München

Sinds 1952 is het executieoord van Oostakker heringewijd als begraafplaats. Acht jaar na de ontruiming van de Duitse geheime begraafplaats werden immers de stoffelijke resten bijgezet van 15 West-Vlaamse veroordeelden die in München, in de gevangenis van de Stadelheimerstrasse, werden onthoofd. Ze waren allen uit Gent getransporteerd op 6 oktober 1943,¹⁸⁴ de dag waarop 4 andere veroordeelden uit de Nieuwe Wandeling naar het executie terrein Oostakker werden gebracht. Meer dan tien maanden later werden de vijftien op 15 augustus 1944 vanuit het Zuchthaus in Kaisheim naar het Volksgericht in Donauwörth gebracht en er ter dood veroordeeld, een vonnis dat niet veel later op twee verschillende data werd voltrokken. Slechts één van de 16 beklaagden werd vrijgesproken, belandde nog in het concentratiekamp Dachau, maar zou de oorlog overleven.¹⁸⁵

Een eerste groep van zes mannen stierf in de namiddag van 31 oktober 1944. **Benoni Vercaempst**, een Gewapende Partizaan uit Otegem, liet zich pas arresteren nadat hij zich gewapenderhand een dag lang in zijn omsingelde schuilplaats verschanste en hierbij één Feldgendarm dodelijk raakte. Een week na zijn aanhouding was hij gekraakt door de GFP, en werkte hij mee aan de arrestatie van Jozef Depraetere (†Oostakker 06/10/1943). Het is echter twijfelachtig dat hij ook aanleiding gaf tot andere arrestaties. Er waren wel meer mannen die bezweken onder de foltering, zoals ook Julien Destadbader getuigde: *“Den dag na mijn aanhouding werd ik geconfronteerd met Depraetere Joseph. Deze had namelijk aan de Duitsers gezegd dat ik den adjudant was van Goethals Arthur en dat ik een groot deel der weerstanders uit Harelbeke moest kennen. Ik heb eerst ontkend, maar na veel slagen bekomen te hebben, heb ik toegegeven dat ik lid was van het O.F. en heb ook als leden genoemd de genaamden Six Jules, Goethals Arthur en Goeminne Achille”*.¹⁸⁶ Twee van deze laatste drie namen komen we zo meteen opnieuw tegen, één van hen werd eveneens in München onthoofd. De getuigenis hierboven bewijst hoe snel de bal aan het rollen kon gaan: Benoni noemde de naam van Depraetere, die noemde de naam van Destadbader, die op zijn beurt de naam van drie andere mannen opgaf.¹⁸⁷ Zulke kettingreacties waren een courant verschijnsel en zijn ook de verklaring waarom vaak in geen tijd volledige verzetsgroepen werden opgerold.

Michel Tack was al voor de oorlog een overtuigd communist, en schrok er in het begin van de bezetting niet voor terug om dit te uiten: toen in november 1940 zijn meubels werden aangeslagen, zong hij bij wijze van protest samen met zijn broer en enkele sympathisanten communistische liederen op straat.¹⁸⁸ Een goed jaar later belandde hij door de Duits-Russische oorlog bij de PA.¹⁸⁹ Hij werd samen met zijn broer André aangehouden, en beiden

¹⁸⁴ M. HEYLEN en M. VAN HULLE, *Getuigenissen uit de concentratiekampen*, Eeklo, 1999, p. 84

¹⁸⁵ *Ibidem*, pp. 86-87

¹⁸⁶ J. FEYS, *op.cit.*, pp. 138-142

¹⁸⁷ Gezien de geslepen Duitse ondervragingstechnieken en de fysieke mishandelingen zou het hier ongepast zijn de term ‘verklikken’ te gebruiken.

¹⁸⁸ H. TIMMERMAN, *Vrouwen uit Izegem getroffen door de repressie na de tweede wereldoorlog : een case-study in genderperspectief*, Universiteit Gent, 2000, p. 125

¹⁸⁹ P. DEMEYERE, *Analyse en situering van het verzet in de stad Kortrijk 1940-1944*, Universiteit Gent, 2000, s.p. (Elektronische versie beschikbaar via www.ethesis.net)

zouden uiteindelijk ter dood veroordeeld worden. André werd opgehangen, Michel in München onthoofd.

Minder bekende namen in deze eerste groep van zes onthoofden waren **Rafaël Delrue** uit Zwevegem en **Leon Depraetere** uit Moen. Raph Baert kon na de oorlog vertellen hoe hij aan deze twee mannen zijn leven te danken had. In het kamp van Börgermoor, een satellietkamp van Esterwegen, werd hij in doodzieke toestand door deze twee mannen naar de ziekenbarak gedragen: *“Ik zou er nooit geraakt zijn, hadden Delrue en ‘Praeterke’, twee vrienden, me niet geschraagd. De onverbiddelijke speling van het lot wil dat ik hier nu nog zit en dat zij later werden onthoofd”*.¹⁹⁰ Ook twee dorpsgenoten van Depraetere lieten die dag het leven: **Marcel Vandoorne** en **Remi Desmet**.

Drie dagen na de eerste groep van zes stierven nog eens negen West-Vlamingen onder de Duitse guillotine in München. Onder hen bevonden zich vier jonge Harelbeekse partizanen, die waren veroordeeld door het Volksgericht in Donauworth voor hun aandeel in het neerschieten van collaborateurs.¹⁹¹ **Jan Desimpelaere** was een jonge schilder, en werd in augustus 1942 aangeworven door compagniecommandant Arthur Goethals van de Gewapende Partizanen.¹⁹² **Jules Six** was een adjudant van Goethals. Hij werkte oorspronkelijk als betonarbeider, en ging tijdens de bezetting bij een Duitse firma in Noord-Frankrijk werken. Iets later werd hij door Goethals bij de PA betrokken. Toen de Duitse politie hem op het spoor kwam, dook hij onder. Twee keer kon hij nipt aan zijn arrestatie ontsnappen, maar uiteindelijk werd hij toch aangehouden in Dottenijs. Daarbij werd hij tijdens een vuurgevecht getroffen in de hals en in de dij.¹⁹³ En ook **Victor Christiaens** werd door Goethals in augustus 1942 gerekruteerd, enkele maanden voordat hij in de illegaliteit ging als werkweigeraar. Hij had als partizaan onder andere een gewapende overval en een sabotage in een opslagplaats op zijn actief, maar werd uiteindelijk opgepakt als werkweigeraar en naar Duitsland voor verplichte arbeid gedeporteerd. Pas later kregen de Duitse politiediensten een betere kijk op de structuur van het Harelbeekse verzet, en moest ook hij worden overgebracht naar de Gentse gevangenis, om uiteindelijk in München te sterven.¹⁹⁴ De vierde Harelbekenaar was **Arthur Windels**, een fabrieksarbeider die door familiebanden eveneens in 1942 bij de PA was betrokken geraakt. Hij had zich ingelaten met de verspreiding van sluikbladen, met gewapende overvallen en aanslagen.¹⁹⁵ Samen met Jules Six en Victor Christiaens was hij betrokken bij de dodelijke aanslag op Cyriel Corteville, sinds 1942 oorlogsburgemeester van Kuurne, maar het was Arthur Goethals die het fatale genadeschot afvuurde.¹⁹⁶ Na een tijd te hebben ondergedoken werd Windels gesnapt en samen met zijn stadsgenoten op 3 november 1944 onthoofd.

Verder waren er ook drie mannen uit Heestert onder de slachtoffers: **Evarist Deconinck**, **Marcel Herman** en **Cyriel Vanderbeken**. Ook **André Goossens** uit Moen, die actief was geweest in de sluikpers, vervoegde zijn drie dagen tevoren terechtgestelde dorpsgenoten in

¹⁹⁰ M. HEYLEN en M. VAN HULLE, *op.cit.*, p. 33

¹⁹¹ J. FEYS, *op.cit.*, p. 144

¹⁹² Ook Goethals zou ter dood worden veroordeeld, hij werd op 15 oktober 1943 in het Nederlandse Vucht opgehangen.

¹⁹³ J. FEYS, *op.cit.*, pp. 144-148

¹⁹⁴ *Ibidem*, pp. 146-147

¹⁹⁵ *Ibidem*, pp. 152-153

¹⁹⁶ *Ibidem*, p. 136

de dood. Hij redde het leven van zijn broer Roger, de enige die op 15 augustus 1944 in Donauwörth werd vrijgesproken, door te blijven ontkennen dat ook hij actief was in het verzet. **Leopold Landsheere** uit Moeskroen, met zijn 44 jaar opmerkelijk ouder dan de andere slachtoffers, vervolledigt de trieste balans van 15 West-Vlaamse mannen die telkens met tussenpozen van 2 à 4 minuten werden onthoofd.

Afbeelding 85: Naoorlogse representatie van de onthoofding van de 15 West-Vlamingen, ter gelegenheid van de bijzetting van hun stoffelijke resten tijdens de 2de nationale bedevaart van 11 mei 1952 in Oostakker.

Ook nu nog wordt in naoorlogse herdenkingen en publicaties steeds benadrukt dat de slachtoffers met een handbijl om het leven werden gebracht, zoals we zien in Afbeelding 85. Hiertegen moeten we echter argumenteren dat het gebruik van de handbijl bij executies al was afgeschaft door een besluit van Hitler zelf op 14 oktober 1936, waarna op initiatief van Reichsjustizminister Dr. Gürtner een aantal nieuwe guillotines werd gebouwd.¹⁹⁷ Mogelijk kan er verwarring zijn ontstaan door de Duitse benaming voor de guillotine, '*das Fallbeil*', die foutief geïnterpreteerd kan worden als het Nederlandse '*bijl*'.

¹⁹⁷ R. EVANS, *op.cit.*, pp. 659-660. Met dank aan Fredric Carter Dreves (Princeton).

Hoofdstuk 5: Vergeten helden, verdrongen verleden

5.1. Remi Cours, de herontdekte held

De terechtstelling van **Remi Cours** op 24 januari 1941 in Rieme is in vele opzichten een opmerkelijke casus. Cours was een een doofstomme Gentse vellenbewerker en vader van vier kinderen. In december 1944 schreef journalist Jan Standaert een uitgebreid artikel over de omstandigheden van Cours' arrestatie en executie.¹⁹⁸

Remi Cours was al zeer vroeg betrokken in het verzet, en trok op de avond van 9 december 1940 samen met een horende naar de Sneppebrug in Gent, waar hij de kabels zou doorsnijden die door de Duitse bezetters werden gebruikt. Hij werd opgemerkt door twee Duitse soldaten, en zijn kameraad, die de wacht hield terwijl Cours in de palen klom, koos het hazenpad. Er volgde een schermutseling met de militairen, waarbij Cours een wapen kon afnemen en twee schoten loste. Cours kon zo ontkomen, maar werd de volgende dag alsnog bij hem thuis gearresteerd. Zijn kameraad was immers aan de hand van het kenteken van zijn fiets, die hij in de verwarring had achtergelaten, snel opgespoord. *“Eens dat die kameraad gevangen genomen was, bleek het kinderspel om hem onder toepassing van enkele speciale methodes te doen spreken”*, aldus Standaert.

Zonder doventolk was het tijdens de daaropvolgende ondervragingen in de Nieuwe Wandeling weinig verwonderlijk dat Cours alle schuld in de schoenen kreeg geschoven. Ook op het proces op 27 december had hij geen schijn van kans. Hij werd twee keer ter dood veroordeeld, wegens sabotage en geweldpleging tegen leden van de Wehrmacht. Volgens Standaert probeerde Cours het op de trappen van het Gerechtshof in Gent nog op een lopen te zetten, maar werd hij na enkele honderden meter terug ingerekend.

Nadat zijn genadeverzoek was afgewezen, mocht zijn familie hem op 21 januari 1941, drie dagen voor zijn terechtstelling, voor het eerst bezoeken. Standaert lijkt bijzonder goed op de hoogte van Cours' laatste dagen: *“Duitse soldaten die in de cel ernaast van wacht waren, brachten ook sigaretten en Cours nam de gelegenheid te baat om hun alles te vergeven wat de Duitsers hem misdaan hadden. Er waren er bij die hem dikwijls waren komen troosten en die hem op hun vingers vertelden hoeveel kinderen zij hadden en dat zij wisten ook te moeten sterven in dezen oorlog”*. Het is duidelijk dat we het verhaal van Standaert met een korrel zout moeten nemen, wat ook blijkt uit uitspraken die we wel kunnen verifiëren, zoals de executieplaats die in het artikel wordt vermeld: het vliegveld van Ertvelde. Rieme was dan wel een deelgemeente van Ertvelde, maar van een vliegveld was er in de wijde omgeving geen sprake. Wel accuraat beschreven is de tunnel aan de ingangsweg, en de *“hogere berm van graszoden”* waarvoor de executiepaal was opgesteld.

In een lezersbrief in De Gentenaar van 4 november 1944 lezen we een ooggetuigeverslag van een medegevangene van Cours: *“Daar het een doofstomme gold, bekwam de E.H. Muyschondt van de Duitsers, dat hij in zijne laatste uren bijgestaan werd door den E.H. Gabriel Merlier, oud-krijgsaalmoezenier van den oorlog 1914-1918, thans aalmoezenier van het Gesticht der doofstomme kinderen der Appelstraat, te Gent, die de H. Mis opdroeg in de*

¹⁹⁸ Het Nieuwsblad, 11 december 1944, p. 2

*kapel der gevangenis, hem de H. Communie toediende en hem vergezelde naar Ertvelde-Rieme, alwaar het executiepeloton den sukkelaar doodschoot. Cours, die aan handen en voeten gebonden werd, ging moedig de dood tegemoet en bij het instappen van den auto rookte hij nog eene laatste sigaret!”*¹⁹⁹

Na de executie werden Cours' vrouw, Alberta Aelterman, en hun vier kinderen op de hoogte gebracht. De begrafenis gebeurde op kosten van de stad Gent vòòr de openingsuren van de Westerbegraafplaats: slechts de dichtste familie en een priester mochten aanwezig zijn. Een doodsprentje mocht niet worden gemaakt, maar een geïmproviseerd aandenken ging de ronde in heel Gent (zie Afbeelding 86). Remi Cours was dan ook niet enkel door zijn handicap een bijzonder verzetsman, hij was tijdens de Tweede Wereldoorlog ook de allereerste burger in België en Noord-Frankrijk die na een Duits proces ter dood was gebracht. Tot op heden heeft geen enkel historisch onderzoek dit kunnen weerleggen. Hierbij laten we uiteraard de burgerlijke slachtoffers van de meidagen in Vinkt en andere plaatsen buiten beschouwing, gezien zij standrechtelijk werden veroordeeld.

Afbeelding 86: Het clandestiene doodsprentje van Remi Cours (°Gent 16/07/1901, †Rieme 24/01/1941)

Maar ook na de oorlog zou de executie van Cours een bijzondere casus blijken. Bijna zestig jaar lang bleef Remi Cours immers een onbekende tijdens de herdenkingsplechtigheden. Op het executieoord van Rieme werd zijn naam nooit uitgesproken tijdens het dodenappel, en hij leek door de geschiedenis te zijn vergeten. Dit

Afbeelding 87: De gedenksteen voor Remi Cours op het executieoord Oostakker-Rieme. Na amper zeven jaar is de steen al duidelijk aan restauratie toe.

alles heeft te maken met de uitzonderlijke omstandigheden van zijn dood. De geheimhouding van de Duitse bezetter had duidelijk zijn vruchten afgeworpen. Cours' naam stond niet op de lijsten van gefusilleerde Belgen, en hoewel zijn verhaal uitvoerig beschreven staat in verschillende krantenartikels, belandde hij in de vergeetput toen enkele jaren nadien het herdenkingsoord werd aangelegd. Deze pijnlijke vergetelheid bewijst dat zowel binnen het Herdenkingscomité als bij externe personen er nooit een historisch engagement was om de geschiedenis van de executieterreinen en hun gefusilleerden uit te spitten.

Daarin kwam verandering toen begin 2001 Valentin Jamart een bescheiden onderzoek voerde in de Brusselse archieven. De Gentse verzetsman bleek wel degelijk op het executieoord Rieme te zijn gefusilleerd. Marc Ongena, de voorzitter van het

¹⁹⁹ De Gentenaar, 4 november 1944, p. 2

Herdenkingscomité, en een dochter van Cours werden gecontacteerd. Het executieoord Rieme was ondertussen verdwenen, maar men besloot Cours toch een gedenksteen te geven op het geïntegreerde executieoord Oostakker-Rieme (zie Afbeelding 87). Daar is hij nu herenigd met 23 andere gefusilleerden van Rieme, hoewel zijn gedenksteen wat afsteekt bij de sobere, homogene kruisjes.

5.2. Een eerste crimineel in Rieme gefusilleerd

Tijdens de eerste collectieve fusillade op 17 april 1942 in Rieme zou volgens Ronnie Van Coillie ook Henri D.S. uit Onkerzele, nu een deelgemeente van de stad Geraardsbergen, samen met de zes mannen uit het Gentse ter dood zijn gebracht.²⁰⁰ Opmerkelijk, want Henri D.S. verbleef op dat moment in Duitsland als arbeider en zou de oorlog overleven.²⁰¹ Ook de executiedatum klopt niet, maar toch is Van Coillies veronderstelling niet helemaal uit de lucht gegrepen. Niet Henri, maar wel zijn vader **Antoon D.S.** werd namelijk in Rieme gefusilleerd. Antoon werd aangehouden op 24 mei 1942, verbleef een dag in de rijkswachtkazerne van Geraardsbergen, en werd dan overgebracht naar de Nieuwe Wandeling in Gent. Hij werd tweemaal ter dood veroordeeld door OFK 570 op 10 juni 1942 voor verboden wapenbezit, gewelddaden en poging tot doodslag. Na een genadeverzoek werden deze laatste twee veroordelingen opgeheven, maar het doodsvonnis moest wegens het verboden wapenbezit wel worden uitgevoerd. Dit gebeurde dan ook op de Schiesstand Rieme op 23 juni 1942.

Op verzoek van de Aanvaardingscommissie voor het Statuut der Politiek Gevangenen voerde de Geraardbergse rijkswacht in 1949 een onderzoek naar de omstandigheden van de arrestatie en veroordeling van de man. Uit verschillende getuigenissen bleek dat D.S. op de dag van zijn aanhouding in dronken toestand de woning van Oscar J. was binnengedrongen. De rijkswacht trof hem aan met een geladen jachtgeweer onder zijn jas verborgen. In een eerste verklaring zou hij daar aan de rijkswachters hebben gezegd: *“J. spot met mij en vandaag ging ik ermede gedaan maken”*. Na zijn arrestatie door de plaatselijke rijkswacht werd D.S. opgeëist door de Duitse Feldgendarmerie: omdat hij een wapen bij zich droeg, viel hij immers onder de Duitse jurisdictie.

Uit verschillende documenten blijkt dat D.S. bekend stond als *“een gevaarlijke kerel”* en door de plaatselijke bevolking werd gevreesd. Een blik op zijn strafblad toont aan dat deze vrees op zijn zachtst gezegd niet ongegrond was: op twintig jaar tijd had hij een dertigtal veroordelingen opgelopen, onder andere voor openbare dronkenschap, smaad, slagen, lichte gewelddaden en vernieling. Op 20 maart 1942 was hij nog voor het Hof van Beroep in Gent veroordeeld tot twee maanden cel wegens poging tot diefstal. Als we er van uitgaan dat hij de straf volledig heeft uitgezeten, lagen er maar drie dagen tussen zijn vrijlating en de bedreigingen in het huis van Oscar J. die hem fataal zouden worden. Een connectie tussen deze twee feiten lijkt dan ook niet ondenkbaar.

²⁰⁰ R. VAN COILLIE, *op.cit.*, p. 148

²⁰¹ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO alpha, D.S. Henri

De kinderen en de moeder van Antoon D.S. gingen in 1950 in beroep tegen de beslissing van de aanvaardingscommissie om D.S. niet te erkennen als politiek gevangene. Deze beslissing hield immers in dat ze niet konden beschikken over enkele financiële tegemoetkomingen. Ze brachten in dat D.S. door een militaire rechtbank was veroordeeld en op militaire wijze terechtgesteld, waardoor hij volgens hen recht had op *“nationale erkentelijkheid”*. Het beroep werd ongegrond verklaard.²⁰²

Opmerkelijk is dat Antoon D.S. steeds als Henri D.S. in Rieme werd herdacht. Op de foto's van de site zien we zijn kruisje, en zijn naam werd ook steeds voorgelezen tijdens het dodenappel. Henri D.S. viel zo de twijfelachtige en enigszins lugubere eer te beurt om als levend persoon tijdens de dodenhuldes te worden vernoemd. Pas tijdens de overplaatsing van de monumenten van het Riemse executieoord naar Oostakker begin 1998 zag iemand van het comité zijn kans schoon om zich in alle stilte van deze anomalie te ontdoen. Na precies een halve eeuw herdenking verdween het kruisje in één van de bunkers van het munitiedepot en werd het naamplaatje verwijderd. Door de goede timing kreeg niemand van pers of publiek er lucht van, en ook na 1998 ging niemand aan het tellen. De herdenking van de levende dode stierf zo een stille dood.

Naast de herdenking schuilt ook achter de begraafplaats van Antoon D.S. een bijzonder verhaal. De dag van de executie moet het lichaam van D.S. naar de bossen van Hechtel zijn getransporteerd. Dat gebeurde namelijk met alle mannen die in 1942 in Rieme werden gefusilleerd. Een blik op de in Hechtel herdachte namen leverde echter geen overeenkomsten op. Overtuigd van het feit dat D.S. daar moet zijn begraven, raadpleegde ik een oude lijst uit 1945, met daarop de in Hechtel ontgraven personen, chronologisch gerangschikt volgens grafnummer. Van de 203 graven bleken 20 personen onbekend gebleven te zijn. Wanneer we de sterftedatum van D.S. trachten in te passen in de lijst, lukt dit wonderwel. Onder het nummer 36 lag Florent Paulus, die gefusilleerd was in de citadel van Luik op 22 juni 1942, een dag voor de dood van Antoon D.S. dus. In het graf 37 moet een zekere Delplanque gelegen hebben, die op mysterieuze wijze al ontgraven was vòòr de opgravingen begin 1945 van start gingen. In het graf 39 vond men de inlichtingenofficier Jean Maus, die volgens Fernand Strubbe in de schietstand Lagland in Toernich (Arlon) moet zijn gefusilleerd, in ieder geval op 8 juli 1942.²⁰³ Met quasi zekerheid kon ik nu zeggen dat de onbekende in het graf 38 Antoon D.S. was, die op 23 juni 1942 stierf. Het lichaam werd in 1945 samen met de andere in Hechtel ontgraven onbekenden overgebracht naar het Belgisch militair kerkhof in Leopoldsborg, waar het werd herbegraven. Contact met verschillende officieren en diensten van Defensie leverden niets op: er kon geen link meer worden gelegd tussen de grafnummers in Hechtel en de grafnummers in Leopoldsborg. Zo is het dus helaas niet meer mogelijk om het graf van D.S. terug te vinden en het een naam te geven.

²⁰² Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d62375 en PGAD31578/8633, D.S. Antoon

²⁰³ F. STRUBBE, *op.cit.*, p. 245

5.3. De bende van Bazel

Rond half negen in de morgen van 23 oktober 1942 voltrok zich een zoveelste menselijk drama op het executieterrein van Rieme. Tot op vandaag is deze fusillade van acht mensen door de geschiedenis vergeten: zowel over de executie als over de aanleiding ertoe heeft niemand ooit iets gepubliceerd. Nochtans spreken deze tot de verbeelding, niet in het minst omdat die ochtend maar liefst vijf broers de dood vonden, allen afkomstig uit Bazel, sinds 1977 een deelgemeente van Kruibeke: **Andreas D.G.**, 31 jaar, **Alois D.G.**, 30 jaar, **Theodoor D.G.**, 26 jaar, **Karel D.G.**, 24 jaar, en **Edouard D.G.**, 22 jaar oud. Met hen werden ook **René B.** en **Joseph S.** gefusilleerd, beiden betrokken in dezelfde dievenbende. De achtste persoon, Antoine H., maakte geen deel uit van deze bende en wordt in het volgende hoofdstuk besproken.

De bende van Bazel zaaide zowel voor, maar vooral tijdens de bezetting terreur in het kleine landbouwdorpje in het noordoosten van Oost-Vlaanderen. Veel van de oudste inwoners van Bazel kunnen nu nog met veel details vertellen over hoe de bende rond de familie D.G. een angstpsychose veroorzaakte bij de lokale bevolking. Deze verhalen blijken bovendien te kloppen met hetgeen we uit geschreven bronnen kunnen afleiden. Eduard De Kerf was 10 jaar toen de bende werd opgerold. Hij herinnert zich vandaag nog goed hoe de mensen 's avonds hun ramen en deuren barricadeerden, en hoe hij na valavond zelf in de woonkamer steeds bij een grote kast zat, klaar om eronder te kunnen springen indien nodig.

Zijn jeugdige angst was zeker niet ongegrond. Eén van de leiders van de bende, René B., had contacten in de Antwerpse onderwereld en kon zo een indrukwekkend wapenarsenaal aanleggen. Bij zijn aanhouding op de tram uit Antwerpen zaten zijn zakken vol kogels. De gewapende dievenbende had het vooral op het vee van de lokale landbouwers gemunt, maar deinsde in een later stadium ook niet terug voor inbraken. Zo was er bij Eduards overburen een poging tot inbraak die mislukte door een waakzame herdershond. De laatste diefstal gebeurde ten huize De Kerf, waar ze van vader Frans een rund stalen. Een deel van de familie D.G. was toen al opgepakt naar aanleiding van een zware diefstal en inbraak in Steendorp (Temse), waarbij één landbouwer werd gedood. Dit dodelijk slachtoffer bracht de gerechtelijke stappen tegen de bende in een stroomversnelling. Tot dan was de familie altijd ontsnapt aan zware veroordelingen, volgens Eduard De Kerf omdat René B. een bastaardzoon was van een Belgische rechter in Dendermonde.

Nu de bende meer dan een stap te ver was gegaan en bovendien onder Duitse rechtspraak kon vallen wegens verboden wapenbezit, besloot de Duitse overheid in actie te treden. Dit gebeurde op aangeven van een Kruibeekse schepen die zelf het slachtoffer was geworden van de bende. Twee vrachtwagens en twee personenwagens stopten bij de boerderij van de familie D.G. en de inzittenden omsingelden het erf op enkele tientallen seconden tijd. Moeder D.G. werd uit het woonhuis gehaald om haar zonen aan te wijzen op het veld. Bij de huiszoeking werden niet minder dan 26 revolvers, 2 machinegeweren en 2 jachtgeweren gevonden.²⁰⁴

²⁰⁴ Telefonisch gesprek met Eduard De Kerf, 27 november 2007, en Interview met Eduard De Kerf, Bazel, 24 februari 2008

De dievenbende – althans een deel ervan, volgens Eduard De Kerf telde ze een 50-tal leden – werd voor OFK 570 geleid, en kreeg zware straffen. Vier van de broers D.G. werden, net als wapenleverancier René B. en clandestiene slager Joseph S.,²⁰⁵ ter dood veroordeeld voor wapenbezit, moord, zware diefstal en zware roof: Alois, Eduard, Theodoor en Karl. De vijfde en oudste broer, Andreas D.G., werd enkel wegens wapenbezit en zware roof ter dood veroordeeld. Een zesde broer, Alfons D.G., kreeg 5 jaar en 6 maand *Zuchthaus* voor wapenbezit en medeplichtigheid aan zware roof. Dit betekende voor de toen minderjarige Alfons de deportatie naar Duitsland. Hij zou, als zesde van de zeven broers D.G., in de Oost-Duitse zoutmijnen eveneens het leven laten. Enkel de oudste van de zeven broers was niet in de criminaliteit verzeild geraakt en zou de oorlog overleven.

De Duitse overheid zocht enkel naar de betrokkenen die men voor moord en wapenbezit kon veroordelen, de facto de leiders van de bende. De kleine garnalen, die bijvoorbeeld instonden voor de verspreiding van het gestolen vlees, werden ongemoeid gelaten. Na de veroordeling van de acht was de bende onthoofd, hoewel een groot deel dus niet was opgepakt. Na oktober 1942 waren er in Bazel dan ook geen grote inbraken of diefstallen meer. Toen enkele dagen na de executie de veldwachter aan het plaatselijke gemeentehuis de voltrekking van het vonnis bekendmaakte, werd dit nieuws door de plaatselijke bevolking op applaus onthaald.

De lichamen van de zeven werden van Rieme overgebracht naar de bossen van Hechtel, waar ze werden begraven tussen voornamelijk gefusilleerde verzetslieden. Hun identiteit werd achterhaald bij de opgravingen in 1945, en ze werden naar het gemeentekerkhof van Leopoldsburch gebracht en daar herbegraven. Na de oorlog was er nog een kleine herdenkingsplechtigheid in Bazel, maar de lichamen werden niet meer overgebracht. De boerderij van de familie D.G. werd verkocht en de opbrengst onder de slachtoffers verdeeld. Toen vader De Kerf in Sint-Niklaas aangifte ging doen van de diefstallen, vertelde de ambtenaar hem dat hij al de 125ste schuldeiser was.²⁰⁶

5.4. Een veedief in Oostakker herdacht

De achtste persoon die op 23 oktober 1942 samen met de mannen van Bazel werd gefusilleerd was **Antoine H.**, geboren in het Brabantse Pamel, maar wonend in Meerbeke, een deelgemeente van het Oost-Vlaamse Ninove. Ook hij was een crimineel die veroordeeld werd op een gemeenrechtelijke grond, maar had geen banden met de bende van Bazel. Opmerkelijk aan de casus Antoine H. is dat hij vroeger in Rieme en tot op vandaag in Oostakker-Rieme als een held wordt herdacht, terwijl daar allerm minst reden toe is. Een blik op de grond van zijn veroordeling stuurt ons reeds in de juiste richting: “wegens wapenbezit, diefstal en 2 gewapende diefstallen”.

Antoine H. hoorde op 12 oktober 1942 samen met zeven medebeklaagden zijn vonnis aan voor het Gentse Kriegsgericht. Enkel H. werd ter dood veroordeeld, de andere

²⁰⁵ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d264547, S. Joseph

²⁰⁶ Interview met Eduard De Kerf, Bazel, 24 februari 2008

beschuldigten werden veroordeeld tot gevangenisstraffen of dwangarbeid. Vier van de zeven werden hiervoor naar Duitsland gedeporteerd. In de Personalakten van één van de beklaagden vinden we een uitvoerig verslag van het proces. Hieruit blijkt dat Antoine voordien al 15 keer was veroordeeld door het Belgische gerecht, vooral voor slagen en verwondingen, maar ook vijf keer voor diefstal, en op 18 augustus 1941 ook voor clandestien slachten, een veroordeling waarvoor hij tot 24 juli 1942 in de gevangenis had gezeten. Toen hij amper een maand op vrije voeten stond, was hij betrokken in enkele gewapende diefstallen die hem uiteindelijk het leven zouden kosten. Op 20 augustus 1942 stal hij met enkele medeplichtigen 2 koeien uit een weide die verkocht werden voor 20.000 BEF. Acht dagen later stal hij opnieuw twee koeien, ditmaal uit een stal. Tijdens deze diefstal vuurde hij op een persoon van de Boerenwacht. Dit incident kon hem niet afschrikken, want amper vijf dagen later heelde hij nog eens zeven koeien, die verkocht werden voor 55.000 BEF. Nog eens drie dagen later, op 5 september 1942, werd hij samen met de medeplichtigen gearresteerd. Enkele anderen, onder wie de boeren aan wie ze de runderen verkochten, konden op tijd onderduiken.

Antoine H. werd samen met de zeven mannen van Bazel in Hechtel begraven, en in 1945 naar het gemeentelijk kerkhof van Leopoldsburch overgebracht. Daar werden de acht lichamen helemaal achteraan het kerkhof begraven en ergens aan het eind van de vorige eeuw geruimd.

5.5. Een dodelijk schampschot

Albert A. geniet in de weinige literatuur en tijdens de herdenkingsplechtigheden een zekere naambekendheid, omdat hij op 19 januari 1943 als eerste verzetsman op het Oostakkerse executieoord werd gefusilleerd. Dit beeld moeten we op tweeërlei vlakken corrigeren.

Een zeer betrouwbare bron, namelijk een afschrift van de Duitse mededeling dd. 19/01/1943 aan het Antwerpse stadsbestuur, waarin kennis wordt gegeven van de fusillade van A., stelt heel duidelijk dat hij *“heute um 8,15 Uhr auf dem Schiesstand Rieme erschossen worden ist”*. Albert A. werd dus niet in het Oostakkerse munitiedepot, maar in de Riemse schietstand terechtgesteld, waarna zijn lichaam naar Oostakker werd overgebracht.

Een tweede correctie is wellicht nog crucialer. A. wordt tijdens de jaarlijkse herdenkingsplechtigheden gehuldigd als een verzetsheld, hoewel de omstandigheden van zijn arrestatie daar allerm minst reden toe geven. Hij werd namelijk aangehouden op 12 december 1942 na een moordpoging op een herbergierster in Sint-Niklaas.

Albert A. had in zijn jeugd enkele veroordelingen opgelopen, onder andere voor diefstal en dronkenschap, maar ging dan in het Belgisch leger als beroepssoldaat. Zoals zoveel andere militairen kreeg hij het tijdens de bezetting moeilijk, gezien hij zonder werk viel. Zelf ging hij vrijwillig in Duitsland gaan werken, terwijl zijn vrouw *“300 fr. per week verdiende om voor de Duitse soldaten te wassen”*.

Op die bewuste 12 december ging hij enkele glazen bier drinken in een café in Sint-Niklaas, tot hij op gegeven moment alleen was met de uitbaatster. A. haalde zijn revolver boven en

loste één schot, dat het hoofd van de uitbaatster schampste. Hij vluchtte weg en werd bij zijn terugkeer naar Antwerpen bij de Scheldetunnel aangehouden door de Belgische rijkswacht of politie. Zijn motieven voor de aanslag op het leven van de vrouw zijn echter onduidelijk. In een eerste verklaring op de dag van zijn arrestatie verklaarde hij: *“Toen ik alleen was begon zij over politiek te spreken met het gevolg dat wij ruzie kregen.... Daar zij mij beledigd had daar ik voor de Wehrmacht heb gewerkt maakte ik mij kwaad en heb dan in gramschap, omdat zij dreigde met een ijzeren sleutel te slaan, de revolver uit mijn vestzak genomen en deze eenmaal in haar richting gevuurd”*. De vrouw ontkende uiteraard elke anti-Duitse uitlating. Verder onderzoek bracht aan het licht dat het A. wellicht om het geld te doen was: *“Hij wist dat deze [de herbergierster] alleen in het huis was en heeft gewacht tot er op de grote baan geen mens meer te zien was.... De onverwachte tegenstand van de vrouw en haar hulpgeroep hebben hem op de vlucht doen slaan”*.

Omdat A. het misdrijf in Sint-Niklaas had gepleegd, werd hij door de Belgische politiediensten overgebracht naar de gevangenis van Dendermonde, waar op 17 december de Duitse Feldgendarmerie de zaak overnam: A. werd naar Gent overgebracht en daar voor het Duitse Kriegsgericht berecht. Zijn lot was zeer snel beslecht: op 5 januari werd hij reeds *“wegen verboden Waffensbesitzes”* ter dood veroordeeld, en nog eens twee weken later was het vonnis voltrokken.²⁰⁷

5.6. Zwart, wit of grijs ?

Niet elke casus is zo eenvoudig in te schatten als die van de gemeenrechtelijk veroordeelden Albert A., Antoine H. of de zeven mannen van Bazel. Zo wordt op het executieoord Oostakker ook **René G.** herdacht, die samen met Kamiel Backe, Albert Desmet, Jozef Depraetere en Albert Garex op 6 oktober 1943 de dood vond in het munitiedepot Oostakker. René G. was voor de oorlog chauffeur voor een Brusselse handelaar, en woonde in Serskamp. Hij maakte de achttiendaagse veldtocht mee met het Belgische leger. In maart en april 1940 was hij door de militaire rechtbank al twee keer veroordeeld voor insubordinatie en slagen en verwondingen. Na de capitulatie keerde hij pas in februari 1941 uit krijgsgevangenschap terug. Hij was werkloos, en om zijn jonge gezin te onderhouden zag hij zich genoodzaakt zich aan te melden voor vrijwillige arbeid in Duitsland. In 1942 kwam hij terug en was hij opnieuw werkloos. Hij besloot om zijn geld te verdienen in de smokkel van tabak en vlees naar Brussel. Later had hij ook illegaal een machine staan om tabak te kerven. Op een gegeven moment in 1943 moest G. onderduiken, maar de oorzaak hiervan is onduidelijk. Volgens sommigen had hij een Duitsgezinde vrouw bedreigd die hem voor zijn sluikhandel had verklikt bij de Belgische overheid. Anderen beweren dat hij toen al gezocht werd als werkweigeraar en weerstander. Dit laatste lijkt onmogelijk, want pas toen hij ondergedoken was bij een baanmeester van de NMBS in het Brabantse Kortenberg kwam hij in contact met het verzet. Ernest Defoin, die een hoge functie had bij het Belgische Partizanenleger, bezorgde hem wapens en springstoffen. Volgens een getuigenis maakte G. zich verschillende keren verdienstelijk bij spoorwegsabotages.

²⁰⁷ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d265035 en PPAD57444/11240, A. Albert

De verdenking van sluikhandel leidde tot een huiszoeking, waarbij zijn tabaksinstallatie in beslag werd genomen. Toen G. zijn enige bron van inkomsten verloor, moeten zijn stoppen zijn doorgeslagen. Hij stapte eerst naar het Bureel der Accijnzen in Wetteren om er zijn tabaksmachine terug te vragen, argumenterend dat hij door dit verlies geruïneerd was. Het diensthoofd verwees hem door naar Aalst, waar het werktuig werd opgeslagen, doch goed wetende dat zijn vraag volledig ongegrond was. Toen hij op het Bureel der Accijnzen in Aalst in dronken toestand aan de deur werd gezet, gooide hij er enkele ruiten stuk. Enkele dagen later trok hij, gewapend met een revolver, naar het thuisadres van het diensthoofd van het Bureel der Accijnzen van Wetteren. Even voordien had hij ook al in een plaatselijk café met zijn wapen gezwaaid en geld geëist. Hij drong de woning van het bureelhoofd binnen, maar de man kon ontsnappen nadat hij G. had geweigerd geld te geven. De politie van Wetteren was ondertussen ter plaatse gekomen; G. vuurde op hen toen ze hem trachtten in te rekenen. Er vielen uiteindelijk geen gewonden bij de aanhouding. G. werd overgebracht naar het politiecommissariaat van Wetteren, waar iemand onmiddellijk de Duitse Feldgendarmerie waarschuwde. Hoewel de Wetterse politiecommissaris de verdachte naar de Procureur des Konings in Dendermonde wou sturen om hem voor het Belgische gerecht te brengen, kwam door deze verklikking de Duitse Feldgendarmerie tussenbeide en eiste ze de arrestant op.²⁰⁸

G. werd dan voor de Duitse militaire rechtbank in Gent gebracht en veroordeeld wegens wapenbezit, waarbij de gewapende diefstal en vooral de schoten gelost op de Belgische politiemannen uiteraard een verzwarende omstandigheid vormden. Het doodsvonnis werd op 24 september 1943 gevelde, en twaalf dagen later op 6 oktober 1943 in Oostakker voltrokken. Op zijn lichaam vond de wetsdokter eind 1944 een genadeverzoek waarin hij bekende onder bedreiging van een wapen twee personen geld te hebben afgeperst. Mocht hij de genade hebben bekomen, zou hij dienstdoen in de Waffen-SS, zodat zijn dood – dixit G. – niet nutteloos zou zijn geweest.²⁰⁹

Zowel zijn activiteiten tijdens de bezetting als de omstandigheden van zijn arrestatie maken het niet makkelijk om over René G. te oordelen, mocht zulk een oordeel al wenselijk zijn. Als historicus kan men niet meer doen dan de gebeurtenissen correct te reconstrueren en hier en daar een kanttekening te plaatsen. G. was allerminst Duitsgezind, zoals blijkt uit zijn verzetsactiviteiten. Toch ging hij vrijwillig in Duitsland werken om zijn familie te onderhouden, en deed hij tijdens zijn laatste dagen een wanhopige poging om zijn leven te redden door zich kandidaat te stellen voor de Waffen-SS. Als ik met deze casus al iets wil aantonen, is dat er ook iets bestond als een grijze zone in het gedrag van de bezette bevolking, zonder een oordeel te willen vellen of deze grijze kleur te willen verbleken of verdonkeren.

Wie wel een oordeel velde, was de Beoordelingscommissie voor het Statuut der Politiek Gevangene. Ook de commissie kreeg te maken met het ambigue verleden van G. en hield uiteindelijk geen rekening met zijn verzetsactiviteiten, maar des te meer met de omstandigheden van zijn arrestatie: *“Overwegende dat de overledene vrijwillig in Duitsland gewerkt heeft zonder dat er morele drang aanwezig was; Overwegende dat hij door de Belgische politie aangehouden werd wegens een gewapende aanranding op een Belgische*

²⁰⁸ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d46510 en PGAD628/8452, G. René

²⁰⁹ Proces-verbaal van opgraving van René G. (Archief Gerechtelijke Geneeskunde, Gent)

ambtenaar uit wraak wegens zijn ambtsuitoefening, dat tengevolge hiervan hij door de Duitsers opgeëist werd en wegens wapenbezit ter dood veroordeeld; Overwegende dat zijn aanhouding geen enkel verband vertoont met de beweerde weerstandsbedrijvigheid” besloot de commissie René G. niet te erkennen als politiek gevangene. In beroep werden een aantal getuigenissen ten voordele van G. verzameld, vooral verklaringen over zijn verzetsactiviteiten, en werd René G. uiteindelijk wel als politiek gevangene erkend.²¹⁰ We merken op dat de advocaat van de weduwe G. niemand minder was dan advocaat Pierre Kluyskens, die actief was in het NCPGR-Gewest Gent-Eeklo en dus ook in de oprichting van het executieoord Oostakker. Of er een oorzakelijk verband is kunnen we niet zeggen, maar het Herdenkingscomité sloot René G. wel in de armen en we horen nog steeds elk jaar zijn naam tijdens het dodenappel.

5.7. Hilaire VDB, de gekraakte verzetsman

Op 20 mei 1944 werd **Hilaire VDB** uit Damme gefusilleerd naast vijf andere West-Vlamingen. Alle zes werden ze op 28 april 1944 veroordeeld door het Kriegsgericht in Brugge. Ze werden allen veroordeeld voor *Feindbegünstigung* en wapenbezit, en op Lampo na ook voor sabotage. De veroordelingsgrond werd verder gecombineerd met spionage (De Boi, Maes en Boereboom) en moord (Lampo en VDB).

VDB, die schoenmaker was van beroep, sloot zich aan bij het Partizanenleger. Al snel bleek dat hij iets te overmoedig was en zich moeilijk kon neerleggen bij de strikte regels en hiërarchie binnen de verzetsbeweging. Hij werd om disciplinaire redenen uit de PA gesloten kort nadat zijn korpscommandant in november 1943 werd opgepakt. De commandant overleefde echter de oorlog en kon nadien getuigen: *“Hij was een zeer actief man, en zeer stoutmoedig. In 1943 had ik voortdurend moeilijkheden met hem, daar hij acties beraamde welke niet in het kader van de weerstand vielen. In november van dit jaar nadat hij gepoogd had mij in verbinding te stellen met Van Beveren André werd hij definitief uitgesloten”*.

Wat precies die acties buiten het kader van de weerstand waren, is onbekend. Verder valt de naam van André Van Beveren op. Van Beveren was SIPO-SD-agent en één van de meest beruchte verklikkers uit de bezettingsperiode. Bovendien wil het verhaal dat alle zes de gefusilleerde weerstanders van 20 mei 1944 door hem persoonlijk werden verklikt. Wat precies de bedoelingen waren van VDB om zijn groepscommandant in contact te brengen met deze uiterst gevaarlijke persoon, is onbekend. We weten ook niet of er een link bestaat tussen VDB's contact met Van Beveren en zijn eigen aanhouding. Vermoedelijk is die er wel, maar het verhaal erachter is niet bekend.

VDB werd gearresteerd in het café ‘*Het Hemeltje*’ in Damme, op 14 februari 1944, samen met vier andere personen. Hij was toen al een drietal maanden uit het PA gesloten, en over zijn activiteiten in deze periode is niets bekend. Kort na zijn aanhouding ging VDB niettemin aan het praten. Dit lezen we onder andere in het verslag van een man die op zijn aanwijzen werd gearresteerd: *“De dag dat ik aangehouden werd werd ik door de GFP in de*

²¹⁰ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d46510 en PGAD628/8452, G. René

*tegenwoordigheid gebracht van VDB Hilaire, aan wie ze vroegen of ik het was, en die bevestigde dat ik het was. Ik heb niet vastgesteld indien VDB Hilaire vroeger door de Duitsers mishandeld geweest was om hem tot spreken te brengen. Hij heeft ook op het verhoor de namen vernoemd van de leden van de groep Damme tot dewelke ik niet behoorde. Buiten de confrontatie met VDB, werd ik ook in aanwezigheid van De Boi gebracht, ik herinner mij niet indien deze mij in het gedrang gebracht heeft. Ik heb niet geweten dat VDB uit de groep gesloten was. Ik heb hem leren kennen daar ik bij hem een brief heb moeten afgeven op last van Styns Alfons. VDB heeft verklaard dat ik hem een revolver overhandigd had, het was een revolver die ik van Rosson ontvangen had”.*²¹¹

Uit deze getuigenis blijkt dat VDB niet alleen mee verantwoordelijk was voor de arrestatie van de getuige, een bakschipper uit Lissewege, maar dat hij ook de namen noemde van de PA-groep uit Damme, waaruit hij enkele maanden voordien was weggestuurd.²¹² Wat de concrete gevolgen waren van zijn uitlatingen, is moeilijk in te schatten. Misschien gaf hij cruciale, nieuwe informatie, misschien bevestigde hij enkel wat de Duitse inlichtingendiensten al lang wisten door infiltranten als Van Beveren. Feit is dat de vijf andere terechtgestelden pas na VDB werden aangehouden.

Net als in de vorige casus kunnen we enkel de feiten vaststellen en is het onwenselijk hierover te oordelen of te veroordelen. Er zijn niet genoeg details bekend over diverse aspecten van VDB's verzetsactiviteiten, en niet in het minst over de omstandigheden die tot zijn bekentenissen hebben geleid. De Duitse ondervragingstechnieken zijn algemeen bekend, en konden zelfs sommige van de meest vastberaden en toegewijde verzetsmensen kraken.

Na de oorlog werd VDB omwille van zijn dubieuze verleden niet als partizaan erkend door de weerstandsc commissie, maar in een andere commissie wel als politieke gevangene. Zijn naam vinden we ook tussen de kruisjes in Oostakker, en er viel hem zelfs de eer te beurt van een bijzondere vermelding in het 'Guldenboek der Belgische Weerstand': de schoenmaker VDB had tijdens zijn gevangenschap namelijk elke dag een streepje gekerfd in de zolen van zijn laarzen,²¹³ die na de ontgraving werden tentoongesteld in het museum van het Oord der Gefusilleerden, maar daar ondertussen verdwenen zijn.

5.8. Michel Terny: de valse claim

Ronnie Van Coillie maakte voor het eerst melding van een zekere Terry Michel uit Eeklo die op 1 januari 1944 in Oostakker zou zijn gefusilleerd, na op 29 december 1943 te zijn opgepakt voor spoorwega sabotage en wapenbezit. Van Coillie haalde deze informatie bij Walter Lynneel, een verzamelaar die de gegevens had gevonden op het doodsprentje van de man.²¹⁴

²¹¹ De namen in deze getuigenis werden verbeterd naar de correcte schrijfwijze, en afgekort waar nodig.

²¹² Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d071075, PPAD1899/8914 en PCAD625481/1996, VDB Hilaire

²¹³ COMMISSIE VOOR DE HISTORIEK VAN DE WEERSTAND (MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING), *op.cit.*, p. 259

²¹⁴ R. VAN COILLIE, *op.cit.*, p. 145

Het verhaal werd overgenomen door Geers en Ongena, die echter geen bijkomende informatie konden geven over het slachtoffer. Hij werd ook niet toegevoegd tot de lijst van de slachtoffers of herdacht tijdens de plechtigheden. Wel riep Ongena op tot bijkomend historisch onderzoek over het hoe en waarom van zijn dood.

De echte naam van het mysterieuze slachtoffer is Michel Terny, die inderdaad geboren was in Eeklo maar tijdens de bezetting in Uitkerke woonde. Op 29 december 1943 had hij op café in dronken toestand met zijn wapen gezwaaid en doodsb bedreigingen geuit tegen de oorlogsburgemeester van Eeklo en enkele andere collaborateurs. De reden van zijn uitlatingen was dat twee van zijn broers kort voordien waren opgepakt toen ze een wapen hadden proberen stelen van een Duitse Feldwebel. Bij een huiszoeking werd ook hun smokkelwaar ontdekt. Hoewel niemand van de door Terny genoemde namen aanwezig was op café, liepen al snel enkele aanklachten binnen bij de Feldgendarmerie, onder meer door de caféhouder en de burgemeester, die door derden was ingelicht.²¹⁵

Een gezelschap van gewapende Belgische ambtenaren en Duitse Feldgendarmen ging op zoek naar Terny, en trof hem aan in de Kaaistraat in Eeklo. Volgens een getuigenis wou hij er zijn bejaarde moeder bezoeken, alvorens naar Frankrijk te gaan onderduiken. Omdat hij trachtte te vluchten, schoot een Feldgendarm hem neer op straat. Terny werd overgebracht naar het hospitaal in Eeklo, waar hij enkele dagen later aan zijn verwondingen bezweek.²¹⁶

Zijn familie beweerde later dat Terny in Oostakker werd gefusilleerd wegens sabotageacties, en dit werd ook vermeld op de doodsprentjes die kort na de bevrijding werden gedrukt. Nochtans moet de familie de ware omstandigheden van zijn dood geweten hebben, al was het maar omdat hij in de straat van zijn moeder op klaarlichte dag werd neergeschoten. De familie zag haar voordeel in het verhaal van een heldhaftige dood voor het executiepeloton, en bracht de oorzaak van zijn dood ook in verband met een vaderlandslievende activiteit: anti-Duitse sabotages. Nochtans vond Kenny Deprée, die in zijn licentiaatsverhandeling over het geval Terny schreef maar geen link legde met Oostakker, geen enkele aanwijzing dat ook maar iemand van de familie Terny in het verzet betrokken was.²¹⁷

Terny werd niet opgenomen in de herdenkingsplechtigheden op het executieoord, maar het feit dat we zijn naam – zij het verbasterd – meer dan zestig jaar later nog terugvinden in historische werken, bevestigt dat de leugen zijn uitwerking toch niet geheel miste.

5.9. Duitse slachtoffers

Een laatste, volledig vergeten slachtoffergroep van de beide executieorden is die van de Duitse soldaten, die werden terechtgesteld omwille van desertie of andere zware vergrijpen. Dat het executieoord Rieme als executieterrein voor Duitse soldaten werd gebruikt, staat

²¹⁵ K. DEPREE, *“Met een kwaad opzet ‘s vijands politiek te hebben gediend?” : de Nieuwe Orde op het Eeklose stadhuis 1940-1944*, Universiteit Gent, 2003, pp. 95-96

²¹⁶ Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d071466 en PPAD 7527/5922, Terny Michel

²¹⁷ K. DEPREE, *op.cit.*, p. 97

ondanks het zeer povere bronnenmateriaal met quasi zekerheid vast. Ook in Oostakker kunnen Duitse soldaten zijn terechtgesteld.

Een eerste bron voor deze bewering is een artikel uit *Onafhankelijk België*, een krant die door de Belgen in ballingschap werd uitgegeven in Londen. Het bewuste artikel van 22 april 1943, opgenomen in Bijlage 5a, stelt dat naast “*Belgische vaderlanders*” ook “*opstandige Duitse soldaten werden terechtgesteld op een verlaten plein, tusschen Rieme en Terdonk, achter het duin dat aldaar langsheen het kanaal Gent-Terneuzen gelegen is*”. De krant baseerde zich hiervoor duidelijk op informatie die werd doorgespeeld door de Belgische inlichtingendiensten. Het executieterrein wordt gedetailleerd en correct beschreven, dus zou ook het gegeven van de terechtgestelde Duitse soldaten correct kunnen zijn. Toch moeten we ons hoeden voor het propagandistisch doel van de krant, en kunnen we onze stelling niet alleen op dit artikel baseren.

Belangrijker is een tweede getuigenis, die werd gepubliceerd op 1 oktober 1944 in *La Flandre Libérale*. Een zekere Coreman werkte in het Burgerlijk Hospitaal in Gent, en moest de lichamen kisten van de Duitse soldaten die daar in het *Kriegslazarett* waren overleden. Op de vraag van de journalist of er ook Duitse soldaten werden gefusilleerd, antwoordde hij: “*Il y en eut cinq. Tous furent enterrés au cimetière de la porte de Bruges, sans que les honneurs militaires leur fussent rendus. Leurs corps reposent d’ailleurs en un endroit réservé aux fusillés*”.²¹⁸ Volgens Coreman waren er dus vijf gefusilleerde soldaten, die op een speciaal compartiment van het kerkhof aan de Brugsepoort werden begraven. Gezien hij verder in het artikel enkel melding maakt van de executieterreinen Rieme en Oostakker, moeten we ervan uitgaan dat deze vijf mannen in Rieme of Oostakker zijn gestorven.

Ook ooggetuige Mariette Bollen bevestigde dat er Duitse soldaten in Rieme werden terechtgesteld. Zij had zelfs de indruk dat deze groep het merendeel uitmaakte van de in Rieme gefusilleerde personen.²¹⁹

Ook tijdens de septemberdagen van 1944 werden in het Gentse nog enkele Duitse deserteurs terechtgesteld. De kans is echter klein dat dit op de executieterreinen van Rieme of Oostakker gebeurde, omdat deze soldaten standrechtelijk werden veroordeeld en gefusilleerd door troepen op doortocht die geen weet hadden van de beide executieterreinen. Zo zou volgens een getuigenis van gravin de Potter d’Indoye een deserteur van een SS-pantserdivisie terechtgesteld zijn in het park van haar kasteel in Kluizen, op nauwelijks twee kilometer van het executieoord Rieme.²²⁰

5.10. Andere slachtoffers

Het is zeer goed mogelijk dat er nog meer mensen in Rieme of Oostakker werden terechtgesteld. Eén van het twintigtal onbekende slachtoffers van de begraafplaats op het executieoord Hechtel kon in dit onderzoek al worden geïdentificeerd als Antoon D.S., die in

²¹⁸ La Flandre Libérale, 1 oktober 1944, p. 2

²¹⁹ Interview met André Delemarre en Mariette Bollen, Rieme, 25/03/2008

²²⁰ F. STRUBBE, *op.cit.*, p. 318

Rieme werd gefusilleerd. Het is zeer aannemelijk dat ook andere onbekenden in Rieme de dood vonden.

Van sommige gefusilleerden, bijvoorbeeld diegenen die al te zware sporen van mishandeling droegen, wou de Duitse bezetter alle sporen wissen. In Hechtel werden lichamen teruggevonden die met een zuur werden overgoten en zo onherkenbaar waren gemaakt.

Verder zijn ook enkele leemtes opvallend, periodes waarin er verdacht lang geen executies zouden voorgevallen zijn. Zo merkten we al op dat er tussen 30 november 1943 en 20 mei 1944 niemand gefusilleerd zou zijn in Oostakker: een periode van meer dan een half jaar, terwijl er de maanden voor en na deze periode op geregelde tijdstippen slachtoffers vielen.

Anderen werden gered door de speling van het lot. Was hij niet ontsnapt tijdens de spectaculaire bevrijdingsactie in de Gentse Papegaaistraat, dan zou ook Albert Mélot in Oostakker zijn gefusilleerd. Hij was op dat moment immers al ter dood veroordeeld, en zou in België worden terechtgesteld. De vaste terechtstellingsplaats voor de veroordeelden in de Nieuwe Wandeling was op dat moment Oostakker.

Van nog anderen blijft het voorlopig een mysterie of ze aan het Riemse of Oostakkerse executieoord kunnen worden gelinkt. Zo is er het verhaal van Jules Crul, geboren in Adegem en actief in het verzet van Sint-Kruis bij Brugge, maar hij zou vooral aan individueel verzet hebben gedaan. Hij verbleef enige tijd in het Pandreitje in Brugge, waarna hij volgens zijn zoon op 15 mei 1944 zou zijn gefusilleerd en begraven in Oostakker. Zijn lichaam werd in ieder geval niet teruggevonden bij de ontgravingen op het executieoord in 1944. Ook heeft de man geen dossier in de Dienst Oorlogsslachtoffers of is hij terug te vinden in een ander relevant archief. Wel is het opvallend dat zijn dood zou vallen in het eerder vermelde zwarte gat tussen 30 november 1943 en 20 mei 1944, een periode van zes maanden waarin niemand zou zijn gefusilleerd. Mogelijks is deze naam nog maar het topje van de ijsberg en werden er in dat half jaar nog meer onbekenden in het Gentse terechtgesteld. Opmerkelijker nog is dat de datum van zijn dood, 15 mei 1944, slechts vijf dagen verwijderd is van de fusillade in Oostakker van zes mensen die eveneens uit het Brugse kwamen. Het lijkt zeer aannemelijk dat er een verband is tussen hen en Jules Crul.

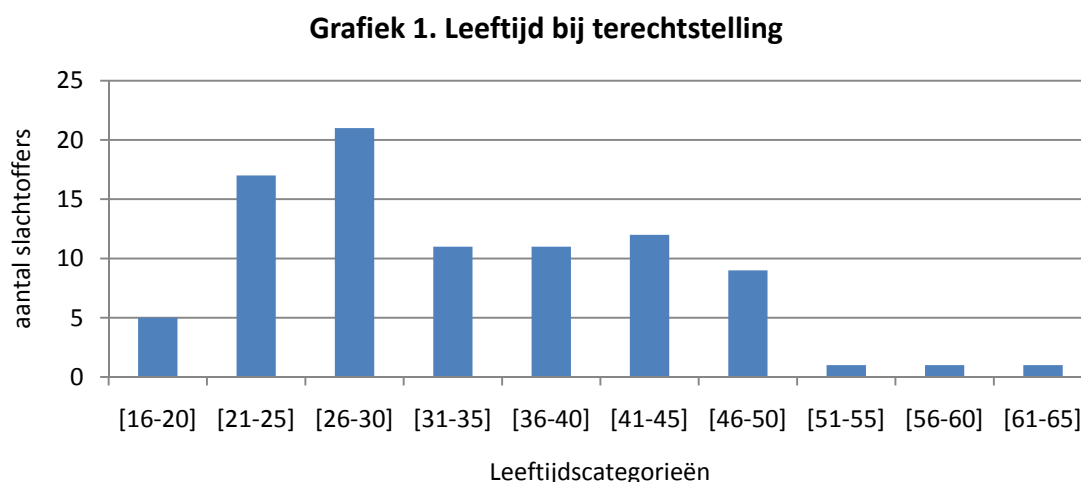
Hoofdstuk 6: Analyse en besluit

6.1. Kwantitatieve analyse

Geert Geers waagde zich in zijn heemkundig artikel over de gefusilleerden van Oostakker en Rieme al aan een statistische analyse, maar deed hierbij een beroep op zeer onvolledige gegevens. Ten eerste baseerde hij zich wat betreft het aantal terechtgestelde personen op de populatie die op de executieoord wordt herdacht, namelijk 81 personen. Dit aantal wordt hier opgetrokken naar 89. Het belangrijkste gebrek is echter dat Geers voor de herdachte personen niet over alle gegevens beschikt: arrestatiedata ontbreken in veel gevallen, van sommigen ontbreken zelfs de geboortedata. De data zijn bovendien meer dan eens incorrect. Een nieuwe statistische analyse is dus zeker geen overbodige luxe. We beschouwen in deze analyse de 89 gefusilleerden van Rieme en Oostakker. De drie gefusilleerden van Koudekerke en de vijftien onthoofden van München worden niet in dit kwantitatief onderzoek opgenomen, gezien ze op een geheel andere wijze werden veroordeeld en terechtgesteld.

6.1.1. Leeftijd bij terechtstelling

Deze leeftijdsanalyse is gebaseerd op de volledige populatie van 89 gefusilleerden. De gemiddelde leeftijd bij de terechtstelling was 33 jaar, de mediaan 32 jaar. De jongste gefusilleerden waren 18 jaar, en de oudste gefusilleerde was 63 jaar oud.

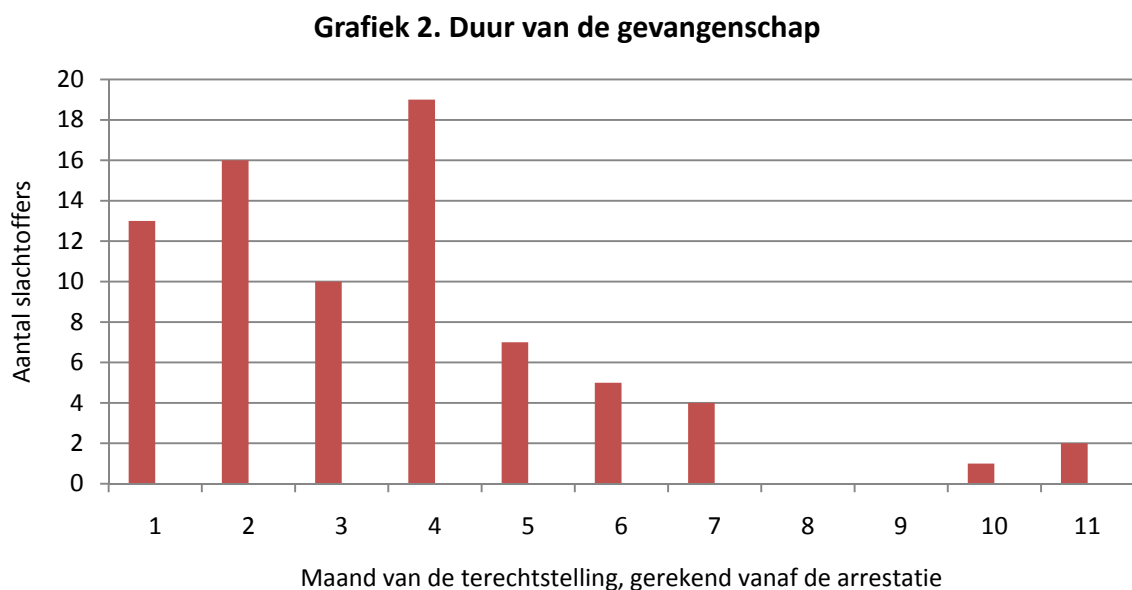
Amper 5,6% van de slachtoffers waren nog tieners, 22,5% was jonger dan 25 jaar, en nog steeds slechts 44,9% was jonger dan 30 jaar. We moeten dus een kantlijn plaatsen wanneer in de naoorlogse herdenking gesproken wordt van de gefusilleerde “jongens”.²²¹ Deze

²²¹ Zoals door Oscar Jacobs, voorzitter van het herdenkingscomité, bij een video-rondleiding op het Riemse executieoord (Privéarchief Bernard Jacobs).

uitspraken worden mee gevoed door het algemeen verspreide idee dat het verzet vooral een zaak was van jongemannen. Hoewel Grafiek 1 aan toont dat de twintigers de belangrijkste slachtoffercategorie uitmaakten, was de gemiddelde leeftijd nog steeds boven de 30 jaar. Verder is het opvallend dat er nog nauwelijks mannen werden gefusilleerd die de 50 jaar overschreden hadden. Verder onderzoek moet kunnen uitwijzen of de belangrijkste oorzaak hiervan mildere bestraffing dan wel een lagere betrokkenheid in het verzet was.

6.1.2. Duur van de gevangenschap

We konden van 77 van de 89 personen de arrestatiedatum achterhalen. Met meer dan 86% van de slachtoffers vertegenwoordigd kunnen we dus zeker spreken van een representatieve deelverzameling. Berekeningen leiden tot de conclusie dat de veroordeelden vanaf hun arrestatie gemiddeld 3 maanden in hun cel verbleven alvorens gefusilleerd te worden. Bovendien verbleef geen van de 77 mannen langer dan 11 maanden in de cel, zoals we kunnen zien in Grafiek 2. We kunnen dus stellen dat het Gentse Kriegsgericht zeer snel te werk ging in de processen van gearresteerde verzetslui.

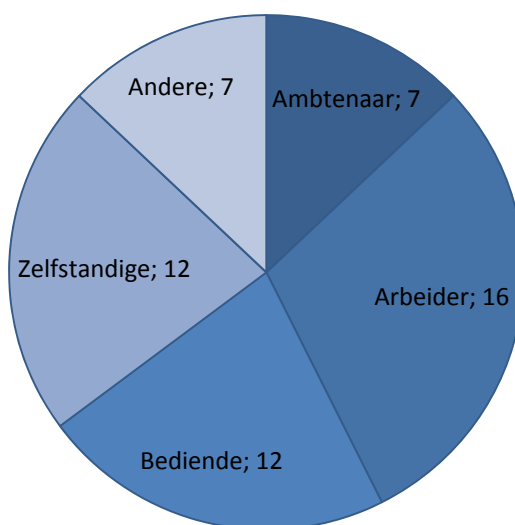

We merken nog op dat het vooral de verzetsleiders waren die lang moesten wachten op hun veroordeling en executie. Hieronymus Herregods bijvoorbeeld, de stichter van de Gentse Bruine Brigade, verbleef bijna 7 maanden in de cel, en Adhemar De Poorter, de leider van een lokale GL-sectie in Aalter, moest bijna tien maanden op zijn executie wachten. Ongetwijfeld heeft dit te maken met het belang dat door de Duitse politiediensten aan deze verdachten werd gehecht: de ondervragingen van verzetsleiders konden immers veel meer waardevolle informatie opleveren dan dat het geval was bij de kleinere garnalen, die niet of nauwelijks op de hoogte waren van de structuren en het ledenbestand van de verzetsbeweging waarin ze actief waren.

6.1.3. Beroep

Van 54 van de 89 slachtoffers, iets meer dan 60 procent, konden we het beroep achterhalen. Alle beroepscategorieën zijn vertegenwoordigd, van mijnwerker tot industrieel, en van beroepscrimineel tot politiecommissaris. We zien dat in absolute cijfers de arbeiders (30%) het best vertegenwoordigd zijn, maar dat we in verhouding meer bedienden en zelfstandigen, beiden 22%, onder de slachtoffers vinden.

Grafiek 3. Beroepen

In de categorie 'Andere' is een geestelijke opgenomen, een student, twee werklozen, een kaderlid, een landbouwer en een gepensioneerde. Opvallend is dat we slechts één landbouwer tellen. Wel moeten we opmerken dat de hogere beroepen in deze 54 oververtegenwoordigd zijn. In dossiers of op doodsprentjes werd het beroep frequenter vermeld wanneer de overledene de functie uitoefende van pakweg rechter of politiecommissaris, dan wanneer hij landbouwer of katoenbewerker was. Ook het percentage werklozen kan slechts een fractie zijn van het werkelijke aandeel. Bij meer dan één gefusilleerde werd het laatst uitgeoefende beroep vermeld, terwijl hij in werkelijkheid werkloos was geworden tijdens de bezetting.

Dat er slechts één student onder de slachtoffers was, is minder verrassend. Het percentage jongeren dat een hogere studie aanvatte, was in de jaren '40 zeer klein. Bovendien was de minimumleeftijd voor de doodstraf in regel 18 jaar: we treffen dus ook geen schoolgaande minderjarigen aan.

6.2. Kwalitatieve analyse en besluit

Op het executieoord Oostakker worden sinds 1998, het jaar van de integratie van het Riemse executieoord, 99 mensen herdacht. Zowel nu als in het verleden was er op geen enkel moment sprake van onderlinge differentiatie tussen de slachtoffers in deze herdenkingscultus: de kruisjes werden alfabetisch gerangschikt, tijdens het dodenappel roept men de namen steeds chronologisch af, en nooit waagde men het tijdens de plechtigheden het verhaal van een van de gefusilleerden in het bijzonder toe te lichten.²²²

Bijna 65 jaar na datum werden in dit tweede deel van mijn scriptie alle gefusilleerden van Rieme en Oostakker voor de eerste keer één voor één onder de historische loep genomen. Behalve de kleinschalige initiatieven van Valentin Jamart en Geert Geers waren er nooit eerder binnen of buiten het Herdenkingscomité initiatieven om tot een exhaustief beeld te komen met een correcte historische kennis van de slachtoffers die op de beide sites werden herdacht. De casussen Remi Cours en Henri D.S., waarover later meer, zijn hiervoor exemplarisch.

Zo lang wachten met een historisch onderzoek naar deze slachtoffers heeft zo zijn voor- en zijn nadelen. Het is onvermijdelijk zo dat in die zes decennia veel bronnenmateriaal is verloren gegaan. Ook het aantal getuigen die de slachtoffers nog persoonlijk en bewust hebben gekend, wordt met de dag kleiner. Anderzijds is na deze lange periode een objectief onderzoek beter mogelijk en ligt de materie al iets minder gevoelig dan enkele decennia geleden. Talrijk en terecht zijn de recente oproepen voor een genuanceerd beeld van de collaboratie.²²³ Het wordt echter tijd dat ook de verzetsgeschiedenis genuanceerd herschreven wordt, want net zoals er niet slechts één zwarte kleur bestaat, zo zijn er ook vele witte tinten, de ene al iets grijzer dan de andere. Denken we maar aan het geval René G., de verzetsman die vrijwillig in Duitsland had gewerkt, en als laatste strohalm voorstelde bij de SS te gaan.

Marcel Poelman, de stamvader van het Herdenkingscomité, was volgens verschillende getuigen altijd zeer strikt was op het gebied van erkenningen en spande zelfs ten minste één proces aan tegen iemand die volgens hem onterecht als politiek gevangene werd erkend. Het is zeer vreemd te moeten vaststellen dat deze zo correcte voorzitter een schijnbare willekeur hanteerde op 'zijn' executieorden: sommige gemeenrechtelijk veroordeelden werden uit de herdenking geweerd, anderen werden dan weer met de mantel der liefde bedekt. Onwetendheid kan een factor zijn, maar het lijkt me onmogelijk dat deze allesbepalend was. Misschien kunnen we beter spreken van een gewilde onwetendheid: Poelman wou niet dat zijn discours van heldendom en vaderlandsliefde werd aangetast door commotie rond één of enkele dubieuze slachtoffers; een commotie die zeker zou kunnen veroorzaakt worden door familieleden die zich benadeeld voelden. Veel van de familieleden van gemeenrechtelijk gefusilleerden, zo blijkt ook uit de erkenningsdossiers bij de Dienst Oorlogsslachtoffers, bleven er ook na de oorlog van overtuigd dat hun vader of zoon als

²²² Behalve toen in 2001 de gedenkplaat voor Remi Cours werd bijgezet

²²³ Zie onder meer F.-J. VERDOODT, *Voorwaarts maar niet vergeten. Acta van de studiedag op 9 juni 2001 in het Vlaams Parlement over collaboratie en repressie*, Gent, 2001, 124 p.

oorlogsheld was gevallen. Dat de fusillade gebeurde door een vijandelijk executiepeloton was voor hen al reden genoeg om dit aan te nemen.

Dat Poelmans opvolgers niet of nauwelijks aan deze martyrologie hebben geraakt, kunnen we met dezelfde redenering verklaren. Men wou commotie vermijden, en het herdenkingsaspect was met grote voorsprong belangrijker dan historische correctheid. De geschiedenis moest wijken voor de onbezoedelde herinnering. Het verdwijnen van het kruisje van Henri D.S. in 1998 past volledig in dit plaatje. Hoewel hij de oorlog overleefde, werd hij niet minder dan vijftig jaar lang als gefusilleerde in Rieme herdacht. Het comité moet op een gegeven moment, wellicht eerder vroeg dan laat, deze flater hebben ingezien. Pas met het overbrengen van de monumenten van Rieme naar Oostakker deed zich een kans voor om zich in alle stilte van het kruisje te ontdoen. Men verkoos deze oplossing boven het al eerder verwijderen van het kruisje op de Riemse site, iets dat bij de bezoekers zeker niet onopgemerkt zou zijn gebleven. Ook hier wou men dus consternatie vermijden. Het kruisje ligt nu nog steeds in een van de bunkers van het Oostakkerse munitiedepot.

Aan de onhistorische benadering van de beide sites en hun slachtoffers kwam in lichte mate verandering met het voorzitterschap van Marc Ongena. Samen met Valentin Jamart deed hij enkele beperkte historische opzoekingen, en ze moesten niet lang graven voordat de naam van Remi Cours, de vergeten gefusilleerde, terug boven water kwam. In 2001 deed Ongena tijdens de jaarlijkse bedevaart een oproep tot historisch onderzoek over de site en haar slachtoffers, en ging hiervoor zelfs langs bij de Gentse universiteit, doch zonder resultaat. Ongena was op de hoogte van het dubieuze karakter van sommige gefusilleerden, maar argumenteerde dat hij niet voldoende historische scholing had om dit aan het licht te brengen.

Nu aan de hand van deze studie meer – maar zeker niet alle – details bekend zijn over de terechtstellingen en hun slachtoffers, zal de toekomst moeten uitwijzen hoe het comité hier zal op reageren. Niet alleen zijn er kleine veranderingen in de terechtstellingsdata en andere details, er zullen zich ook praktische problemen stellen. Bijvoorbeeld de gefusilleerden die niet in Oostakker, maar in Rieme blijken te zijn gestorven: worden hun kruisjes nog naar het geïntegreerde Riemse executieoord verhuisd? Nog grotere problemen stellen zich bij de tot nu toe onbekende of verzwegen gemeenrechtelijke veroordeelden: krijgen zij ook een kruisje, zullen ze ook herdacht worden tijdens het dodenappel? En zo niet, hoe kan men rechtvaardigen dat andere gemeenrechtelijk veroordeelden dan weer wel worden herdacht? Is het zinvol om 65 jaar na datum nog mensen uit de martyrologie te schrappen?

In het Radio-1 programma De Ochtend confronteerde journalist Roger De Knijf voorzitter Ongena met deze bevindingen: *“Nu, blijkbaar waren er ook mensen bij die nu herdacht worden, die ook niet echt zuiver op de graat waren, zo blijkt”*. Ongena antwoordde enigszins ontwijkend: *“Dat zou kunnen, inderdaad. U moet begrijpen dat na 60 jaar het moeilijk is om, als je over geen enkele documentatie beschikt ... We hebben natuurlijk een erfenis gekregen onmiddellijk na de oorlog. Dat zal natuurlijk maar een zeer kleine minderheid zijn, want u begrijpt ook zeer goed dat ook de Duitse overheid zeer omzichtig omsprong met alles wat terechtstellingen aanging, want zij waren niet in de overtuiging dat ze ooit de oorlog zouden hebben verloren”*. Wanneer De Knijf daarop giste dat deze kleine minderheid dan misschien

collaborateurs waren geweest, was Ongena's antwoord duidelijker: *“Neen, neen, neen. Dat is bijna zeker. Maar wat er wel een mogelijkheid is, dat is dat het personen zouden zijn die bijvoorbeeld een misdaad van gemeenrecht ... Ik ga hier een voorbeeld aanhalen: die een diefstal plegen ergens, die betrapt worden met een wapen, een vuurwapen, die werden aan de Duitsers overgeleverd en het feit dat ze feiten hadden gepleegd in het bezit van een vuurwapen alleen al was voor de Duitse overheid voldoende om hen ter dood te veroordelen”*.²²⁴

Het historisch onderzoek brengt voor het Herdenkingscomité dus naast waardevolle informatie ook enkele praktische en ethische problemen met zich mee. Sommigen zouden kunnen argumenteren dat dit onderzoek daarom juist overbodig of zelfs onwenselijk was. Toch ben ik ervan overtuigd dat een correcte historische kennis in een minstens even belangrijke mate als de traditionele herdenkingsplechtigheden kan bijdragen tot historisch besef en bezinning, wat de belangrijkste doelstelling is van de herdenking. Historische informatie heeft bovendien ook het potentieel een veel breder publiek te bereiken, niet in het minst binnen het onderwijs.

²²⁴ Radio 1, De Ochtend, Interview van Roger De Knijf met Marc Ongena, 11 mei 2008

DEEL III. VAN DODENAKKER TOT HERDENKINGSPLAATS. NAOORLOGSE GESCHIEDENIS VAN DE EXECUTIEOORDEN

In dit derde deel hebben we aandacht voor de naoorlogse geschiedenis van de executieoord. Deze geschiedenis begint met de Duitse aftocht en de ontdekking van de executieterreinen in september 1944. Bij wijze van inleiding schetsen we hoe dit laatste gebeurde, om in de volgende hoofdstukken uitgebreid in te gaan op de ontgraving van de slachtoffers, de stelselmatige uitbouw van de herdenkingsplaatsen en de plechtigheden die erop werden gehouden.

Toen in september 1944 de geallieerden de streek rond Rieme bevrijdden, bleef er van het executieterrein Rieme niet veel meer over. Hiervoor kunnen we drie redenen aanhalen. Ten eerste was het terrein al meer dan een jaar buiten gebruik, al is het wel mogelijk dat de Duitsers de plaats nog steeds als schietstand gebruikten voor hun militaire oefeningen. Een tweede reden is dat alle bewijzen die voor de bevrijding nog aanwezig waren door het terugtrekkende Duitse leger werden vernietigd of meegenomen, in de hoop de bloedige geschiedenis van de plaats te camoufleren. Dergelijke praktijken zien we ook in het Fort van Breendonk, het Oord der Gefusilleerden in Gent en talrijke concentratie- en vernietigingskampen. Een derde en laatste reden is dat de plek tijdens de bevrijdingsgevechten aan het kanaal in de vuurlinie lag. *De Gentenaar* berichtte hierover op 2 november 1944: *“In de laatste dagen van den oorlog rond Gent hebben de legers de begraafplaats van de helden van Rieme fel beschoten, zoodat er, naar wij vernomen hebben, maar weinig daarvan zou overblijven”*.²²⁵

Het executieoord Oostakker werd tijdens de bevrijding ontdekt door André Pattyn, en werd voor het eerst in de kranten vermeld door de *Vooruit* op 13 september 1944. Hierin lezen we de omstandigheden waarin het terugtrekkende Duitse leger het munitiedepot in Oostakker had achtergelaten: *“... Toen de Duitschers nog in deze streek aan het achteruittrekken waren heeft de zoon van den politiekommisaris, Mr. Pattyn, zich langs den achterkant van het depot een toegang gebaad en de posities verkend. Hij stelde vast, dat al de bunkers, gevuld met duizenden kilo's munitie, met elkander verbonden waren door middel van detonateurs en ontploffingskoorden. De hoofdlijnen, die hij dadelijk verbrak, liepen naar den hoofdingang, waar zich een ijzeren staaf in den grond bevond welke in kontakt stond met een ingedolven landmijn van 6 kg. druk. Gansch dit duivelsch systeem moest dienen om heel het depot in de lucht te doen vliegen van zodra er iemand den voet over den ingang zette. Later keerde M. Pattyn, vergezeld van Julien Vernauwe, naar dit enorm kruidvat [sic] terug om met de grootste voorzichtigheid allerlei ontploffingstuigen, verbonden aan kistjes en andere schijnbaar onschuldige voorwerpen, onschadelijk te maken. Het ergste moest nog*

²²⁵ De *Gentenaar*, 1-2 november 1944, p. 2. We merken op dat men er in dit artikel foutief van uitging dat het executieoord Rieme ook als begraafplaats werd gebruikt.

*komen en wel... de ontdekking van een klein 'Katyn', alwaar 66 mensen begraven werden...".*²²⁶

De precieze dag van Pattyns ontdekking is onbekend, maar op 7 september 1944 vinden we een vermelding dat het munitiedepot in de namiddag werd bezet door een sectie van de Patriottische Milities.²²⁷ Sindsdien werd het depot geruime tijd door vrijwilligers bewaakt.²²⁸

²²⁶ Vooruit, 13/09/1944, p. 1

²²⁷ Stadsarchief Gent, PA/12

²²⁸ La Flandré Libérale, 27 september 1944, p. 1

Hoofdstuk 1: Ruiming van de begraafplaats Oostakker

1.1. Verloop en organisatie

Op 24 oktober 1944 arriveerde een team van experts op de executieplaats in Oostakker. Ze werden door auditeur De Hoon van het Krijgsauditoriaat Gent belast met de opgraving, identificatie en autopsie van de gefusilleerden die er begraven lagen. Het gezelschap werd ingedeeld in twee groepen: een groep die instond voor de ontgraving en identificatie van de gefusilleerden, en een tweede groep die de autopsies uitvoerde. Aan het hoofd van de eerste groep stond Joseph Neuville, terwijl Prof. Dr. Thomas, voorzitter van de vakgroep Gerechtelijke Geneeskunde van de Rijksuniversiteit Gent, de leiding had over de tweede groep.

De eerste groep was belast met twee taken. Een ploeg van zes speciaal aangeworven grondwerkers vatte aan met de ontgraving, waarna de lichamen op tafels werden gerangschikt om geïdentificeerd te worden door Joseph Neuville. Deze Gentse dokter was door majoor De Breyne, afgevaardigde van het Ministerie van Binnenlandse Zaken, aangesteld om over het hele land oorlogsslachtoffers te vereenzelvigen. Valère De Moor, afgevaardigde van de burgerlijke stand van de stad Gent, stelde de processen-verbaal van opgraving op.

Nadat door Neuville een inventaris was opgemaakt van de klederdracht en bezittingen van de gefusilleerde, werd deze van zijn kleren ontdaan om onderzocht te worden door de twee wetsdokters van de tweede groep, Prof. Thomas en zijn werkleider, Dr. Willem Van Hecke. Door een inwendige en uitwendige autopsie stelden zij een steekkaart op van het gebit, bepaalden de doodsoorzaak en zochten naar sporen van mishandeling of ontbering.

Volgens Geert Geers waren verder Dr. Vercauteren-Drubbel, kolonel De Vlooi, en enkele geneeskundige assistenten aanwezig.²²⁹ Ook Jean Hantson, chef van het laboratorium van het Parket van Gent, en de door hem aangestelde fotograaf Willy Dewulf woonden de opgravingen bij en zorgden voor het harde, maar historisch waardevolle fotografische bewijs van de gruweldaden.

Buiten de omheining van de executieplaats bevonden zich naast persmensen, buurtbewoners en ramptoeristen ook vele tientallen familieleden van politieke gevangenen. Zij wachtten ongeduldig op het resultaat van de opgravingen. Velen waren op zoek naar hun vermiste zoon, vader of broer, anderen waren vrijwel zeker dat hun familielid in Oostakker was begraven: *“Aan de ijzeren ingangspoort staan treurende familieleden in angstige afwachting teneinde iets meer omtrent de laatste oogenblikken van hun dierbaren te kunnen vernemen. Andere die nog in de benauwende onzekerheid nopens het lot van hun nabestaande leven, staan er ook; ze hebben een vermoeden en een bang voorgevoel en ze wachten geduldig, misschien vinden ze vandaag, tusschen de ‘onbekenden’ hun geliefde, dien ze missen, terug”*.²³⁰

²²⁹ G. GEERS, *op. cit.*, p. 126

²³⁰ De Gentenaar, 26 oktober 1944, p. 1

De opgravingen en identificaties waren voltooid op wapenstilstand, 11 november 1944, amper twee maanden na de bevrijding. Wanneer Laurence Van Ypersele de ontgravingen van de gefusilleerden van de Eerste Wereldoorlog vanaf februari 1919 zeer snel noemt, schieten adjectieven te kort voor de snelheid waarmee men de gefusilleerden van Oostakker naar hun *haardstede* kon overbrengen.

In dit hoofdstuk focussen we op de ruiming van het executieoord Oostakker. In Hechtel, waar de meeste gefusilleerden van Rieme begraven lagen, gebeurden de opgravingen pas later, begin 1945. Deze zijn minder goed gedocumenteerd dan voor Oostakker, hoewel men in Hechtel veel meer lichamen aantrof. De ruiming in Hechtel was ook minder goed georganiseerd, wat één van de oorzaken is waarom een twintigtal lichamen daar niet konden geïdentificeerd worden. Een betere wetenschappelijke begeleiding in het identificatieproces had dit falen (deels) kunnen verhelpen, al mogen we niet vergeten dat in Hechtel lichamen vanuit geheel België werden aangevoerd, terwijl in Oostakker enkel de daar of in Rieme gefusilleerden werden begraven.²³¹

1.2. Ontgraving

Op 24 oktober 1944 begon men met de ontgravingen. Het lichaam van Albert Temmerman, die exact twee maanden voordien als laatste in Oostakker werd begraven, kwam als eerste aan de oppervlakte. Men vond zijn ongepaste lichaam op ongeveer één meter diepte. De andere gefusilleerden lagen allen iets dieper begraven, sommigen waren gekist, anderen rustten in een kist zonder deksel. Behalve Temmerman vond men nog vier andere gefusilleerden die samen in de blote aarde werden begraven. Niettemin was de ontgraving van de gefusilleerden de minst gecompliceerde taak die moest worden uitgevoerd. De graven waren namelijk gemarkeerd met zwarte staken, waarop met witte verf een nummer was geplaatst. Hoewel de begraafplaats an sich niet afgebakend was, was het terugvinden van de precieze graven dus niet moeilijk, en er bleken buiten het door de paaltjes gemarkeerde gebied geen lichamen begraven te zijn.

Toch zou de ontgraving van de slachtoffers voor beroering zorgen. Na drie dagen gingen de zes grafdelvers, onder wie Clément Boulens en Robert Pessemier,²³² namelijk in staking. Een verslaggever van De Gentenaar was hiervan getuige: *“Het werkvolk weigerde het werk waarvoor ze aangesteld waren, voort te zetten vooraleer hun loonsvermeerdering was toegestaan. Die werklieden deden zulks op zoo onhandige wijze op het oogenblik dat familieleden voor den halfgeopenden kuil werden gebracht. Wij weten niet of de klachten der werklieden gegrond waren, maar de manier van optreden was zeer ongelukkig en af te keuren”*.²³³ In een interview met majoor De Breyne lezen we dat de arbeidsomstandigheden van de grafdelvers die eerste dagen allesbehalve ideaal waren: de opgravingen gebeurden in een eerste fase in het bijzijn van de familieleden, die zich met vijftien tot twintig personen rond het graf verdrongen en de opgraving bemoeilijkten.²³⁴ Daarnaast waren er natuurlijk

²³¹ Met uitzondering van de in Gent vermoorde Albert Temmerman.

²³² Boulens en Pessemier werkten buiten deze opdracht als stedelijke grafdelvers in Gent.

²³³ De Gentenaar, 28 oktober 1944, p. 1

²³⁴ La Flandre Libérale, 12 november 1944, p. 1

ook de psychische complicaties van het emotioneel belastende opgravingswerk. Na het pijnlijke voorval met de staking werd dan ook besloten de families op een veilige afstand van de begraafplaats te houden en hen enkel nog te confronteren met stalen van kleding en andere bezittingen die op de lichamen werden gevonden.

1.3. Identificatie

De identificatie van de gefusilleerden was wellicht de moeilijkste opdracht die moest worden uitgevoerd. Volgens *De Gentenaar* beschikte het identificatieteam wel over een incomplete lijst met een veertigtal namen.²³⁵ Het hoofd van het identificatieteam, Joseph Neuville, slaagde erin om alle 66 opgegraven lichamen binnen zeer kort tijdsbestek te identificeren. Neuville had veel ervaring in dit werk: hij was al sinds de meidagen geoccupeerd met het identificeren van oorlogsslachtoffers, en had, als we de kranten mogen geloven, eind 1944 al een zesduizendtal lichamen ontgraven.²³⁶

De identificatie was mogelijk op drie manieren. Ten eerste was er de lichamelijke beschrijving van de gefusilleerde, zoals de lengte, haarkleur en bijzondere lichamelijke kenmerken. De meeste lichamen waren echter in verregaande staat van ontbinding, waardoor deze methode ontoereikend was. Toch werden enkele gefusilleerden aan de hand van hun tatoeages herkend. Maar het was, in een tijdperk waarin DNA-onderzoek nog niet mogelijk was, vooral het gebit dat een hulp kon zijn. Er werd daarom door de wetsdokters een steekkaart gemaakt van het gebit van elke gefusilleerde. Het was echter slechts in uitzonderlijke gevallen dat ook de tandarts van het slachtoffer over zo'n gedetailleerde steekkaart beschikte. Vele mannen waren zelfs nooit naar de tandarts geweest.

Een tweede identificatiemanier was de kledij die de gefusilleerden droegen. Soms gaf deze direct aanleiding tot identificatie, zoals bij Adhemar De Poorter (†Oostakker 02/09/1943), die zijn militair uniform van reserveofficier nog droeg.²³⁷ Stalen van de kledij werden aan de familie getoond. In de autopsieverslagen staan ook opvallend veel initialen vermeld die in de kledij van de slachtoffers waren geschreven of genaaid. Ook etiketten van de maker van het kledingstuk konden de identificatie bespoedigen. Zo droeg Victor De Herder (†Oostakker 20/11/1943) het kostuum van een kleermaker uit zijn eigen straat in Denderwindeke.²³⁸ Hoewel deze methode zeer vruchtbaar was, moest men toch de nodige voorzichtigheid handhaven. Sommige veroordeelden wisselden immers van kleding toen hun laatste dagen geslagen hadden: ze ruilden hun goede truien, jassen en broeken met hun medegevangenen voor afgedragen of minder warme exemplaren. Zo werd Gustaaf Pycke (†Oostakker 08/02/1943) aangetroffen met een broek die hem 15 centimeter te lang was.²³⁹

Een laatste belangrijke methode om de lichamen te identificeren waren de persoonlijke bezittingen die de veroordeelden bij zich droegen. Deze varieerden van foto's en laatste brieven over paternosters en religieuze medaillons tot rookwaren en brillen. Vooral veel

²³⁵ De Gentenaar, 26 oktober 1944, p. 1

²³⁶ La Flandre Libérale, 12 november 1944, p. 1

²³⁷ Archief Gerechtelijke Geneeskunde, Processen-verbaal van opgraving, Depoorter Adhemar

²³⁸ Ibidem, Deherder Viktor

²³⁹ Ibidem, Pycke Gustaaf

trouwringen leidden vrijwel meteen tot identificatie. Het terugvinden van deze waardevolle voorwerpen getuigt ook van enige discipline binnen het executiepeloton: van systematische diefstal was duidelijk geen sprake. Eén van de gefusilleerden had zelfs enkele duizenden franken op zak. In ieder geval werden deze laatste bezittingen meegegeven aan de families, die ze koesterden als een laatste herinnering aan hun geliefde. Sommige voorwerpen kregen nog meer emotionele waarde door de laatste boodschappen die er waren ingekerfd, zoals het geval was bij de kam van August Van Laere (†Rieme 17/04/1942),²⁴⁰ de tandenborstel van Alfons Styns (†Oostakker 20/05/1944) of de tabaksdoos van Robert Aelbrecht (†Oostakker 24/08/1944).²⁴¹

1.4. Autopsie

Nadat de lichamen ontdaan waren van hun kledij, volgden een uitwendige en een inwendige autopsie, uitgevoerd door Prof. Dr. Thomas en Dr. Willem Van Hecke, bijgestaan door enkele geneeskundige assistenten. Thomas was tot zijn emeritaat in 1976 voorzitter van de vakgroep Gerechtelijke Geneeskunde van de Gentse universiteit.

Thomas moest het werk in moeilijke omstandigheden klaren: de autopsies gebeurden in openlucht voor een bunker van het munitiedepot (zie Afbeelding 89), ver van de goed uitgeruste autopsiezaal in de Jozef Kluyskensstraat in Gent.

Een eerste doel van de autopsies was de doodsoorzaak van de gefusilleerden te bepalen. Deze was, op Albert Temmerman na, steeds nagenoeg dezelfde, en te wijten aan de onmiddellijke impact van de kogels: het hart was quasi altijd doorboord, waardoor de dood onmiddellijk optrad. Ook de longen waren meestal doorschoten. Verder constateerden ze veelal breuken van de wervelzuil en ribbenbreuken in de thorax.²⁴²

Bij de inwendige schouwing lette Thomas ook steeds op de inhoud van de maag en de luchtwegen. Zo kon hij immers afleiden of de gevangenen nog een laatste maaltijd hadden gekregen, en of ze wel degelijk reeds overleden waren toen ze begraven werden. Wat dat laatste betreft waren er in de laatste groep van 15 terechtgestelde gijzelaars twee twijfelgevallen waarbij “*waarschijnlijk aspiratie van aarde*” werd vastgesteld. Toch kon niet worden bewezen dat de slachtoffers levend werden begraven, wat ook onwaarschijnlijk is, gezien ze beiden meerdere keren in de longen en de hartstreek werden geraakt. Wat betreft de maaginhoud kon Thomas afleiden dat ongeveer de helft van de slachtoffers een laatste maaltijd was ontzegd. Bij de meeste anderen bevatte de maag slechts “*een weinig spijsbrij*”.

Afbeelding 88: Prof. Dr. Thomas leidde de autopsies in Oostakker. Ook na de oorlog bleef hij met het executieoord bezig, en woonde hij er verschillende bedevaarten bij.

²⁴⁰ Een foto van deze kam met een transcriptie van de opschriften werd opgenomen in het Guldenboek der Belgische Weerstand, p. 132

²⁴¹ De tabaksdoos van Robert Aelbrecht werd gefotografeerd tijdens de ontgravingen in Oostakker. De foto werd door Marc Ongena opgenomen in de ‘Verwelkomingsbrochure t.g.v. de 55ste herdenkingsplechtigheid op de geïntegreerde executieoord Rieme-Oostakker’.

²⁴² Thorax: borstkas

Deze laatste vaststellingen moeten we kaderen binnen het tweede grote doel van de autopsies, namelijk het bewijzen van de slechte behandeling die de gevangenen onder het Duitse bewind kregen. We mogen ook het breder historisch kader van de ontgravingen niet vergeten. Terwijl deze in Oostakker al aan de gang waren, boden de terugtrekkende Duitse troepen in het noorden van de provincie en aan de Scheldemonding nog hevig weerstand. Het naziregime was dus nog niet van Belgische bodem verdreven, en zat in Duitsland zelf nog stevig in het zadel. De concentratie- en vernietigingskampen waren nog niet ontdekt. De Belgische regering had er alle baat bij om de Duitse barbaarsheden in ons land in kaart te brengen, al was het maar om de bevolking via de verslaggeving in de pers nog meer te mobiliseren in de strijd tegen een vijand die allerminst verslagen was, denken we maar aan het Duitse tegenoffensief in de Ardennen.

Thomas en Van Hecke droegen ten slotte ook bij tot de identificatie van de slachtoffers door het opstellen van een steekkaart van het gebit van de slachtoffers, en het zoeken naar bijzondere lichamelijke kenmerken (*ut supra*).

Afbeelding 89: Prof. Thomas en zijn medewerkers tijdens de autopsie van een gefusilleerde in Oostakker.

1.5. Herbegrafenis

Na de autopsie kon de familie over de lichamen beschikken, en werd doorgaans met groots vertoon de herbegrafenis gecelebreerd in de geboorte- of woonplaats van het slachtoffer. De lichamen die niet door de familie werden opgeëist kwamen op een ereperkje op de Westerbegraafplaats in Gent te liggen. De herbegravenissen waren in principe de eerste en laatste herdenkingsplechtigheden waarbij de gefusilleerde individueel kon worden geëerd, en zelfs dan bleek dit niet altijd het geval te zijn; in talrijke gevallen werden de lichamen van de gefusilleerden uit één dorp of stad tijdens eenzelfde plechtigheid ter aarde besteld. De vier Ronsenaars die op 24 augustus 1944 als gijzelaar werden gefusilleerd, werden bijvoorbeeld samen begraven op 6 november van dat jaar. *De Gentenaar* was getuige van de

massale opkomst: *“Een oneindige stoet werd gevormd, waarin het volledig gemeentebestuur, al de openbare diensten, de scholen, afvaardigingen van alle weerstandsgroeperingen der omstreken, brandweerkorpsen van Ronse en omliggende enz. enz. Viel ook op te merken de delegatie van het Engelsch Leger. De kisten werden vervoerd op twee Engelsche tanks, terwijl een muziekkorps doodmarschen speelde. Oneindig lang was de stoet die tusschen een haag van toeschouwers kerkwaarts trok”*.²⁴³

Afbeelding 90: Herbegravenis van Gaston Roelandts in Oostkamp op 27 november 1944. De stoet met de bevlagde kist trekt richting de kerk.

Niet toevallig bleken de herbegravenissen van de politicus Edmond Preys en de industrieel Gaston Roelandts (zie Afbeelding 90), mensen met een hoog aanzien dus, wél individueel te zijn gebeurd, en bovendien het best gedocumenteerd. Voor Edmond Preys werd zelfs een comité opgericht, dat op 31 maart 1946 zijn lichaam kon laten bijzetten in een monumentale grafkelder op de Gentse Westerbegraafplaats. Opvallend is hoe we bij deze plechtigheid reeds enkele van de belangrijkste actoren zien die later de herdenkingen in Rieme en Oostakker zouden organiseren: *“De stoet werd geopend door het muziekkorps der Gentsche politie, onmiddellijk gevolgd door het vaandel van den Bond der politieke gevangenen”*.²⁴⁴

Toch waren er ook na de herbegravenis her en der lokale initiatieven om de gefusilleerden niet te vergeten. Zo kreeg Edmond Preys een biljartclub naar hem genoemd, en werd op 16 september 1945 de *“Groote Prijs onzer gefusilleerden SMEETS - DE GREEF voor beroepsrenners te St-Amandsberg”* verreden ten voordele van de teruggekeerde politieke gevangenen.²⁴⁵ Courant was ook het vernoemen van straatnamen naar de lokale martelaren. In het vorige deel vinden we hier talrijke voorbeelden van terug.

²⁴³ De Gentenaar, 9 november 1944, p. 2

²⁴⁴ Het Laatste Nieuws, 2 april 1946, p. 2

²⁴⁵ De Nieuwe Gentenaar, 15 september 1945, p. 4

Hoofdstuk 2: Oprichting van de executieoord

2.1. Het executieoord Rieme

De executieplaats Rieme lag op het terrein van de Société Anonyme Métallurgique de Prayon (*ut supra*). Het bedrijf was vrij snel bereid om rekening te houden met de wensen van de politieke gevangenen en de families van de gefusilleerden om op deze plaats een herdenkingsoord op te richten. Er was eind 1944 al contact tussen Gaston Van Es, de voorzitter van de *“Ligue des Prisonniers Politiques et Agents des Services Secrets de la Flandre Orientale”*, en directeur Jules Delruelle, de algemene directeur van de Prayon fabrieken in Luik. Het Duitse militaire offensief in de Ardennen zou de contacten echter voorlopig stilleggen, zoals we kunnen lezen in een eerste schriftelijk contact dat is bewaard gebleven in het archief van het Herdenkingscomité. In september 1945 werden de onderhandelingen hervat en op 23 januari 1946 kwam een afgevaardigde van Prayon het terrein van het executieoord afbakenen, dat uiteindelijk 1002 m² groot werd. De daaropvolgende maanden werd het sluiten van een definitief akkoord vertraagd. De reden hiervoor blijft onbekend, maar moeten we linken met de slechte organisatie van de politieke gevangenen. Pas met de oprichting van de Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen en hun Rechthebbenden (NCPGR) in april 1946 kwam er opnieuw schot in de zaak. De nationale confederatie nam de functie van de *Ligue* over, en Gaston Van Es werd afgelost door Philippe de Hemptinne, die de onderhandelingen ook al een tijd volgde. Op 4 november 1946 werd de akte getekend bij notaris De Heneau in Gent. De SA Prayon verhuurde het terrein in erfpacht voor een duur van 99 jaar aan de NCPGR, die werd vertegenwoordigd door de Hemptinne en Joannes Tytgat. Aan de huur waren wel enkele voorwaarden gekoppeld: het terrein mocht enkel worden aangewend voor de uitbouw van *“un enclos sacré en souvenir des fusillés tombés glorieusement à cet endroit”*. Hiermee moest binnen de drie maanden worden begonnen. De NCPGR moest het terrein ook degelijk onderhouden. De jaarlijkse huurprijs werd vastgelegd op de symbolische som van 10 BEF.²⁴⁶

Hoe het executieoord Rieme die eerste jaren precies werd uitgebouwd is moeilijk te reconstrueren, gezien de archieven van het Herdenkingscomité teruggaan tot 1955, terwijl het executieoord in 1949 al plechtig werd ingehuldigd. Op foto's van de eerste plechtigheid zien we dat de site nog zeer eenvoudig werd ingericht, met enkel zeven nieuwe executiepalen en individuele kruisjes voor de gefusilleerden. Het middenplein, dat met kasseistenen werd begrensd, was nog niet met monumenten bezaaid. Een vast altaar was er ook nog niet: tijdens die eerste plechtigheden werd steeds een indrukwekkende constructie gebouwd tegen één van de kanaaldijken die het oord omzoomden. De site werd afgebakend met een eenvoudig wit hekje, ook toen al met de woorden *“Semper Fidelis”* beschilderd. De meest ingrijpende verandering was misschien nog de aanleg van een bos Canadese populieren tussen de toegangstunnel en het executieoord.²⁴⁷ Het pad dat de veroordeelden van de vrachtwagens naar het executieterrein leidde kreeg zo na enkele jaren een voor de

²⁴⁶ Archief HERO, Bail empythéotique par la S.A. Metallurgique de Prayon à Messieurs de Hemptinne et Tytgat pour compte de la Confédération Nationale des Prisonniers Politiques et ayant droit, d'une parcelle de terrain à Gand, 4 novembre 1946.

²⁴⁷ Privéarchief Bernard Jacobs, fotoalbum Rieme-plechtigheden Oscar Jacobs.

bezoekers nog beklemmender gevoel. Het bos werd pas gerooid met de verdwijning van het executieoord in 1998.

Wel goed gedocumenteerd zijn de werken aan de toegangstunnel die naar de executieplaats leidt. Deze tunnel was na de oorlog in slechte staat, en had bovendien het potentieel om monumentaal versierd te worden. Een gedeeltelijke instorting van de tunnel eind 1953 was de aanleiding om werk te maken van de restauratie. Op 3 augustus 1954 gaf de stad Gent haar toestemming aan de NCPGR om de tunnel te herstellen en te verfraaien. De SA Prayon werkte aanvankelijk wat tegen maar verleende dan toch haar toestemming, nadat Marcel Poelman had gewezen op het historisch belang van de tunnel.

De kosten voor de restauratie werden medio 1955 geraamd op 27.072 BEF. Deze werden gedragen door de SA Prayon en de SA La Floridienne, een fabriek gevestigd net ten noorden van de executieplaats. Voorzitter Poelman stond op goede voet met de directeur, J. Gillardin.

Ongeveer gelijktijdig met de geplande aanvang van de restauratiewerken aan de toegangstunnel kwam er het goede nieuws dat de directie van de Belgische Spoorwegen had beslist om twee grote gebeeldhouwde leeuwen te schenken aan het comité om de toegangstunnel in Rieme te verfraaien. De arduinen leeuwen, ongeveer 12 ton wegend, waren afkomstig van het fronton van het station Brussel Noord, dat werd afgebroken. Omdat er nieuwe architecturale plannen moesten gemaakt worden om deze leeuwen te integreren, werden de werken in de toegangstunnel uitgesteld en uiteindelijk pas in het voorjaar van 1956 uitgevoerd. De tunnel werd tijdens de 8ste provinciale bedevaart van 10 juli 1956 plechtig ingewijd.²⁴⁸

Afbeelding 91: Voor zover bekend de vroegste foto van het executieoord Rieme, vermoedelijk in 1945 of 1946 genomen. De zeven executiepalen zijn al vervangen, verder is de site nog onveranderd sinds de bevrijding. Een bordje gebiedt in de twee landstalen de stilte te eerbiedigen op deze heilige plaats.

²⁴⁸ Archief HERO, Machtigingen betreffende herstellings- en verbeteringswerken / Rieme - toegangstunnel

2.2. Het executieoord Oostakker

Op 4 oktober 1944 kwam het munitiedepot in Oostakker in handen van het Britse leger,²⁴⁹ nadat het lokale verzet bijna een maand lang de bewaking ervan had waargenomen. Een week voor de start van de ontgravingen eind oktober 1944, was er al een eerste massaal bijgewoonde herdenkingsplechtigheid op het executieoord. Na de opgraving volgde de diaspora van de lichamen, die in talrijke steden en gemeenten met veel luister werden herbegraven. Het munitiedepot werd door de Britten op 30 januari 1945 terug afgestaan aan het Belgische leger, dat de opslagplaats gebruikte om er buitgemaakt Duits oorlogsmateriaal in op te slaan.²⁵⁰ Het executieterrein raakte echter vanaf 1945 volledig in de vergetelheid. De oprichting van het herdenkingsoord ging pas goed van start in het jaar 1950, meer dan vijf jaar nadat men er de laatste gefusilleerde had ontgraven. Voor dit uitstel kunnen we verschillende redenen aanwijzen. De belangrijkste was dat het executieoord gelegen was op militair domein, en dat het enkel te bereiken was via een weg die dwars door het munitiedepot liep. Het Belgisch Leger was dan ook om begrijpelijke redenen niet geneigd om van deze plek een toeristische trekpleister te maken. Een tweede reden is dat de NCPGR tot en met 1949 druk geoccupeerd was met de uitbouw van het executieoord Rieme, waar de privé-eigenaar van het terrein veel minder bezwaren had om de plaats voor het publiek open te stellen. Gezien de financiële last van deze werken is het niet onbegrijpelijk dat de NCPGR lang geen aanstalten maakte om tegelijkertijd aan het executieoord Oostakker te beginnen.

Dat veranderde dus nadat het executieoord Rieme officieel was ingehuldigd in juli 1949. Op 6 juli 1950 schreef Poelman, in zijn functie als voorzitter van het NCPGR-gewest Gent-Eeklo, de lokale Dienst Militaire Gebouwen van het Belgisch Leger aan, die in de Gentse Leopoldskazerne was gevestigd. Hij vroeg toestemming om het terrein in pand te geven, maar ook om financiële steun bij de transformatie tot herdenkingsoord: *“Wij durven hopen dat het Belgisch Leger (Dienst der Militaire Gebouwen) op zijn minst dezelfde bereidwilligheid aan de dag zal leggen waarmee een privémaatschappij ons het Oord/Rieme heeft overgedragen”*.²⁵¹ De brief werd echter eerst naar kolonel Belleter gestuurd, de militaire commandant van de provincie Oost-Vlaanderen, met de vraag om er een persoonlijke aanbeveling aan toe te voegen. Poelman had op de eerste Rieme-bedevaart in 1949 immers al gesproken met de commandant, en hem om steun gevraagd om ook het terrein in Oostakker op te knappen. De aanvraag werd goedgekeurd en op 25 oktober 1950 kwam er een handtekening onder de toestemming. De toegang tot het terrein werd niettemin beperkt: *“De persoon belast met het onderhoud van het oord heeft recht tot toegang op alle werkdagen. Het publiek echter zal slechts op enkele, op voorhand aan de Bevelhebber van het depot kenbaar te maken data toegelaten worden. Alle circulatie binnen het depot is aan het publiek ontzegd”*.²⁵²

²⁴⁹ R. POELMAN, *op.cit.*, p. 237

²⁵⁰ *Ibidem*

²⁵¹ Archief HERO, Brief van het NCPGR-gewest Gent-Eeklo aan de Dienst der Militaire Gebouwen der 2^e.D.I., Gent, 6 juli 1950

²⁵² Archief HERO, Vergunning op het nationaal militair domein, Antwerpen, 25 oktober 1950

Er werd de volgende maanden hard gewerkt om het executieoord open te stellen voor het grote publiek op de eerste nationale bedevaart van 6 mei 1951: kruisjes voor alle gefusilleerden, nieuwe executiepalen en een bescheiden altaar werden opgericht.

Afbeelding 92: Het executieoord Oostakker op 6 mei 1951, dag van de 1ste nationale bedevaart.

Een jaar later stond de bedevaart in het teken van de vijftien onthoofden van München. Hiertoe werd een praalgraf opgericht, en het kleine altaar werd vervangen door een veel imposanter exemplaar, dat volledig overkoepeld werd.

Afbeelding 93: Het executieoord Oostakker vlak na de 2de nationale bedevaart van 11 mei 1952.

In 1953 werd begonnen met het optrekken van de bronzen beelden van de Gentse beeldhouwer Geo Vindevogel op de massieve arduinblokken aan de ingang van het executieoord. Tijdens vier opeenvolgende bedevaarten werden de beelden één voor één onthuld. De plannen voor de vier standbeelden waren niettemin in 1953 al klaar.

Het eerste beeld stelde *De Gefusilleerde* voor en werd in 1953 onthuld. In 1954 volgde *de Onthoofde*, en in 1955 *De Gehangene*. Bij dit laatste beeld ontstonden er enkele problemen: hoe kon men van een opgehangene immers een serene, waardige voorstelling maken? In ieder geval niet op de manier van Vindevogels eerste ontwerp. Marcel Poelman: *“Inderdaad, had beeldhouwer Vindevogel een zeer realistisch ontwerp ingediend waarbij de Opgeknoopte werkelijk aan de galg te bengelen hing. Deze voorstelling zou aan de sierlijkheid en aan de goede verhoudingen van de hele beeldenrij geschaad hebben”*.²⁵³ Het comité spoorde Vindevogel aan een nieuw ontwerp te maken, waarbij het lichaam van de gehangene te zien is aan de voet van de galg. Het laatste beeld, dat van *de Politiek Gevangene*, werd plechtig onthuld door koning Boudewijn op 13 mei 1956. Op diezelfde gelegenheid werd ook de voltooiing van het executieoord gevierd. Boudewijn zette symbolisch de kroon op het werk door een koninklijk monument te onthullen. Wegens een gebrek aan subsidiëring had het Herdenkingscomité de werken over meer dan vijf jaar moeten spreiden.

De belangrijkste verwezenlijking van het jaar 1956 was echter niet het koninklijk monumentje of het beeld van de Politieke Gevangene, maar het openstellen van de bestendige toegangsweg, waardoor het executieoord eindelijk vrij toegankelijk werd. De onderhandelingen hiervoor waren al gestart in mei 1954. Het comité zag vijf redenen waarom de toenmalige toestand – het executieoord was slechts één keer per jaar toegankelijk – onhoudbaar was. Een eerste reden was vrij logisch: het was zonde dat een nationaal monument 364 dagen per jaar niet toegankelijk was voor het publiek. Het comité argumenteerde ook dat door de bijzetting van de as van de vijftien onthoofden van München het executieoord de facto opnieuw een kerkhof was geworden. Het graf was zelfs voor de familieleden van de onthoofden onbereikbaar. Een derde reden, nauw aansluitend bij de vorige argumentatie: vooral in de maanden mei en oktober lokte de katholieke bedevaartplaats Oostakker-Lourdes zeer veel volk, en sommigen onder hen wilden ook het executieoord bezoeken. Veel toeristen kwamen ontgoocheld voor een gesloten poort te staan. Het comité wees ook op de nood om de jongeren *“opvoedende vaderlandsliefde”* bij te brengen, in *“deze tijden van onverschilligheid en ondankbaarheid”*. Het comité wou met andere woorden ook de scholen aansporen om een bezoek te brengen aan het executieoord. Een laatste argument was veel pragmatischer getint: het comité wou een offerblok plaatsen als bron van inkomsten om de onderhoudskosten van het executieoord te dekken.

De Directie der Militaire Gebouwen gaf al op 17 mei 1954 haar toestemming om een bestendige toegangsweg aan te leggen. Toch werd pas twee jaar later een nieuw vergunningsbesluit getekend, wellicht omdat er toen pas geld gevonden werd om de nieuwe weg aan te leggen. Deze weg liep vanaf de Gefusilleerdenstraat langs de omheining van het munitiedepot en mondde via een nieuwe poort rechtstreeks op het executieoord uit. Hierdoor moesten de bezoekers niet meer via het munitiedepot zelf naar de herdenkingsplaats gaan, en kon het executieoord voor het publiek worden opengesteld. Het personeel van het munitiedepot zorgde ervoor dat de poort telkens om negen uur 's morgens werd geopend, en 's avonds weer gesloten. Slechts één keer per jaar werd de toegangsweg dwars door het munitiedepot weer gebruikt; tijdens de

²⁵³ Archief HERO, Brief van Marcel Poelman en Oscar Jacobs aan Lt.-Gen. Marchau, Gent, 17 april 1953

Afbeelding 94: Toegangsbord dat in 1956 te Oostakker kon worden opgehangen. Het executieoord was vanaf dan dagelijks toegankelijk.

herdenkingsplechtigheden werden de autoriteiten en personaliteiten langs daar binnengeleid en konden op de binnenplaats van het depot parkeren. Ook de Rode Kruispost werd jaarlijks op deze plaats opgericht.

De toegangsweg liep net buiten de omheining van het munitiedepot, deels over militair terrein, maar ook deels over de akkergrond van industrieel Georges Uyttenhove uit Vinderhoute. Ook met hem werd een akkoord gesloten. De grootste kosten van de aanleg van de toegangsweg werden uiteindelijk gedragen door de gemeente Oostakker.

Hoofdstuk 3: Inventaris van de executieoorden

In dit enigszins sec maar uiteraard onontbeerlijk hoofdstuk volgt een inventaris van de monumenten die zich bevonden of bevinden op de executieoorden Rieme en Oostakker. Er is ook aandacht voor de manier waarop de monumenten van Rieme in 1998 in Oostakker werden geïntegreerd. De monumenten worden uitgebreid geïllustreerd, waarbij we voor een overzichtschets vertrekken van de plattegronden zoals ze in het Rieme-Oostakker vademecum zijn verschenen ter gelegenheid van Expo '58. Elk monument wordt ook van een korte beschrijving voorzien: wat symboliseren het en hoe heeft men het onderwerp verbeeld, wanneer en waarom werd het opgericht?

3.1. Het executieoord Rieme

Afbeelding 95: De linkerleeuw aan de toegangstunnel van het executieoord Rieme

Het eerste monument dat de bezoekers van Rieme steeds te zien kregen was de monumentaal versierde toegangstunnel. Op het belang van deze tunnel in het collectief geheugen heb ik eerder reeds gewezen. De verfraaiing van de tunnel gebeurde in 1956, toen twee beeldhouwde leeuwen van het Brusselse Noordstation werden overgebracht. Beide leeuwen zijn beeldhouwd uit arduin en wegen ongeveer 12 ton. Door hun opstelling tegen de muren van de ingang kunnen we hun functie interpreteren als die van erewacht, van bewakers van het oord. In hun klauwen zien we een riem met enkele nationale en dynastieke symbolen. De spreuk *Semper Fidelis*, het motto van het Riemse executieoord, werd in de beelden verwerkt: “SEMPER” vinden we onder de linkerleeuw, “FIDELIS” onder de rechtse.

Afbeelding 96: De toegangstunnel van het executieoord Rieme, zicht vanaf de ingang. De doorgang werd versperd na de laatste plechtigheid van 24 januari 1998

Op het dak van de tunnel zien we verder nog een buste met harnas en daaronder een leeuw.

Na de toegangstunnel kon men rechtsaf via een kronkelend bospad naar het eigenlijke executieoord. Omdat ook de slachtoffers van het oord deze weg moesten afleggen, misschien zelfs hun eigen kist dragend, werd dit pad het *Pad der Gefusilleerden* genoemd. Opvallend is dat de bezoekers via borden werden aangemaand het pad niet te verlaten. Er werd zelfs gewaarschuwd dat men in dat

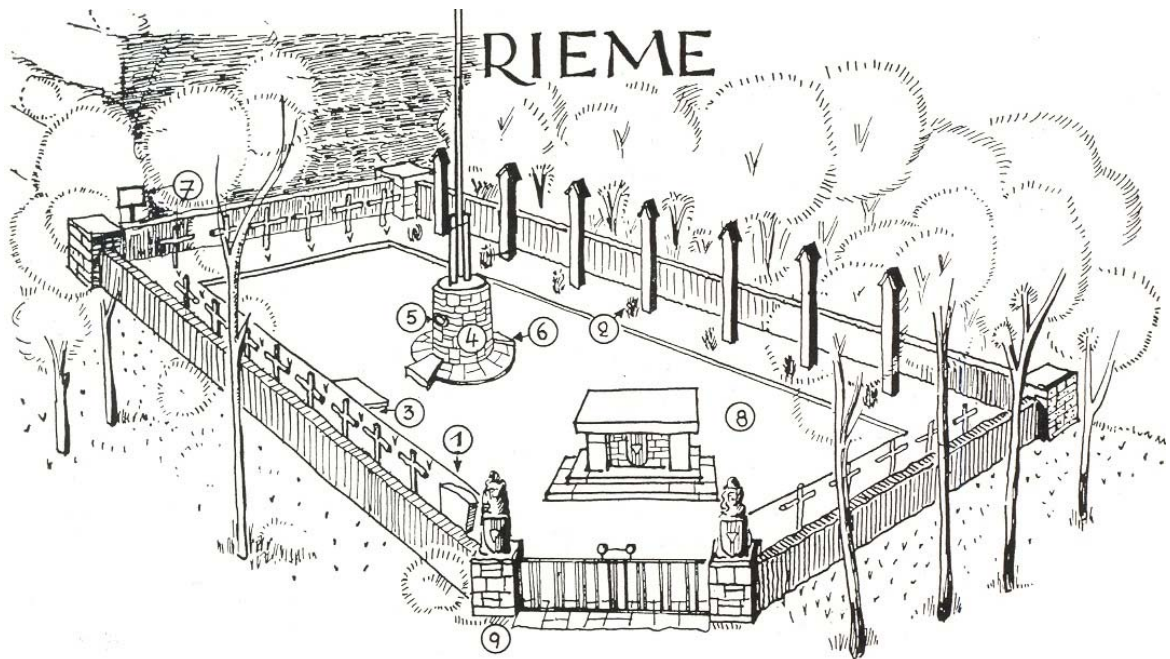
geval een gifstort zou betreden. Belangrijk is het nog eens op te merken dat de sfeer die door dit bospad werd gecreëerd voor een groot deel kunstmatig was. Het pad lag er wel al, maar het populierenbos werd pas na de oorlog aangeplant. Daarvoor was het terrein nog braakliggend.

Afbeelding 97:
Herinnering bezoek
koning Boudewijn

De situering van de verschillende monumenten kunnen we duiden via de schets hieronder, die dateert van 1958. Het bospad eindigde bij de toegangspoort van het executieoord, te zien onder nummer 9. Een plaatje op de linkerhekstijl herinnerde door middel van een datum, monogram en kroon aan het bezoek van koning Boudewijn op 13 december 1965. Eveneens op de linkerhekstijl vinden we een plaatje dat herinnert aan de plechtige inhuldiging van het oord: *"N.C.P.G.R. Herdenkingscomité der Executie-oorden Rieme en Oostakker 1949"*.

Bovenop de hekstijlen staan twee beeldjes: twee bronzen leeuwen omklemmen het NCPGR-schild. Eén van de beeldjes werd in 1960 gestolen, het ander zou nu nog in een depot liggen van de provinciale technische dienst.

Afbeelding 98: Schets van het executieoord Rieme in 1958.

Tegenover de ingang zien we het granieten altaar (nummer 8), waarop de mis werd gevierd tijdens herdenkingsplechtigheden. We bemerken opnieuw het NCPGR-schild, dat nu wordt omgeven door de spreuk *Semper Fidelis*. Naast het altaar, niet te zien op de schets, staan twee masten, gebruikt voor de bevestiging tijdens de plechtigheden.

Afbeelding 99: Altaar van het executieoord Rieme

Centraal vinden we de middenmast, met in de voet enkele ingemetselde relieken. In het voetstuk werd een fragment geborgen van de rugwering van het executieoord Hechtel (nummer 4).²⁵⁴ Door een tweetalige gedenkplaat werd de historische band benadrukt met het Limburgse dorp waar de meerderheid van de Riemse gefusilleerden werd begraven. Achter een kijkglas zag men bovendien een kogel die in diezelfde rugwering werd teruggevonden (nummer 5). Onder een deksteen aan de voet van de mast werd dan nog een urne met geheiligde aarde uit Hechtel begraven (nummer 6).

Afbeelding 100: Toespraak Marcel Poelman bij het monument van de Eeuwige Vlam, 30 juni 1968

De centrale mast werd in de jaren '60 van zijn voetstuk verwijderd en iets naar achteren verplaatst. De sokkel bleef staan, en in de plaats van de mast kwam op het Hechtelmonument een beeldhouwde eeuwige vlam, ongeveer één meter hoog (zie Afbeelding 100).

Afbeelding 101: Monument gefusilleerden Koudekerke

Als we vervolgens vanaf de ingang in wijzerzin langs het executieoord wandelen, zien we bij nummer 1 eerst de gedenkplaat waaronder een urne met de geheiligde aarde werd bewaard van de executieplaats van de Zelzaatse gefusilleerden van Koudekerke. De aarde werd bijgezet door de Nederlandse Vereniging van Ex-Politieke Gevangenen (NVEPG) tijdens de provinciale bedevaart van 13 juli 1958. We bemerken twee wapenschilden: die van de NCPGR en van de NVEPG.

Rechts van deze gedenkplaat begint dan de enkele rij kruisjes, die we terugvinden aan drie van de vier zijden van het executieoord. Ze zijn van steen, maar hebben het uiterlijk van hout te zijn gemaakt. Een zwart naamplaatje met achtereenvolgens de achternaam, voornaam en geboorteplaats van de gefusilleerden maakte het persoonlijk onderscheid tussen de verder identieke kruisjes. Naast de gefusilleerden van Rieme kregen ook de gefusilleerden van Koudekerke er één. We merken opnieuw op dat onder de kruisjes geen lichamen werden begraven: ze werden louter symbolisch opgericht.

Voor het middenste kruisje op deze linkerzijde van het oord, een iental meter voor de middenste executiepaal, lag een door kasseien omgeven arduinen gedenksteen met het opschrift 'STANDPLAATS VAN HET NAZI-DUITS EXECUTIEPELTON' (nummer 3). In

Afbeelding 102: Standplaats van het executiepeloton

²⁵⁴ Tegen deze houten rugwering werden de veroordeelden in Hechtel terechtgesteld.

het vademecum van 1958 duidde men: *“De bezoeker zal wel begrijpen dat er feitelijk tegenover elke executiepaal een dergelijk executiepeloton-zerkje zou moeten staan. Hoofdzak is, dat hij precies ziet vanwaar er geschoten werd”*. Het is onbekend hoe men na de oorlog wist dat het executiepeloton op die afstand stond. Er is een goede kans dat dit louter suggestief gebeurde.

Afbeelding 103: Twee kruisjes en de plaats der doodskisten, voorjaar 1998

Aan de achterste zijde van het executieoord, tegen de hoge zijberm (nummer 7), vinden we achter een nieuwe rij kruisjes ook een metalen inlichtingenbord. Het bord, dat in de loop der jaren een aantal keren vernieuwd werd maar steeds dezelfde inhoud kende, duidde in vier talen (Nederlands, Frans, Duits en Engels) de plaats aan waar de doodskisten werden neergezet voor de fusillade. We kunnen ons wederom enkele vragen stellen, bijvoorbeeld hoe het NCPGR wist dat dit de

exacte plaats was, en waarom de kisten helemaal achteraan werden geplaatst, terwijl ze na de voltrekking van het vonnis opnieuw naar de wachtende vrachtwagens vooraan aan de tunnel moesten worden gedragen. Opnieuw is het zeker mogelijk dat dit bord op goed geluk werd geplaatst.

Vervolgen we in wijzerzin, dan komen we nu aan de derde zijde van het oord, dat opnieuw tegen een hoge berm is gelegen. Aan deze zijde zien we zeven witte executiepalen op de plaats waar ooit de originele palen hebben gestaan (nummer 2). Dit kon zeker worden nagegaan gezien de

Afbeelding 104: Bloemenhulde bij een executiepaal, 10 juli 1949.

Afbeelding 105: Monument voor de Britse bevrijders van het Queen's Royal Regiment

verwijderde palen sporen nalieten. Wel moeten we opmerken dat de originelen geen dakje hadden bovenaan. Achter de palen zien we de kanaaldijk die als kogelvanger fungeerde. Een houten rugwering had de Duitse bezetter hier dus niet nodig.

Rechts van de rij executiepalen, niet aangeduid op de schets, vinden we een granieten gedenksteen van Geo Vindevogel ter nagedachtenis van het 1/6th Bn. The Queen's Royal Regiment, waarvan het schild linksboven op het monument staat afgebeeld. De gedenksteen werd onthuld tijdens een speciale Brits-Belgische plechtigheid op 31 augustus 1963. Naast de dag van de onthulling vinden we ook de datum 6 september 1944 terug, de dag waarop een

eerste deel van Gent werd bevrijd. De grillige structuur en randen van de steen verbeelden de harde strijd en de talrijke offers die moesten worden gebracht, het V-teken symboliseert de bevrijding en brengt met een rechte lijn rust in het geheel. Een Britse helm, symbool voor de gesneuvelden, rust op het V-teken.

We sluiten de rondgang af met een laatste rij kruisjes rechts van de ingang. Aan deze zijde werden verder geen monumenten geplaatst.

3.2. Het executieoord Oostakker

Onder dit punt vinden we een inventaris van het executieoord Oostakker zoals dit bestond tot de integratie van de Riemse monumenten in 1998. Opnieuw kunnen we voor het grootste deel van de relieken steunen op een overzichtsschets uit 1958. Deze toont enkel het eigenlijke executieoord: de toegangspoort en de bedevaartsweide, gelegen vòòr de vier beelden op de voorgrond van de schets, vinden we er niet op terug.

De toegangspoort werd ingewijd in 1956, en is in historisch opzicht van weinig belang: deze toegang werd nieuw gecreëerd, en bestond nog niet tijdens de Tweede Wereldoorlog. In deze periode betraden de slachtoffers de executieplaats via de hoofdingang van het munitiedepot.

Misschien wel het meest opvallende gedenkteken op de site vinden we aan de toegangspoort direct rechts. Daar staat een authentieke overdekte treinwagon, bouwjaar 1908, met een capaciteit van 16 ton, die gebruikt zou zijn voor deportaties tijdens de Tweede Wereldoorlog. We zien een plaatje dat de maximale inhoud van de wagon weergeeft: *“8 paarden – 40 man”*. De wagon, die op een stuk spoorweg staat, werd in 1997 onthuld, en is nauwelijks elf jaar later in bijzonder slechte staat. Het opvallendste gebrek is het dak, waarvan het hout volledig verrot is, en dat met een zeil werd overspannen.

Afbeelding 106: Treinwagon aan het begin van de bedevaartsweide

Afbeelding 107:
Plakkaat VWW

Op het gras voor de wagon zien we twee liggende tegels: één van de Koninklijke Vereniging van Weggevoerden en Werkweigeraars (VWW) – Afdeling Gent, en één met het opschrift “DORA - ELLRICH”. Onder deze laatste steen werden tijdens de nationale bedevaart van 9 mei 2004 twee urnen met geheiligde aarde uit deze concentratiekampen geborgen.

Afbeelding 108:
Gedenksteen Dora-Ellrich

Afbeelding 109: Collectebus
met infoborden, oktober 2007

Een centrale gravelweg snijdt de bedevaartswaai dwars doormidden. Op het einde van deze gang staat links een collectebus met twee borden waarop in het Nederlands, Frans, Duits en Engels om een bijdrage wordt gevraagd voor het onderhoud van het executieoord. De vorm van de collectebus doet denken aan die van de executiepalen, en bij het verven werden de nationale kleuren gebruikt. De bus is nog de eerste versie uit de jaren '50, maar is aan restauratie toe.

Rechts van de centrale ingang zien we het Europamonumentje van Geo Vindevogel. Dit monument werd onthuld tijdens de bedevaart van 8 mei 1960 door de Parijsenaar Jean Kreher, Europees voorzitter van de Unie van de Weerstanders voor een Verenigd Europa (UWVE). De zuil draagt de inscriptie ‘EUROPA’. Hierop staan drie rechterhanden die een halve wereldbol dragen. Bovenop de halve wereldbol zien we dan een kaart van Europa. Kronkelende staafjes moeten het water voorstellen en het Britse eiland aan het geheel bevestigen. Opvallendste afwezigen op deze kaart zijn Ierland en IJsland, beiden neutraal tijdens de oorlog.²⁵⁵ In het oosten worden Wit-Rusland, de Oekraïne en Rusland uitgesloten.

Afbeelding 110:
Europamonument

²⁵⁵ Ierland was officieel neutraal, maar bood achter de schermen wel hulp aan de geallieerden. IJsland was neutraal tot het in 1940 door de Britten werd opgeëist als geallieerd gebied.

Afbeelding 111: Schets van het executieoord Oostakker in 1958.

Afbeelding 112: De Gefusilleerde

Volgen we dan de centrale weg tot we bij de vier beelden komen, die de toegang vormen tot het eigenlijke gewijde executie-oord. Deze bronzen beelden op arduinen voetstuk van Geo Vindevogel werden op verschillende data onthuld en vertegenwoordigen vier verschillende slachtoffer-groepen.

Uiterst links, nummer 7 op de schets, zien we het beeld *de Gefusilleerde*, onthuld tijdens de derde nationale bedevaart van 10 mei 1953. Deze datum wordt vermeld op een plaatje op het voetstuk. Het slachtoffer staat trots rechtop met ontbloot bovenlijf, en werd met de handen achter zich aan de executiepaal vastgebonden. We merken op dat dit beeld op twee punten niet strookt met de historische werkelijkheid: de executiepaal is een naoorlogse versie met een dakje bovenaan, en het was ook bij de onthulling van

het beeld al bekend dat de slachtoffers in Oostakker volledig gekleed waren. Ook waren er geen bewijzen gevonden dat er executiepalen werden gebruikt.

Het tweede beeld, nummer 8 op de schets, stelt de *Onthoofde* voor. Ook hier zien we de onthullingsdatum, 9 mei 1954, op het voetstuk. Het slachtoffer is in tegenstelling tot *De Gefusilleerde* volledig gekleed. Hij zit geknield en met de handen op de rug gebonden, wachtend op de voltrekking van het vonnis, dat gezien de positie met de handbijl zal worden uitgevoerd. We verwijzen hierbij nog eens naar een

Afbeelding 113: De Onthoofde

vorig hoofdstuk over de onthoofden van München, waar deze mythe werd ontkracht, en ook een zeer gelijkaardige representatie werd opgenomen (Afbeelding 85). Verder merken we op dat het hoofd nauwelijks gebogen is: het beeld straalt opnieuw waardigheid en trots uit, geen angst of onderworpenheid.

Het derde beeld, *de Gehangene*, is het nummer 9 op de schets. We vertelden al over de bezwaren die opdoken bij het eerste ontwerp van dit beeld (zie blz. 122). Het definitieve

Afbeelding 115: *De Gehangene*

tweede ontwerp onderscheidt zich op één belangrijk punt van de andere drie beelden: het slachtoffer is reeds overleden. De figuur zit geknield tegen de voet van de galg geleund, die slechts deels wordt weergegeven. We zien duidelijk het achterover gebogen hoofd met het touw rond de hals. De ogen zijn gesloten. Het voetstuk geeft de datum van de onthulling weer: 15 mei 1955, dag van de vijfde nationale bedevaart.

Afbeelding 116: *Terra Ergastularis Neuengamme*

Het laatste beeld, de *Politieke Gevangene* (nummer 10) werd op 13 mei 1956 officieel onthuld door koning Boudewijn. De gevangene is gekleed in de kampkledij, en

Afbeelding 114: *De Politieke Gevangene*

wandelt blootvoets naar de vrijheid. De figuur is nog iets magerder als in de andere beelden, zijn ogen liggen ook diep in de oogkas. Toch heeft hij zijn gevangenschap overleefd, in tegenstelling tot de andere drie figuren, met wie hij niettemin op dezelfde lijn wordt gesteld. Naast de datum van de onthulling vinden we nog een tweede plaatje op het voetstuk, dat ons eraan moet herinneren dat op 11 november 1958 binnenin dit voetstuk een reliekschrijn uit het concentratiekamp Neuengamme werd bijgezet.

Als we vervolgens voorbij de vier beelden stappen, stoten we onmiddellijk op het koninklijk bekroningsmonument (nummer 11). Het werd ontworpen door architectenbureau E. De Rijcke en J. Lievevrouw, en vervaardigd door de gebroeders Vindevogel en de gebroeders Cornelis. Het beeld uit zwart marmer representeert het monogram van koning Boudewijn en werd door hem zelf onthuld op 13 mei 1956. De tekst aan de voet, in het Nederlands aan de ene en in het Frans aan de andere zijde, zegt dan ook “13 mei 1956. Z.M. Boudewijn I, Koning der Belgen, heeft hier de kroon gezet op de voltooiing van dit executie-oord”. Dit is

Afbeelding 117: *Bekroningsmonument*

heel letterlijk te nemen: de kroon werd door Boudewijn zelf plechtig vastgeschroefd, waarmee zeer symbolisch de voltooiing van de grootste oprichtingswerken en de bezegeling van de koninklijke bescherming werd gevierd.

Alvorens we ons meer naar achteren begeven, focussen we eerst op de kruisjes, reliekschrijnen en kettingen aan onze linker- en rechterzijde. Deze werden op de overzichtsschets op blz. 130 voorgesteld aan de hand van bolletjes. De 57 kruisjes werden opgericht voor de 57 gefusilleerden van Oostakker en zijn precies dezelfde als die in Rieme. Ook hier zijn de alfabetisch opgestelde kruisjes louter symbolisch en duiden ze geen graven aan, hoewel ze wel deels op het gebied staan waar in 1944 de graven ontdekt werden. Dit gebied werd op de schets uit 1958 gearceerd en met het nummer 2 aangeduid, maar het terrein moet zeker groter geweest zijn.

Afbeelding 119: Reliekschrijn met gebroken ketting, oktober 2007. Op de achtergrond enkele kruisjes

De twintig urnen met geheiligde aarde die aan weerszijden voor de kruisjes werden opgesteld, en die onderling door bronzen kettingen verbonden zijn, staan er net als het Europamonument sinds de bedevaart van 8 mei 1960, toen Oostakker werd ingewijd als 'Eerste Europese Verzetsbedevaartplaats'. Onder de namen op de granieten urnen vinden we twaalf Europese kampen: Amersfoort (NL), Vught (NL), Struthof-Natzweiler (F), Flossenburg (D), Kemna-Wuppertal (D), Bergen-Belsen (D), Dachau (D), Esterwegen (D), Ebensee (O), Mauthausen (O), Froeslev (DK) en Grini (N). Verder ook vijf terechtstellingsoorden: de Nationale Schietbaan (B), Mont Valérin (F), Köln (D), het Fosse Ardeatine in Rome (I) en Berlin-Plötzensee (D), waar enkele verantwoordelijken van de mislukte aanslag van 20 juli 1944 op Adolf Hitler de dood vonden. De overige drie urnen bevatten aarde van het massagraf in Neustadt (D), waar duizenden gevangenen van Neuengamme op een schip tot zinken werden gebracht, het Kruis van Hinzert (L), van waar talrijke Luxemburgers werden gedeporteerd, en het slagveld Tsoumerka (GR), dat volgens Marc Ongena *"getuige was van de heldenmoed van de Griekse verzetsstrijders"*.²⁵⁶

Afbeelding 118: Queen's monument

Aan de rechterzijde zien we achter de kruisjes een monument ter ere van de Britse bevrijders van het 1/6th Bn. The Queen's Royal Regiment. We verwijzen hierbij naar het gelijkaardige monument voor dezelfde eenheid dat we in Rieme al terugvonden. Dit monument echter werd een jaar eerder ingehuldigd, op 8 september 1962, door veteraan Lt-n-Kol C.H. Nice. Deze datum vinden we terug onder het opschrift 'GREAT BRITAIN' en de spreuk 'AD SUMMA VIRTUS', wat zoveel betekent als 'Moedig tot de laatste man'. Opnieuw vinden

²⁵⁶ M. ONGENA, De executieoord van Rieme en Oostakker, Gent, 2000, pp. 27-28

we het bronzen wapenschild van het regiment in de linkerbovenhoek. Het bevat de naam van de regiment, alsook de datum 6 september 1944, dag van het begin van de bevrijding van Gent. We zien dat het monument een grillige rand heeft, met eenzelfde symboliek als in Rieme. Deze keer is het in de hoek van het wapenschild dat de lijn wordt rechtgetrokken: de Britse bevrijder wordt zo voorgesteld als de uitdrager van rust, orde en vrede.

Iets verder op het middenplein treffen we een naamplaat aan voor de negen personen die in Rieme werden gefusilleerd en in Oostakker begraven (nummer 3). Omdat zij geen kruisje kregen tussen de gefusilleerden van Oostakker, werd voor hen in 1951 deze gedenkplaat opgericht. We lezen bovenaan de zerk: *“1940-1944. Helden te Rieme voor de kop geschoten en hier begraven”*. Deze bewoording zaait opnieuw verwarring: in tegenstelling tot wat deze zin en ook de keuze voor een grafzerk als monument insinueert, liggen deze personen er niet meer begraven. De negen namen op het monument, die samen met de respectievelijke

Afbeelding 120: Naamplaat voor de in Rieme gefusilleerden die in Oostakker werden begraven, en reliekschrijn van de Citadel van Luik.

geboorteplaatsen worden weergegeven: Jacques Colpacci, Omer De Bruyne, Theofiel De Vos, Bernard Flécy, Henri Lambert, Albert Poppe, Edmond Preys, Gaston Roelandts en Julien Van Laere. Bevindingen in een vorig deel leerden ons al dat deze lijst zonder enige twijfel incompleet is. Bovendien is de steen ook gedateerd gezien de kruisjes van Rieme naar Oostakker werden overgebracht (ut infra), deze negen mannen worden dus tweemaal op het huidige executieoord vermeld.

Voor de naamplaat vinden we een in het monument geïntegreerde bloembak. Net erachter zien we opnieuw een reliekschrijn, nummer 4 op de plattegrond. In dit tabernakel ligt gewijde grond van het executieoord van de Citadel van Luik, bijgezet tijdens de eerste nationale bedevaart van 6 mei 1951. We lezen op de onderliggende plaat in de beide landstalen: *‘Geheiligde aarde uit het executie-oord van de Citadel van Luik’* met in het midden de boodschap *‘EEN 6-5-1951*

Afbeelding 122: Detail stadswapen Luik

Afbeelding 121: Zes mei 1951, de monumenten van Rieme en Hechtel werden net onthuld.

de letters L en G. Deze iconografie vinden we terug in het stadswapen van Luik. Het monument is *'le perron Liégeois'*, symbool voor de Luikse stedelijke vrijheid: een schandpaal waar nieuwe wetten werden gedicteerd, en ook de veroordeelden hun straf ondergingen.

De afkorting L G staat voor *Libertas Gentis*, ofwel *"vrijheid van het volk"*.²⁵⁷

Afbeelding 123: Graf van de vijftien in München onthoofden

Vlak voor het grote altaar zien we onder nummer 6 het grafmonument voor de vijftien in München onthoofden. In tegenstelling tot de andere monumenten op de site zijn hieronder wel stoffelijke resten begraven. De deksteen van het graf bevat de vijftien namen met hun geboorteplaatsen en de twee data van terechtstelling. Onderaan de lijst zien we een medaillon waar de veronderstelde omstandigheden van hun dood op staan afgebeeld: het tafereel met de handbijl dat we ook al in Afbeelding 85 zagen, en dat allerm minst een correcte historische representatie is. De as van de onthoofden werd bijgezet op 11 mei 1952. Op de wand van het granieten mausoleum vinden we nog een citaat van de Romeinse dichter Horatius: *'Dulce et decorum est pro patria mori'*,²⁵⁸

vrij te vertalen als *'Het is zoet en eervol voor het vaderland te sterven'*. Achteraan het grafmonument vinden we een plakkaatje dat de medefinanciers van het monument vermeldt: het NCPGR-gewest Kortrijk. We lezen op dit plaatje ook de spreuk *'Uw martelaarskroon blijft eeuwig schoon'*.

Voor dit grafmonument werd een pilaar opgetrokken met daarop een katholiek kruis, de datum 14-5-1961 en de tekst *'Mortui Ignoti'* of *'onbekend gestorven'*. Hieronder werd tijdens

de elfde nationale bedevaart de as begraven van onbekende politieke gevangenen.

Afbeelding 124: Urne Leopoldsborg

Alvorens we onze ogen richten op het grootste monument op het executieoord, bemerken we nog de twee urnen met geheiligde aarde links en rechts voor het portaal van het altaar, nummers 12 en 13 op de plattegrond. Links vinden we de urne met aarde van het Fort van Breendonk, rechts die met aarde uit de zogenaamde *Treurgracht van Leopoldsborg*, waar tijdens de Duitse aftocht nog 22 politieke gevangenen werden terechtgesteld. Beide urnen staan op een kleine pilaar waarop naast de plaats ook de formule *'TERRA SACRA'* of *'geheiligde aarde'* staat, alsook de datum van de onthulling,

Afbeelding 125: Urne Breendonk

²⁵⁷ Met dank aan Fabrice Muller en Jacques Dujardin

²⁵⁸ Horatius, Oden, III.2.13

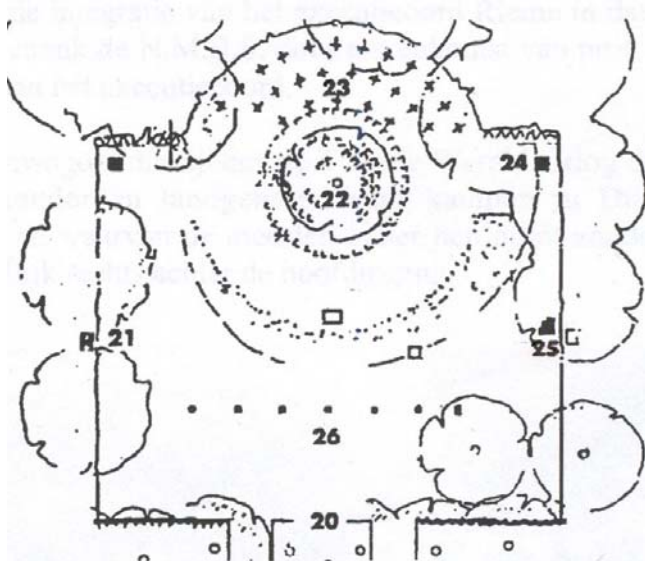
Afbeelding 126: Overkoepeld altaar

voor beiden de 8ste nationale bedevaart van 13 mei 1958.

Achter deze urnen staat het meest opvallende monument van de site, een granieten poort die over een altaar werd gebouwd, het nummer 5 op het grondplan. Hier vonden tijdens de herdenkingsplechtigheden de eucharistievieringen plaats. Aan de voet van de vier pijlers zien we de staande, gekroonde leeuwen die het NCPGR-schild vasthouden. Dit zijn dezelfde leeuwen die we ook in tweevoud aan het toegangshek van het Riemse executieoord zagen

(nummer 9 op de Riemse plattegrond). Frontaal op de poort zien we in vergulden letters de leuze van het Oostakkerse executieoord, 'In Fide Constans' of 'standvastig trouw'. Centraal tussen deze woorden ook 'ANNO 1952', het oprichtingsjaar, en een katholiek kruis. Het witmarmeren altaar zelf werd reeds een jaar vroeger, tijdens de eerste nationale bedevaart onthuld. Het is zeer gelijkaardig met dat van Rieme, met als enige verschil de aangepaste leuze die rond het NCPGR-schild staat geschreven: we lezen hier opnieuw 'In Fide Constans'.

Helemaal achteraan het executieoord staan nog zes executiepalen, drie aan elke zijde van het altaar. Deze replica's – opnieuw met dakje bovenaan – hebben geen historische waarde: zelfs in het vademecum uit 1958 werd er al op gewezen: "De nagebootste executiepalen [...] brengen de terechtstellingen alléén maar symbolisch in herinnering".²⁵⁹

Afbeelding 127: Het geïntegreerde executieoord Rieme

3.3. Het geïntegreerde executieoord Oostakker-Rieme

Begin 1998 werden de monumenten van het verdwenen executieoord Rieme geïntegreerd achteraan het executieoord van Oostakker. We schetsen hieronder hoe deze monumenten werden ingeplant, en of er sinds 1998 nog toevoegingen van monumenten of andere wijzigingen waren in de samenstelling van de site. Op de plattegrond op de vorige pagina kunnen we alvast de inplanting

²⁵⁹ NCPGR-HERDENKINGSCOMITE DER EXECUTIEOORDEN RIEME EN OOSTAKKER, *op.cit.*, p. 10

zien van de Riemse monumenten achteraan de site in Oostakker. Deze situatieschets dateert van 2000, maar is nog steeds geldig.

Afbeelding 128: Hechtelmonument met gebroken kijkglas in Oostakker

De twee gangen onderaan de plattegrond verbinden dit nieuwe gedeelte met de achterzijde van het vroegere executieoord Oostakker, en monden uit op het daar opgetrokken altaar. Op nummer 20 van het grondplan werd het Hechtelmonument geplaatst. Afbeelding 128 toont ons hoe het monument op dezelfde centrale lijn staat als het overkoepelde altaar. Voor de eeuwige vlam zien we het gebroken kijkglas waar een relik van het executieoord Hechtel werd bewaard. Het kijkglas is geregeld het slachtoffer van vandalisme, zowel in Rieme vroeger als nu in Oostakker.

Achter dit monumentje staan de zeven Riemse executiepalen opgesteld (nummer 26), dicht bij elkaar dan dat in Rieme zelf het geval was. Ook de steen die de standplaats van het executiepeloton aangeeft, is mee verhuisd. De afstand tot de palen werd echter verkleind.

Afbeelding 129: Vijf van de zeven Riemse executiepalen. Op de voorgrond de standplaats van het executiepeloton, op de achtergrond het altaar en de kruisjes van het executieoord Oostakker

Vervolgen we onze weg centraal op de plattegrond, dan zien we achter de palen links het eerder vermelde Riemse Queen's gedenkteken (nummer 21), en rechts de gedenksteen voor de gefusilleerden van Koudekerke (nummer 25). Centraal op nummer 22 staat een oude Amerikaanse eik, waarrond met stenen een pad werd aangelegd. Het pad

vertoont al ettelijke oneffenheden door de natuurlijke werking van de wortels van deze boom. Achter deze eik staan op een hellend vlak in waaivorm de 23 kruisjes van de Riemse slachtoffers opgesteld.

Afbeelding 130: Kruisjes van de Riemse gefusilleerden in Oostakker

In de rechtse hoek achteraan het oord werd nog een laatste monument ingeplant (nummer 24). Op een kort zuiltje staat een urne met

aarde uit het vroegere executieoord Rieme, verzameld aan de voet van de executiepalen tijdens een korte afscheidsplechtigheid. Dit wordt ook zo vermeld op een bronzen plaket: *“De urne bevat grond opgenomen aan de voet van de executiepalen te Rieme op 24 januari 1998”*. Op een koperen plaatje worden de schenkers vermeld: *“Herdenkingsplaket [sic] geschonken door het Onafhankelijkheidsfront – Belgische Partizanenleger en Patriotische [sic] Milities – Regionale Gent”*.

Vooraan het zuiltje is het plaatje ter herinnering aan het bezoek van koning Boudewijn aan het executieoord Rieme bevestigd (zie Afbeelding 97). Op de rechterzijde bemerken we nog een plaatje met het opschrift *“N.C.P.G.R. Herdenkingscomité der Executie-oorden Rieme en Oostakker 1949”*. Dit plaatje vonden we terug op de linkerhekstijl van de toegangspoort van het executieoord Rieme.

Afbeelding 131: Urne met gewijde grond van het executieoord Rieme

Slechts één deel van het Riemse executieoord kwam niet achteraan het executieoord van Oostakker terecht. De leeuwen van de toegangstunnel werden verwerkt in de Oostakkerse toegangspoort. Ook de geharnaste buste vond een plaatsje in de muur rond de site.

Afbeelding 132: Toegangspoort tot het geïntegreerde executieoord Oostakker-Rieme

Hoofdstuk 4: De nationale en provinciale bedevaarten

4.1. Scenario van een typische bedevaartsdag

De nationale bedevaarten op het executieoord Oostakker volgen reeds decennia een min of meer vast stramien. In dit hoofdstuk onderzoeken we hoe de jaarlijkse plechtigheid op het executieoord Oostakker, en later op het geïntegreerde executieoord Oostakker-Rieme, in regel verloopt. De provinciale bedevaarten op het executieoord Rieme verliepen volgens hetzelfde stramien.

4.1.1. Eucharistieviering

Tot voor kort werd de jaarlijkse bedevaart zowel in Rieme als in Oostakker voorafgegaan door een eucharistieviering op de bedevaartsweide. De priester was vaak iemand die zelf politieke gevangene was geweest, en soms zelfs nog in een concentratiekamp of gevangenis als aalmoezenier had gewerkt. Rond de eeuwwisseling begon het tekort aan priesters in België echter ook de nationale bedevaart in Oostakker parten te spelen. Het tijdstip van de plechtigheid bleek ook problematisch: de meimaand is traditioneel een erg drukke periode voor de geestelijken. In 2002 vond Marc Ongena geen priester meer en droeg hij dan maar zelf een bezinning op. Deze kreeg veel lof van onder meer provinciegouverneur Herman Balthazar en de Gentse burgemeester Frank Beke, niet toevallig beiden socialisten, maar andere bezoekers toonden zich minder tevreden met het verdwijnen van het religieuze aspect. Hoewel sindsdien geen priester meer werd gevonden, is het dus niet uitgesloten dat in de toekomst opnieuw een eucharistieviering zal doorgaan.

4.1.2. Begin van de plechtigheid

Ook wanneer er geen religieuze dienst is, start de bedevaart stipt om 10:00. De vaandeldragers beginnen dan een plechtige tocht van de ingang van het munitiedepot naar het erepark onder begeleiding van trommels en een treurmars. De speaker stapt dan naar de microfoon en verwelkomt de aanwezigen. De hoogste autoriteiten worden bij naam genoemd: de eventuele vertegenwoordigers van de koning of de regering, dan de provinciegouverneurs, de burgemeester van de stad Gent, de federale en gewestelijke mandatarissen, de rector van de Gentse universiteit en de hoogste militaire en religieuze vertegenwoordigers. Vervolgens wordt de Oost-Vlaamse provinciecommandant of zijn vertegenwoordiger uitgenodigd tot het geven van het bevel “*Aan de vlag*”, waarbij de hoofdmast van het executieoord met de nationale driekleur wordt bevestigd. Hierbij wordt door de harmonie een verkorte versie van de Brabançonne gespeeld.

4.1.3. Toespraken

Na het hijsen van de vlag volgen enkele toespraken, afgewisseld met muziek. De voorzitter van het Herdenkingscomité is de enige persoon die elk jaar opnieuw een toespraak doet. De andere redevoeringen zijn afhankelijk van de omstandigheden. Soms is er plaats voor een korte bezinningstekst, een stuk poëzie, fragmenten uit de afscheidsbrieven van de gefusilleerden, quasi jaarlijks ook toespraken van hoge vertegenwoordigers van de overheid, zoals de provinciegouverneur of de Gentse burgemeester.

De muziekstukken die tussen de toespraken worden gespeeld, worden gekozen uit een klein repertoire: het *Te Velde*, het *Lied der Moorsoldaten* en het *Lied der Partizanen* waren de belangrijkste. Exclusief voor de herdenkingsplechtigheden in Rieme en Oostakker werd ook een muziekstuk gecomponeerd: "*Aan onze Rieme- en Oostakkerhelden*".

4.1.4. Dodenappel

Het dodenappel is voor veel mensen, en niet in het minst de familieleden, het meest ontroerende deel van de plechtigheid. Om de slachtoffers te herdenken wordt niet gekozen voor een minuut stilte, maar voor het afroepen van alle namen die op het executieoord worden herdacht. Hiervoor doet men doorgaans een beroep op twee mensen van het Herdenkingscomité, die elk om beurt een naam uitspreken. Elke naam wordt gevolgd door het luiden van de doodsklok en een kort tromgeroffel, dat de geweersalvo's voorstelt. Na het dodenappel volgt *The Last Post*, gebracht door een klaroenblazer van de politieharmonie.

4.1.5. Eregroet en bloemenhulde

Na het dodenappel volgt er een korte rondgang op de site door de voorzitter van het Herdenkingscomité met de hoogste genodigden. Ze brengen een eregroet bij de vier onderdelen van de site die als het belangrijkste worden beschouwd: de plaats waar eens het massagraf lag, de geïntegreerde Riemse site, het praalgraf van de 15 onthoofden van München en het monument van koning Boudewijn. Ondertussen verzamelen de mensen die deelnemen aan de bloemenhulde zich aan de zij-ingang van het oord. De plaats waar de bloemen worden neergelegd, is voor een deel afhankelijk van de historische band tussen de neerlegger en het specifieke monument. Zo legt de gemeente Zelzate een krans neer aan het monument van de gefusilleerden van Koudekerke, de Vrienden van Dachau aan de urne met as van dit concentratiekamp, en het Nationaal Verbond van Weggevoerden en Werkweigeraars doet dit aan de deportatiewagon. De bloemenhulde vindt plaats onder muzikale begeleiding van enkele treurmarsen. In een vrij uitgesponnen deel van de plechtigheid wordt elke vooraf ingeschreven instantie afzonderlijk door de speaker uitgenodigd tot het neerleggen van de bloemen, gevolgd door een buiging, een moment van stilte of een militaire groet. Traditioneel zijn het de provinciale overheid, het Gentse stadsbestuur, de Gentse universiteit en het nationale NCPGR-bestuur die als eerste hun

bloemen neerleggen aan de vier standbeelden van Vindevogel. De bloemenkransen van het Herdenkingscomité en het NCPGR-gewest Gent-Eeklo sluiten de bloemenhulde af, waarbij als afsluiting het nationaal volkslied volledig wordt gespeeld.

4.1.6. Einde van de plechtigheid

Na de Brabançonne dankt de speaker iedereen voor zijn of haar aanwezigheid. Eerst verlaten de Gentse politieharmonie, de vaandeldragers en de personaliteiten het erepark. De vaandeldragers vormen een erehaag op de centrale gravelweg van de bedevaartsweide. Pas dan kunnen alle bezoekers het executieoord verlaten, of zelf nog een bezoek brengen aan de bebloemde site.

4.2. De nationale bedevaarten in Oostakker

Een historisch overzicht van de belangrijkste nationale bedevaarten in Oostakker voert ons onvermijdelijk vooral terug naar de jaren '50, toen de publieke belangstelling voor de jaarlijkse herdenkingsplechtigheden merkbaar groter was dan nu. De tweede nationale bedevaart in 1952, toen de vijftien onthoofden van München werden bijgezet op het executieoord, moest qua grootschaligheid niet onderdoen voor de massaal bijgewoonde eerste nationale bedevaart in 1951. De daaropvolgende drie bedevaarten culmineerden tot een hoogtepunt in 1956, toen koning Boudewijn in het bijzijn van enkele ministers en ambassadeurs de 6de nationale bedevaart een aanzien gaf dat nooit meer zou geëvenaard worden.

4.2.1. Een eerste herdenkingsplechtigheid in 1944

Op 15 oktober 1944 was er op het executieoord Oostakker een eerste, druk bijgewoonde herdenkingsplechtigheid ter ere van de 66 slachtoffers, die op dat moment nog niet ontgraven of geïdentificeerd waren. Wel waren er diverse familieleden aanwezig die door de overheid op de hoogte waren gebracht dat hun verwant met quasi zekerheid in Oostakker begraven lag. De journalist van De Landwacht telde een menigte *“die men tot duizende menschen mag Schatten”*, en schreef een uitgebreid verslag neer van de plechtigheid. Opvallend was voor hem de aanwezigheid van de ministers De Schryver en Ronse, senator Van Ackere, de Gentse bisschop en de Gentse burgemeester, de provinciegouverneur en talrijke andere hoge vertegenwoordigers. Het inrichtend comité werd voorgezeten door Dr. Vercauteren-Drubbel, en Dhr. Pigault de Beaupré hield een toespraak. De plechtigheid werd voorafgegaan door een misdienst in de volgepakte kerk van Oostakker. *“Een lange stoet werd dan gevormd om ter plaatse waar de helden die begraven liggen op de wijk <<Meerhoutdriesch>> te gaan huldigen. [...] 't Was een echte bedevaart; onderwege zag men bevlagde hoeven. [...] De plaats waar de 66 heuveltjes in rijen nevens elkaar volgen is schoon opgesmukt; rondom het plein, doordrongen met het bloed van onze helden, ziet men*

Belgische vlaggen, alsook de kleuren van de verbonden legers. In het midden van den doodenakker, waar een aangrijpende stilte heerscht, staat het opschrift te lezen in roode bloemen, - kleur van het vergoten bloed - : <<Hulde aan onze gefusilleerden>>". Aan het begin van de plechtigheid zegende EH Van Bossuyt elk graf afzonderlijk, waarna verschillende sprekers een betoog hielden en diverse muziekstukken werden opgevoerd.²⁶⁰

4.2.2. De eerste nationale bedevaart van 6 mei 1951

Op de eerste nationale bedevaart werd het executieoord Oostakker officieel ingewijd. In aanwezigheid van duizenden bedevaarders werden ook reliekschrijnen met geheiligde aarde van het executieoord Rieme en van de Citadel van Luik bijgezet. Een verslaggever van Het Volk was ter plaatse in Oostakker: "Het is een devote, een grootse en onvergetelijke dag geworden voor dit stille dorp, dat duizenden en duizenden vaderlanders uit de Vlaamse gouwen en Wallonië zag samenstromen, dat honderden hoogwaardigheidsbekleders door zijn straten zag voorbijtrekken, een dag met ontroerende momenten die u onwillekeurig tot ingetogenheid en eenheid stemden: de aankomst van de fakkel en het schrijn met de 'geheiligde aarde' uit het executieoord van de Citadel van Luik, het indrukwekkend oogenblik van de Consecratie voor de duizenden neerknielenden, het loslaten van de 66 blanke symbolische duifjes... Na een korte bloemenhulde aan de steen van de gesneuvelden van het dorp, zette de lange optocht zich in beweging. Het ging door de bevlagde straten, later langs smalle veldwegen tot de aanvang van de weg naar het executieoord, die als 'Gefusilleerdenstraat' door burgemeester De Wulf van Oostakker werd onthuld... er heerste een gewijde, heilige stemming in het treurige oord, wanneer de brandende fakkel en het schrijn met de 'geheiligde aarde' dezelfde morgen van Ertvelde-Rieme overgebracht, werden aangedragen. Tussendoor werden 66 kanonschoten gelost, de gefusilleerden ter ere, en 66 blanke duiven losgelaten, zinnebeelden van het vredesideaal dat de gevallen tot in de dood bezielde... Dreunend brachten vier legervliegtuigen van de luchthaven Bevekom een ere-salut... Hierna deed pastoor Van Bossuyt, van Oostakker, de plechtige inzegening van het oord, en had de bijzetting van het schrijn plaats in het reliek-monumentje... Na de indrukwekkende bloemenhulde werden aan de families der gefusilleerden de relieken uitgereikt, waarna de huldegroet der honderden aanwezige vaandels deze onvergetelijke plechtigheid besloot".²⁶¹

4.2.3. Bijzetting van de as van de onthoofden van München op 11 mei 1952

De plechtigheid van 11 mei 1952 moest in grandeur niet onderdoen voor de eerste nationale bedevaart van het jaar daarvoor. De ingebruikname van een nieuw, witmarmeren altaar dat monumentaal werd overkoepeld was hierin maar een kleine factor. Alle aandacht ging immers naar de bijzetting van de as van vijftien onthoofde West-Vlamingen, waardoor het executieoord na acht jaar opnieuw een begraafplaats werd. De urnen met de stoffelijke resten werden tijdens deze tweede nationale bedevaart van Harelbeke naar Oostakker

²⁶⁰ De Landwacht, 17 oktober 1944, p. 1

²⁶¹ Het Volk, 7 mei 1951, geciteerd in G. GEERS, *op.cit.*, p. 140

gebracht met 5 lichte tanks, gevolgd door een colonne van familieleden in auto's en bussen. Eerst was er om 9 uur een korte bloemenhulde bij het oorlogsmonument van Oostakker. Op het dorpsplein werd dan een enorme rouwstoet met meer dan 40 groepen gevormd. Op kop van de stoet de nationale, Vlaamse en Waalse vlaggen, daarna de Koninklijke Harmonie van de Invaliden, de ex-politieke gevangenen, de oorlogsinvaliden, de gedeporteerden, de Koninklijke Harmonie van de Gentse politie, detachementen van de lucht-, land- en zeemacht, de burgemeesters van de gemeenten van de onthoofden, andere hoogwaardigheidsbekleders, de families van de onthoofden gevolgd door de families van de gefusilleerden, en ten slotte de naar schatting duizenden andere bezoekers. Niet minder dan zes fanfares waren aanwezig. Stipt om 9u55 betrad ook Luitenant-Generaal Jonker Joris het terrein: hij was vleugeladjutant van de koning en eregast tijdens de plechtigheid.

Na de openluchtmis volgden toespraken van burgemeester De Wulf van Oostakker en voorzitter Poelman van het Herdenkingscomité. De 15 urnen werden dan naar het altaar gedragen door oud-strijders en schoolkinderen, geflankeerd door jonge meisjes die volledig in het wit waren gekleed. Terwijl de as werd bijgezet in de grafkelder voor het overkoepelde altaar, speelde de harmonie van de Gentse politie de *Marche Funèbre* van Chopin.²⁶² De reporter van De Gentenaar was zeer onder de indruk van het dodenappel: *"Het uur der bijzetting heeft geslagen. Korte bevelen weerklinken. Vijftien keren herhaalt zich het trompetgeschal; 15 duiven cirkelen boven het grafgesteente en diepe ontroering grijpt elk aan. We horen nog eens hun namen gevolgd door het akelige antwoord: met de handbijl onthoofd, en dan 66 keren de groet tot de andere helden... 't Is precies 12.15u als het doek valt"*.²⁶³ De plechtigheid, die meermaals werd overvlogen door formaties militaire vliegtuigen, werd afgesloten met een bloemenhulde.

4.2.4. Onthulling van de bronzen beelden van Geo Vindevogel

Tijdens de nationale bedevaarten van 1954, 1955 en 1956 werd telkens een bronzen beeld onthuld, ontworpen door de Latemse bronskunstenaar Geo Vindevogel. De drie beelden geven de drie belangrijkste slachtoffergroepen binnen de terechtgestelde politieke gevangenen weer.

Op 10 mei 1953 was dat het beeld *de Gefusilleerde*, dat wegens de connectie met het executieoord als eerste werd onthuld.

Op 9 mei 1954 volgde *de Onthoofde*. Tijdens deze plechtigheid was de link met de vijftien in Oostakker begraven onthoofde West-Vlamingen uiteraard niet ver te zoeken. Onder de aanwezigen waren Oscar Bossaert, de liberale minister van Middenstand, en August De

Geo Vindevogel (Gentbrugge 1923 – Deurle 1977) studeerde aan de kunstacademies van Gent, Brussel en Antwerpen. In 1971 werd hij directeur van de Kunstacademie van Aalst. Hij was keramist en tekenaar, maar verwierf vooral bekendheid als beeldhouwer. Naast de sites in Oostakker en Rieme creëerde hij ook verschillende andere oorlogsmonumenten. Na een aanslepende depressie pleegde hij op 12 maart 1977 in Deurle zelfmoord. (Bron: CRICK, J., 'Geo Vindevogel', in: PEETERS, D. (red.), *Kunstenaars van Heden*, Antwerpen, 1960, pp. 63-71, en GEERS, G., *op.cit.*, p. 172)

²⁶² Le Soir, 12 mei 1952, p. 1

²⁶³ De Gentenaar, 12 mei 1952, p. 1

Schryver, minister van Staat en de eerste PSC/CVP-voorzitter. Het beeld werd onthuld door Armand Minsart, nationaal voorzitter van de NCPGR.²⁶⁴

Het derde beeld, *De Gehangene*, werd op 15 mei 1955 onthuld. De mis werd opgedragen door Josse Alzin, de clandestiene aalmoezenier van het concentratiekamp van Neuengamme. De regering werd vertegenwoordigd door de socialist Piet Vermeylen, minister van Binnenlandse Zaken, en ook August De Schryver was opnieuw van de partij. Provinciegouverneur Albert Mariën, afkomstig van Zelzate, was voor het eerst aanwezig en zou in zijn tienjarige ambtstermijn slechts een tweetal plechtigheden missen.²⁶⁵

Het vierde en laatste beeld uit de rij werd onthuld in 1956. Deze bedevaart had echter een bijzondere uitstraling door de aanwezigheid van koning Boudewijn.

4.2.5. De kroon op het werk. De zesde nationale bedevaart van 13 mei 1956

De nationale bedevaart van 13 mei 1956 in Oostakker was zonder enige twijfel hét hoogtepunt in de bedevaartsgeschiedenis van de beide executieoord. Het was die dag de eerste en enige keer dat koning Boudewijn zelf tijdens de plechtigheid aanwezig was. De verbittering van zijn afwezigheid bij de eerste nationale bedevaart maakte vijf jaar later plaats voor euforie bij de leden van het comité.²⁶⁶ Tijdens de twee en een half uur durende ceremonie onthulde de koning het laatste bronzen standbeeld, dat van de *Politieke Gevangene*, en zette hij symbolisch de kroon op het werk met de onthulling van een koninklijk monument. Dit alles in aanwezigheid van duizenden toeschouwers, onder wie enkele ministers en ambassadeurs, en de voltallige nationale pers.

Twee uur voor aanvang van de plechtigheid stroomden de bezoekers al toe. De plechtigheid werd geopend met de *Sainte Messe* van 10 uur, opgedragen door de Gentse bisschop Calewaert. Een uur later deed Boudewijn zijn intrede op het executieoord, waarna hij met een toespraak verwelkomd werd door burgemeester De Wulf van Oostakker. Na enkele stukken poëzie en muziek onthulde de koning het 4de en laatste bronzen standbeeld van Geo Vindevogel, waarbij hij ook een bloemenkrans neerlegde. Na een toespraak van voorzitter Poelman mocht de koning ook het koninklijk monumentje onthullen en tekende hij het guldenboek. De koning werd dan persoonlijk voorgesteld aan niet minder dan 29 medewerkers die zich verdienstelijk hadden gemaakt bij de oprichting van de beide executieoord Rieme en Oostakker, voor de meeste van deze mensen uiteraard een groot moment.

Nadat de koning, ondertussen ook overladen met aandenkens, het terrein had verlaten, volgde de bloemenhulde van de overige deelnemers. Aan verschillende autoriteiten werd nog de gelegenheid geboden het Gulden Boek mee te ondertekenen, waarna de plechtigheid werd beëindigd.

²⁶⁴ La Flandre Libérale, 10-11 mei 1954, p. 1

²⁶⁵ La Flandre Libérale, 16-17 mei 1955, p. 1

²⁶⁶ Deze verbittering was er vooral omdat Boudewijn wel tijd had kunnen vrijmaken om de inhuldigingsplechtigheid van het executieoord van de Citadel van Luik bij te wonen.

4.2.6. Oostakker als eerste Europese verzetsbedevaartplaats

Op 8 mei 1960 volgde een nieuwe hoogdag voor het executieoord Oostakker. De site werd toen door Jean Kréher, Europees voorzitter van de Unie van de Weerstanders voor een Verenigd Europa (UWVE) ingewijd als eerste Europese verzetsbedevaartplaats.

Na bloemenhuldes van het internationale gezelschap aan het Koningin Astridmonument in Gent en het oorlogsmonument in het centrum van Oostakker volgde de eigenlijke plechtigheid in Oostakker, die nog werd voorafgegaan door een mis opgedragen door een Belgische, Nederlandse en Duitse priester. Na enkele toespraken volgde de onthulling van het Europamonumentje, dat we nog steeds tussen het eigenlijke executieoord en de bedevaartsweide vinden. Nadien werden ook twintig urnen met stoffelijke overschotten uit twintig Europese kampen en terechtstellingsplaatsen bijgezet, en dit door voormalige verzetsstrijders en politieke gevangenen uit de tien landen die door de plaatsnamen op de urnen vertegenwoordigd waren.

De kernspreuk en de ideologie van deze internationale bedevaart werden verwoord in het viertalige bedevaartsprogramma: *“Zij droomden van verdraagzaamheid, eensgezindheid en broederlijkheid onder de Volken... Zij stredden tegen schrikbewind, dictatuur en verdrukking... Zij brachten het offer van hun leven, opdat wij en onze kinderen een gelukkige toekomst zouden kennen in een << Verenigd Europa van het Hart >> !”*.²⁶⁷

4.3. De provinciale bedevaarten in Rieme

Een overzicht van de belangrijkste Riemebedevaarten ligt iets moeilijker dan de kroniek van de Oostakkerse plechtigheden. De voornaamste reden hiervoor is een tekort aan bronnenmateriaal. De archieven van het Herdenkingscomité starten grosso modo in 1955, toen de belangrijkste Riemse plechtigheden al verleden tijd waren. Terwijl we voor Oostakker wel nog veel materiaal vinden voor de periode 1951-1955, is dat voor Rieme minder het geval. We kunnen wel steunen op de fotoreportages uit het privéarchief van Bernard Jacobs en een aantal teruggevonden krantenartikels.

4.3.1. Tweedaagse heldenhulde in 1947

De tweedaagse heldenhulde van Doornzele-Terdonk was de eerste officiële plechtigheid waarop de gefusilleerden van Rieme werden herdacht. Doornzele en Terdonk, de kanaalgemeenten iets ten noorden van het executieoord, waren in mei 1940 de plaatsen waar tientallen Belgische soldaten sneuvelden tijdens de gevechten aan het kanaal Gent-

²⁶⁷ Archief HERO, Algemeen Dossier IV, Programma van de 10de nationale bedevaart in Oostakker, 8 mei 1960

Terneuzen. Het inrichtende NSB besloot tijdens de plechtigheden rond deze veldslag ook de gefusilleerden van Rieme niet te vergeten. Een stoet van honderden mensen vertrok op zaterdag 9 augustus 1947 om half zeven 's avonds vanaf de brug van Terdonk naar het executieterrein. Er waren verschillende vertegenwoordigers van de verenigingen van politieke gevangenen aanwezig, maar zij hadden geen hoofdrol: na een minuut stilte was het A. Steyaert van het plaatselijke organiserende NSB die de plechtigheid leidde. Het dodenappel werd vergezeld van kanonschoten. Vervolgens brachten kinderen van de jongensschool van Doornzele dan gedichten voor aan elk van de zeven executiepalen. De plechtigheid werd afgesloten door een uitgebreide bloemenhulde. Opvallend was dat op zondag, wanneer de grotere plechtigheid voor de gesneuvelden van het kanaal Gent-Terneuzen werd gehouden, er wel een centrale rol was weggelegd voor Marcel Poelman, de latere voorzitter van het Herdenkingscomité. Poelman kreeg uit erkentelijkheid voor zijn verzetsdaden tijdens de bezetting door de NSB twee bloemtuilen aangereikt, die hij ging neerleggen bij het erepark van de gesneuvelden.²⁶⁸ Hij hield er ook een toespraak, en ook zijn vrouw en dochter kwamen in de schijnwerpers.²⁶⁹

4.3.2. De eerste provinciale bedevaart van 10 juli 1949

Op 10 juli 1949 werd het Riemse executieoord officieel ingewijd. Het was de eerste officiële bedevaart die werd ingericht door het Herdenkingscomité, en Marcel Poelman hield er zijn allereerste van vele tientallen toespraken die als voorzitter van het comité op de beide executieorden zou houden.

Rond half drie in de namiddag vertrokken twee stoeten met vertegenwoordigers van een veertigtal vaderlandslievende verenigingen: één in Rieme, ten noorden van het executieoord, en één aan de brug van Terdonk in het zuiden. Aan de ingang van het oord, waar reeds honderden mensen stonden te wachten, smolten de beide stoeten samen. Gezien de volkstoeloop werden enkel de autoriteiten en familieleden binnen de omheining van het eigenlijke executieterrein toegelaten. De familieleden stelden zich op aan het kruisje van hun gefusilleerde verwant. De plechtigheid werd ingezet met het onthullen van de executiepalen door zeven weeskinderen en het één voor één zegenen van de kruisjes door de priester van Rieme, waarna de plechtigheid het verder verloop kende zoals dit ook de volgende decennia zou gebeuren, met als belangrijkste orgelpunten de naamafroeping en bloemenhulde.²⁷⁰ De plechtigheid was de headliner in De Gentenaar de dag erop. De krant titelde: *“Het Oord onzer gefusiljeerden behoort voortaan tot ons Nationaal Patrimonium”*.²⁷¹

²⁶⁸ De Gentenaar, 12 augustus 1947, p. 3

²⁶⁹ Poelmans dochter Nicole was de jongste politieke gevangene van België

²⁷⁰ Het Volk, 11 juli 1949, p. 4

²⁷¹ De Gentenaar, 11 juli 1949, p. 1

4.3.3. Inhuldiging van de Riemetunnel op 8 juli 1956

Tijdens deze plechtigheid werd de gerestaureerde en monumentaal bijgewerkte tunnel van het Riemse executieoord onthuld. In het tweede hoofdstuk van dit derde deel gingen we al uitgebreid in op deze restauratie en opwaardering. De plechtigheid werd ingezet bij de ingang van de tunnel, waar voorzitter Poelman de verschillende overheidspersonen en -diensten bedankte die de integratie van de arduinen leeuwen van het Brusselse Noordstation hadden mogelijk gemaakt. Onder muzikale begeleiding van de harmonie van de Gentse Weesjongens begaf de stoet zich dan naar het eigenlijke executieoord, waar de plechtigheid op de traditionele wijze werd verdergezet. De openluchtmis werd geleid door J. Bresser, pastoor van het naburige Mendonk en ex-politiek gevangene. De Gentse burgemeester Merchiers hield een toespraak waarin hij het Herdenkingscomité feliciteerde met haar verwezenlijkingen.²⁷²

4.3.4. Bedevaarten van eerherstel

In 1960 vond de provinciale bedevaart in Rieme uitzonderlijk niet in juli plaats, maar op zondag 16 oktober. Deze plechtigheid stond in het teken van eerherstel, nadat in de nacht van 23 op 24 oktober 1959 het Hechtelmonument op de site werd stukgeslagen en onteerd, en eerder dat jaar ook al een bronzen leeuw was gestolen. De keuze om de bedevaart niet op 11 juli te laten doorgaan, kan verschillende redenen hebben. Zo is het mogelijk dat de herstellingen aan het monument nog niet voltooid waren. Zolang het oord niet plechtig in zijn eer was hersteld, konden er in principe geen plechtigheden doorgaan. Maar er kan ook een morele component zijn: in plaats van de Vlaamse connotatie van 11 juli, koos men misschien liever voor een datum vlakbij de verjaring van de ontering van het oord. De archieven van het comité geven over de motivering helaas geen uitsluitsel.

In ieder geval was het kolonel Kessels, provinciecommandant van Oost-Vlaanderen, die tijdens deze plechtigheid na de toespraak van de Gentse burgemeester Claeys het reliquarium van Hechtel plechtig herinwijdde. Na dit officiële eerherstel kon de plechtigheid verdergaan in haar traditionele vorm.²⁷³

In 1966 was er nood aan een tweede bedevaart van eerherstel, ditmaal na vandalisme in 1965 waarbij opnieuw de kogel uit het reliquarium van Hechtel werd gestolen. Poelman beklemtoonde dat de bedevaart, deze keer trouwens wel in juli gehouden, slechts het tweede luik was van het eerherstel: een eerste luik was al volbracht door het bezoek van koning Boudewijn aan het executieoord eind 1965. De herinwijding van het executieoord gebeurde bij het Hechtelreliquarium en bij de middelste executiepaal.²⁷⁴

De plechtigheid van 10 juli 1966 was de laatste bedevaart van eerherstel. Later werd dit concept opgegeven, hoewel er zeker nog reden toe zou zijn geweest. Marcel Poelman zei

²⁷² De Gentenaar, 9 juli 1956, p. 3

²⁷³ De Gentenaar, 17 oktober 1960, p. 7

²⁷⁴ Het Volk, 11 juli 1966, p. 10, en De Gentenaar, 11 juli 1966, p. 4

tijdens de bedevaart van 1973: “[...] alhoewel het ons buitenmate grieft dat de nabijheid van de jaarlijkse Rieme-bedevaart telkens een welgekomen sein betekent voor nieuwe ontelingen en heiligschennissen, zodat de 5 – 6 laatste Rieme-herdenkingsplechtigheden, alsook deze van vandaag, feitelijk als bedevaarten van eerherstel hadden moeten doorgaan”.²⁷⁵ Wellicht beseftte men in het comité dat hoe meer ruchtbaarheid aan de ontelingen werd gegeven, hoe meer de saboteurs in hun daden nog werden aangemoedigd. In een later hoofdstuk wordt op dit vandalisme nog uitvoeriger ingegaan.

4.4. De nationale bedevaarten op het geïntegreerde executieoord Oostakker-Rieme

De nationale bedevaarten op het geïntegreerde executieoord Oostakker-Rieme verlopen in volledige continuïteit met de bedevaarten in Oostakker voor 1998. Het enige verschil is dat tijdens het dodenappel ook de slachtoffers van Rieme worden vermeld, en dat er bijgevolg ook bloemen worden neergelegd op het nieuwe terrein achteraan, waar de monumenten van Rieme werden opgesteld.

4.4.1. De eerste geïntegreerde plechtigheid op 17 mei 1998

In het bijzijn van een driehondertal mensen werd op 17 mei 1998 het geïntegreerde executieoord Oostakker-Rieme plechtig ingewijd. De bezoekers konden toen voor het eerst het nieuwe, achterste gedeelte van het Oostakkerse executieoord bezichtigen. Daar werden tijdens deze plechtigheid de kruisjes en andere monumenten van de Riemse site onthuld. Het was een plechtigheid volgens het traditionele verloop, met toespraken van de Gentse burgemeester Frank Beke en de voorzitter van het Herdenkingscomité, Jef Schuddinck.²⁷⁶

4.4.2. De meest recente plechtigheid van 11 mei 2008

Op 11 mei 2008 vond in Oostakker de meest recente plechtigheid plaats, de 58ste nationale bedevaart naar het executieoord. Marc Ongena kondigde voor een 270-tal toeschouwers aan dat Michel Cloquet hem als voorzitter van het Herdenkingscomité zou opvolgen. Verder werd het een traditionele plechtigheid, met als één van de hoogtepunten het voorlezen van enkele fragmenten uit afscheidsbrieven van de gefusilleerden. Er was ook een toespraak van de Gentse burgemeester Daniel Termont, die samen met zijn voorganger Frank Beke aanwezig was. Een filmploeg van AVS legde de plechtigheid voor het eerst sinds lang nog eens vast op beeld.

²⁷⁵ Archief HERO, Toespraak Marcel Poelman, Rieme, 8 juli 1973

²⁷⁶ De Gentenaar, 18 mei 1998, p. 9

Hoofdstuk 5: Andere aspecten en plechtigheden

5.1. Het munitiedepot van Oostakker: een laatste dodelijk slachtoffer

Na de terechtstellingen van 1943-1944 in het munitiedepot van Oostakker zou er nog een laatste dodelijk slachtoffer vallen bij een ontploffing op zaterdag 30 maart 1946. *Het Volk* getuigde van de zware explosie die tot ver buiten het dorp te horen was. *“Even na 16u was een lichte grasbrand ontstaan op de plaats waar de zeemijnen verzameld worden. De Gentsche brandweer was spoedig ter plaatse gekomen en een ploeg onder leiding van Lt. Goris was juist op verkenning gegaan toen het onheil zich voordeed. Drie mijnen van ieder 1000 kg, 7 van 500 kg en 11 van 250 kg alsmede 125 kg, samen 10.000 kg ammunitie vlogen met donderend geweld de lucht in. Een regen van steenen en aarde kwam vervolgens in een omtrek van 500 m terecht ...”*.²⁷⁷ Leon Van De Velde, de conciërge van het depot, werd samen met zijn dochter Rosa en brandweerman Cyriel Notschaele met lichte verwondingen naar het ziekenhuis overgebracht.²⁷⁸ Brandweerman Jules Heyvaert was er erger aan toe. Een stuk metaal had zijn long volledig doorboord. Twee dagen later stierf hij in het Burgerlijk Hospitaal in Gent aan zijn verwondingen. De 36-jarige brandweerman, postuum bevorderd en vereremerkt, liet een weduwe en twee kinderen na.²⁷⁹

5.2. Het koninklijk bezoek van Boudewijn in Rieme

Op 13 december 1965 bracht koning Boudewijn een langverwachte eerste bezoek aan het Riemse executieoord. Het bezoek werd zeer kort gehouden, want Boudewijn was op werkreis in de Gentse haven die het executieoord later zou verdringen.

Afbeelding 133: Koning Boudewijn tekent onder het goedkeurend oog van de bestuursleden van het herdenkingscomité het guldenboek van de vereniging op het altaar van het executieoord Rieme.

²⁷⁷ Het Volk, 1 april 1946, p. 1

²⁷⁸ G. GEERS, *op. cit.*, pp. 138-139

²⁷⁹ Stadsarchief Gent, PA12, Doodsbrief Jules Heyvaert

Voorzitter Poelman leidde de koning persoonlijk rond op het oord, in het bijzijn van het koninklijke gevolg en de zakenlui die Boudewijn tijdens zijn werkbezoek vergezelden. Boudewijn legde bloemen neer bij de executiepalen, een bescheiden plaatje werd onthuld ter herinnering aan de koninklijke visite, en Boudewijn tekende ook het guldenboek van het Herdenkingscomité, een boek dat nu trouwens spoorloos blijkt.

5.3. Buitenlands bezoek

Vooraf het executieoord Oostakker mocht in het verleden rekenen op het bezoek van diverse buitenlandse delegaties. Dit gebeurde vooral in de periode 1958-1968, waarin voorzitter Poelman van het Herdenkingscomité het executieoord Oostakker internationaal op de kaart trachtte te zetten, met als hoogtepunt de uitroeping tot “eerste Europese verzetsbedevaartplaats” in 1960.

Een eerste buitenlandse delegatie werd verwelkomd op 8 september 1959, toen ter gelegenheid van de vijftiende verjaardag van de bevrijding van de streek een afvaardiging van de *Desert Rats* van het 8ste Britse Leger (General Verny) het executieoord Oostakker bezocht. Sindsdien werden de banden met het Britse leger steeds opnieuw aangehaald, en op 8 september 1962 verstevigd toen een afvaardiging van 120 man van het *Queen's Royal Surrey Regiment* samen met een Britse militaire muziekkapel aanwezig was tijdens de onthulling van het Queensmonument in Oostakker. Kleinere delegaties van dit regiment bleven nadien aanwezig bij de jaarlijkse plechtigheden en af en toe ook erbuiten, trouwens ook in Rieme, waar in 1963 eveneens een monument voor dit regiment werd opgericht.

Maar niet alleen de Britse oud-strijders brachten het executieoord een bezoek. In oktober 1959 was er een afvaardiging van de *Bund der Verfolgten des Naziregimes*, een vereniging van vervolgde Duitse politieke tegenstanders van het naziregime, onder leiding van Wolfgang Müller en Karl Ibach. In september 1960 volgde een grote delegatie Nederlandse ex-politieke gevangenen van de NVEPG, en in november van datzelfde jaar een afvaardiging van het *Joegoslavisch Verbond van Oorlogsinvaliden*. In 1961 was er nog een bezoek van enkele politici uit de provincie Neder-Oostenrijk, geleid door de Oostenrijkse gezant Lemberger.

Ook naar aanleiding van internationale congressen in Gent en Brussel waren er enkele buitenlandse bezoeken, zoals de congresgangers van de *Fédération Internationale Libre des Déportés et Internés de la Résistance* op 15 januari 1966 of een congresafvaardiging van 67 personen van de *Internationale Unie van het Verzet en van de Deportatie* enkele maanden later. Deze laatste vereniging combineerde de bloemenhulde in Oostakker met een bezoek aan Breendonk. In november 1965 was er ook al een congresdelegatie van de URPE op bezoek geweest, onder wie ook de bekende nazi-jager Simon Wiesenthal. Ook zij trokken na het bezoek aan Oostakker in de voormiddag naar Breendonk in de namiddag.

5.4. September- en novembervieringen

In de maanden september, ter gelegenheid van de bevrijdingsfeesten, en november, wanneer men traditioneel de doden (1 en 2 november) en de wapenstilstand (11 november) herdenkt, waren er meer dan eens kleinere plechtigheden op het executieoord Oostakker.

Wat betreft de maand september wezen we hierboven al op enkele buitenlandse bezoeken van Britse oud-strijders. Op 1 en 2 november komen verschillende familieleden van de slachtoffers een groet brengen aan de kruisjes, al dient gezegd dat de opkomst vrij beperkt is, omdat alle gefusilleerden elders werden begraven. We denken dan ook vooral aan de vijftien West-Vlaamse onthoofden, die wel op het executieoord Oostakker begraven liggen.

Op 11 november werd geregeld een fakkelplechtigheid georganiseerd, waarbij de vlam op het executieoord Oostakker of Rieme werd aangestoken. Zo lezen we in een persboodschap van Marcel Poelman uit 1965: *“De 11 novemberfakkel wordt dit jaar plechtig aangestoken op het Nationaal Executieoord [...] te Oostakker (10.00 h). Vandaar wordt hij dan achtereenvolgens overgebracht naar het Oord der Gefusilleerden aan de Offerlaan en naar de Kouter”*.²⁸⁰ Helaas is het archiefbestand ‘Fakkelplechtigheden’ uit het archief van het Herdenkingscomité verdwenen, waardoor we moeilijk zicht hebben op de frequentie van zulke initiatieven. Wel weten we dat deze bescheiden plechtigheden door een zeer beperkt publiek werden bijgewoond, en dat ze werden georganiseerd in samenwerking met de oudstrijdersverenigingen.

Dergelijke in omvang beperkte 11 novemberinitiatieven, vaak in samenwerking met de lokale scholen, zien we ook onder andere in het Fort van Breendonk, van waar op 11 november leerlingen van Willebroekse scholen met een fakkel naar het graf van de Onbekende Soldaat in Brussel lopen.²⁸¹ In tegenstelling tot Oostakker overleefde deze traditie daar wel.

5.5. Diefstal en vandalisme

Voor het executieoord Rieme kreeg vanaf de jaren '50 ettelijke keren te kampen met diefstal en vandalisme. Net als in Oostakker lag het oord afgelegen, maar waar de ligging van de Oostakkerse monumenten op militair domein met bijhorende conciërge voor enige afschrikking zorgde, was er in Rieme een volkomen gebrek aan bewaking.

We kunnen twee motivaties onderscheiden in de vandenstroken die werden aangericht. Ten eerste was er het geldgewin. Het spreekt voor zich dat massieve bronzen beelden en

²⁸⁰ Archief HERO, Persmededeling van Marcel Poelman aan De Gentenaar – De Landwacht, Het Laatste Nieuws, Het Volk en Vooruit, Gent, 8 november 1965.

²⁸¹ Archief NGFB, 167/2. 11 November-viering, 1987-1999

andere gedenktekens een zekere financiële waarde vertegenwoordigen. Ook de aanwezigheid van de collectebussen was een katalyserende factor. Maria De Scheemaecker herinnerde zich nog goed hoe ze in de jaren '80 tijdens een bezoek met haar man aan het Riemse executieoord twee mannen het geld uit het offerblok zag lichten. Toen ze de onaangekondigde toeschouwers opmerkten, vluchtten de dieven weg over de kanaaldijken.²⁸²

Een andere, zeker even belangrijke motivatie moeten we zoeken in de ideologische sfeer. Niet toevallig werd het executieoord Rieme talrijke keren beschadigd vlak voor een plechtigheid, zoals in 1959, toen de dag voor de provinciale bedevaart een bronzen leeuw werd ontvreemd van de toegangspoort tot het oord. Er was een sterke opflakking van de sabotage eind de jaren '60 en in de jaren '70. Marcel Poelman zei hierover tijdens een toespraak in 1973, gericht aan de gefusilleerden: *Niets ontziende graf- en monumentenschenners komen regelmatig langshier voorbij om uw fusilladeplaats te onteren en te beschadigen, zoals zulks alweer het geval was een paar weken vóór de bedevaart van vandaag:... de granieten leeuwen bij de tunnelingang en de bronzen leeuwen bij het toegangshek tot uw heiligdom kregen het duchtig te verduren, terwijl het Hechtel-reliquarium in het midden van dit erepark het voor de zoveelste maal moet ontgelden en met volledig stukgeslagen kijkglas achtergelaten werd. [...] Het spreekt vanzelf dat wij ons door de laagheid en lafheid van de ondankbaren niet laten ontmoedigen, alhoewel het ons buitenmate grieft dat de nabijheid van de jaarlijkse Rieme-bedevaart telkens een welgekomen sein betekent voor nieuwe ontelingen en heiligschennissen, zodat de 5 – 6 laatste Rieme-herdenkingsplechtigheden, alsook deze van vandaag, feitelijk als bedevaarten van eerherstel hadden moeten doorgaan*".²⁸³ Enkele dagen voor de bedevaart van 1976 werden de bronzen leeuwen van het Riemse executieoord opnieuw van de hekstijlen gegooid.²⁸⁴

Hoewel nooit één van de daders werd gesnapt, kunnen we niet anders dan concluderen dat sommige opzettelijke vernielingen werden veroorzaakt door bepaalde individuen of groeperingen met een duidelijke politieke motivatie, die zich kantte tegen het nationalistisch en royalistisch gedachtegoed dat op de bedevaarten werd verkondigd.

De collectebussen zijn steeds een geliefd doelwit geweest van diefstal en vandalisme, maar ook van kleinere pesterijen. In 1971 klaagde Marcel Poelman aan dat de collectebus in Rieme een "verzamelbak van knopen, sigarettenpeukjes en andere rotzooi" was geworden.²⁸⁵ In 1977 was de Riemse collectebus opnieuw het slachtoffer geworden van zware beschadigingen. In Bijlage 6 vinden we twee artikels uit het Laatste Nieuws over dit incident. Er werd door onbekenden vergeefs gepoogd de goed beveiligde collectebus open te breken. Men trachtte ook opnieuw de kogel van het Hechtelmonument te stelen. Dit laatste bewijst dat ook toen de motieven niet louter financieel kunnen geweest zijn. In het artikel wordt verder door een politiecommissaris gesuggereerd dat er een toegangshek zou komen aan de tunnel. Deze extra beveiliging is er echter nooit gekomen. In het artikel van 25

²⁸² Interview met Maurice De Craene (†) en Maria De Scheemaecker, Gent, 26/03/2008

²⁸³ Archief HERO, Toespraak Marcel Poelman, Rieme, 8 juli 1973

²⁸⁴ Archief HERO, Toespraak Oscar Jacobs, Rieme, 4 juli 1976

²⁸⁵ Archief HERO, Toespraak Marcel Poelman, Rieme, 4 juli 1971

februari 1977 wordt verder het gebrekkig onderhoud van het executieoord aan de kaak gesteld. Oscar Jacobs, toenmalig voorzitter van het Herdenkingscomité, maakte gebruik van een recht van antwoord om deze uitspraken te nuanceren (rechtsboven in de bijlage).

Vermelden we nog dat er naast vandalisme om politieke of diefstal om financiële redenen uiteraard ook vandalisme door andere oorzaken kan voorgevallen zijn: ook vandaag nog zijn monumenten en begraafplaatsen een geliefkoosd doelwit van vandalen die handelen uit niets anders dan verveling of dronkenschap. Ook onopzettelijke vernielingen mogen we ten slotte niet volledig uitsluiten. Zo werd een van de Europese urnen in Oostakker ernstig beschadigd door een leerling van een lagere school uit Oostakker. De lerares maakte zich kenbaar door een briefje in de collectebus.

5.6. De executieorden als toeristische trekpleisters

De aantrekkingskracht van de executieorden op individuele bezoekers of groepen toeristen buiten de eigenlijke herdenkingsplechtigheden is altijd miniem geweest. Vroeger waren er nog regelmatig bezoeken van diverse vaderlandslievende verenigingen, die bij wijze van daguitstap veelal per autobus één of beide executieorden bezochten. In het archief van het Herdenkingscomité zien we dat verschillende dergelijke bezoeken gebeurden in het bijzijn van de voorzitters Poelman of Jacobs. Zij gaven dan een toespraak met een historische schets van de terechtstellingsplaats, waarbij ze de vaak incorrecte informatie uit het vademecum van 1958 recycleerden. Een voorbeeld van zo'n geleid bezoek is een delegatie van 40 voertuigen van het *Koninklijk Werk der Automobielen voor Invaliden en Grootoorlogsverminkten* (AIG) op 9 juni 1983. Het spreekt voor zich dat naarmate het ledenbestand van deze verenigingen uitdunde en de gezondheid van de overblijvende leden vaak te wensen overliet, de frequentie van de collectieve bezoeken afnam.

Individuele bezoekers kwamen vooral uit de streek zelf: inwoners van Rieme of Oostakker gingen al eens een kijkje nemen tijdens een zondagse wandel- of fietstocht. Individuele bezoekers van verder gelegen plaatsen vonden hun weg naar de oorden veel minder snel. Een uitzondering hierop zijn familieleden van de slachtoffers of leden van vaderlandslievende verenigingen, die beiden ook tijdens de plechtigheden aanwezig waren.

Voor de verschillende bezoekers die ik sprak was de verlatenheid en de natuur samen met de tragische geschiedenis van de plaatsen de belangrijkste motivatie om zich op de executieorden te gaan bezinnen. Dat er niet meer bezoekers komen, kunnen we wijden aan twee verschillende redenen.

Ten eerste is er bijna nooit enig initiatief geweest om de executieorden op toeristisch vlak te promoten. De enige twee uitzonderingen hierop waren het op grote schaal gedrukte Rieme-Oostakker vademecum uit 1958 en de participatie in de Open Monumentendag van 1999. Daarbuiten zien we dat er geen infoborden met historische duiding zijn geplaatst, dat het executieoord ook niet in toeristische publicaties opduikt, en dat er zelfs geen zitbanken

zijn geïnstalleerd. Dit laatste is vooral de schuld van het Gentse stadsbestuur, dat diverse aanvragen vanwege het Herdenkingscomité naast zich neerlegde. Het executieoord Oostakker is dus bij te weinig mensen bekend, en heeft een gebrekkige accommodatie om de bezoekers op te vangen.

Een tweede reden voor het gebrekkige bezoekersaantal is dat de plaats zelf voor veel mensen geen aantrekkingskracht heeft. Uit verschillende interviews blijkt dat dit vooral voor het executieoord Oostakker het geval is: het executieoord Rieme sprak met zijn tunnel, bospad en ligging tussen de kanaaldijken meer tot de verbeelding. Het merendeel van de vroegere bezoekers van Rieme vinden hun weg niet meer naar het geïntegreerde executieoord Oostakker-Rieme. Eén trouwe bezoeker van het verdwenen Riemse executieoord noemde Oostakker zelfs *“akelig”*. De grotere populariteit van het executieoord Rieme blijkt ook uit het feit dat de collectebus in Rieme steeds meer opbracht dan die in Oostakker, hoewel het Riemse executieoord steeds kleinschaliger is geweest.

De accumulatie van monumenten op de site in Oostakker wekt dus niet bij iedereen gevoelens van vaderlandslievendheid, bezinning of historisch besef op. Dit blijkt ook uit het verslag van de Nederlandse schrijver Marc Reugebrink na een bezoek aan de site in Oostakker in 2005. Reugebrink won in 2008 nog de Gouden Uil Literatuurprijs.²⁸⁶ De verwoording in zijn stuk over Oostakker is misschien overdreven en laconiek, maar het stuk is een behoorlijke *eye opener*, toont ons de visie van iemand die helemaal geen voeling heeft met de site of haar geschiedenis, en vertolkt wellicht de opinie van een groot deel van de bevolking.

*“Wat later besloot ik dan toch eens een bezoekje te brengen aan het ‘executieoord’. [...] Uiteraard vermoedde ik al dat het hier om een herdenkingsoord ging, een plek waar in de Tweede Wereldoorlog mensen uit de streek werden terechtgesteld – ‘voor de kop geschoten en hier begraven’, zoals het nogal rechttoe-rechtaan in gouden letters op een grijze zerk te lezen stond. De plek zelf was van een treurigheid die nu eens niet ingegeven werd door het afschuwelijke dat er plaatsvond, maar door de manier waarop die afschuwelijkheden hier herdacht werden. Er staat op een stukje rails een rood geschilderde treinwagon die daar niets te zoeken heeft en een beetje obligaait de herinnering moet oproepen aan deportaties; er staan kruisen met namen, maar die kruisen willen per se de indruk wekken van boomstammetjes te zijn gemaakt, terwijl ze van beton zijn (de truc die in Disneyland California ook wordt toegepast op hele bomen, herinnerde ik me opeens); er staan een paar weinig indrukwekkende beelden en het enige dat nog enigszins in staat is om de realiteit van hetgeen daar gebeurde dichterbij te brengen, is een aantal palen in de grond, palen waaraan de slachtoffers werden vastgebonden alvorens te worden doodgeschoten. Die palen staan echter zo netjes tussen hegjes en bloemperkjes, dat je, als je niet beter wist, zou denken dat het een merkwaardig soort tuindecoratie is. En het hinderlijkste is nog wel dat het feit dat koning Boudewijn deze herdenkingsplek ooit ingewijd moet hebben, aanleiding gaf tot een beeldje dat het meest centraal van alles staat. Men zou toch verwachten dat de koning zijn naam kleiner geschreven zou hebben dan de slachtoffers om wie het daar te doen is”.*²⁸⁷

²⁸⁶ Knack, jg. XXXVIII, nr. 14, p. 112

²⁸⁷ <http://reugebrink.skynetblogs.be/archive-month/2005-07>

5.7. Afscheid van het executieoord Rieme op 24 januari 1998

In 1995 al werd het Herdenkingscomité op de hoogte gebracht van verregaande uitbreidingsplannen in de Gentse haven. De hele buurt rond het Riemse executieoord werd onteigend en gezien dat executieoord in het water van het nieuwe Kluizendok zou vallen, was het niet te redden. Aanvankelijk werden verregaande plannen gemaakt om het executieoord te herlocaliseren op amper 1500 meter van de originele plaats, in de Lage Avrijestraat in Rieme. Een architect maakte zelfs enkele plannen, maar er kwam protest van landbouwers die dreigden onteigend te worden en al snel was er ook binnen een meerderheid die meer zag in een integratie van de Riemse monumenten in het executieoord van Oostakker. Op 17 maart 1997 vond een vergadering plaats met alle betrokken diensten en het comité, waarin de praktische regelingen van de integratie werden getroffen. Een dozijn vergunningen moesten later dat jaar nog worden goedgekeurd, en op 31 december 1997 werd het Riemse executieoord voor het publiek gesloten.

Tijdens een allerlaatste herdenkingsplechtigheid werd op 24 januari 1998 nog afscheid genomen van het Riemse executieoord. Tijdens deze plechtigheid, die niet als provinciale bedevaart werd ingericht, waren een honderdtal mensen getuige hoe voorzitter Schuddinck van het Herdenkingscomité een urne vulde met aarde aan de voet van één van de executiepalen. Het werd een korte, sobere plechtigheid waarbij de bezoekers werden verzekerd dat alle monumenten zouden worden overgebracht naar de site in Oostakker.

Op het moment van de plechtigheid was de omgeving van het oord al quasi onherkenbaar. Het populierenbos was gekapt, de dijken en de tunnel van het oord vernield. Journalist Dirk Musschoot van Het Nieuwsblad was aangedaan en verontwaardigd door het gedwongen afscheid en de niet te stoppen economische machine. Hij titelde zijn stuk *“Graafmachines*

stoppen zelfs niet voor slotceremonie” en schreef verder: *“De graafmachines van het Kluizendok bleven gretig en lawaaiig verder graven. Alsof dat kwartiertje afscheid hun planning in de war zou sturen”*.²⁸⁸

Afbeelding 134: Het desolate landschap rond het Riemse executieoord in januari 1998.

De herlocalisatie startte al twee dagen na de plechtigheid, op maandag 26 januari 1998. Drie maanden later was de integratie in het executieoord van Oostakker voltooid.

²⁸⁸ Het Nieuwsblad, 26 januari 1998, p. 14

Hoofdstuk 6: Analyse en besluit

In dit derde deel namen we de naoorlogse geschiedenis van de executieplaatsen Oostakker en Rieme onder de loep. Deze begon met de ruiming van de graven in Oostakker en de eerste geïmproviseerde plechtigheden, gevolgd door een sterk geïstitutionaliseerde vorm van herdenking onder de vleugels van het Herdenkingscomité der Executieoorden Rieme en Oostakker. Zoals we in het tweede en derde hoofdstuk konden vaststellen, werden de beide sites doorheen de jaren volgebouwd met monumenten en voor het publiek toegankelijk gemaakt. De nationale bedevaart in Oostakker en de provinciale bedevaart in Rieme werden de jaarlijkse afspraak om de gefusilleerden te herdenken.

Bijna evenredig met het aantal mensen die zelf nog de schoten in de verte hadden gehoord, nam ook de interesse voor de beide executieoorden gestaag af. Waren er tijdens de eerste bedevaarten in Oostakker nog stevast duizenden bezoekers, is dit aantal nu afgenomen tot minder dan driehonderd. Ook de media-aandacht is erg verminderd: terwijl sommige van de eerste plechtigheden nog een hoofdpunt waren in de nationale kranten, halen de herdenkingen vandaag nog nauwelijks de regionale pers. Typerend is dat de enige keren dat het Oostakkerse executieoord het voorbij decennium wel in de nationale media kwam, dit gebeurde in twee conflictsituaties: de beledigingen aan het adres van de Vlaams-nationalist Van Grembergen (zie later), en de onthullingen over gemeenrechtelijk gefusilleerden in deze masterscriptie.

Maar de herinnering wordt niet enkel bedreigd door de afnemende publieke interesse. De Gentse haven grijpt in de naoorlogse periode wild om zich heen. Het executieoord Rieme moest in 1998 wijken voor het Kluizendok. Ondertussen waren de Riemse monumenten wel naar Oostakker overgebracht, maar de verhuizing was vooral architecturaal een succes. De bezoekers van het Riemse executieoord vonden nog nauwelijks de weg naar Oostakker, en de intieme sfeer van het executieoord Rieme is in Oostakker helemaal verdwenen.

De toekomst van het Oostakkerse herdenkingsoord lijkt voorlopig wel gewaarborgd, ondanks de ook in Oostakker steeds verder uitbreidende industrie. Ook de jaarlijkse herdenkingsplechtigheden krijgen nog voldoende input van het Herdenkingscomité en de politiek om de continuïteit de komende jaren te waarborgen. Zolang er nog een publiek bestaat voor deze herdenkingen, vooral in hoofde van de vaderlandslievende verenigingen en de families van de slachtoffers, zal ook de politiek het niet wagen de idealen van herinnering en herdenking te verloochenen. Hoe deze situatie verder zal evolueren over tien of twintig jaar, wanneer de oorlogsgeneratie verdwenen zal zijn, blijft koffiedik kijken. Zal de politiek nog evenveel engagement tonen voor de tijd- en geldroovende plechtigheden als de maatschappelijke interesse nog verder daalt? Dat zal de toekomst moeten uitwijzen.

DEEL IV. HET HERDENKINGSCOMITE DER EXECUTIEOORDEN RIEME EN OOSTAKKER. ANALYSE VAN EEN VADERLANDSLIEVENDE VERENIGING.

Hoofdstuk 1: Structuur en Bestuur

1.1. Oprichting en statuten

Acht jaar lang was het Herdenkingscomité actief als ‘feitelijke vereniging’ in de schoot van de NCPGR van het gewest Gent-Eeklo.²⁸⁹ Verschillende leden van de confederatie, en ook gewestelijk voorzitter Marcel Poelman, lieten zich dus in met het transformeren van de executieplaatsen in Rieme en Oostakker tot herdenkingsoorden. Op 3 januari 1955 kwamen deze NCPGR-leden bijeen om het ‘Herdenkingscomité der Executieoorden Rieme en Oostakker’ op te richten als een zelfstandige VZW, die weliswaar nog steeds op de steun van het NCPGR kon rekenen. De heroprichting werd officieel toen op 26 februari 1955 de oprichtingsakte en de statuten van de VZW werden opgenomen in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad. De officiële naam van het comité was in de beide landstalen opgesteld: *“N.C.P.G.R.-Herdenkingscomité der Executie-Oorden Rieme en Oostakker – Comité C.N.P.P.A. du Souvenir des Enclos des Fusillés de Rieme et Oostakker”*.²⁹⁰ Vier jaar later zou ook de verkorte benaming ‘Comité Rieme & Oostakker’ officieel worden goedgekeurd.²⁹¹

De doelstelling van het Herdenkingscomité werd als volgt beschreven: *“De vereniging, opgericht buiten alle taal-, politieke of filosofische strekkingen, heeft tot doel de Terechtstellingsoorden van Rieme en Oostakker op- en uit te bouwen, voor hun bestendig onderhoud te zorgen, alsmede voor het inrichten van de traditionele jaarlijkse bedevaarten, waarvan deze naar het Executie-Oord van Oostakker nationaal en deze naar het Executie-Oord van Rieme provinciaal; zij stelt zich tevens tot doel andere plechtigheden, om de nagedachtenis van de helden te vereren en te huldigen, in te richten”*. Om deze doelen te bewerkstelligen, werd een beheerraad opgericht die moest bestaan uit 3 tot 6 bestuursleden, onder wie een voorzitter, een secretaris en een schatbewaarder, die samen instonden voor het dagelijks bestuur. Daarnaast kwam er ook een jaarlijkse algemene vergadering, waarin alle leden van het comité mochten zetelen, en die elke drie jaar de beheerraad benoemde. Het was echter de beheerraad die de belangrijke beslissingen nam: *“De beheerraad heeft de meest volstreckte bevoegdheid voor het beheer van de vereniging. Al*

²⁸⁹ Archief HERO, Verslag over de vergadering van de beheerraad d.d. 22 maart 1955, p. 1

²⁹⁰ Belgisch Staatsblad, 26 februari 1955, Nr. 555, p. 211

²⁹¹ Belgisch Staatsblad, 10 september 1959, Nr. 3858, p. 1790

*hetgeen niet uitdrukkelijk voorbehouden wordt, door de wet of de statuten, aan de algemene vergadering, valt in zijne bevoegdheid”.*²⁹²

Na de integratie van de Riemse monumenten in het executieoord Oostakker in 1998 werd het doel van de vereniging in de statuten licht gewijzigd: *“De vereniging, opgericht buiten alle taal-, politieke- of filosofische strekkingen heeft tot doel het terechtstellingsoord te Oostakker, waarin alle elementen van het verdwenen executieoord Rieme werden geïntegreerd, verder uit te bouwen, voor het bestendig onderhoud te zorgen, alsmede jaarlijks een nationale bedevaart in te richten; zij stelt zich tevens tot doel de nagedachtenis van de overleden verzetshelden uit de tweede wereldoorlog te vereren en voor de komende generaties te bewaren”.*²⁹³ Naast de nieuwe verwoording door de verdwijning van het executieoord Rieme merken we vooral op dat in het laatste deel het concrete doel om *“andere plechtigheden”* in te richten, verdwenen is en een meer algemene doelstelling werd geformuleerd: het vereren van verzetshelden kan immers ook op andere manieren.

1.2. Samenstelling

1.2.1. Belangrijkste bestuurlijke wendingen

De algemene vergadering kwam een eerste keer bijeen op 30 januari 1955 om, zoals in de statuten beschreven, de eerste raad van beheer aan te duiden. Het minimumaantal van drie bestuursleden werd verkozen. De eerste voorzitter van het Herdenkingscomité was Marcel Poelman, een directie-afgevaardigde uit Gent. Zijn ondervoorzitter en secretaris was Oscar Jacobs, een ambtenaar en eveneens Gentenaar, en Camiel Uyttendaele, een ambtenaar bij de NMBS, werd de eerste schatbewaarder.²⁹⁴ Sindsdien komt de statutaire algemene vergadering jaarlijks bijeen eind januari. Naast de (her)verkiezing van de bestuursleden, werd ook steeds het moreel en financieel verslag van de beheerraad goedgekeurd.

De raad van beheer werd voor het eerst uitgebreid tijdens een buitengewone algemene vergadering op 6 maart 1958. De nieuwe beheerraad kreeg op slag een heel familiaal karakter. De twee nieuwe bestuursleden waren respectievelijk Marie-Antoinette Lammens, de echtgenote van voorzitter Marcel Poelman, en Paula Van Peteghem, de vrouw van secretaris Oscar Jacobs. Mevrouw Lammens-Poelman verving Oscar Jacobs als ondervoorzitter.

Enkele dagen later gaf penningmeester Uyttendaele zijn ontslag, officieel om professionele en gezondheidsredenen, die hij uiteenzette in een korte, officiële brief aan voorzitter Poelman op 9 maart 1958. Er speelden echter ook andere redenen mee, zoals ontevredenheid over de onverantwoorde uitgaven door het bestuur van het comité. Uyttendaele voelde zich ook miskend door de voorzitter, die liever met de Gentse beau

²⁹² Belgisch Staatsblad, 26 februari 1955, Nr. 555, p. 211

²⁹³ Archief HERO, Akte tot wijziging van de statuten, neergelegd op de Rechtbank van Koophandel in Gent op 9 december 2005

²⁹⁴ Belgisch Staatsblad, 12 maart 1955, Nr. 712, p. 259

monde dan met zijn hardwerkende penningmeester werd gezien. Ook het Herdenkingscomité bleef zo niet gespaard van de interne twisten die in zoveel verenigingen voorkomen. De beheerraad was na het ontslag van Uyttendaele nog samengesteld uit twee echtparen. Paula Van Peteghem – Jacobs nam de functie van penningmeesteres op zich.²⁹⁵

In 1976 was er door het overlijden van voorzitter Marcel Poelman een belangrijke wending in de beheerraad. Oscar Jacobs, die tientallen jaren de functie van secretaris op zich had genomen, werd de nieuwe voorzitter. Georges Vanderauwermeulen werd de nieuwe ondervoorzitter, en Gustaaf Mees nam zowel het secretariaat als het penningmeesterschap op zich. Patrick en Bernard Poelman, de tweelingszonen van de overleden voorzitter, hadden een post als bestuurslid, en zowel aan de weduwe Poelman als aan de echtgenote van Oscar Jacobs werd eervol ontslag gegeven.²⁹⁶

In 1986 overleed Gustaaf Mees, die 9 jaar lang secretaris en penningmeester was geweest. Bernard Poelman werd nu de nieuwe secretaris, en zijn broer Patrick de nieuwe ondervoorzitter, omdat ondervoorzitter Vanderauwermeulen zijn functie neerlegde. Gezien met verder Roger Boxstaele, Willy Catrysse, Jan Everaert en Marcel Van Hauwaert het totaal op zeven bestuursleden kwam, werd in de statuten van het comité het maximum aantal beheerders opgetrokken van zes naar acht.²⁹⁷

In 1993 overleed voorzitter Oscar Jacobs, en een jaar later ook zijn kortstondige opvolger Roger Boxstaele. Het voorzitterschap werd na Boxstaeles overlijden waargenomen door Jef Schuddinck. De weduwe van Jan Everaert, Pierrette Cuelenaere, werd ondervoorzitster, samen met Marcel Van Hauwaert. Nicole Boxstaele, de dochter van Roger Boxstaele, werd secretaris, en Bernard Loyez penningmeester.²⁹⁸

In 1999 namen voorzitter Jef Schuddinck en ondervoorzitter Pierette Cuelenaere ontslag. Marc Ongena werd met eenparigheid van stemmen tot voorzitter verkozen. Marcel Van Hauwaert bleef ondervoorzitter, ditmaal samen met Adrienne De Canck. De functies van penningmeester en secretaris bleven bij respectievelijk Bernard Loyez en Nicole Boxstaele.²⁹⁹

Marcel Van Hauwaert gaf in 2006 zijn ontslag wegens gezondheidsredenen. Hij werd als ondervoorzitter opgevolgd door Michel Cloquet. Twee jaar later, toen voorzitter Marc Ongena begin 2008 zijn ontslag gaf, nam Cloquet het voorzitterschap op. Francine De Canck trad toe tot als beheerslid.

1.2.2. Voorzitters

²⁹⁵ Belgisch Staatsblad, 28 februari 1959, Nr. 816, p. 302

²⁹⁶ Belgisch Staatsblad, 9 november 1978, Nr. 10068, p. 4656

²⁹⁷ Archief HERO, Verslag Buitengewone Algemene Vergadering van 21 augustus 1986

²⁹⁸ Belgisch Staatsblad, 22 februari 1995, Nr. 2613, p. 1381

²⁹⁹ Belgisch Staatsblad, 25 januari 2000, Nr. 2573, p. 1379

Het Herdenkingscomité kende in haar meer dan 60 jaar lange geschiedenis tot nu toe slechts zes voorzitters. Belangrijkste reden hiervoor is het zeer lange voorzitterschap van zowel Marcel Poelman als Oscar Jacobs, de eerste twee voorzitters, die tot hun overlijden respectievelijk 30 en 17 jaar lang hun functie vervulden. Na hen volgden Roger Boxstaele, die door zijn vroegtijdig overlijden amper een jaar voorzitter was, en Jef Schuddinck. In 1999 was er een belangrijke generatiewissel, toen met Marc Ongena voor het eerst een voorzitter aantrad die niet zelf actief was geweest in het verzet. De verjonging zette zich door toen in 2008 met Michel Cloquet voor het eerst een voorzitter werd aangeduid die na de oorlog werd geboren. Zowel Ongena als Cloquet hebben niettemin in hun dichtste familie te maken gekregen met de Duitse repressie. Hieronder een chronologisch overzicht met de biografische gegevens van de zes voorzitters.

1.2.2.1. Marcel Poelman

Marcel Poelman, geboren te Gent in 1913, studeerde midden de jaren '30 af in de Handels- en Consulaire Wetenschappen, en begon erna aan een carrière als reserveofficier in het Belgische leger, waarmee hij ook de achttiendaagse veldtocht meemaakte. Daarna trad hij toe tot het gewapend verzet, en werd hij in het Geheim Leger bevelhebber van het schuilloord *Le Héron*. Hij werd echter opgepakt en als politiek gevangene naar Duitsland gedeporteerd, waar hij, na verschillende concentratiekampen te hebben doorstaan, in april 1945 in Sandbostel werd bevrijd. Poelman was nog amper in leven. Hij werd erkend als oorlogsinvaliden en met verschillende militaire en burgerlijke eretekens vereerd. Na de oorlog bekleedde hij enkele hoge functies in de NCPGR, waaronder ook het nationaal vicevoorzitterschap. Hij overleed na een slepende ziekte in Gent op 28 juni 1976 op 63-jarige leeftijd.³⁰⁰ Hij was niet minder dan 30 jaar lang de voorzitter van het Herdenkingscomité geweest.

1.2.2.2. Oscar Jacobs

Oscar Jacobs zag op 3 december 1911 het levenslicht in Gent. Hij werkte steeds bij de overheid, en was na de oorlog onder meer Commissaris der Onteigeningen in Gent. Tijdens de Duitse bezetting was hij actief in het Geheim Leger en de sluikpers, en was hij ook politiek gevangene in onder meer Esterwegen, waar zijn broer het leven liet, en Dachau, waar hij in 1945 werd bevrijd. Hij werd erkend als oorlogsinvaliden en kreeg talrijke onderscheidingen. Naast zijn bestuursfunctie en later het voorzitterschap van het NCPGR-gewest Gent-Eeklo, was hij vanaf het prille begin actief als secretaris in het Herdenkingscomité, en nam in 1976 het voorzitterschap over van Marcel Poelman, die dat jaar was overleden. Deze functie oefende hij 17 jaar lang uit, tot hij op 81-jarige leeftijd op 18 juni 1993 in Gent overleed. Bijna een halve eeuw lang was hij in het Herdenkingscomité actief. Recent kregen hij en zijn broer een straatnaam in een nieuwe Oostakkerse wijk: het Gebroeders Jacobspad.³⁰¹

³⁰⁰ Archief Gerechtelijke Geneeskunde, overlijdensberichten Marcel Poelman

³⁰¹ Stadsarchief Gent, AR/2000/37, Archief HERO, doodsbrief Oscar Jacobs, en interview met Bernard Jacobs, 4 maart 2008

1.2.2.3. Roger Boxstaele

Roger Boxstaele, geboren te Wichelen op 7 november 1921, was gedurende zijn gehele loopbaan onderwijzer in zijn woonplaats Destelbergen. Op 19-jarige leeftijd sloot hij zich in 1941 aan bij het V-leger en de inlichtingendienst Beaver Baton. Een jaar later werd hij aangehouden en maakte hij samen met zijn voorganger Oscar Jacobs onder andere de concentratiekampen in Esterwegen en Dachau mee, waar hij door het Amerikaanse leger werd bevrijd. Hij werd met verschillende eretekens onderscheiden, en werd na de oorlog eerst secretaris en later voorzitter van de NSB – Oost-Vlaanderen. Hij was verder ook voorzitter van het Koninklijk Verbond der Ridders met Zwaarden en provinciaal voorzitter van de Koninklijke Unie der Inlichtings- en Actiediensten (KUIAD). Hij was slechts heel kort voorzitter van het Herdenkingscomité, en het grootste deel van zijn voorzitterschap ernstig ziek, tot hij op 9 juni 1994 in zijn woonplaats overleed.

1.2.2.4. Jef Schuddinck

Jef Schuddinck werd op 27 oktober 1924 geboren in Gent. Hij woont tegenwoordig in Sint-Amandsberg en is kolonel op rust. In 1942 ging hij in het verzet en in 1944 raakte hij zwaargewond bij de bevrijdingsgevechten met het Geheim Leger rond Gent. Nadat hij tot januari 1945 in het ziekenhuis verbleef, werd hij erkend als gewapend weerstander en weerstander van de clandestiene pers. Hij maakte na de oorlog carrière in het Belgisch leger en werkte tot zijn pensioen in 1981 ook voor de NATO. In 1994 werd hij na het overlijden van Roger Boxstaele voorzitter van het Herdenkingscomité, maar stond die functie af aan Marc Ongena in 1998. Hij bleef wel actief binnen de vaderlandslievende verenigingen en is nu op 83-jarige leeftijd voorzitter van de Confederatie der Oud-Strijdersverenigingen van Oost-Vlaanderen.

1.2.2.5. Marc Ongena

Marc Ongena werd geboren op 28 april 1937. Als kind maakte hij mee hoe zijn vader door de Duitse bezetter werd opgepakt. Zijn moeder, die vader Charles hielp in zijn verzetsactiviteiten, werd ongemoeid gelaten. Charles Ongena stierf begin 1945 in Dachau als politiek gevangene. Zijn zoon Marc werd luitenant-kolonel bij de medische dienst van het Belgisch leger en was als reserve-eenheidscommandant verbonden aan de Krijgsraad in Brussel. Hij werkte lang als griffier bij het Hof van Beroep in het Gentse justitiepaleis. In 1998 nam hij op vraag van Jef Schuddinck het voorzitterschap op van het Herdenkingscomité, en maakte tien jaar later bekend deze functie af te staan aan Michel Cloquet.

1.2.2.6. Michel Cloquet

Michel Cloquet werd te Gent geboren op 16 februari 1946, precies een jaar na het overlijden van zijn gelijknamige oom in Blumenthal, een subkamp van Neuengamme. Cloquets vader

was reserve-kommandant geneesheer in het Belgisch leger in 1940, en was na zijn terugkomst uit de Duitse krijgsgevangenenkampen actief in het verzet. Michel Cloquet maakte carrière in Electrobél, later Tractebél, en Distrigas/Fluxys. Op vraag van Jef Schuddinck werd hij in 1998, samen met Marc Ongena, lid van het Herdenkingscomité. In januari 2008 nam hij het voorzitterschap van die laatste over.

1.2.3. Huidige samenstelling

Het huidige Herdenkingscomité bestaat uit elf leden, onder wie vijf bestuursleden. De volgende leden maken deel uit van het bestuur:

Voorzitter **Michel Cloquet** (°1946) is de neef van een in Duitsland overleden politiek gevangene, naar wie hij is vernoemd. Ook zijn vader, dokter Jacques Cloquet, was actief in het verzet.

Secretaris **Nicole Boxstaele** (°1953) is de dochter van ex-voorzitter Roger Boxstaele, die als politiek gevangene verschillende concentratiekampen had meegemaakt.

Penningmeester **Bernard Loyez** (°1950) is de zoon van een politiek gevangene die het concentratiekamp Dachau overleefde.

Francine De Canck (°1959) is de nicht van lid Adrienne De Canck. Zij maakt deel uit van het dagelijks bestuur, zonder echter een specifieke bestuursfunctie op te nemen.

Advocaat **George Van Hecke** (°1953) is ook lid van de raad van bestuur, maar participeert niet in het dagelijks bestuur of in de algemene vergaderingen. Hij is juridisch adviseur van het Herdenkingscomité en de maatschappelijke zetel van de VZW bevindt zich op zijn adres. Zijn vader was politiek gevangene in Wolfenbüttel.

De andere zes leden, opgesomd volgens ouderdom:

Maurice Vanderhaegen (°1919) was zelf verzetslid, en verschillende mensen uit zijn vrienden- en familiekring zijn destijds als politiek gevangene gefusilleerd. Naast lid van het Herdenkingscomité is hij ook voorzitter van het Onafhankelijkheidsfront.

Ook **Alfons Vanhoutte** (°1919) was verzetslid, maar streed bij het Geheim Leger. Hij vocht tijdens de bevrijding ook mee met het Britse leger. Vandaag is hij voorzitter van de verbroedering van het Geheim Leger Zone III (Oost-Vlaanderen).

Adrienne De Canck (°1925) is de weduwe van Marcel De Ghouy, politieke gevangene in Natzweiler en Dachau. Ze was zelf ook verzetslid, en is nu voorzitter van het NCPGR-Gewest Gent-Eeklo en bestuurslid in de Vrienden van Dachau en het Gentse 8-Mei Komitee.

De familie van lid **Paul Goubau** (°1929) werd opgepakt twee dagen na de beruchte verzetsactie in de Gentse Papegaaistraat.³⁰² Hijzelf kon ontsnappen, maar moest tot de bevrijding nog twee maand onderduiken. Zowel zijn vader als zijn broer overleefden de Duitse concentratiekampen niet.

Marc Ongena (°1937) was sinds 1999 voorzitter maar heeft eind januari 2008 zijn functie neergelegd. Hij zetelt nu als gewoon lid en erevoorzitter in het comité.

Luc Van Speybroeck (°1954) ten slotte is de neef van de in Oostakker gefusilleerde Lucien Van Speybroeck (†26/01/1943). Een andere oom sneuvelde tijdens de bevrijdingsdagen in Asper.

³⁰² De verzetsleider Albert Mélot (codenaam 'Martin') werd op 15 juli 1944 in opdracht van premier Pierlot door het Gentse verzet bevrijd terwijl hij in een Duitse wagen werd getransporteerd. Voor meer informatie over dit onderwerp, zie het in de bibliografie opgenomen werk van Marc Verschooris.

Hoofdstuk 2: Financiering

Conform de statuten van de vereniging worden de financiën van het Comité geregeld door de schatbewaarder. De raad van bestuur, de facto de schatbewaarder, moet elk jaar de balans van het afgelopen werkjaar aan de goedkeuring van de algemene vergadering onderwerpen. In dit hoofdstuk analyseren we hoe het comité decennialang financieel het hoofd boven het water heeft kunnen houden, terwijl het jaarlijks lidgeld in 2008 de symbolische som van 2 EUR bedraagt en er doorheen de tijd geen of nauwelijks vaste geldschietters waren. Het comité was in die zin het slachtoffer van haar statuut: als zelfstandige VZW had het geen vaste bron van inkomsten, en moest er voor elke frank gewerkt, maar ook gebedeld worden.

2.1. Overheden

Het Herdenkingscomité heeft steeds kunnen rekenen op financiële steun van verschillende overheden. Deze financiering was niettemin zeer variabel, ze was doorgaans niet voldoende om alle kosten te dekken, en bovendien was er een groot gebrek aan transparantie: er was geen sprake van één dominante en constante geldschietter. Er moest aan talrijke deuren worden aangeklopt, en de toelages werden doorgaans slechts eenmalig toegekend.

2.1.1. *Belgische regering*

2.1.1.1. Vier jaar strijd voor een eerste regeringstoelage

Begin 1956 draaide het Herdenkingscomité op volle toeren. Het geld van giften en verkoopsartikelen stroomde binnen, maar was niet voldoende om de grote kosten te dekken die in het vooruitzicht van het bezoek van koning Boudewijn aan de bedevaart in Oostakker dat jaar werden gemaakt. De grootste kost was de aanleg van een bestendige toegangsweg naar het executieoord. Ook het bekroningsmonumentje en het monument van de politieke gevangene dreven de kosten op korte termijn op. Daarom richtte het comité zich op 29 maart 1956 voor het eerst tot de regering om een subsidie te bekomen. Marcel Poelman schreef een brief aan premier Achille Van Acker, die het verzoek doorschoof naar zijn minister van Volksgezondheid en Gezin, Edmond Leburton. Een jaar later was er nog geen antwoord, en moesten er twee leningen aangegaan worden voor in totaal 275.000 BEF.

Bij het aanschouwen van deze schuldenberg schakelde Poelman voor het eerst een politieke vriend in: Jozef De Vuyst, financieel raadgever van de minister van Financiën en een stadsgenoot van Poelman. De Vuyst raadde hem aan om Leburton persoonlijk aan te schrijven, en dit deed hij ook op 18 juni 1957. Poelman wees de Waalse PS'er Leburton op het nationale karakter van het executieoord Oostakker. Hij verwees ook naar de aanwezigheid van koning Boudewijn op de bedevaart van 13 mei 1956, in de hoop zo het belang van de site te kunnen onderstrepen

Toen Leburton opnieuw niets van zich liet horen, begreep Poelman dat er meer nodig was dan een beleefd verzoek met een heldere argumentatie, en hij besloot zich terug in de politieke lobby te wagen. Leopold Ros was voormalig nationaal voorzitter van de NCPGR, en kende Poelman, de voorzitter van het NCPGR-gewest Gent/Eeklo, dan ook persoonlijk. Nu was Ros ook kabinetschef van de minister van Verkeerswezen, Edward Anseele jr., en in die functie kon hij zijn collega J. Vranckx, de kabinetschef van Leburton, trachten de beïnvloeden.

Het resultaat bleef niet uit. Nog geen drie weken nadat Ros schriftelijk zijn hulp aan Poelman had beloofd, vroeg de kabinetschef van Leburton aan de bestuursleden van het comité om hun statuten en een financieel rapport, in casu de eindejaarsbalans van 1956 te bezorgen. In december 1957 moest Poelman vaststellen dat de toegestuurde documenten opnieuw zonder gevolg waren gebleven. Hij uitte zijn frustratie bij De Vuyst: *“Wij snappen het eigenlijk niet hoe het komt dat wij zò stiefmoederlijk behandeld worden! [...] Wij rekenen op U dat U weldra de Heer J. Vranckx eens onder arm zal willen nemen opdat wij weldra ‘roos’ zouden mogen schieten met een milde tegemoetkomende toelage uit de Staatskas”*.³⁰³ Het was echter Leopold Ros die bereid was opnieuw zijn collega Vranckx te contacteren. Het resultaat was ontgoochelend: er was door een koninklijk besluit 25.000 BEF vrijgekomen voor patriottische plechtigheden, waarvan 5.000 BEF aan Oostakker en Rieme werd toegewezen. Ros beloofde wel zich te blijven inzetten om meer los te weken dan deze peulschil.³⁰⁴ Poelman voelde de subsidie, nog geen 2% van het gevraagde bedrag, aan als een kaakslag: *“Cette ridicule aumône de 5.000 francs -c’est-à-dire moins que rien-, [...] nous déçoit et nous écoeure!”*.³⁰⁵ Hij besloot H. Liebaert, de minister van Financiën, aan te schrijven. Hij durfde het aan dit op zijn persoonlijk adres te doen, in de Sint-Pietersnieuwstraat in Gent, wellicht omdat ze beiden stadsgenoten waren, en omdat Liebaert bovendien al eens aanwezig was geweest op de bedevaart in Oostakker van 1958. Liebaert heeft echter nooit een reactie gestuurd, en dit kwam hard aan bij Poelman.

Om uit deze nieuwe impasse te komen, besloot Poelman een derde politieke vriend te contacteren. Op aanraden van Leopold Ros contacteerde hij Hubert Halin, algemeen Europees secretaris van de Unie van de Weerstanders voor een Verenigd Europa, en hoofdredacteur van het onafhankelijk maandblad *La Voix Internationale de la Résistance*. Halin was opgenomen in het kabinet van de premier, en daar aangesteld als raadgever omtrent patriottische zaken. Halin ontving Poelman in de Wetstraat op 26 september 1958, en beloofde zich voor zijn zaak in te spannen.

Het was uiteindelijk de politieke situatie op nationaal vlak die de aanvraag tot subsidie in een stroomversnelling zou plaatsnemen. De paarse regering Van Acker IV werd na een verkiezingsnederlaag afgelost door de homogene katholieke minderheidsregering Eyskens II. Twee weken voor de opname van de liberalen in de regering, op de ministerraad van 17 oktober 1958, stemde de regering Eyskens toe het voltallige bedrag van 275.000 BEF toe te kennen. De toekenning werd die dag vermeld in het gesproken dagblad van 5 uur en half

³⁰³ Archief HERO, Brief van Marcel Poelman aan Jozef De Vuyst, Gent, 9 december 1957

³⁰⁴ Archief HERO, Brief van Leopold Ros aan Marcel Poelman, Brussel, 8 januari 1958

³⁰⁵ Archief HERO, Brief van Marcel Poelman aan Leopold Ros, Gent, 15 januari 1958

acht 's avonds, en verscheen een dag later ook in Le Soir: *"Le conseil a accordé un subside de 275.000 francs pour l'aménagement des parcs des fusillés de Rieme et Oostakker"*.³⁰⁶

Het was Hubert Halin die bij de nieuwe premier, Gaston Eyskens, had bemiddeld. Poelman betuigde zijn dankbaarheid in een brief op 30 oktober 1958: *"Mon cher Hubert, Comment te remercier ! ... Tu nous a vraiment rendu un inestimable service ! Nos glorieux Fusillés et Décapités peuvent être fiers de toi !"*.³⁰⁷ In een onderhoud met Halin gaven Poelman en Jacobs hem als blijk van dank het Oostakker-Rieme plateelsierbord en een bronzen schotel. Maar ook de weldoeners van de CVP-regering werden niet vergeten in de dankbetuigingen, al was dit ook om de effectieve uitbetaling van de staatstoelage te kunnen bespoedigen, zoals we zien in een aantekening van Poelman.³⁰⁸ Zowel premier Eyskens als minister van Volksgezondheid en Gezin Paul Meyers, uit wiens kas de subsidie werd betaald, werden om een audiëntie gevraagd. Gaston Eyskens was te druk bezet om Poelman en Jacobs persoonlijk te ontvangen, maar ze slaagden er wel in hun attenties persoonlijk te gaan overhandigen aan minister Meyers, op 5 januari 1959.³⁰⁹

De lijdensweg was echter nog niet ten einde, want de subsidie raakte maar niet door de administratieve molen. Tot drie keer toe bepaalde minister Meyers een datum waarop het bedrag zou gestort worden, en drie keer bleken zijn beloftes niet te worden ingelost. Twee keer ook moest Poelman nog eens afreizen naar Brussel voor een onderhoud met Meyers' kabinetsattaché, De Man. De verlossing kwam op 17 september 1959. Met de toelage van 275.000 BEF was het Herdenkingscomité op één slag van zijn grootste financiële zorgen verlost, althans voorlopig.

Deze politieke strijd om een eenmalige grote subsidie, waarvan de integrale briefwisseling is bewaard in de archieven van het Herdenkingscomité, is een uitstekende casus om de relatie tussen de politiek en de vaderlandslievende verenigingen in de jaren '50 te schetsen. Deze was bijzonder gecompliceerd: zowel in de verenigingen als in de verschillende politieke partijen waren tegengestelde ideologische stromingen actief, die uiteenlopende standpunten hadden over de Vlaamse en Belgische nationalismes. Zo is het op het eerste zicht vreemd dat, terwijl het verzet toch vooral een links aureool had, de subsidie niet gestemd raakte in de linkse regering Van Acker, terwijl dit bijna ogenblikkelijk gebeurde in de katholieke minderheidsregering Eyskens II, die amper vier maanden zou aanblijven. Waren het niet juist de regeringen Eyskens II en III die maatregelen namen ten gunste van de slachtoffers van de repressie? Een simplifiërende zwart-witbenadering blijkt duidelijk niet te werken. Zo wees Pieter Lagrou erop dat in katholieke middens de Belgische antifascistische herinnering pas moest wijken voor de nostalgische subcultuur van oud-collaborateurs na de oppositiekuur van 1954-1958.³¹⁰ Deze ommekeer verliep uiteraard geleidelijk, zoals we kunnen zien in de timing van de subsidie voor het Herdenkingscomité. De genereuze staatstoelage moeten we dus kaderen in het beleid van een wankelende minderheidsregering, die zich tussen de politieke krachten en stromingen moest manoeuvreren en op dat ogenblik

³⁰⁶ Le Soir, 18 oktober 1958, p. 4

³⁰⁷ Archief HERO, Brief van Marcel Poelman aan Hubert Halin, Gent, 30 oktober 1958

³⁰⁸ Archief HERO, Brief van Hubert Halin aan Marcel Poelman, Brussel, 12 november 1958, met handgeschreven aantekeningen van Marcel Poelman

³⁰⁹ Archief HERO, Brief van Paul Meyers aan Marcel Poelman, Brussel, 20 december 1958

³¹⁰ P. LAGROU, 'Welk Vaderland voor de Vaderlandslievende verenigingen? Oorlogsslachtoffers en verzetsveteranen en de nationale kwestie, 1945-1958', in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 3, 1997, p. 160

er alle baat bij had om ook de patriottische krachten – binnen en buiten de partij – te vriend te houden.

2.1.1.2. De ministeries van Verkeerswezen en PTT

De Belgische Post gaf in de jaren '50, net zoals nu, enkele postzegelreeksen uit waarvan de opbrengst naar liefdadigheid ging. Het Bestuur der Posterijen ressorteerde aanvankelijk onder het ministerie van Verkeerswezen. In de periode 1954-1958 was de socialist Edward Anseele jr. de bevoegde minister. In 1957 probeerde Poelman voor het eerst via Anseele een aandeel te krijgen in de opbrengst van deze postzegelreeksen. Zelfs een plateelsierbord kon Anseele niet paaïen,³¹¹ en het comité ving bot. Begin 1958 werd Edmond Struyf de nieuwe Directeur-Generaal van het Beheer der Posterijen. Struyf was geen onbekende op het executieoord van Oostakker, hij was onder meer aanwezig op de bedevaart van 1954.³¹² Er ontstond dan ook vernieuwde hoop binnen het comité om een graantje mee te pikken van de nieuwste postzegeluitgave, die in het teken stond van de Amerikaanse generaal Patton. Anseele liet in mei 1958 echter weten dat het niet mogelijk was om het comité in de begunstigten van de speciale postzegeluitgifte op te nemen.³¹³

Opnieuw was het de regeringswissel die uiteindelijk positief nieuws bracht. In 1959 was er een speciale uitgifte van postzegels van het Rode Kruis. De nieuwe minister van Verkeerswezen, de katholieke Paul-Willem Segers, besloot tot een toekenning van 30.000 BEF, zonder dat het comité er zelf om had moeten vragen.³¹⁴ Poelman werd later door de minister ontvangen en betuigde hem zijn dank.

In 1963 werd Anseele minister van PTT en in die functie opnieuw verantwoordelijke voor de posterijen. Poelman trachtte jarenlang subsidies los te weken, maar werd steeds aan het lijntje gehouden. In februari 1966 schreef hij in een brief aan zijn vriend Leopold Ros: *“Depuis juin 1964, plus le moindre signe de vie de la part du Ministre des P.T.T. ... Parlons-en de la ‘grande bienveillance’ ministérielle [...]”*.³¹⁵ Het zou nog tot 1969 duren vooraleer hij gehoor kreeg (ut infra).

2.1.1.3. Het ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw

Na de gulle regeringstoelage van 275.000 BEF van 1958-'59 moet het zelfvertrouwen groot geweest zijn in het comité. Meteen werden de voorbereidingen getroffen voor de nieuwe Oostakkerbedevaart, die in 1960 een bijzonder aureool kreeg: Oostakker werd ingewijd als de eerste Europese verzetsbedevaartplaats. De kosten voor deze bedevaart liepen hoog op, vooral omdat het comité verschillende nieuwe urnen en monumenten aankocht, en de buitenlandse delegaties moesten geacommodeerd worden. De bijdrage van 60.000 BEF van de Union des Résistants pour une Europe Unie (URPE), de medeïnrichters van deze

³¹¹ Archief HERO, Brief van Edward Anseele aan Marcel Poelman, Brussel, 23 november 1957

³¹² La Flandre Libérale, 10-11/05/1954, p. 1

³¹³ Archief HERO, Brief van Edward Anseele aan het Herdenkingscomité, Brussel, 29 mei 1958

³¹⁴ Archief HERO, Brief van Paul-Willem Segers aan het Herdenkingscomité, Brussel, 7 november 1958

³¹⁵ Archief HERO, Brief van Marcel Poelman aan Leopold Ros, Gent, 18 februari 1966

bedevaart met internationale allure, bleek niet voldoende. Er werden door het comité nog bijna 80.000 BEF ongedekte uitgaven gemaakt.³¹⁶ Hubert Halin, Europees secretaris van de URPE, meende hiervoor een beroep te kunnen doen op de liberale minister Omer Vanaudenhove, die voor zijn ministerie dat jaar een budget van 1 miljoen frank had voorzien voor de oprichting van monumenten ter herinnering aan de concentratiekampen.³¹⁷ Toen Poelman zijn verzoek indiende bij Vanaudenhove, wees hij subtiel op het feit dat Vanaudenhove zelf ook politiek gevangene was geweest, en wat daarvan de resultaten zouden moeten zijn: *“Daarom, precies daarom, twijfelen wij er dan ook niet aan dat Ued. Ons eerlang een helpende hand zal komen toesteken”*.³¹⁸

Maar twijfel over de goede afloop was er wel degelijk. Poelman besloot niet te wachten op het antwoord van Vanaudenhove, en schreef ook meteen een brief aan Henri Rousseau, die kabinetschef was van Raoul Vreven, de liberale minister van Institutionele Hervormingen. Hij had Rousseau eerder dat jaar ontmoet op de zetel van het URPE in Brussel.³¹⁹ Amper twee weken later kon Rousseau goed nieuws brengen aan het comité: na een onderhoud met minister Vanaudenhove was de zaak beklonken, en werd er een éénmalige subsidie van 80.000 BEF beloofd.³²⁰

Opnieuw raakte de subsidie slechts heel moeizaam door de administratie, en Rousseau intervenieerde tot drie keer toe bij zijn collega, kabinetchef Parmentier van het ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw. Het bedrag werd uiteindelijk overgeboekt op 15 september 1961, met een tiental maanden vertraging.

2.1.1.4. Het ministerie van Volksgezondheid en Gezin

Eind januari 1961 nam Hubert Halin zelf het initiatief om het Herdenkingscomité aan meer geld te helpen. Hij wees Poelman erop dat Paul Meyers, in de regering Eyskens III minister van Volksgezondheid en Gezin, in zijn budget een aanzienlijk bedrag had vrijgemaakt voor patriottische vieringen. Na de gulle toelage van 275.000 BEF in 1959 hoopte het comité bij dit ministerie opnieuw een graantje mee te pikken. Een nieuwe staatstoelage zou bovendien zeer welkom zijn, want enkele maanden later zou in Oostakker de jaarlijkse bedevaart in het teken staan van de *“Europese Jeugd, ... onze Europese Hoop en onze Europese Toekomst”*. Oostakker was een jaar voordien uitgeroepen tot eerste Europese verzetsbedevaartplaats, en die internationale rol wou het comité in 1961 natuurlijk bevestigen. Het geld zou aan de normale organisatiekosten besteed worden, maar vooral aan een urne en praalgraf voor de onbekende politieke gevangenen en de transport- en verblijfkosten van de Europese genodigden. De kosten werden door Poelman op 160.000 BEF geraamd.³²¹ Het antwoord van Meyers was ontgoochelend: hij kende een subsidie toe van 10.000 BEF, slechts een fractie van de geraamde kosten dus.³²² De urne met de as van de politieke gevangenen

³¹⁶ Archief HERO, Brief van Marcel Poelman aan Omer Vanaudenhove, Gent, 21 november 1960

³¹⁷ Archief HERO, Brief van Hubert Halin aan Omer Vanaudenhove, Brussel, 15 november 1960

³¹⁸ Archief HERO, Brief van Marcel Poelman aan Omer Vanaudenhove, Gent, 21 november 1960

³¹⁹ Archief HERO, Brief van Marcel Poelman aan Henri Rousseau, Gent, 23 november 1960

³²⁰ Archief HERO, Brief van Henri Rousseau aan Marcel Poelman, Brussel, 9 december 1960

³²¹ Archief HERO, Brief van Marcel Poelman aan Paul Meyers, Gent, 18 februari 1961

³²² Archief HERO, Brief van Paul Meyers aan Marcel Poelman, Brussel, 4 april 1961

werd dan maar begraven onder een klein zuiltje, dat veel goedkoper was dan het verhoopte praalgraf.

Twee jaar later zat het comité nog steeds in de schulden. Poelman besloot nog een laatste keer aan te kloppen bij het ministerie van Volksgezondheid en Gezin, dat nu werd geleid door de CVP'er Jozef Custers. Poelmans toon lijkt nogal verwijtend, en hij schrikt er niet voor terug in zijn schriftelijk verzoek bepaalde cruciale passages – letterlijk – te onderlijnen: *“Hoezeer wij ons ook blijven inspannen voor het bestendig in ere houden van de nagedachtenis van de roemrijke RIEME- en OOSTAKKER-Martelaren, - wat in allereerste plaats toch wel de erezaak en de ereplicht van de publieke instanties had dienen te zijn ! -, toch blijven wij elk jaar zo ongeveer voor ’n bedrag van 75.000 F in het krijt staan, [..]”*.³²³ De aanvraag kwam te laat voor het begrotingsjaar 1963, werd lang genegeerd in het jaar 1964, en zou uiteindelijk pas begin 1965 een gevolg krijgen. Opnieuw was het toegekende bedrag, zoals bekendgemaakt door kabinetschef A. Wibail, verre van toereikend: slechts 5.000 BEF van de gevraagde 75.000 BEF.³²⁴

2.1.1.5. Het ministerie van Binnenlandse Zaken

Poelman en Jacobs wedden op meerdere paarden tegelijk. Eind februari 1961, de periode waarin ze ook bij de minister van Volksgezondheid en Gezin naar subsidies hengelden, dienden ze ook een verzoek in bij René Lefebvre, de liberale minister van Binnenlandse Zaken. Aanleiding was een brief van Hubert Halin, die zich voor het comité al bijzonder verdienstelijk had gemaakt door bemiddeling voor de eerste regeringstoelage. Hij wees Marcel Poelman op een recente parlementaire vraag, waarin minister Lefebvre de financiering van de verschillende executieoord in België moest verantwoorden. Blijkbaar kreeg de Nationale Schietbaan een jaarlijkse subsidie van 91.280 BEF, terwijl de Citadel van Luik jaarlijks 35.000 BEF opstreek van Binnenlandse Zaken.³²⁵ Poelman begreep de suggestie van Halin en vroeg in zijn brief aan Lefebvre om een jaarlijkse subsidie van respectievelijk 40.000 BEF voor Oostakker en 20.000 BEF voor Rieme.³²⁶

Het antwoord van Lefebvre volgde twee maanden later, en de minister vond een geldige reden om geen subsidie toe te kennen: *“er is vanwege mijn departement slechts een Staatstussenkomst mogelijk wanneer het om een eigenlijke begraafplaats gaat, zoals dit het geval is voor de Nationale Schietbaan te Brussel en voor de Citadel te Luik, waar lijken van terechtgestelde slachtoffers nog steeds begraven liggen en wier graven ten laste zijn van de Staat”*.³²⁷ Het argument dat in Oostakker met de as van de vijftien onthoofden van München wel degelijk terechtgestelden begraven lagen, werd vreemd genoeg door Poelman niet meer benut.

³²³ Archief HERO, Brief van Marcel Poelman aan Jozef Custers, Gent, 27 april 1963

³²⁴ Archief HERO, Brief van A. Wibail aan Marcel Poelman, Brussel, 29 januari 1965

³²⁵ Archief HERO, Brief van Hubert Halin aan Marcel Poelman, Brussel, 7 februari 1961

³²⁶ Archief HERO, Brief van Marcel Poelman aan René Lefebvre, Gent, 20 februari 1961

³²⁷ Archief HERO, Brief van R. Lefebvre aan Marcel Poelman, Brussel, 18 april 1961

2.1.1.6. De jaren '60: voorlopig einde van de regeringstoelages

Na 1961 bleek de financiële bron die de regering en de ministeries vijf jaar eerder waren begonnen vormen, volledig uitgeput. In februari 1965 had het Ministerie van Volksgezondheid nog 5.000 BEF gestort, een fractie van de 275.000 BEF enkele jaren voordien. Eerste minister Theo Lefèvre bevestigde bovendien dat Volksgezondheid en Gezin het enige ministerie kon zijn die de bevoegdheid had het comité te subsidiëren. Dit werd de premier duidelijk gemaakt in een brief van minister van Binnenlandse Zaken Arthur Gilson, die door de privé-secretaris van de premier werd doorgestuurd naar Marcel Poelman. Gilson verwees naar de argumenten van zijn voorganger René Lefebvre om zelf geen toelage te hoeven toekennen. Ook Edward Anseele, de minister van PTT, negeerde de financiële noden van het comité volledig.

2.1.1.7. De laatste regeringssubsidies

Begin 1969 besloten Poelman en Jacobs nogmaals te proberen geld los te weken van de bijzondere postzegeluitgaven van het ministerie van PTT. Opnieuw was Edward Anseele de bevoegde minister. Een toelage was meer dan ooit welkom, want het comité had *“een in tien jaar geaccumuleerde openstaande schuld van 220.000fr.”*³²⁸ Door de vroegere slechte ervaringen met Anseele besloten Poelman en Jacobs tegelijkertijd ook de socialist Livien Danschutter aan te schrijven. Danschutter was volksvertegenwoordiger en burgemeester van Zelzate, een gemeente vlakbij Rieme. Oscar Jacobs had vooraf al een onderhoud met hem gehad, om hem op de hoogte te stellen van de precarie financiële situatie van het comité.

De inspanningen bleven deze keer niet zonder resultaat. Drie maanden na het verzoek kende Anseele het comité een *“aandeel in de netto-opbrengst van de bijtaks van een bijzondere postzegeluitgifte”* toe. De beloofde som bedroeg niet minder dan 175.000 BEF.³²⁹

De subsidie van het ministerie van PTT was dan wel groot, maar nog niet voldoende om alle schulden te dekken. In 1970, de schulden waren van 45.000 BEF op één jaar tijd gegroeid tot 60.000 BEF, schreef het comité premier Gaston Eyskens aan, die het verzoek doorstuurde naar zijn vice-premier en minister van Begroting, André Cools. Burgemeester Danschutter van Zelzate werd opnieuw bereid gevonden een goed woordje te doen, en nam persoonlijk contact op met de minister, doch zonder positief resultaat.³³⁰ Danschutter ondernam een nieuwe poging bij Cools' opvolger en partijgenoot, de PS'er Maurice Denis, maar ook deze inspanningen bleven zonder resultaat.³³¹

Jarenlang kwam er geen schot in de zaak, tot op 30 april 1975 de grote middelen werden ingezet. Het comité stuurde tegelijkertijd een brief naar premier Leo Tindemans, naar minister van Sociale Voorzorg Placide De Paepe en naar minister van Financiën Willy De Clercq. De brief aan Tindemans somde de grote subsidies uit het verleden op, deed de

³²⁸ Archief HERO, Brief van Marcel Poelman aan Edward Anseele, Gent, 5 april 1969

³²⁹ Archief HERO, Brief van Edward Anseele aan het Herdenkingscomité, Brussel, 9 juli 1969

³³⁰ Archief HERO, Brief van Livien Danschutter aan Marcel Poelman, Zelzate, 24 juli 1970

³³¹ Archief HERO, Brief van Livien Danschutter aan Marcel Poelman, Zelzate, 16 april 1971

huidige financiële situatie uit te doeken, en verzocht om een jaarlijkse toelage van 50.000 BEF voor Oostakker en 25.000 BEF voor Rieme. Zowel De Clercq als De Paepe kwamen tussen bij Tindemans, die zelf ook niet ongevoelig bleek voor de aanvraag: op de ministerraad van 23 mei stelde hij zelf voor het comité een eenmalige toelage van 100.000 BEF toe te kennen.³³² De subsidie werd door de ministerraad gestemd, en uiteindelijk pas begin 1976 betaald uit de kas van het ministerie van Binnenlandse Zaken.

2.1.2. Provincie Oost-Vlaanderen

In 1976 ondernam de provincie Oost-Vlaanderen stappen om het voortbestaan van de drie executieorden in het Gentse te garanderen. Gezien de timing is het ongetwijfeld zo dat de Belgische overheid hiertoe had aangespoord: in datzelfde jaar maakte premier Tindemans het comité schuldenvrij, maar werd geen enkel ministerie bereid gevonden het comité een jaarlijkse subsidie toe te kennen.

In een brief aan het stadsbestuur van Gent stelde het bestuur van de provincie voor om de kosten van het onderhoud van de executieorden Rieme en Oostakker op zich te nemen, terwijl de stad Gent hetzelfde zou doen voor het Oord der Gefusilleerden, het executieoord van de Eerste Wereldoorlog. In het collegebesluit van 23 februari 1976 stemde het College van Burgemeester en Schepenen van Gent met dit voorstel in. Sindsdien staat de provincie Oost-Vlaanderen dus in voor het onderhoud van de executieorden Rieme en Oostakker, en was het Herdenkingscomité eindelijk bevrijd van haar grootste financiële zorgen.

Het onderhoud van de executieorden behelst zowel het groenonderhoud als het onderhoud van de monumenten. Voor het onderhoud van de monumenten voorziet de begroting van de dienst Gebouwen een jaarlijks bedrag van 2500 EUR.³³³

2.1.3. Stads- en gemeentebesturen

2.1.3.1. De gemeentes Ertvelde en Evergem

Zoals eerder vermeld behoorde Rieme tot 1977 tot de gemeente Ertvelde. In 1973 besliste de raad van deze gemeente het Herdenkingscomité een jaarlijkse toelage van 1.000 BEF toe te kennen.³³⁴ Twee jaar later werd dat bedrag opgetrokken tot 2.000 BEF.³³⁵ Sinds de bestuurlijke hervormingen van 1977 behoort Ertvelde als deelgemeente tot Evergem. De Evergemse burgemeester Parys besliste in dat jaar nog tot een werkingstoelage van 2500 BEF voor het comité.³³⁶

³³² Archief HERO, Brief van Leo Tindemans aan Marcel Poelman, Brussel, 23 mei 1975

³³³ Archief HERO, Minuut van de Nota aan de Bestendige Deputatie, Oostakker: Executieorden. Herstellings- en onderhoudswerken monumenten, Gent, 20 juni 2003

³³⁴ Archief HERO. Brief van het Gemeentebestuur Ertvelde aan het Herdenkingscomité, Ertvelde, 13 juli 1973

³³⁵ Archief HERO. Brief van het Gemeentebestuur Ertvelde aan het Herdenkingscomité, Ertvelde, 20 juli 1976

³³⁶ Archief HERO, Brief van het Gemeentebestuur Evergem aan Marcel Poelman, Evergem, 4 januari 1978

2.1.3.2. De gemeente Oostakker

Tot 1964 was de gemeente Oostakker een zelfstandige bestuurlijke eenheid, daarna werd het dorp een deelgemeente van de stad Gent. Bij de oprichting van het executieoord stond de gemeente een eenmalige subsidie toe van 10.000 BEF. Later in de jaren '50 zorgde het gemeentebestuur voor de grondwerken die moesten worden uitgevoerd op het executieoord, zoals in 1956, toen de bestendige toegangsweg van de Gefusilleerdenstraat naar de site moest worden aangelegd. Het uitgraven, aanleggen en nivelleren van deze weg en het pad dat door de bedevaartsweg loopt, kostte de gemeente zo'n 80.000 BEF.³³⁷ Van een bijkomende jaarlijkse subsidie voor het Herdenkingscomité was echter geen sprake.

2.1.3.3. De stad Brugge

De stad Brugge financierde vanaf 1973 het Herdenkingscomité jaarlijk met telkens 500 BEF. In 1982 werd dit bedrag verlaagd tot 450 BEF. Deze symbolische bijdragen kunnen we toeschrijven aan de historische band tussen Brugge en de executieorden, omdat veel van de terechtgestelden niet in Gent, maar in Brugge werden veroordeeld.

2.1.3.4. De stad Gent

De stad Gent was in de jaren '50 vooral betrokken in de verdere uitbouw van het executieoord Rieme, dat op haar grondgebied was gelegen. Zo bekostigde ze de aanleg van de geasfalteerde weg door de toegangstunnel in 1956.³³⁸ In 1951 was er ook een subsidie van 10.000 BEF ter gelegenheid van de oprichting van het executieoord Oostakker, gemandateerd op het begrotingsartikel 356: 'Vaderlandse feesten en andere gesubsidieerde feesten en congressen'.³³⁹ Er was nadien evenwel geen vaste subsidie voor het Herdenkingscomité, zoals we kunnen zien in een weigering tot toelage uit 1954.³⁴⁰ In 1975 was er wel nog een bijzondere toelage van 5000 BEF voor een door vandalisme beschadigd Riems herdenkingsmonument.³⁴¹ Vanaf 1976 sprong het stadsbestuur bij in de organisatie van de jaarlijkse bedevaarten: hoewel er geen subsidies werden toegekend, leverde de stad wel gratis het materiaal dat bij de plechtigheden werd gebruikt, waardoor de onkosten voor het comité sterk verminderden.

³³⁷ Archief HERO, Brief van Marcel Poelman aan Camiel Uyttendaele, 31 december 1956

³³⁸ Archief HERO, Brief van Marcel Poelman aan Camiel Uyttendaele, 31 december 1956

³³⁹ Stadsarchief Gent, III/255, Nota van de stadssecretaris voor de 2de afdeling, 30 april 1951

³⁴⁰ Stadsarchief Gent, III/255, Brief van het Stadsbestuur Gent aan het NCPGR-Gewest Gent-Eeklo, Gent, 30 maart 1954

³⁴¹ Archief HERO, Brief van het Stadsbestuur Gent aan Oscar Jacobs, Gent, 18 juli 1975

2.1.3.5. Andere steden en gemeenten

De lijst hierboven is zeker niet compleet: ook in andere steden en gemeenten, vooral diegene waarvan de gefusilleerden afkomstig waren, werd om financiële steun gevraagd, vooral ter gelegenheid van de oprichting van het executieoord Oostakker. Zo werd in Ronse een eenmalige subsidie toegekend voor de financiering van de vier kruisjes voor de vier gefusilleerde Ronsenaars. Een omhaling in de scholen van Ronse werd dan weer niet toegestaan. Ook in andere steden en gemeenten vroeg het comité om een *“brede geldelijke toelage uit uw Gemeentekas”*. Er werd ook gevraagd lokale herdenkingscomité's op te richten, die in die gemeenten zouden instaan voor de inzameling van fondsen bij de bewoners.³⁴² Het comité had zeker vertegenwoordigers die in hun woonplaatsen fondsen verzamelden, maar tot echte subcomité's is het nooit gekomen.

2.2. Bevriende verenigingen

2.2.1. De Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen en hun Rechthebbenden

De geschiedenis van het Herdenkingscomité is ook op financieel vlak niet los te zien van de NCPGR, en in het bijzonder het NCPGR-gewest Gent-Eeklo. Tot 1955 vielen de werkingsmiddelen van het comité binnen het budget van de gewestelijke NCPGR, omdat het comité toen nog binnen de confederatie actief was. In 1955, toen het comité als een zelfstandige VZW werd opgericht, gaf de NCPGR aan het comité een bescheiden startkapitaal mee.

2.2.2. De Unie van de Weerstanders voor een Verenigd Europa

De UWVE heeft steeds nauwe banden onderhouden met het Herdenkingscomité. We herinneren ons eind de jaren '50 de vele contacten tussen Marcel Poelman en Hubert Halin, algemeen secretaris van deze Europese vereniging. Halin kon door zijn politieke invloed belangrijke subsidies losweken bij de Belgische ministeries, maar moet ongetwijfeld ook mee verantwoordelijk worden geacht voor het financieel pijnlijke Europese avontuur waarin het comité zich begin de jaren '60 had gestort. De UWVE zorgde als medeorganisator van de eerste Europese bedevaart in 1960 wel voor een deel van de centen dat jaar, maar het comité bleef zich in de schulden werken. Halins opvolger als algemeen secretaris was ook een Belg, A. Le Roye. In 1970 zorgde hij voor een eenmalige toelage van 5000 BEF.³⁴³

³⁴² Stadsarchief Gent, III/255

³⁴³ Archief HERO, Brief van A. Le Roye aan Marcel Poelman, Brussel, 31 maart 1970

2.2.3. Andere vaderlandslievende verenigingen

Ook andere vaderlandslievende verenigingen deden soms een duit in het zakje. Zo stuurde het comité op zoek naar financiële steun in 1977 een omzendbrief aan verschillende vaderlandslievende verenigingen. Onder andere het Belgisch Nationaal Blok (BNB), een sterk nationalistische drukkingsgroep en overkoepelende organisatie van vaderlandslievende verenigingen reageerde met een bescheiden gift. Het comité kon ook soms profiteren van de liquidaties van andere verenigingen, die bij hun opdoeking het geld uit de kas verdeelden onder organisaties met hetzelfde vaderlandslievende doel. De regelgeving met betrekking tot VZW's verbiedt uitdrukkelijk dat het geld bij de beëindiging van een vereniging onder de (bestuurs)leden wordt verdeeld.

2.3. Fundraising bij bedrijven en particulieren

Het Herdenkingscomité was in haar beginjaren in grote mate afhankelijk van giften en fundraising. Hiervoor werden naast de overheden en andere verenigingen ook privépersonen en bedrijven aangesproken. Het comité ontwikkelde verschillende manieren om inkomsten te winnen bij het grote publiek. De verkoop van lucifers was veruit het meest grootschalige initiatief, maar zeker niet het enige.

2.3.1. Financiële en materiële giften

Het Herdenkingscomité liet niet na om in de vele brieven die ze rondstuurde geregeld een oproep te doen om de executieoorden uit de financiële nood te helpen. Het resultaat bleef niet uit, en voortdurend werden bedragen gestort op de postrekening van het comité, vaak door familieleden van de gefusilleerden, buurtbewoners en andere sympathisanten. Het is onmogelijk om een financiële analyse of een chronologische evolutie van deze giften weer te geven, bijvoorbeeld omdat onder deze rubriek in de financiële balans ook sommige leningen werden opgenomen. Toch kunnen we stellen dat het comité tot in de jaren '70 jaarlijks veelal tussen de 20.000 en 30.000 BEF aan giften kreeg gestort. Na 1976 verminderde de liefdadigheid omdat het comité vanaf dan grotendeels uit de kosten was door de tegemoetkomingen van de provincie Oost-Vlaanderen en de stad Gent.

Ook sommige bedrijven deden in de jaren '40 en '50 een schenking om de opbouw van de executieoorden vooruit te helpen. De NMBS schonk de gebeeldhouwde leeuwen die de tunnel van het executieoord Rieme sierden, en nu in de toegangspoort van het geïntegreerde executieoord Oostakker-Rieme zijn verwerkt. De SA Métallurgique de Prayon, op wiens terrein het executieoord Rieme was gelegen, hielp samen met de SA La Floridienne de toegangstunnel te verfraaien en omheining aanbrengen (*ut supra*). De eigenaar van het executieoord Oostakker, de Directie der Militaire Gebouwen van Oost-Vlaanderen, zorgde dan weer voor de toegangspoort in Oostakker. Andere bedrijven en privépersonen zorgden voor de bevlagging, bewegwijzering enzovoort. Het spreekt voor zich dat veel van deze materiële giften een aanzienlijk bedrag vertegenwoordigen en dat zonder deze hulp de uitbouw van de executieoorden nog moeilijker was geweest. Zo vertegenwoordigden de

materiële giften van stedelijke en gemeentelijke overheden, bedrijven en privépersonen in het jaar 1956 alleen al een bedrag van 175.750 BEF voor Oostakker en 181.150 BEF voor Rieme.³⁴⁴

Op het executieoord Rieme stond sinds de onthulling in 1949 een collectebus opgesteld, waarin de bezoekers hun vrijblijvende giften konden deponeren. In 1956 werd deze vervangen door een groter en steviger exemplaar, en werd er ook een collectebus opgesteld op het executieoord in Oostakker, dat vanaf dat jaar ook dagelijks toegankelijk was. De twee collectebussen waren een gift van de S.A. Papetiers de Belgique, in de streek beter bekend als de papierfabriek van Langerbrugge. Frans Slock, medewerker van het Herdenkingscomité en tewerkgesteld in de papierfabriek, had hiervoor bemiddeld bij de directie.

Het was vooral het Riemebusje dat aardig wat geld opbracht, veelal drie keer, en soms zelfs 7 keer het bedrag dat in het Oostakkerbusje werd opgehaald. Ook nu nog kan men op het geïntegreerde executieoord Oostakker-Rieme een gift in de collectebus deponeren.

Zowel enkele bedrijven als sommige bestuursleden van het comité stonden intrestloze leningen toe wanneer de werking van de VZW door financiële problemen werd bedreigd. Zonder bedragen te noemen kunnen we stellen dat ook uit de financiële input blijkt hoezeer voorzitter Poelman zich persoonlijk engageerde en met de toekomst van het comité en de executieorden begaan was.

2.3.2. Lucifers

In 1955 werd met de 'Ninoofse Luciferfabriek' een contract gesloten om een reeks lucifers te produceren met op de doosjes de beide executieorden afgebeeld. Deze werden dan aan de man gebracht door een omvangrijk aantal verkopers die aan het Herdenkingscomité verbonden waren, in de eerste plaats de leden van het NCPGR-gewest Gent-Eeklo. De verkoop was een immens succes en men kon honderdduizenden doosjes aan de man brengen.

De populariteit en opbrengst van de lucifers nam na verloop van tijd af en in 1964 werd een laatste order besteld. Omdat de beeltenis van de luciferdoosjes elk jaar wijzigde, zijn deze voor sommigen nog steeds een begeerd verzamelobject.

2.3.3. Sigaren, zeep, postkaarten en andere verkoopsartikelen

Maar het comité beperkte zich niet tot lucifers om de kas te spijzen. Vooral de nieuwjaarskaarten met afbeeldingen van de beide executieorden waren een financieel succes. Er werden ook kwaliteitsfoto's van de executieorden verkocht, en zelfs sigaren. Op de bedevaarten was het verder mogelijk om bedevaartsprogramma's te kopen, kentekens, en wimpels voor de vlaggen van de vaandeldragers.

³⁴⁴ Archief HERO, Nota van Marcel Poelman aan Camiel Uyttendaele, Gent, 31 december 1956

In 1956 werden een aantal koperen stukken geproduceerd ter gelegenheid van de voltooiing van het executieoord van Oostakker en het koninklijk bezoek tijdens de jaarlijkse bedevaart. Het ging in de eerste plaats om koperen sierschotels, maar ook om een kleiner aantal koperen wandbordjes en zelfs asbakjes.

Datzelfde jaar ging men ook toiletzeep verkopen, en een jaar later volgden theelepeltjes en de plateelborden, die samen met de koperen sierschotels vaak aan verdienstelijke medewerkers werden geschonken, maar ook werden verkocht.

In 1958 werd het Rieme-Oostakker vademecum, ter gelegenheid van de Expo '58 in vier talen opgesteld, verkocht aan de prijs van 20 BEF. De brochure bevatte een uitgebreide beschrijving van de beide executieorden en was vooral voor toeristen bestemd.

Verkochte artikelen op 13 mei 1956

451.680 doosjes lucifers
195.576 nieuwjaarskaarten
7.202 kentekens
5415 stukken toiletzeep
1469 bedevaartsprogramma's
1363 sigaren
701 wimpeltjes
511 wandsierschotels
508 gedenkbrochures
362 foto's
147 asbakjes

dank, hulde, trouw ...

Dit is nu eens 'necht presentje van achter de boterkuip!

Ziehier een afbeelding van ons nieuw veelkleurig RIEME - OOSTAKKER - PLATEELSIERBORD!

Kenmerken:

- ▶ diameter: 24 cm.;
- ▶ veelkleurig middenmotief op ivoren grond
- ▶ met gulden biesje afgezoomd.

NEEN! Het is geen alledaags souveniertje, maar wel een kunstig wandsieraad bij uitstek!

Laat u nu eens bekoren, U zal er heus geen spijt van hebben!

Ons veelkleurig plateelsierbord wordt met bijbehorend gebrevetteerd ophangwerk geleverd, zodat U nog enkel voor een spijker hoeft te zorgen om er seffens uw wand mede te tooien!

Afbeelding 135: Voor de verkoop van een plateelsierbord liet het Herdenkingscomité zich in 1957 verleiden tot regelrechte reclameslogans. In deze periode van zware schulden bleken alle financieringsmiddelen veroorloofd.

2.3.4. Evenementen

Er werden in de jaren '50 door het comité ook evenementen ingericht voor de leden van het plaatselijke NCPGR en de medewerkers van het Herdenkingscomité, en soms ook voor een breder publiek. De opbrengst hiervan ging naar de werking van het comité. Vooral toneelvoorstellingen werden regelmatig opgevoerd, tot mei 1956 al 17 keer. Verder vinden we ook vermeldingen terug van enkele duivenvluchten en tombola's, en een groot galabal.³⁴⁵ Ook deze initiatieven ebden weg in de jaren '60, toen het Herdenkingscomité net als zovele andere vaderlandslievende verenigingen over haar hoogtepunt heen was.

³⁴⁵ Archief HERO, document 'Bekroningsoorkonde'

Hoofdstuk 3: Kerntaken

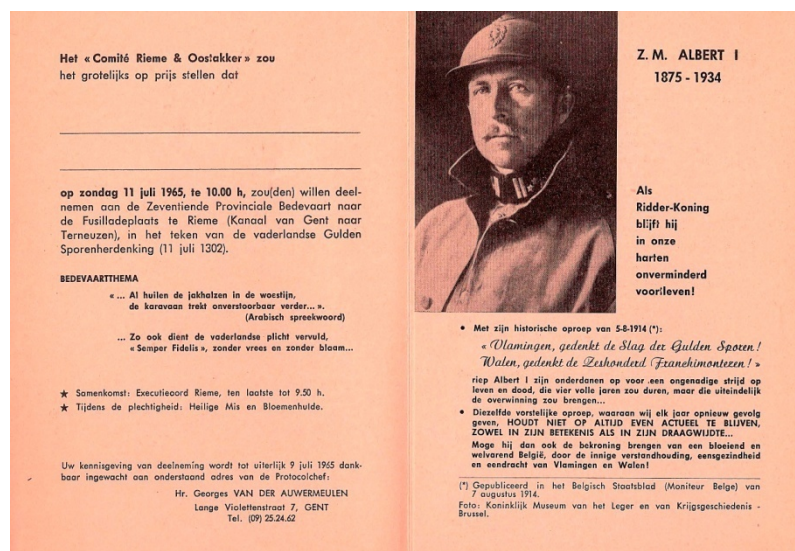
Tegenwoordig is de belangrijkste activiteit van het Herdenkingscomité de organisatie van een jaarlijkse nationale bedevaart naar het geïntegreerde executieoord Oostakker-Rieme. Tot en met 1997 moest het comité elk jaar twee herdenkingsplechtigheden organiseren, want er was ook een jaarlijkse provinciale bedevaart naar het executieoord Rieme. De voornaamste reden waarom het comité in de jaren '90 pleitte voor een integratie van het executieoord Rieme in Oostakker, was dat de organisatorische lasten van de jaarlijkse bedevaarten zo werden gehalveerd.

In dit korte hoofdstuk staat de rol van het Herdenkingscomité in het organiseren van de jaarlijkse herdenkingsplechtigheden centraal. Hoe wordt zo'n plechtigheid in de praktijk georganiseerd, en met welke partners en wettelijke voorschriften dient rekening te worden gehouden? In een beknopter tweede punt is er ook aandacht voor die tweede belangrijke taak: het comité bewaakt ook de staat van de monumenten en de gehele site. Komt de zware last van het onderhoud geheel op de schouders van het comité, of kan het daarbij rekenen op steun van andere instellingen?

3.1. Organisatie van de jaarlijkse bedevaarten

3.1.1. Uitnodigingen

Reeds in de nieuwjaarsperiode begint het comité met het versturen van uitnodigingen naar de verschillende instanties. Onder de vaste genodigden zijn het stadsbestuur van Gent, het gemeentebestuur van Oostakker (tot 1976) en Evergem (Ertvelde-Rieme), enkele buurgemeentes, en alle besturen van de gemeenten en steden van de gefusilleerden. Ook de provinciale, militaire, gerechtelijke en koninklijke autoriteiten worden uitgenodigd. Later worden ook invitaties verstuurd naar de familieleden van de herdachte slachtoffers, naar de verschillende vaderlandslievende verenigingen en andere vaste bezoekers.

Afbeelding 136: Blanco uitnodigingskaart voor de Provinciale Bedevaart in Rieme op 11 juli 1965. Het antwoord werd verwacht op het adres van protocolchef Georges Van der Auwermeulen.

3.1.2. Vergunning en verzekering

Het comité heeft ook enkele vaste verplichtingen om de plechtigheden volgens de voorschriften te laten doorgaan. Elk jaar opnieuw moet toestemming worden gevraagd aan de militaire overheid om toegang te krijgen tot het eigenlijke munitiedepot naast het executieoord. Het terrein wordt gebruikt als parkeergelegenheid, maar ook om de hoge personaliteiten te ontvangen en een eerstehulp post van het Rode Kruis op te richten. Bij regenweer kan de plechtigheid bovendien doorgaan in een gebouw binnen het munitiedepot, in plaats van op de bedevaartsweide.

Een nota van Marcel Poelman toont ons dat deze vergunning al vanaf 1951 nodig was: *“Vooraleer om het even welke plechtigheid in te richten op het Executie-Oord / Oostakker moet steeds, lang op voorhand, daarvan kennis gegeven worden en de machtiging gevraagd worden aan de Militaire Bevelhebber van de Provincie Oost-Vlaanderen. Eens die toelating bekomen, kennis geven aan de Bevelhebber van het Legerdepot (Militaire Gebouwen)”*. Tegenwoordig moet de aanvraag worden gericht aan het 5de Regionaal Centrum voor Infrastructuur – Domeinen in Brugge.

Sinds 2006 is het comité door een wijziging in de wetgeving voor VZW's verplicht om een verzekering af te sluiten, waarin ook de burgerlijke aansprakelijkheid voor de plechtigheid in mei wordt gedekt.

3.1.3. Infrastructuur

Hoewel de plechtigheden steeds vrij sober verlopen, moet het comité jaarlijks zorgen voor een vrij uitgebreide infrastructuur die nodig is voor de plechtigheid: de zitplaatsen op de bedevaartsweide, de vlaggen, een speakerstoel en geluidsinstallatie, plankenvloeren enzovoort moeten voor één dag worden geplaatst. Het comité had in het verleden enkele vaste partners die – tegen betaling – voor deze benodigdheden zorgden, zoals het Gentse Huis Rysenaer. Vanaf 1976 kon men beroep doen op de medewerking van verschillende diensten van de stad Gent. Zo plaatste de Dienst Feestelijkheden in 1993 de plankenvloeren en bevestigde ze de masten, terwijl de Dienst Culturele Zaken voor een geluidsinstallatie zorgde.³⁴⁶

3.1.4. Muzikale, medische en religieuze omkadering

Traditioneel zorgt de Koninklijke Gentse Politieharmonie (KGPH) voor de muzikale omlijsting van de plechtigheden. Vooraf dient steeds een contract te worden getekend tussen de voorzitter van het Herdenkingscomité enerzijds en de korpschef van de lokale politiezone Gent anderzijds. De kosten van dit optreden worden betaald door het Gentse stadsbestuur.

³⁴⁶ Archief HERO, Brief van protocolchef L. Nyabenda aan Oscar Jacobs, Gent, 12 maart 1993

Ook met het Rode Kruis wordt elk jaar een overeenkomst gesloten. De vrijwilligers van het Rode Kruis zorgen voor een eerstehulp post op het domein van het munitiedepot, buiten de omheining van het executieoord. Er staat ook een ziekenwagen klaar. Door de hoge leeftijd van de meeste deelnemers is deze medische ondersteuning in het verleden zeker geen overbodige luxe gebleken.

De religieuze dienst die tijdens de plechtigheden werd opgedragen vroeg bijzonder administratief voorbereidingswerk. Voor het houden van een openluchtmis moest immers toestemming worden gevraagd aan de bisschop van Gent. Voor de materiële benodigdheden werd dan medewerking gevraagd aan de priester van de parochie Oostakker, die voor het installeren van het altaar werd bijgestaan door de *Technische Dienst - Centrum Oostakker*, een Gentse stadsdienst. In Rieme zorgde de priester van de parochie Rieme voor de nodige liturgische stukken.

3.2. Onderhoud van de executieoord

3.2.1. Executieoord Rieme

In de eerste naoorlogse jaren lag de last van het onderhoud van het executieoord volledig op de schouders van het NCPGR-gewest Gent-Eeklo. Op 1 maart 1952 werd August Descamps uit Sint-Kruis-Winkel aangesteld om het *“Executie-Oord Rieme regelmatig te kuisen en onder alle opzichten rein en ordentelijk te houden”*. Descamps werd verantwoordelijk gesteld voor zowel het groenonderhoud als het onderhoud van de monumenten, afsluitingen, executiepalen enzovoort. Hiervoor kreeg hij, naast een budget voor nodige aankopen, een maandelijks bedrag van 250 BEF om zijn onkosten te dekken. Zijn werk was verder volledig op vrijwilligersbasis.³⁴⁷

In november 1955 gaf de stad Gent haar akkoord om het executieoord Rieme op eigen kosten te beplanten: buxusplanten, een ligustrumhaag en een gazon werden aangelegd, en de Plantsoendienst van de stad Gent zou bovendien ook de grootste onderhoudswerken en -kosten op zich nemen. Ingenieur Willy Redel, directeur van de Plantsoendienst, had hiervoor bemiddeld op het stadhuis. Er werd ook een waterput aangelegd om het groenonderhoud vlotter te laten verlopen. De heraanleg werd gestart op 19 maart 1956 en was tien dagen later voltooid.

Het Herdenkingscomité, in casu de hovenier August Descamps, bleef niettemin verantwoordelijk voor het klein onderhoud dat regelmatig nodig was: het besproeien van de beplanting in droge periodes, het afrijden van het gras en de onkruidverdelging. In 1962 werd Descamps wegens ouderdomsredenen vervangen door Henri Mortier uit Kluizen.

Tijdens een zitting van de Bestendige Deputatie van de Provincie Oost-Vlaanderen op 23 februari 1976 werd beslist dat voortaan het personeel van het provinciaal domein Puyenbroeck in Wachtebeke zou instaan voor het groenonderhoud van de beide

³⁴⁷ Archief HERO, Wederzijdse vrijwillige overeenkomst betreffende het Executie-Oord Rieme, Gent, 1 maart 1952

executieoorden. Dit gebeurde in onderling overleg met de stad Gent, die op haar beurt het onderhoud van het Oord der Gefusilleerden in de Offerlaan voor zich nam.

Het algemene onderhoud van de monumenten werd sinds 1976 verschillende keren eenmalig toegewezen aan diverse firma's, eveneens op kosten van de provincie.

3.2.2. Het executieoord Oostakker

Een eerste vermelding van onderhoudswerken op het executieoord Oostakker vinden we in een brief van de Gentse aan de Oostakkerse burgemeester van 21 september 1944. De Gentse burgemeester schrijft hierin: *“Wij bevestigen u tevens, opdracht te hebben gegeven aan een hovenier uwer gemeente de 66 graven aan het munitiedepot te Oostakker, van het onkruid te zuiveren en op ieder graf twee groene planten (aucubas) te zetten, dit alles overeenkomstig de onderrichtingen van de hogere overheid”*.³⁴⁸

Door de verdwijning van een deel van het archief van het Herdenkingscomité is het onduidelijk wie in de daaropvolgende jaren voor het onderhoud instond. Dit gebeurde in ieder geval wel minstens deels op de kosten van het comité.

Sinds 1976 werd Oostakker, net zoals Rieme, onderhouden door de provinciale diensten. Tegenwoordig worden de onderhoudswerken meer en meer uitbesteed aan externe firma's. In 2000 was een belangrijke restauratie nodig van het centrale baldakijn van Oostakker, een werk dat geraamd werd op meer dan 400.000 BEF en werd toegewezen aan de firma D'Hauwe uit Wetteren.

³⁴⁸ Archief HERO, Brief van het stadsbestuur van Gent aan de burgemeester van Oostakker, 21/09/1944

Hoofdstuk 4: Ideologie en discours

4.1. Analyse van de toespraken

De volgens mij meest voor de hand liggende manier om de ideologische boodschap die het Herdenkingscomité uitdraagt te begrijpen, en vooral de evolutie ervan in de tijd te kunnen volgen, is een analyse van de toespraken gegeven door de voorzitter van het comité tijdens de bedevaarten in Rieme en Oostakker. Deze jaarlijkse gelegenheidsredes waren en zijn een ideale kans voor het comité om haar discours naar een groot publiek uit te dragen. Er waren immers weinig andere gelegenheden om dit te doen: het comité had nooit een eigen tijdschrift of andere doeltreffende middelen om zijn publiek toe te spreken.

4.1.1. Chronologische analyse

In deze chronologische analyse staan een reeks toespraken gesynthetiseerd die werden uitgesproken tijdens de nationale bedevaarten, met voldoende ruimte voor korte citaten die de sfeer van toen optimaal illustreren. Ik koos voor een analyse van de toespraken door de voorzitter met intervallen van – indien mogelijk – vijf jaar. Ik zag mij evenwel genoodzaakt om dit interval soms te wijzigen, omdat helaas niet alle jaarlijkse toespraken bewaard bleven, wat ook de oorzaak is van de leemte tussen 1990 en 2005. Verder merken we op dat redevoeringen gehouden op de beide executieoordn zijn gebruikt. We kunnen argumenteren dat hoewel het publiek licht verschilde omdat Oostakker een nationale en Rieme een provinciale bedevaart kende, het discours van het Herdenkingscomité slechts minimaal verschilde op de beide sites. In een volgend punt zullen we zien dat er slechts één belangrijke discrepantie was. Hieronder een overzicht van de bestudeerde toespraken.

1955	Marcel Poelman	Oostakker
1959	Marcel Poelman	Rieme
1965	Marcel Poelman	Rieme
1970	Marcel Poelman	Rieme
1975	Marcel Poelman	Rieme
1981	Oscar Jacobs	Oostakker
1985	Oscar Jacobs	Oostakker
1990	Oscar Jacobs	Rieme
2005	Marc Ongena	Oostakker

In **1955** werd in Oostakker het beeld van de Gehangene onthuld. De tweetalige gelegenheidstoespraak van Poelman is vooral op deze thematiek gericht. Hij onderstreept het belang van de site in Oostakker door te stellen dat dit executieoord als eerste en enige plaats een monument heeft voor de gehangenen. Gezien er geen direct verband is met slachtoffers in Oostakker, abstraheert hij de gehangene vaak naar alle martelaren van de concentratiekampen. De haat ten opzichte van het Duitse regime is nooit ver weg, hij

verwijst onder andere naar de “ ‘Uebersmenschen’ met een leeuwemuil”. Hoewel de geallieerde bevrijders worden bejubeld, stelt Poelman zich zeer scherp op tegen de moderniteit die ze teweegbrachten: *“ons erbarmelijk na-oorlogs geslacht, met zijn armzalig existentialistisch gedoe van verwijfde ‘be-bop’-swingers en herkauwers van chicklets en chewing-gum, die maar alles rustig laten begaan, alsof al die mensen in nood, wat ook hun kleur of hun taal weze, voorgoed opgehouden hadden onze ‘medemens’ en onze ‘evenmens’ te zijn!”*.

Ook in **1959**, tijdens de Riemebedevaart in het teken van de Guldensporenslag, wordt verwezen naar het gevaar van *“de nieuwe onbezorgde generatie”*. Poelman verduidelijkt ook het thema van de bedevaart, dat allesbehalve bedoeld is om zich af te zetten tegen de Franstaligen: *“Het blijft onze hoogste Vlamingentrots dat, in die geweldige strijd op leven en dood voor ontknechting, voor vrijheid en democratie, de nakomelingen van het onsterfelijke Gulden Sporengeslacht onverminderd het ‘Vlaanderen de Leeuw’ wisten hoog te houden, in ‘Eendracht maakt Macht’ met de afstammelingen van de even onsterfelijke Franchimontezen!”*.³⁴⁹ Deze dubbele Vlaamse en Belgische identiteit zien we ook duidelijk in de afsluitende uitroep van de toespraak: *“Opdat Vlaanderen leve, ... leve België !”*.

Tijdens de bedevaart van **1965** in Rieme kende het nationalistisch discours een ongeëvenaard hoogtepunt. Het executieoord was de dag voordien het slachtoffer geworden van vandalisme, waarbij het Hechtelmonument werd opengebroken en de reliekkogel gestolen. Na een inleiding waarin hij vooral de link legt met de Eerste Wereldoorlog,³⁵⁰ brandt Poelman volledig los, waarbij hij talrijke keren de volgende metafoor gebruikt: *“Al huilen de jakhalzen in de woestijn, de karavaan trekt onverstoord verder”*. Met de jakhalzen worden duidelijk de anti-Belgische elementen bedoeld. Poelman verwoordt de ontzuivering die de politieke gevangenen kennen in de naoorlogse samenleving, maar toont zich zeer strijdvaardig: *“Vernedering, teleurstelling, tegenkating, ja zelfs aanslag en sabotage kunnen niet anders dan ons sterken in ons vaderlands geloof en onze vaderlandse trouw”*.

In **1970** is de toon in Rieme helemaal omgeslagen. De toespraak staat geheel in het teken van vrijheid en vrede, en voor het eerst zien we concrete verwijzingen naar actuele gebeurtenissen. Poelman haalt onder andere de Amerikaans-Russische vredesonderhandelingen van 1969 in Helsinki aan,³⁵¹ en de Amerikaans-Chinese contacten in Warschau. Toch blijft Poelman kritisch: *“Er heerst discipline ten aanzien van de werkelijk gevaarlijke confrontatie die tot een kernoorlog zou kunnen leiden, maar vrijheid om de machtsstrijd ten koste van andere volken voort te zetten”*. In een zeer modern aandoende toespraak worden de Riemse gefusilleerden en hun idealen in een bredere context geplaatst. Er is geen enkel religieus of nationalistisch spoor te bekennen.

In **1975** werd het Riemse executieoord enkele weken voor de provinciale bedevaart opnieuw het slachtoffer van vandalisme. De reactie van Poelman, minder dan een jaar voor zijn dood,

³⁴⁹ De Franchimontezen waren 600 mannen van Franchimont die in 1438 een aanval uitvoerden op de Franse koning Louis XI.

³⁵⁰ Er wordt onder meer verwezen naar Edith Cavell, die vijftig jaar voordien was gefusilleerd.

³⁵¹ Hiermee worden de Strategic Arms Limitation Talks (SALT I) bedoeld, die in 1972 resulteerden in een nucleair verdrag.

is deze keer veel minder strijdvaardig dan tien jaar eerder in gelijkaardige omstandigheden. In een opmerkelijk korte toespraak zegt hij dan ook: *“Geen haat, neen; maar vooral een verslagenheid dat deze rustige, verre van provocerende bedevaart op zulk enggeestig onbegrip stoot”*. Poelman richt zich in zijn allerlaatste toespraak op het Riemse executieoord nog tot de jeugd en de machtshebbers, die hij beiden aanspoort een betere samenleving te vormen. De stelling waarmee hij zijn toespraak begint en afsluit, is veelzeggend: *“Wie niet om wil zien naar het verleden, is gedoemd het nogmaals te beleven”*.

Tijdens de bedevaart van **1981** in Oostakker uit de nieuwe voorzitter Oscar Jacobs zijn spijt dat de hoop op een betere toekomst bij de bevrijding in de latere jaren niet of nauwelijks werd ingelost. Hij vervolgt met een zeer concreet en sterk nationalistisch getint discours, waarin we onder andere lezen: *“Had men ooit kunnen denken dat er op heden, in eigen land, moed en uithoudingsvermogen zou nodig zijn om het Belgisch Vaderlands ideaal te blijven dienen? Wie had zich kunnen voorstellen dat op heden, onder het motto van democratie, kwaadwillig en ongestraft – in het openbaar – federalisme en zelfs separatisme zou mogen gepropageerd worden onder de bewering dat er geen Belgen bestaan, .. ja zelfs dat er nooit Belgen bestaan hebben”*.³⁵² Later in de toespraak verzoent Jacobs zich wel nog met het federalisme, maar erg van harte gaat dit zeker niet.

In **1985** volgt Jacobs in Oostakker een meer gematigd discours. Hij vraagt de toehoorders de idealen van *“vrijheid, vrede, rechtvaardigheid en eerbied voor de rechten van de mens”* niet te vergeten en actualiseert zo de idealen waarvoor tijdens de Tweede Wereldoorlog talrijke slachtoffers gevallen zijn. De toespraak valt middenin de twee ambtstermijnen van de Amerikaanse president Ronald Reagan. Jacobs gaat ook in op de hernieuwde spanningen tussen Oost en West: *“de voortdurende opbouw en ontplooiing van kernwapens en andere geperfectioneerde oorlogstuigen”* doet de mensheid volgens hem in een *“bestendige angst”* leven. De leiders van de grootmachten worden opgeroepen een nieuw conflict te vermijden, maar ook de Belgische politiek en de Belgische jeugd worden aangespoord hun steentje bij te dragen. Op politiek vlak is Jacobs weinig verhullend: *“Een broederlijke solidariteit tussen Noord en Zuid is de waarborg voor een voorspoedige toekomst van ons Belgisch Vaderland waar nog steeds de eendracht bron is van macht”*.

1990 was volgens Oscar Jacobs tijdens zijn toespraak in Rieme een echt jubileumjaar: niet alleen beleefde men het 50ste jaar sinds de Duitse inval in België, ook de bevrijding van de concentratiekampen 45 jaar eerder werd herdacht, alsook *“de 60ste verjaardag van Onze Geliefde Koning Boudewijn, Zijn 40-jarig Koningschap en de 30ste verjaardag van Zijn huwelijk met Onze Geliefde Koningin Fabiola”*. Jacobs vervolgt op het politieke pad: *“Zoals de Koning het in zijn toespraken tot het Volk beklemtoont, moeten de verantwoordelijke gezagvoerders samen de nodige inspanningen doen om mogelijke onvolmaaktheden van de staatshervorming te verbeteren en op te lossen”*. Jacobs ziet een recente *“heropleving van het racisme, fascisme en nazisme”*. Hij wijst dan ook op het belang van een *“degelijk geschiedkundig onderwijs”* dat onontbeerlijk is om de verschrikkingen van het nazisme niet opnieuw te beleven. In een weinig optimistische toespraak laat Jacobs alle hoop en vertrouwen op de jongeren rusten.

³⁵² Deze uitspraken zijn gebaseerd op het bekende citaat *“Sire, il n’y a pas de Belges”*, oorspronkelijk geposteed door de Waalse politicus Jules Destrée in een open brief aan koning Albert I in 1912.

In 2005 houdt Marc Ongena een lange toespraak met een uitgebreide verwelkoming van de vertegenwoordiger van de koning, waarbij hij niet nalaat de *“gehechtheid aan het Vorstenhuis en het Land”* te onderstrepen. Ongena belicht de geschiedenis en het belang van de site, en richt zich dan op het heden en de toekomst: hij waarschuwt voor *“opkomende rechts-politieke stromingen die de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog minimaliseren”*, en richt zich tot de jongeren. Zij vooral zijn vatbaar voor de manipulaties van *“megalomane volksmisleiders”*, en Ongena verwijst daarbij naar recente politieke gebeurtenissen in Oost-Europa en Oostenrijk.³⁵³

4.1.2. Thematische analyse

Deze thematische analyse bevat de conclusies getrokken uit het onderzoek naar bovenstaande toespraken, aangevuld met toespraken die niet in de chronologische analyse werden opgenomen. De chronologische benadering verschuift naar een secundair niveau, terwijl een thematisch perspectief primair wordt. Wat zijn dus de typische kenmerken van de onderzochte toespraken, en is er een evolutie merkbaar in de tijd? We onderscheiden vier grote thema's in het discours.

4.1.2.1. Nationalisme

Een eerste constant en overheersend kenmerk in het discours van de voorzitters van het Herdenkingscomité is de vaderlandsliefde, waarvan het belgicisme de politieke uiting is. Het comité heeft zich als *vaderlandslievende vereniging* steeds uitgesproken voor de nationale eenheid van België, en deed dit vanuit de overtuiging van haar leden, die bijna allen in het verzet gingen om nationalistische redenen. Er zijn zeker ook verzetsbewegingen die andere doelen en beweegredenen hadden, en ook nu nog zetelt er een vertegenwoordiger van het Onafhankelijkheidsfront in het comité, maar het is duidelijk dat hun invloed in het comité zeer beperkt was, en dat het comité steeds een rechtse koers heeft gevaren. De eerste twee voorzitters van het comité hadden hoge functies in het Geheim Leger en vertolkten de gevoelens van de overgrote meerderheid van de leden. Daarbij komt nog dat de communistisch geïnspireerde verzetslieden zich sinds de eerste symptomen van de Koude Oorlog minder radicaal opstelden en zich aansloten bij de brede Belgische verzetsbeweging die op zoek was naar nationale erkentelijkheid.

De nationalistische boodschap werd meestal weinig verhuld, en vinden we terug in afsluitende uitroepen als *“Leve België”*, of langere politiek getinte passages over het belang van een eendrachtig vaderland. Het gebruik van hoofdletters in de uitgeschreven toespraken kenmerkt het bijna heilige karakter dat aan de Belgische staat en haar nationale symbolen wordt verleend. In 1986 schreef Oscar Jacobs nog: *“En moge eveneens het symbool van onze Nationale Driekleur – niet alleen bij een uitzonderlijke gebeurtenis – maar voortdurend in ‘EENDRACHT MAAKT MACHT’ blijven wapperen over een vredig Belgisch Vaderland!”*.³⁵⁴

³⁵³ In Oostenrijk richtte Jörg Haider in april 2005 de Bündnis Zukunft Österreich (BZÖ) op, een rechts-nationalistische en populistische politieke partij.

³⁵⁴ Archief HERO, Toespraak Oscar Jacobs, Rieme, 6 juli 1986

Hoe vertaalde deze vaderlandsliefde zich nu in politieke termen? Tot de jaren '60 zien we duidelijk dat het Belgische unitarisme wordt bejubeld. Marcel Poelman zag het in 1969 zo: *“Getrouw aan het ideaal van diegenen die hun leven veil hadden, is het ook onze plicht ons totaal in te zetten voor dit eenheidsideaal”*.³⁵⁵ Na de eerste staatshervorming van 1970 blijft het opvallend stil tijdens de toespraken van Poelman: er is geen open protest merkbaar tegen de culturele autonomie van wat later de drie gemeenschappen zullen worden. Pas met het voorzitterschap van Oscar Jacobs vanaf 1976 kwam de politiek weer meer op de voorgrond. Tijdens zijn allereerste toespraak, daags na de begrafenis van Poelman, haalt ook hij het *“eenheidsideaal”* aan, tijdens een pleidooi voor een eendrachtig België.³⁵⁶

Toch zal hij zich opmerkelijk snel schikken naar het federalisme, dat na de tweede staatshervorming in 1980 werd versterkt. Het comité blijft voorstander van een sterke Belgische staat, veroordeelt scherp alle anti-Belgische uitlatingen, maar legt zich neer bij het nieuwe staatsbestel. Oscar Jacobs in 1981: *“De evolutie der tijden brengt weliswaar verandering in mentaliteit, in zienswijze en beoordeling met zich, doch het blijft evenzeer onbetwistbaar dat elk van die gemeenschappen, met hun eigen cultuur, met hun eigen verleden, steeds de integrerende delen van het verenigd Vaderland uitmaken. De nieuwe structuur van België geeft ons nu juist de gelegenheid om met een eerlijk vertrouwen en wederzijds respect, deze nieuwe ideeën verder uit te bouwen. De massamedia dragen hier een grote verantwoordelijkheid. Wanneer zij het provocerende en crapuleuze gedrag van sommigen voor wie ons geliefd België een doorn in het oog is, uitvoerig in beeld brengen en commentariëren, terwijl aan waardige vaderlandse manifestaties amper enkele flitsen of enkele regels worden besteed, dan schieten zij aan objectiviteit tekort”*.³⁵⁷

Deze lijn werd doorgetrokken tot vandaag: het comité blijft uitgesproken patriottisch, maar accepteert het federalistische staatsbestel. Het verzet zich wel uitgesproken tegen het separatisme en minder uitgesproken tegen een verdere federalisering. Het nationalisme vinden we anno 2008 bijna niet meer terug in de toespraken, maar wel nog in het verloop van de plechtigheid, dat ongewijzigd is gebleven. Zo wordt de Brabançonne nog steeds tweemaal gespeeld, bij het begin en bij het einde van elke plechtigheid.

4.1.2.2. Monarchisme

Voor het Herdenkingscomité hangt de vaderlandsliefde nauw samen met koningsgezindheid. In tegenstelling tot het nationalisme zien we hier geen verandering in de tijd en kunnen we kort zijn: het comité was en is een fervent aanhanger van het Belgische koningshuis. Ook deze ideologie kunnen we koppelen aan de activiteiten van de leden tijdens de Tweede Wereldoorlog; het Geheim Leger was uitgesproken royalistisch. Helaas zijn er geen bronnen die de positie van het comité in de koningskwestie schetsen. Wel zien we in quasi alle toespraken een verklaring van trouw aan koning Boudewijn; een trouw die werd beloond met een koninklijk bezoek aan Oostakker in 1956 en Rieme in 1965. En hoewel het taalgebruik minder verheven is dan enkele decennia geleden, zien we ook in de toespraken

³⁵⁵ Archief HERO, Toespraak Marcel Poelman, Rieme, 13 juli 1969

³⁵⁶ Archief HERO, Toespraak Oscar Jacobs, Rieme, 4 juli 1976

³⁵⁷ Archief HERO, Toespraak Oscar Jacobs, Oostakker, 10 mei 1981

van Ongena een verknochtheid aan de monarchie. Deze gehechtheid zien we ook in het koninklijk beschermheerschap dat tot op vandaag aan de vereniging wordt verleend. Om voor de bedevaarten de titel *“Onder de Hoge Bescherming van Zijne Majesteit Koning Albert II”* te mogen gebruiken, moet vijfjaarlijks een aanvraag worden ingediend.

4.1.2.3. Vrijheid, vrede en andere waarden

De voorzitters van het comité beperken zich in hun toespraken niet tot het enge nationale kader. Ze grijpen het morele voorbeeld van de gefusilleerden aan om waarden als vrijheid en vrede te verkondigen. De gefusilleerden worden niet als slachtoffers voorgesteld, maar als martelaren die hun eigen leven veil hadden om de waarden waarin ze geloofden te verdedigen. Hun dood wordt beschreven als een *“liefdesoffer”*, als een *“zoenoffer voor onze vrijheid”*.

Het beklemtonen van deze universele waarden groeide met de tijd. In 1952 meende burgemeester De Wulf van Oostakker nog: *“Heldenkracht en moed tot zulk een offer vonden deze mensen alleen in hun Vaderlandsliefde!”*.³⁵⁸ Gaandeweg trachtte men hier een meer *waarde-volle* motivatie aan toe te voegen: in een eerste fase naastenliefde en zelfopoffering, later ook het streven naar vrijheid, vrede, verdraagzaamheid, mensenrechten en democratie. Meer dan eens werd verwezen naar de conflictsituaties in Vietnam, het Midden-Oosten of Joegoslavië om te bewijzen dat deze idealen allesbehalve zijn waargemaakt.

In het discours van het Herdenkingscomité nemen deze universele waarden een steeds belangrijkere plaats in. Voornaamste oorzaak hiervan is niet meteen dat er nu meer reden tot paniek of verontwaardiging is dan vroeger, maar wel dat de band met het specifieke verleden van politieke gevangenen, verzet en executies verzwakt. Dit is het logische gevolg van nieuwe tijden en generatiewissels: het Herdenkingscomité tracht haar relevantie te bewaren door haar gezichtsveld te verruimen. Eenzelfde evolutie zien we ook in het Fort van Breendonk, dat onlangs werd herdoopt tot *Human Rights Memorial*, in het Gentse 8-Mei Komitee en tal van andere instellingen en herdenkingscomité's die de band met het heden en de toekomst niet willen verliezen en met wisselend succes ook een jonger publiek willen aantrekken.

4.1.2.4. Een les voor de jeugd?

Een constante van de laatste decennia in het discours van het Herdenkingscomité is de oproep naar de jeugd om de offers van de gefusilleerden niet te vergeten, en hun voorbeeld indachtig mee te werken aan een betere toekomst in een eendrachtig België waarin de universele waarden uit het vorige punt worden nagestreefd.

Een opmerkelijk paradox is dat in de periode dat nog verschillende jongeren deelnamen aan de bedevaarten, bijvoorbeeld als familielid van een slachtoffer of in een obligatoire

³⁵⁸ Archief HERO, Toespraak Roger De Wulf, Oostakker, 11 mei 1952

schooluitstap, er geen allusies werden gemaakt op de jeugd, terwijl men later, toen het publiek vergrijsde, steeds meer de jongeren wou aanspreken. Deze wijziging in het discours moeten we in de jaren '70 situeren, en ging pas goed van start met het voorzitterschap van Oscar Jacobs. Toen was het echter al grotendeels te laat, en ook vandaag kunnen we niet anders dan tijdens de bedevaarten onze wenkbrauwen fronsen bij de uitvoerige oproepen aan de jeugd, terwijl op het terrein geen of slechts een handvol jongeren aanwezig zijn.

4.2. Rieme: een dubbele identiteit

In het vorige punt haalden we al aan dat er een belangrijk punt van verschil is tussen het discours van het Herdenkingscomité rond het executieoord Oostakker en dat van Rieme. De bedevaarten op dit laatste oord kregen steeds een provinciaal karakter aangemeten. De motivatie hiervoor was dat in Rieme enkel Vlamingen werden terechtgesteld, terwijl in Oostakker de slachtoffers van over het hele land afkomstig waren. Deze redenering klopt, zoals blijkt uit Deel II van deze scriptie, allesbehalve. We kunnen zelfs argumenteren dat Rieme, in tegenstelling tot Oostakker, een internationale geschiedenis had door de fusillade van de Enrico Vercellino en Jacques Colpacci, respectievelijk Italiaanse en Russische migranten.

Afbeelding 137: Representatie van het executieoord Rieme op een luciferdoosje uit 1951. De Vlaamse vlag wappert naast de Belgische, en krijgt zelfs een meer centrale rol. Voor Oostakker vinden we nergens een zo duidelijke Vlaamse symboliek terug.

Opmerkelijk is ook dat Rieme een Oost-Vlaams, provinciaal karakter werd toebedeeld, terwijl er ook meerdere West-Vlamingen werden gefusilleerd. Het paste duidelijk niet in de agenda van de nationalistische herdenkers om hun plichtigheid als 'Vlaams' te bestempelen, omdat een dergelijke connotatie te dicht bij het Vlaams-nationalisme zou aanleunen.

Toch werden de Riemebedevaarten van bij de start in 1949 steeds in een Vlaams jasje gestoken, zij het in zeer voorzichtige bewoordingen. De nationalistische herdenkingspraktijk wou de Vlaamse wortels niet afzweren en gaf aan de provinciale bedevaarten een dubbele, Vlaamse en Belgische identiteit. Daarbij werd niet van de ideologische lijn afgeweken die we ook in het discours van de toespraken zien: het Herdenkingscomité bleef ijveren voor een eendrachtig België en was uitgesproken *vaderlandslievend*. Onder het motto 'eendracht maakt macht' werd gepleit voor een broederlijkheid tussen het Vlaamse en Waalse volk.

De dubbele identiteit in Rieme was onder andere zichtbaar in de bevestiging van de site, in representaties van het oord (zie Afbeelding 137), in de toespraken, en in het spelen van het Vlaamse volkslied tijdens plechtigheden. In 1956 bijvoorbeeld werd de plechtigheid zelfs beëindigd met de Vlaamse Leeuw.³⁵⁹ Ook de keuze voor de dag van de bedevaart was

³⁵⁹ De Gentenaar, 9 juli 1956, p. 3

Vlaams getint. In het vademecum uit 1958 lezen we: *“De jaarlijkse Provinciale Bedevaart naar het Executie-Oord Rieme staat telkens in het teken van de vaderlandse Gulden Sporenherdenking (11 juli 1302) en gaat daarom door op de zondag die het dichtst bij 11 juli valt”*. Hierbij moeten we opmerken dat de Guldensporenslag in die tijd geen uitgesproken Vlaams karakter had. De slag werd niet alleen door flaminganten ideologisch gerecupereerd, maar ook door nationalisten en zelfs communisten. Voor de specifieke casus van het Herdenkingscomité verwijzen we terug naar de uitnodigingskaart die werd opgenomen als Afbeelding 136 op pagina 177: hierin wordt verwezen naar koning Albert, die volgens het nationalistisch discours zelf opdroeg de Guldensporenslag te herdenken. Dit zou gebeurd zijn in een oproep van 5 augustus 1914, een dag na de Duitse inval in België. Het comité citeert de koning: *“Vlamingen, gedenkt de Slag der Gulden Sporen! Walen, gedenkt de Zeshonderd Franchimontezen!”*. De werkelijke oproep, de historisch correcte versie lag vervat in de koninklijke tekst ‘Aan het leger van de Natie’, gepubliceerd in het Staatsblad van 7 augustus 1914: *“Herinnert U Vlamingen, den Slag der Gulden Sporen, en gij Luiker Walen dat op dit oogenblik de eer der 600 Franchimontenaars U te beurt valt”*.³⁶⁰ Dat de oproep bedoeld was om de Vlamingen en de Walen voor de oorlog te mobiliseren in plaats van vredige herdenkingsplechtigheden te organiseren, liet het comité terzijde.

Marc Ongena kon de motivatie van deze dubbele Riemse identiteit toelichten: *“Poelman was een zeer strenge katholiek, maar hij was ook een beetje Vlaamsgezind, in die zin dat hij de plechtigheid van Rieme altijd als de tegenhanger van de Ijzerbedevaart heeft willen laten doorgaan”*.³⁶¹ Dat hij hierbij zelfs zo ver ging om ook de Vlaamse Leeuw te laten spelen tijdens de plechtigheden, werd hem niet door iedereen in dank afgenomen. De rechterzijde van het verzet stond steeds zeer sterk in het Herdenkingscomité, maar toen ook de linkse verzetslieden van het Onafhankelijkheidsfront vertegenwoordiging kregen binnen de vereniging, kwam er felle kritiek tegen het al te Vlaamsgezinde karakter van de herdenking. Het belangrijkste resultaat hiervan was dat het Vlaamse volkslied sindsdien niet meer werd gespeeld. Dit lied had voor sommigen een grote symboolwaarde: de beulen van Breendonk speelden het immers geregeld tijdens folteringen begaan op de politieke gevangenen.

Naast deze interne oorzaak is er ook een belangrijke externe oorzaak van het afzwakken van het Vlaamse karakter van het Riemse executieoord: een versterkte Vlaams-Belgische polarisering, veroorzaakt door de verschillende daden van vandalisme op het oord. Het is allerm minst toevallig dat, wanneer de jaren daarvoor de Vlaamse Leeuw de plechtigheid had afgesloten, dit bij de eerste *Bedevaart van Eerherstel* op 16 oktober 1960 de Brabançonne was.³⁶² Binnen het comité was er geen enkele twijfel dat de Vlaams-nationalisten verantwoordelijk waren voor deze sabotages, wat leidde tot versterkte anti-Vlaamse gevoelens. De zware beschadiging van het Hechtelmonument in 1959 was in dat opzicht zeker een keerpunt: in de jaren '60 werd het Vlaamse karakter van Rieme gematigd, en werd Poelmans Vlaamse droom door aanhoudend vandalisme en versterkte polarisering gekelderd.

³⁶⁰ Belgisch Staatsblad – Moniteur Belge, 7 augustus 1914, voorpagina

³⁶¹ Interview met Marc Ongena, Mariakerke, 9 mei 2008

³⁶² De Gentenaar, 17 oktober 1960, p. 7

4.3. De Europese droom

Terwijl het Herdenkingscomité in Rieme een dubbele Vlaams-Belgische identiteit trachtte te scheppen, had Marcel Poelman voor Oostakker nog grotere ambities. Het succes van de eerste herdenkingsplechtigheden op het Oostakkerse executieoord motiveerde hem om de site ook een Europese glans te geven. Hij deed een beroep op de Europese verzetsvereniging UWVE om het executieoord Oostakker te laten uitroepen tot *‘eerste Europese verzetsbedevaartplaats’*. Poelman slaagde hierin door goede connecties; vooral met de Belg Hubert Halin, Europees secretaris van de UWVE, was hij goed bevriend. Halin had het Herdeningscomité al aan enkele subsidies geholpen bij de Belgische overheid.

Ook Pieter Lagrou heeft in zijn standaardwerk *‘The Legacy of Nazi Occupation’* aandacht voor het initiatief van Poelman en Halin. Hij stelt in een scherpe analyse: *“On 8 May 1960, on the occasion of the fifteenth anniversary of the end of the European war, Halin tried to create ‘the first sanctuary of the European resistance’ in Oostakker, a small Flemish village, on the burial site of eighty-one Belgian resistance fighters murdered by the occupier. [...] Halin concluded: ‘When the earth from ten European countries was mixed into the soil of Oostakker, ... we felt more than ever Europe would only preserve its greatness and influence by fraternally uniting all its citizens in faithfulness to the ideal of Liberty for which so many men and women in so many countries have died.’ Yet the site had never occupied an important place in the national commemorations in Belgium and its ‘Europeanisation’ made little difference to it.”*³⁶³

Lagrou maakt de klassieke fout het Oostakkerse executieoord te beschouwen als de begraafplaats van de aldaar gefusilleerden, maar is verder heel juist wanneer hij stelt dat de europeanisatie van Oostakker weinig veranderde aan het belang van het executieoord en impliceert dat het initiatief een mislukking was. Het draagvlak voor deze Europese plechtigheden was zeer klein en in een vorig hoofdstuk bleek al dat de organisatie ervan het Herdenkingscomité financieel in de problemen bracht. Na twee Europese bedevaarten waren de schulden van het comité groter dan ooit en werd het project in de koelkast geschoven. Bijna vijf decennia later wordt de Europese titel van Oostakker nog steeds vermeld tijdens de herdenkingsplechtigheden, maar bestaat hij alleen maar op papier.

We merken ook op dat het initiatief sterk anti-communistisch was geïnspireerd en na de val van het communisme sowieso aan betekenis verloor. De Europese eenheid waarnaar Poelman en Halin streefden was in feite een West-Europese eenheid: de urnen die op het Oostakkerse executieoord symbolisch aan elkaar zijn geketend, komen dan ook uit westerse landen als Noorwegen en Luxemburg, terwijl de grote vernietigingskampen uit Oost-Europa niet vertegenwoordigd zijn. Ook op het Europese monument in Oostakker zien we dat de Sovjet-Unie op de kaart is weggeveegd (zie Afbeelding 110 op p. 129).

³⁶³ P. LAGROU, *The Legacy of Nazi Occupation. Patriotic Memory and National Recovery in Western Europe, 1945-1965*, Cambridge, 1996, p. 284

4.4. Vlaams-nationalisme: het incident Van Grembergen

Tijdens de herdenkingsplechtigheid van 13 mei 2001 in Oostakker was er een incident naar aanleiding van de aanwezigheid van Vlaams Minister van Binnenlandse Aangelegenheden Paul Van Grembergen. Het was de eerste keer dat een gemeenschapsminister spontaan deelnam aan de nationale bedevaart in Oostakker. Van Grembergen was echter lid van de Vlaams-nationalistische VU-ID, en dit zette kwaad bloed bij sommige bedevaarders. Het kwam zelfs zo ver dat Van Grembergen tijdens de plechtigheid door een vrouw werd uitgescholden voor fascist. Het incident haalde de nationale kranten.

Maar niet alleen de aanwezigheid van Van Grembergen zorgde voor commotie, ook de toespraak van voorzitter Ongena veroorzaakte de nodige wrevel. Ongena besliste zijn toespraak te veranderen nadat Van Grembergen onverwachts enkele dagen voor de bedevaart had te kennen gegeven aanwezig te zullen zijn. Ongena maakte van deze gelegenheid gebruik om in een persoonlijke, politiek getinte toespraak op te roepen tot verzoening. In een cruciale passage zei hij dan ook dat *“naar de toekomst toe, een uitgestoken hand kan worden aangenomen”*, en verder: *“Uw aanwezigheid, Mijnheer de Minister, op dit Nationaal herdenkingsoord, bevestigt uw reputatie van ‘bruggenbouwer’ naar delicate verstandhoudingen toe”*.³⁶⁴

Na de plechtigheid bleven de reacties niet uit. Ongena kreeg felicitaties uit diverse hoeken, maar er waren ook negatieve reacties, vooral bij de oudere generatie. Zo bracht Jef Schuddinck, de ex-voorzitter van het Herdenkingscomité, verslag uit van een vergadering van de Confederatie der Oud-strijders Verenigingen (afdeling Oost-Vlaanderen), waarop het incident werd besproken. Schuddinck merkte – terecht – op dat de Ertveldenaar Van Grembergen als gemeenteraadslid en later als burgemeester nooit de plechtigheden had bijgewoond in zijn gemeente Ertvelde-Rieme. Nu hij pas enkele dagen minister was, kon er plots wel een bezoek af aan het executieoord Oostakker. *“Was het om de slachtoffers te herdenken en hulde te brengen, of om zich zelf sympathiek te maken?”*.³⁶⁵ Men vroeg Ongena verder om duidelijkheid wie hij precies de hand wou reiken, en had bedenkingen bij de politieke aard van de toespraak: *“Wanneer u een toespraak houdt in een executieoord, vertolkt u de gevoelens van de familieleden van de gefusilleerden en de toehoorders. De politieke toer opgaan, en dan vooral omdat een Minister van de V.U. aanwezig was, is absoluut te vermijden daar het slechts verwarring en misnoegdheid veroorzaakt”*.³⁶⁶

Een vertegenwoordiger van het Nationaal Comité van het Onafhankelijkheidsfront stelde het nog scherper: *“Vele Politieke Gevangenen, die het leed van de concentratiekampen hebben moeten ondergaan, zullen zich wel omdraaien in hun graf als ze zoiets zouden horen”*. Hij was zelfs van mening dat Van Grembergen de toegang tot het oord ontzegd had moeten worden.³⁶⁷

De negatieve reacties ten spijt, bleef het comité haar voorzitter steunen, en werd de toespraak van Ongena op de eerstvolgende vergadering *“goed bevonden, deze was subtiel*

³⁶⁴ Archief HERO, Gelegenheidstoespraak Marc Ongena op de nationale bedevaart van 13 mei 2001

³⁶⁵ Archief HERO, Brief van Jef Schuddinck aan Marc Ongena, Gent, 24 mei 2001

³⁶⁶ Archief HERO, Brief van Jef Schuddinck aan Marc Ongena, Gent, 24 mei 2001

³⁶⁷ Archief HERO, Brief van C.S. aan Marc Ongena, Gent, 14 mei 2001

en moedig".³⁶⁸ Het incident toont aan dat een verzoening tussen de belgicistische politieke gevangenen en het Vlaams-nationalistische gedachtegoed zelfs in de 21ste eeuw zeer gevoelig blijkt. Hoewel Van Grembergen geen persoonlijke banden heeft met de collaboratie of het fascisme, wordt hij er door sommigen wel mee geassocieerd.

³⁶⁸ Archief HERO, verslag van de algemene vergadering van 9 juni 2001

Hoofdstuk 5: Analyse en besluit

Binnen het NCPGR – Gewest Gent-Eeklo ontstond al heel snel na de oorlog een comité dat de herdenking van de gefusilleerden van Rieme en Oostakker ter harte nam. Het *'Herdenkingscomité der Executieoorden Rieme en Oostakker'* ontstond zo binnen het naoorlogse kader van politieke gevangenen die hun gevallen kameraden wilden eren en zelf ook erkenning zochten voor het leed dat hen werd aangedaan.

Deze erkenning is een sleutelwoord om de geschiedenis van het herdenkingscomité te begrijpen. De stichters van het comité waren dan wel een groep idealisten, ze hadden ook een eigen agenda en zochten morele, politieke en financiële waardering voor hun verzetsdaden en de schade die hen werd berokkend in de Duitse kampen. Dat velen van hen het leven hadden gelaten en sommigen zelfs door de bezetter werden terechtgesteld, was voor de NCPGR-leden het bewijs van hun vastberadenheid en zelfopoffering.

Een belangrijk moment van erkenning voor het sterk nationalistische en royalistische Herdenkingscomité was het bezoek van koning Boudewijn aan de plechtigheid in Oostakker in 1956. Ook pers en publiek betuigden tijdens die eerste jaren massaal hun steun, wat voorzitter Poelman motiveerde om de lat nog hoger te leggen. Zijn Europese droom – het executieoord Oostakker werd in 1960 ingewijd als eerste Europese verzetsbedevaartplaats – werd echter aan stukken geslagen door de zware financiële lasten en een verminderde aandacht voor het Belgische verzetsverleden. De vele daden van vandalisme op het executieoord Rieme zijn slechts één van de symptomen voor het verval dat werd ingezet in de jaren '60. Ook de nieuwe voorzitter Jacobs kon het tij niet keren en zorgde zelfs voor een tijdelijke radicalisering in het nationalistische discours. Tegelijkertijd maakte hij echter ook plaats voor actualisering en verbreding van de herdenkingspraktijk. Universele waarden als vrijheid en mensenrechten vormen een steeds belangrijkere klemtoon.

Tegenwoordig is de invloed van het Herdenkingscomité zeer beperkt. Het comité wordt zelfs regelmatig gepasseerd bij kwesties die rechtstreeks verband houden met de herinnering van de Oostakkerse en Riemse gefusilleerden, zoals het geval was bij het nieuw monument voor de gefusilleerden in Rieme. In 1998 liet het comité zich afschepen met een vage belofte dat er op of vlakbij de plaats van het vroegere executieoord een herinneringsplakket zou komen. Pas in 2008 kwam er een nieuwe gedenksteen voor de gefusilleerden in het centrum van Rieme, maar het Herdenkingscomité werd niet eens geraadpleegd bij de oprichting ervan, met alle gevolgen vandien voor de correctheid van het monument. Hetzelfde was al voorgevallen bij een nieuw collectief grafmonument voor de gefusilleerden op de Gentse Westerbegraafplaats. Wel slaagt het comité er na 57 jaar nog steeds in om de plechtigheden in Oostakker in goede banen te leiden.

Het Herdenkingscomité zoekt de laatste jaren, zeker sinds het voorzitterschap van Ongena, duidelijk naar herbronning, getuige daarvan de vraag naar een historische studie vanuit het comité zelf. Het besef groeit dat er meer nodig is dan een vaste maar steeds verkleinende *ingroup* om de herinnering aan de gruweldaden uit de Tweede Wereldoorlog levendig te houden. De vraag is of, en hoe het comité haar plaats zal vinden in een nieuwe herdenkingspraktijk, die er de komende decennia zeker zal komen.

ALGEMEEN BESLUIT

Wanneer we terugkijken naar de probleemstelling van deze scriptie, hoop ik dat de lezer meer inzicht heeft gekregen in de geschiedenis van de beide executieoord Rieme en Oostakker en in de werking en evolutie van de naoorlogse herdenkingspraktijk.

In een eerste deel ging ik de geschiedenis na van de executieterreinen Rieme en Oostakker, waarop tijdens de Duitse bezetting tussen januari 1941 en augustus 1944 een onbekend aantal mensen werd gefusilleerd. Dit aantal is in ieder geval groter dan de 97 herdachte namen, zo bleek in het tweede deel van deze scriptie. Dit tweede deel, dat de slachtoffers van de beide executieorden behandelt, bracht vooral aan het licht dat de groep van gefusilleerden veel gediversifieerder is dan de naoorlogse herdenking laat uitschijnen. Een groot aantal onder hen was communist, sommigen werden als gijzelaar terechtgesteld, anderen als gemeenrechtelijk gefusileerde, nog anderen waren Duitse soldaten.

Van deze diversiteit was niets meer terug te vinden in de naoorlogse herdenkingspraktijk, die in een derde deel werd geanalyseerd. De erfenis van de executieterreinen werd gehomogeniseerd en ingeschreven in het sterk nationalistische *milieu de mémoire* van de vaderlandslievende verenigingen. De inrichter van de jaarlijkse plechtigheden, het 'Herdenkingscomité der Executieorden Rieme en Oostakker' dat in het vierde en laatste deel werd onderzocht, behoort zeker tot deze nationalistische kring. Toch heeft het comité haar horizon willen verbreden naar Vlaanderen (in Rieme) en Europa (in Oostakker). Beide projecten stierven een stille dood in de jaren '60 en '70, een periode waarin het ook duidelijk werd dat de grandeur van de eerste plechtigheden in Rieme en Oostakker definitief voorbij was.

In het licht van deze laatste vaststelling is het interessant om de vraag te stellen of de leuze van het Riemse executieoord, '*Semper fidelis*', nog steeds betekenis heeft. Het motto kreeg in ieder geval een wrange nasmaak toen in 1998 het executieoord Rieme van de kaart verdween. Toch is het zo dat het Herdenkingscomité, *immer trouw*, de herdenkingsplechtigheden is blijven organiseren, ondanks financiële problemen, verminderde interesse van het publiek en zelfs sabotage.

Niettemin staande de negatieve evolutie van de laatste decennia is de toekomst voor het geïntegreerde executieoord Oostakker-Rieme hoopvol. Zowel de stad Gent als de provincie Oostakker hebben recent interesse geuit om te investeren in een betere publiekswerking voor de site. Het 'Ename Expertisecentrum Voor Erfgoedonstluiting' kreeg de opdracht de toekomstperspectieven van het executieoord te onderzoeken. Er is recent ook een pedagogische werkwijze voorgesteld die de leerlingen van het lager onderwijs spelenderwijs laat kennismaken met het executieoord. In het kader van deze ontwikkelingen hoop ik dat deze masterscriptie naast een wetenschappelijke ook een bescheiden maatschappelijke relevantie kan verwerven.

Deze masterscriptie hoeft trouwens ook geen eindpunt te zijn in het historisch onderzoek naar de gefusilleerden van Rieme en Oostakker, naar de executieoord en naar de nationalistische herdenkingspraktijk in het algemeen. Gezien de beperkte aanwezigheid van literatuur was het noodzakelijk de reikwijdte van deze scriptie zeer breed te houden, waardoor soms weinig plaats was voor analyse in de diepte. Het zou bijvoorbeeld interessant zijn de herdenkingspraktijk in Rieme en Oostakker te vergelijken met die op andere executieoord, die van de Eerste Wereldoorlog, of zelfs met de plechtigheden op het Vlaams-nationalistische erfgoed. En hoe herdenkt het Belgische verzet haar slachtoffers in vergelijking met andere Europese landen? Er is dus zeker nog ruimte voor meer gefocuste analyse en comparatief onderzoek.

Een interessant aandachtspunt hierin, dat ook talrijke keren naar voor kwam in deze scriptie, is de problematische relatie tussen herdenking en geschiedenis. Het ene is vaak niet gebaat bij het andere, en soms komen de twee zelfs in conflict. Met herdenking gaan doorgaans immers belangen gepaard, al is het maar het streven naar erkenning, terwijl het vaandel van de historische objectiviteit niet zelden pijnpunten naar boven brengt. Het is twijfelachtig of het ooit tot een volledige verzoening tussen de twee zal komen, maar het is mijn overtuiging dat de implementatie van correcte historische feiten de herdenkingspraktijk juist een nieuw elan kan geven en een hernieuwde interesse van het brede publiek kan bewerkstelligen.

VERANTWOORDING VAN DE AFBEELDINGEN

Afbeelding 1	NCPGR-HERDENKINGSCOMITE DER EXECUTIEOORDEN RIEME EN OOSTAKKER, <i>Vademecum Rieme-Oostakker</i> , Gent, 1958, p. 65
Afbeelding 2	Privéarchief Michel Martens - Annie Vereecke
Afbeelding 3	Stadsarchief Gent
Afbeelding 4	Foto Marcel Martens
Afbeelding 5	F. THOMAS en W. VAN HECKE, <i>Gerechtelijke geneeskundige studie der lijkschouwingen van 65 politieke gevangenen door de Duitsers gefusilleerd. Overdruk uit het Belgisch Tijdschrift voor Geneeskunde</i> , s.l., 1945, s.p.
Afbeelding 6	Collectie Oord der Gefusilleeren
Afbeelding 7	<i>Héros et Martyrs 1940-1945. Les fusillés</i> , Bruxelles, s.d., p. 374
Afbeelding 8	<i>Ibidem</i> , p. 393
Afbeelding 9	Privécollectie Tim De Craene
Afbeelding 10	<i>Héros et Martyrs</i> , p. 446
Afbeelding 11	Privécollectie Tim De Craene
Afbeelding 12	<i>Ibidem</i>
Afbeelding 13	COMMISSIE VOOR DE HISTORIEK VAN DE WEERSTAND (MINISTERIE VAN LANDSVERDEDIGING), <i>Guldenboek van de Belgische weerstand</i> , Brussel, 1948, p. 136
Afbeelding 14	Foto Evert Teerlinck, 12/05/2008
Afbeelding 15	Privécollectie Tim De Craene
Afbeelding 16	<i>Héros et Martyrs</i> , p. 464
Afbeelding 17	<i>Ibidem</i> , p. 361
Afbeelding 18	<i>Ibidem</i> , p. 387
Afbeelding 19	<i>Ibidem</i> , p. 478
Afbeelding 20	<i>Ibidem</i> , p. 366
Afbeelding 21	<i>Ibidem</i> , p. 386
Afbeelding 22	Privécollectie Tim De Craene
Afbeelding 23	<i>Héros et Martyrs</i> , p. 451
Afbeelding 24	Liberaal Archief
Afbeelding 25	<i>Héros et Martyrs</i> , p. 372
Afbeelding 26	<i>Ibidem</i> , p. 394
Afbeelding 27	<i>Ibidem</i> , p. 447
Afbeelding 28	Collectie Oord der Gefusilleeren
Afbeelding 29	Privécollectie Ronnie Van Coillie
Afbeelding 30	Foto Evert Teerlinck, 12/05/2008
Afbeelding 31	<i>Héros et Martyrs</i> , p. 349
Afbeelding 32	<i>Ibidem</i> , p. 373
Afbeelding 33	<i>Ibidem</i> , p. 437
Afbeelding 34	<i>Ibidem</i> , p. 466

Afbeelding 35	Privécollectie Tim De Craene
Afbeelding 36	<i>Héros et Martyrs</i> , p. 472
Afbeelding 37	<i>Ibidem</i> , p. 382
Afbeelding 38	<i>Ibidem</i> , p. 441
Afbeelding 39	<i>Ibidem</i>
Afbeelding 40	Foto Evert Teerlinck, 12/05/2008
Afbeelding 41	Privéarchief familie Geurs – De Schuyter
Afbeelding 42	<i>Héros et Martyrs</i> , p. 382
Afbeelding 43	<i>Ibidem</i> , p. 385
Afbeelding 44	<i>Ibidem</i> , p. 397
Afbeelding 45	<i>Ibidem</i> , p. 375
Afbeelding 46	Privécollectie Tim De Craene
Afbeelding 47	<i>Héros et Martyrs</i> , p. 386
Afbeelding 48	<i>Ibidem</i> , p. 394
Afbeelding 49	<i>Ibidem</i> , p. 355
Afbeelding 50	<i>Ibidem</i> , p. 372
Afbeelding 51	<i>Ibidem</i> , p. 429
Afbeelding 52	Privéarchief Filibert Styns
Afbeelding 53	<i>Héros et Martyrs</i> , p. 422
Afbeelding 54	<i>Ibidem</i> , p. 455
Afbeelding 55	<i>Ibidem</i> , p. 350
Afbeelding 56	<i>Ibidem</i> , p. 377
Afbeelding 57	<i>Ibidem</i> , p. 395
Afbeelding 58	<i>Ibidem</i> , p. 418
Afbeelding 59	<i>Ibidem</i> , p. 419
Afbeelding 60	<i>Ibidem</i> , p. 420
Afbeelding 61	<i>Ibidem</i>
Afbeelding 62	<i>Ibidem</i>
Afbeelding 63	Foto Evert Teerlinck, 12/05/2008
Afbeelding 64	Privécollectie Tim De Craene
Afbeelding 65	<i>Héros et Martyrs</i> , p. 355
Afbeelding 66	<i>Ibidem</i> , p. 433
Afbeelding 67	<i>Ibidem</i> , p. 454
Afbeelding 68	<i>Ibidem</i> , p. 345
Afbeelding 69	<i>Ibidem</i> , p. 358
Afbeelding 70	<i>Ibidem</i> , p. 369
Afbeelding 71	Foto Evert Teerlinck, 12/05/2008
Afbeelding 72	<i>Héros et Martyrs</i> , p. 385
Afbeelding 73	<i>Ibidem</i> , p. 391
Afbeelding 74	<i>Ibidem</i> , p. 398
Afbeelding 75	<i>Ibidem</i>
Afbeelding 76	Foto Evert Teerlinck, 12/05/2008
Afbeelding 77	<i>Héros et Martyrs</i> , p. 463
Afbeelding 78	<i>Ibidem</i>

Afbeelding 79	<i>Ibidem</i> , p. 465
Afbeelding 80	<i>Ibidem</i> , p. 466
Afbeelding 81	<i>Ibidem</i> , p. 467
Afbeelding 82	<i>Ibidem</i> , p. 474
Afbeelding 83	Archief Herdenkingscomité der Executieoorden Rieme en Oostakker (HERO)
Afbeelding 84	Privéarchief Michel Martens - Annie Vereecke
Afbeelding 85	Privécollectie Peter Couckhuyt
Afbeelding 86	Privéarchief Valentin Jamart
Afbeelding 87	Foto Tim De Craene, 31/10/2007
Afbeelding 88	F. THOMAS, <i>De evolutie van de gerechtelijke geneeskunde in België. Overdruk uit het Jubileumboek 1938-1963 van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Geneeskunde van België</i> , s.l., s.d., p. 1
Afbeelding 89	Archief Universiteit Gent, Vakgroep Gerechtelijke Geneeskunde
Afbeelding 90	Heemkundige Kring Maurits Van Coppenolle – Brugge. Werkgroep Heemkunde Sint-Kruis. Foto C193
Afbeelding 91	Privéarchief Michel Martens - Annie Vereecke
Afbeelding 92	Archief HERO
Afbeelding 93	Privéarchief Valentin Jamart
Afbeelding 94	Foto Tim De Craene, 31/10/2007
Afbeelding 95	Foto Marcel Martens
Afbeelding 96	<i>Ibidem</i>
Afbeelding 97	<i>Ibidem</i>
Afbeelding 98	<i>Vademecum Rieme-Oostakker</i> , p. 29
Afbeelding 99	Foto Marcel Martens
Afbeelding 100	Privéarchief Bernard Jacobs
Afbeelding 101	Foto Marcel Martens
Afbeelding 102	<i>Ibidem</i>
Afbeelding 103	<i>Ibidem</i>
Afbeelding 104	Privéarchief Bernard Jacobs
Afbeelding 105	Foto Marcel Martens
Afbeelding 106	Foto Tim De Craene, 31/10/2007
Afbeelding 107	<i>Ibidem</i>
Afbeelding 108	<i>Ibidem</i>
Afbeelding 109	Foto Evert Teerlinck, 12/05/2008
Afbeelding 110	Foto Tim De Craene, 31/10/2007
Afbeelding 111	<i>Vademecum Rieme-Oostakker</i> , p. 34
Afbeelding 112	Foto Evert Teerlinck, 12/05/2008
Afbeelding 113	Foto Tim De Craene, 31/10/2007
Afbeelding 114	<i>Ibidem</i>
Afbeelding 115	<i>Ibidem</i>
Afbeelding 116	Privéarchief Bernard Jacobs
Afbeelding 117	Foto Tim De Craene, 31/10/2007
Afbeelding 118	<i>Ibidem</i>
Afbeelding 119	<i>Ibidem</i>
Afbeelding 120	Privéarchief Bernard Jacobs
Afbeelding 121	Foto Tim De Craene, 31/10/2007

Afbeelding 122	Ibidem
Afbeelding 123	Ibidem
Afbeelding 124	Ibidem
Afbeelding 125	Ibidem
Afbeelding 126	Ibidem
Afbeelding 127	M. ONGENA, <i>De executieoorden van Rieme en Oostakker</i> , Gent, 2000, p. 32
Afbeelding 128	Foto Tim De Craene, 31/10/2007
Afbeelding 129	Ibidem
Afbeelding 130	Foto Evert Teerlinck, 12/05/2008
Afbeelding 131	Foto Tim De Craene, 31/10/2007
Afbeelding 132	Ibidem
Afbeelding 133	Archief HERO
Afbeelding 134	Foto Michel Martens
Afbeelding 135	Archief HERO
Afbeelding 136	Ibidem
Afbeelding 137	Ibidem

Bijlage 1. Organigram van de Duitse militaire strafrechtspraak in bezet België, 1945
Bron: SOMA AA 335

Bijlage 2. Document afkomstig van het Gericht der OFK 570 (Zweigstelle Brugge) met de praktische regelingen betreffende de executie van Maurice Steyaert in Oostakker (2 pagina's).

Bron: Diverse vindplaatsen, waaronder Archief HERO en Archief Vakgroep Gerechtelijke Geneeskunde (Universiteit Gent).

G e r i c h t
der Oberfeldkommandantur 570
Zweigstelle Brügge

O.U., den 18.9.1943

St.L. III Nr. 218/43

G e h e i m l

V e r f ü g u n g.

- 1.) Das vom Feldkriegsgericht der Oberfeldkommandantur 570 Zweigstelle Brügge am 28.7.1943 gegen den belg. Laienbruder Maurice S t e y a e r t, geb. 23.11.1901 in Sledinghe, zuletzt wohnhaft im Kloster Steenbrügge bei Brügge wegen Nichtablieferung von Waffen und Kriegsgerät verkündete Todesurteil wurde am 6.8.1943 vom Militärbefehlshaber in Belgien und in Nordfrankreich bestätigt, die Vollstreckung jedoch bis zur Entscheidung eines vorliegenden Gnadengesuches ausgesetzt. Der Oberbefehlshaber des Heeres hat mit Entscheidung Az.467 Ju Abt. einen Gnadenerweis abgelehnt und ist das Urteil Gn 1440/43 nunmehr zu vollstrecken.
- 2.) Major B o o k vom Lds.Batl. 627 hat das Vollstreckungsverfahren zu leiten.
- 3.) Der Verurteilte wird am 20.9.1943 vom KWG Brügge in die KWHA Gent überstellt.
- 4.) Die Ablehnung eines Gnadenerweises und die Vollstreckungsanordnung ist dem Verurteilten unter Zuziehung eines fläm. Dolmetschers 2 Stunden vor der Hinrichtung bekanntzugeben.
- 5.) Das Urteil ist am 21.9.1943 vormittags 7.30 Uhr auf dem Munitionslager Oostacker durch Erschiessen zu vollstrecken.
- 6.) Das Landesschützen Btl. 627 stellt
 - a) die Vollzugsabteilung von mindestens Zugstärke,
 - b) die zur Absperrung des Richtortes und die zum Vorführen und zum Anbinden des Verurteilten an den Richtpfahl nötige Mannschaften,
 - c) einen Sanitätsoffizier.

7.) Dem Verurteilten ist unter Zuziehung eines fläm. Dolmetschers

1) die Urteilsformel:

Der Angeklagte Maurice Steyaert wird wegen Nichtablieferung von Waffen und Kriegsgerät zum T o d e verurteilt.

2) Die Bestätigungsverfügung vom 6.8.1943

"Ich bestätige das Urteil, setze aber seinen Vollzug bis zur Herbeiführung einer Gnadenentscheidung aus."

3) Die Ablehnung der Erteilung eines Gnadenbeweises bekanntzugeben.

8.) Dem Leiter des Vollstreckungsverfahrens bleiben die weiteren Anordnungen überlassen. Die Bestimmungen des § 103 KStVO sind zu beachten. Über den Vollstreckungsvorgang nimmt er eine Niederschrift auf.

9.) Der Verurteilte darf auf seinen Wunsch einen kath. Kriegspfarrer empfangen. Der Kriegspfarrer hat am 21.9.1943 vom Zeitpunkt des unter 4.) erfolgten Bekanntgabe an, Gehörtheit zum Zuspruch.

10.) Die Leiche ist nach der Verf. der OFK 570-Kommandostab vom 11.1.1943, Abt. I a Nr. 22/43 geh. auf dem Gelände des Munitionslagers Gent-Ostacker beizusetzen.

11.) Die Angehörigen des Erschossenen werden durch das Gericht der OFK 570, Zweigstelle Brügge, benachrichtigt. Etwaige Abschiedsbriefe werden ebenfalls von diesem Gericht weitergeleitet.

Der Gerichtsherr:

Generalmajor

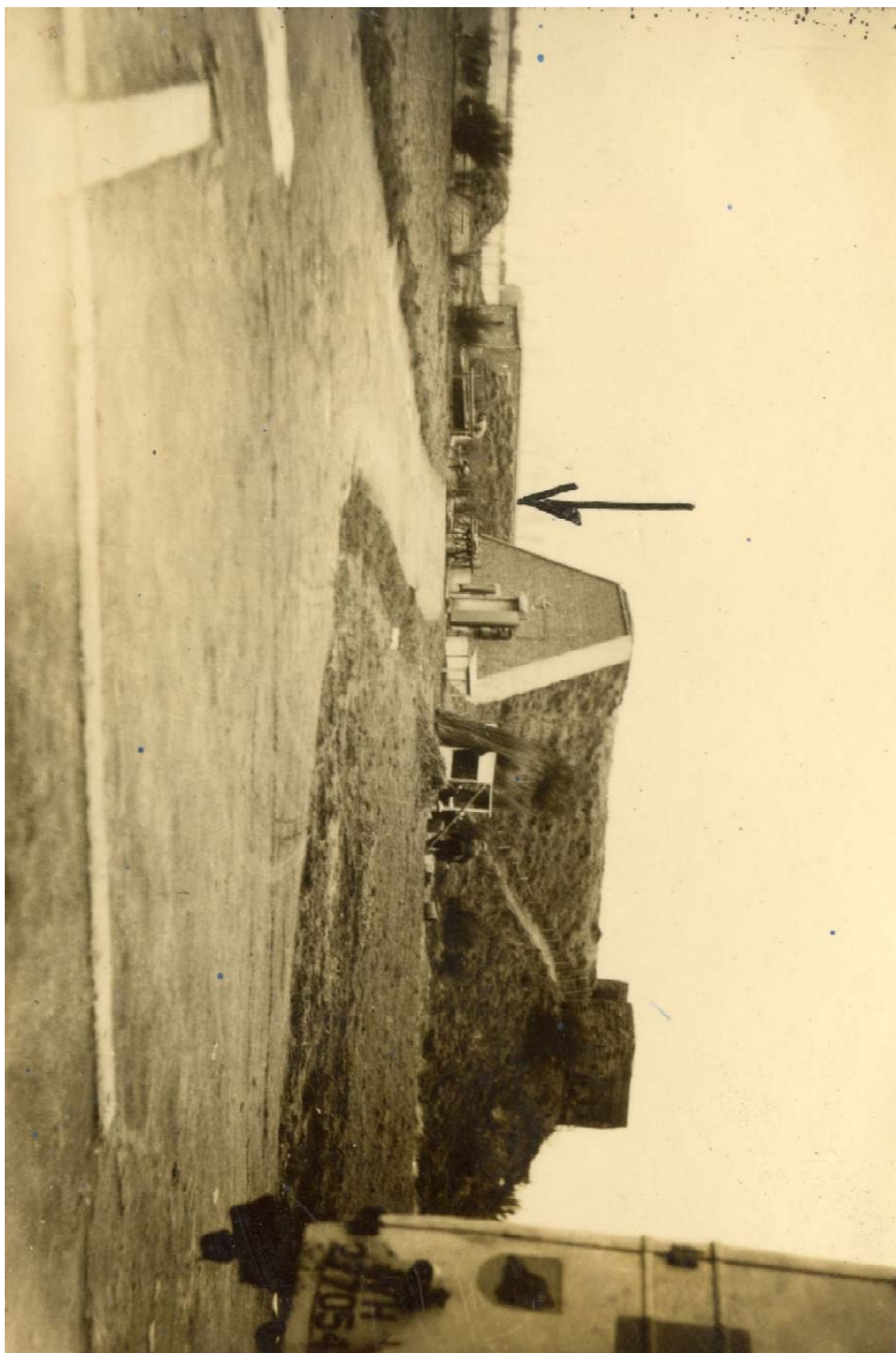
Kriegsgerichtsrat

Verteiler:

- 1.) Lds. Schtz. Batl. 627, z. Hd. des Herrn Major B. o. g. k., mit einer begl. Abschrift des Urteils mit Bestätigungsverfügung.
- 2.) ~~Gef. der OFK 570, z. Hd. von Kriegsgerichtsrat Dr. Nickl. mit einer begl. Abschrift des Urteils mit Bestätigungsverf. u. mit den vorbereiteten Niederschriften für die Punkte 4) und 7).~~
- 3.) OFK 570 zur Weitergabe an den hierzu befohlenen Kriegspfarrer.
- 4.) KWHG Gent.
- 5.) Stadtkommandantur Gent.

Bijlage 3. Foto van het executieoord Oostakker. De executieplaats werd aangeduid met een zwarte pijl.

Bron: Collectie Oord der Gefusilleerden

Bijlage 4. Brief van het Gericht der Oberfeldkommandatur 570 (Zweigstelle Brugge) aan de burgemeester van Brugge betreffende de fusillade wegens Freischärlerei (lidmaatschap van een paramilitair vrijkorps) van Willy Banckaert, Raoul Meertens en Marcel Bocher.
Bron: Dienst Oorlogsslachtoffers, DDO d061310 en PPAD1137/6775, Banckaert Willy

AFSCHRIFT

Gericht
der Oberfeldkommandatur 570
Zweigstelle Brugge
St.L. III 317/44

Brugge, den 14.8.1944 Meh.

An den
Herrn Bürgermeister von Brugge.

In der Strafsache gegen:

1134 *24* 1.) Willy Banckaert, geb. am 11.5.1921 in Brugge, wohnhaft in
Brugge St Kruis Dampoortstr 2 A
4139 *24* 2.) Raoul Meertens, geb. am 13.6. 1925 in Brugge, Wohnhaft in
Brugge, Minderbroedersstr. 18
210 *24* 3.) Marcel Bocher, geb. am 25.10.1910 in Brugge, wohnhaft Dok-
werkersstr. 51.

*archief =
lijst van
vrijkorps*

wird mitgeteilt, dass dééselben wegen Freischärlerei zum Tode
Verurteilt worden sind und das Urteil vollstreckt worden ist,
der Bestattungsort nicht bekannt gegeben werden kann und das
persönliche Vermögen der Verurteilten eingezogen worden ist.
Gleichzeitig wird das Ersuchen gestellt, die Ange-
hörigen in geeigneter Weise zu verständigen.

Ausgefertigt:
get.onleesbaar
Heeresjustizinspektor

gez.Dr Wührer
Kriegsgerichtsrat.

Voor eensluidend afschrift:
Brugge, den 18n October 1944
De Burgemeester,

Bijlage 5a. Voorpagina van 'Onafhankelijk België', 22 april 1943, met een artikel over executies in Rieme. Het bewuste artikel, getiteld "Salvo's in den vroegen Morgen" staat centraal op de pagina, en werd uitvergroot linksonder.

Onafhankelijk België, 22 April, 1943.

ONAFHANKELIJK BELGIË

De firma
COUBRO & SCRUTTON, Ltd.
(Scheepsbehoeften)
hoofdkantoren: 23, 24, 25
Billiter Street, London, E.C.3.
(Tel.: Royal 4005)
is er fier op dat zij, onder meer,
aan de Belgische Marine leveret
in dezelfde voorwaarden als aan
de Britische Marine.
Fabriek te Londen, E.14, en 25 bij-
huizen in de verschillende Britische
en overzeese havens.

Donderdag, 22 April, 1943 — Vierde jaar Nr. 16 — Weekblad — 25, Eaton Place, London, S.W.1.

Tel. Sloane 9129 — Prijs: 1 Penny

Een Verklikker moest knielen

DE VEREENIGDE STATEN EN EUROPA

Een onontbeerlijke samenwerking

DE ONTWERPING VAN DE AS-MOGENDHEDEN

MINISTER EDEN heeft tijdens zijn reis in de Verenigde Staten en Kanada bevestigd, dat hij zich geen vrede kan indenken zonder een volkomen ontwapening van de As-mogendheden.

Die ontwapening is inderdaad een minimum-waarborg.

Ditmaal kan zelfs niet in het vooruitzicht gesteld worden dat in vredetijd al de naties in dezelfde verhouding zouden ontwapenen, met het gevolg dat Duitsland nogmaals in het geheim een oorlog zou voorbereiden, terwijl de vredelievende naties — zich door een hernieuwde aanvalspolitiek zouden laten verrassen.

De naties, die tegen de As-mogendheden strijd voeren, weten thans uit bloedigen ervaring wat het kost, wanneer men niet het noodige doet om zich te kunnen verdedigen tegen de gangster-politiek van regeringen die zich in het geniep voorbereiden om argevolke volkeren te overvallen.

De h. Eden heeft ingeligelijk, toen hij te verstaan gaf dat het praktischer is de huidige samenwerking van de Verenigde Naties tot een voorburg voor den vrede uit te bouwen dan afziet op te timmeren, waarvan men niet eens weet of zij voor verzeenlijking vatbaar zijn.

HET EKONOMISCH RUILVERKEER

Van evenveel belang voor de verhoudingen na den oorlog is de uitbreiding van het economisch ruilverkeer, zoals deze gedachte uitgesproken werd door de h. Summer Welles, den Amerikaanse ambassadeur in Londen.

uiting van praktische samenwerking met haar vroegere bondgenooten, in de groote taak strekkend tot den opbouw van een vrede waarin wij en alle vrede- en vrijheidlievende volkeren in veiligheid en op voordeelge wijze zouden kunnen leven. In alle eerbaarheid, wij wonen den oorlog en deden niets om den vrede te winnen. Onze bondgenooten stellen zich de vraag of wij nogmaals denzelfden weg zullen opgaan.

In dat opzicht, zooals de h. Summer Welles het liet uitschijnen, is de kwestie van de handelsakkoorden van het grootste belang omdat indien deze politiek moest verloochend worden, noodzakelijk de twijfel aan de zijde van de Verenigde Naties zou aangroeien.

Nu de zekerheid dat Duitsland en zijn medeplichtigen zullen verslagen worden, nog aangevoeld is, past het echter niet dat een gevoel van twijfel de volkeren aantast die met vertrouwen een betere toekomst willen tegemoet gaan.

Wij achten het dan ook dienstig dat men aan Amerikaanse zijde goed zou ingelicht zijn over de gezindheid waarmee de Europese volkeren dezen oorlog voortzetten in het besef dat alle belangen zowel in Amerika als in Europa slechts behoorlijk kunnen gediend worden door een welgemeende samenwerking ook in vredetijd.

BROOD BIJ DE BEVRIJDING

Graan aangekocht in Kanada

Salvo's in den vroegen Morgen TERECHTSTELLING VAN DUITSCHER SOLDATEN

Belgische vaderlanders en opstandige Duitse soldaten werden gefusilleerd op een verlaten plein, tusschen Rieme en Terdonk, achter het duin dat aldaar langsheen het kanaal Gent-Terneuzen gelegen is.

De terechtstellingen hebben 's morgens vroeg in het grootste geheim plaats. Kort na het hooren van de doodende salvo's, zien de inwoners van de omliggende dorpen op den weg gesloten militaire camions en wagens met officieren voorbijrijden.

Valschermspringers

Tijdens oefeningen stellen Belgische valschermspringers een verdigingspost op.

Salvo's in den vroegen Morgen TERECHTSTELLING VAN DUITSCHER SOLDATEN

Belgische vaderlanders en opstandige Duitse soldaten werden gefusilleerd op een verlaten plein, tusschen Rieme en Terdonk, achter het duin dat aldaar langsheen het kanaal Gent-Terneuzen gelegen is. De terechtstellingen hebben 's morgens vroeg in het grootste geheim plaats. Kort na het hooren van de doodende salvo's, zien de inwoners van de omliggende dorpen op den weg gesloten militaire camions en wagens met officieren voorbijrijden.

Het Belgisch Parlement VERLENGING VAN MANDAAT

Het te Londen uitgegeven 'Belgisch Staatsblad' publiceert een besluitwet waarbij de wetgevendende verkiezingen verdaagd worden die, overeenkomstig de Belgische grondwet, in den loop van het jaar 1943 hadden moeten plaats hebben.

Hetzelfde besluit verlengt de parlementaire mandaten. In een verslag aan de in raad vergaderde ministers wijst de h. Pierlot, Eerste-Minister, op het feit dat, een soortgelijke maatregel in den loop van den oorlog 1914-1918 genomen werd.

AAN DE KUST Menschenjacht door de Duitse gendarmerie

De Duitse militaire rijkswacht heeft in de kottenghuizen en kinom's van Knokke-Zoute, aan de Belgische kust, een razia gehouden. Al de mannen die niet konden bewijzen dat zij een betrekking hadden die voor de Duitschers nuttig was, werden naar Duitschland gezonden. Sommige gedeporteerden waren meer dan vijftig jaar oud.

LANDBOUWERS OPGEROEPEN

De Duitschers melden in bezet België, dat de landbouwers, pachters en landarbeiders die geboren zijn in 1922, 1923 en 1924, gemobiliseerd zijn om in Duitschland te gaan werken.

HET VERZET TEGEN DE WEGVOERINGEN

Een dagblad dat onder Duitse toezicht wordt uitgegeven, beschuldigt de Belgische geestelijkheid ervan, geheime bijeenkomsten in te richten om de arbeiders, die voor de deportatie zijn aangehouden, tot den weerstand aan te moedigen.

De priesters zouden aan de jongelingen den raad gegeven hebben zich 's Zondags niet ter kerke te begeven, ten einde te voorkomen dat zij bij het uitgaan, na de mis, zouden aangehouden worden.

In het Roode Kruis

INCIDENT OP DE BEURS TE BRUSSEL

Op de Beurs van Brussel hebben de wisselagenten een verklikker van de Gestapo aangerand en hem gedwongen meer te knielen vóór het gedenkteekeken aan de helden van den oorlog 1914-1918.

Den dag te voren hadden de wisselagenten bij dit gedenkteekeken bloemen neergelegd, doch de Duitschers, die door den verklikker hiervan op de hoogte gebracht werden, deden ze wegnemen.

Bij wijze van protest stelden de wisselagenten en het personeel van de Beurs er zich eerst mede tevreden met onthoudt alvorens het gedenkteekeken te desiffreren, doch 's anderendaags legden zij opnieuw bloemen neer vóór de marmeren plaat waarop de namen der helden gegraveerd zijn.

Toen de verklikker van de Gestapo herkend werd, werd hij door de wisselagenten uitgejouwd, zaa in zaal uit achterna gezet en tot bij het gedenkteekeken gesleept vóór hetwelk hij ten slotte op de knieën zonk.

Het slukblad waarin dit voorval vermeld wordt, schrijft verder: "Gij ziet, Heeren 'Medewerkers', wat men kan doen wanneer de Duitschers dan zijn om U te beschermen. Wat zal er gebeuren als zij vertrokken zijn?"

EEN VERRADER NEERGESCHOTEN

Het lot van Paul Colin

Paul Colin, bestuurder van het Duitsegezinde 'weekblad' 'Censandre' en van het dagblad 'Le Nouveau Journal' dat na den inval door de Duitschers werd gesticht, werd 's avonds te Brussel door een revolvershot doodelijk gewond. Hij is in den loop van den nacht gestorven.

Een lijfwacht die hem sedert een eersten aanslag vergezeld, werd eveneens gedood.

De Duitse radio meldt dat er te Brussel tegen 'terroristen' aangehouden werden.

Paul Colin was een avonturier die zich gespecialiseerd had in perverveltochten welke studeerden op afbrenging. Hij was geen lid van den Belgischen Persbond, doch hij wist zich te doen benoemen tot voorzitter van een nieuwen persbond die na den inval in België door een aantal verraders gesticht werd.

Men weet dat een ander Duitsegezind journalist, Louis Ponsny, politiek redakteur van het blad dat door de Duitschers onder den titel van het vroegere democratische dagblad 'Le Soir' gerepubliceerd wordt, onlangs insgelijks is vermoord geworden.

Bijlage 5b. Voorpagina van 'Onafhankelijk België', 16 september 1943, met een artikel over executies in Rieme. Het artikel, getiteld "Naast hun doods-kist", vinden we centraal onderaan, en werd uitvergroot daaronder.

is good
for your hair

BELGIË

MANUFACTURERS,
SHIPPERS AND
EXPORTERS

Represented all over the World

Donderdag, 16 September, 1943—Vierde jaar Nr. 37—Weekblad—25, Eaton Place, London, S.W.1. Tel. Sloane 9129—Prijzen: 1 Penny

RUMOER IN EEN DUITSCHE KAZERNE

Parade bij de Kadetten

DE ITALIAANSCHE VLOOT KOMT OVER

DE DUITSCHE PROPAGANDA

Na de militaire nederlagen

MEN WEZE OP ZIJN HOEDE

Er zijn nog steeds veel menschen, die niet kunnen gelooven waartoe de Duitse propaganda in vredetijd in staat was.

In den loop van den oorlog is nochtans meer dan duidelijk gebleken, dat de Duitse propaganda een zeer genuepe en doeltreffende wijze de verschillende landen, die voor de overrompeling voorbereid waren, bewerk had.

Zij had er zich op toegelegd om al die landen zooveel mogelijk in een toestand van morele ontwapening te brengen, met het gevolg dat, toen de militaire overweldiging gebeurde de weerstand onderloog was.

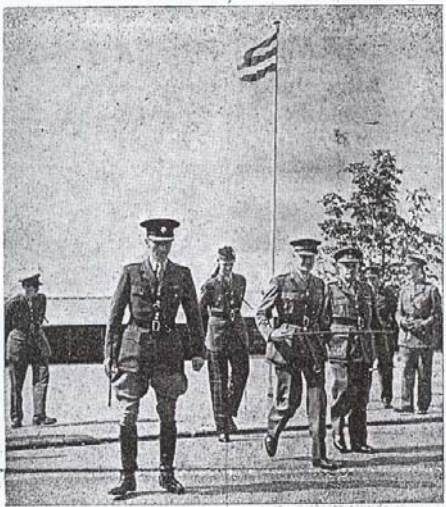
In België is het Vlaamsche nationalisme in nationaal-socialisme ontaard en bij velen van zijn aanhangers een verraad op groote schaal geworden, niet alleen tegenover België maar eeer en vooral tegenover Vlaanderen.

De rexiaten, die beweerden den staat te willen zuiveren van alle ongezonde invloeden, zijn er thans toegekomen de Walen als Germanen voor te stellen, om toch naar een schijn-verschooning voor hun verkechtingspolitiek te vinden.

Het ligt voor de hand, dat heel wat Vlaamsche nationaal-socialisten en Waalsche rexiaten, die thans geen vertrouwen meer stellen in een Duitse overwinning, de maanden die ons van den vrede scheiden, zullen trachten te gebruiken om hun spel te verduiken, en zoo mogelijk een nieuwe kans te krijgen, indien er een kreupel vrede tot stand komt.

Men weze dus op zijn hoede voor al de voordeden, die de Duitse politiek bij een dergelijke geestesgesteldheid van zijn trawanten, kan nastreven.

WIJ MOETEN DEN VREDE

Een "Passing Out Parade" van kadet-officieren van een O.C.T.U. in Zuid-Engeland werd geschilderd door Generaal Sir Ronald Adams en door Luitenant-Generaal van Strijdonck de Burckel, Algemeen Inspecteur van de Belgische Strijdkrachten. Acht Belgische kadetten namen aan de parade deel.

Italië heeft zich onvoorwaardelijk aan de Geallieerden overgegeven. De bepalingen van de overgave voorzien niet alleen het staken van de vijandelijkheden, maar ook, dat Italië zijn uiterste best zal doen om te beletten, dat de Duitschers, van op Italiaanschen bodem, verder oorlog zouden kunnen voeren tegen de Geallieerden.

De Italiaansche overgave is blijkbaar een verrassing geweest voor de Duitschers, die thans Koning Victor Emmanuel en Maarschalk Badoglio van verraad beschuldigen. Van geallieerde zijde heeft men bekend gemaakt, dat het voorstel om de Geallieerden behulpzaam te zijn bij het uildrijven van de Duitschers, door de Italianen zelf is gedaan geworden.

De Duitschers hebben maatregelen getroffen om in Italië stand te houden. Overal waar zij konden, hebben zij afgezonderde Italiaansche eenheden ontwapend. Zij hebben zich meester gemaakt van Rome en hebben versterkingen gestuurd zoowel naar Napels, waar de Geallieerden geland zijn, als naar Noord-Italië, waar zij vermoedelijk zullen trachten een verdedigingslijn te vestigen ten behoeve van de Duitse divisies, die er onder het bevel staan van Maarschalk Rommel. Ook kondigen de Duitschers de bevrijding aan van Mussolini.

De Duitschers hebben echter niet kunnen beletten, dat de Italiaansche vloot, met haar groote slagschepen en talrijke duikboten naar de Geallieerden zou overkomen. Dientengevolge hebben de Geallieerden thans het volstrekte meesterschap over de Middellandsche Zee en een gedeelte van de Britsch-Amerikaansche vloot zal voortaan kunnen gebruikt worden, hetzij in den Atlantischen Oceaan, hetzij voor den strijd in het Verre Oosten, tegen Japan.

OFFICIER TERECHTGESTELD

Incidenten te Tongeren

Tijdens een feest, dat in de kazerne te Tongeren plaats had, sprong een Duitsch officier op een tafel en hield voor de soldaten een kommunistische toespraak.

Al de manschappen die naar de toespraak hadden geluisterd, werden gedwongen aan een marsch deel te nemen die gansch den nacht duurde en, daar zij halfdronken waren, beleedigden zij hun oversten, terwijl zij hun nachtans gehoorzaamden.

De officier, die de oproerige rede had uitgesproken, werd gefusilleerd.

DE KWESTIE VAN HET TWEEDE FRONT

Over de militaire verrichtingen, ook in Europa, dient echter bevestigd door diegenen, die over al de gegevens beschikken.

Men zal aan niemand wijs maken, dat indien mannen als Churchill en

NAAST HUN DOODSKIST

In de gevangenis van Gent is het aan de ter dood veroordeelden niet meer toegelaten, vóór hun terechtstelling, den bijstand van een aalmoezenier te ontvangen. Zij moeten in een auto naast hun doods-kist plaats nemen, en worden overgebracht naar Rieme, waar zij gefusilleerd worden.

Ontsporing in een Bosch

In het bosch "La Chapelle" te Houdeng-Allerettes, hebben saboteurs een spoorstaaf weggenomen en hebben de ontsporing veroorzaakt van een goederentrein waarvan de lokomotief, de tender en 17 wagons in een 6m. diepe gracht zijn gevallen.

DE RUSSISCHE OPMARSCH

Een vooruitgang met reuzeschreden

Tengevolge van het driedubbel offensief der Russen in de richting van Bransk, Kief en Dnepropetrovsk, zijn de Duitschers genoodzaakt geweest tot den grootsten terugtocht over te gaan, die zich ooit op Russischen bodem, in den loop der geschiedenis heeft voorgedaan. In alle sektoren hebben de Russen honderden dorpen en steden heroverd. De rijkste gebieden aan graan en aan kolen, gaan voor de Duitschers verloren. Wat meer is, belangrijke steunpunten aan de Zee van Azov zijn in handen van de Russen gevallen.

De Duitschers koesteren de hoop, dat de Herfst een verder offensief onmogelijk zal maken. Men doet echter opmerken, dat twee jaar geleden in gelijkwaardige omstandigheden, de Duitschers in dezelfde gebieden hun vooruitgang hebben kunnen voortzetten tot begin November, wanneer zij Roosov hebben ingenomen.

Uitvergroting:

NAAST HUN DOODSKIST

In de gevangenis van Gent is het aan de ter dood veroordeelden niet meer toegelaten, vóór hun terechtstelling, den bijstand van een aalmoezenier te ontvangen. Zij moeten in een auto naast hun doods-kist plaats nemen, en worden overgebracht naar Rieme, waar zij gefusilleerd worden.

Bijlage 6. Artikels uit Het Laatste Nieuws met betrekking tot vandalisme en het slechte onderhoud op het executieoord Rieme, 1977.

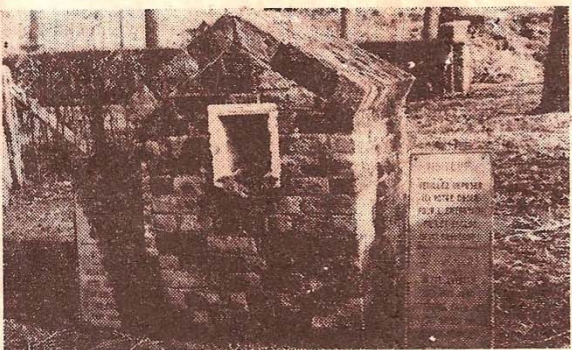
Bron: Het Laatste Nieuws, 25 februari 1977, p. 22
en Het Laatste Nieuws, 9 maart 1977, p. 12

GENT

Baldadigheden op herdenkingsoord te Rieme-Ertvelde

In verband met het artikel «Opnieuw baldadigheden op het Herdenkingsoord Rieme», verschenen in ons blad met datum 25 februari jl., schrijft de h. O.J. Jacobs, algemeen secretaris van het Herdenkingscomité der executie-oorden Rieme en Oostakker, ons het volgende: «Sedert het overlijden van onze betreunde voorzitter, de h. Poelman, wordt het onderhoud door de bevoegde diensten van de provincie Oost-Vlaanderen verzekerd zoals voorheen. Dit werd ten andere «de visu» door een lid van het comité vastgesteld. Het is nochtans onvermijdelijk, dat, op bepaalde dagen, een verkeerde indruk verkregen wordt wanneer, ten gevolge van stormweder, bladeren en boomtakken op het oord kunnen terecht-komen.»

Onvoldoende beschermd en onderhouden ?

Men kan duidelijk zien hoe de dader(s) langs voren probeerde(n) aan de offerblok te komen. Er werden enkele stenen uitgebroken, maar men geraakte niet door de ijzeren plaat en nog minder aan de geldkist

Frans Slock, oud-krijgsgevangene en weerstander, over de recente vernielingen: «'t is een echte schande»

Opnieuw baldadigheden op herdenkingsoord Rieme

Voor de vijfde keer is het «Oord der Gefusilleerden» te Rieme, aan het kanaal Gent-Terneuzen, het mikpunt geweest van baldadigheden en vernielingen. Ditmaal werd gepoogd een offerblok open te breken en een herdenkingskogel te stelen, zonder succes echter. De verantwoordelijken van het oorlogsmonument staan bijna machteloos tegenover deze vorm van vandalisme. Bovendien werd nu ook het probleem van het onderhoud te berde gebracht.

POLITIEK

Het Oord der Gefusilleerden bevat een aantal eenvoudige grafzerken van personen die er tijdens de Tweede Wereldoorlog werden terechtgesteld. In het midden van de begraafplaats staat een herdenkingsmonument, waarin zich een kogel bevindt uit het executieoord van Hechtel, in Limburg. Deze kogel zit achter vingerdik plexiglas. Verder zijn er enkele vlaggemasten en is er aan de ingang een offerblok, waar giften kunnen gestort worden voor het onderhoud van het oord. Die offerblok is gemaakt uit zware ijzeren platen en wordt afdoende beschermd door een dikke stenen muur.

Data belette echter niet dat er eens te meer door onbekenden gepoogd werd die offerblok leeg te halen. Men poogde ook de kogel te roven. Beide acties bleven echter zonder resultaat. Bij vorige vernielingen werden o.m. de gietijzeren leeuwen aan de toegangspoort

omvergeworpen, werden de vlaggemasten gebroken, werd de herdenkingskogel kapot geslagen, en dergelijke dingen meer. Nog nooit is men op het spoor van de daders gekomen. Men kan dus ook niet met zekerheid zeggen of het hier gaat om een eenvoudige poging tot inbraak of dat er politieke motieven mee gemoeid zijn. Volgens de h. Frans Slock, uit Sint-Kruis-Winkel, oud-krijgsgevangene en -weerstander, zou men dat laatste moeten uitpluizen. «Het is een echte schande. Is er dan geen greintje eerbied meer voor de mensen die hun leven opofferden voor de vrijheid van allen.» zo reageert hij zeer emotioneel op de jongste gebeurtenissen.

Maar het Oord der Gefusilleerden beschermen is geen gemakkelijke karwei. Het ligt immers goed afgesloten van de buitenwereld en is omgeven door hoge berm en door een haag. De Gentse politie doet haar best en geregeld komen patrouilles er een

kijkje nemen. Maar tot nu toe kon nog geen enkele dader betrapt worden. Een degelijke bescherming zou volgens de commissaris van de 12de wijk alvast het aanbrengen van een hek met slot zijn. Nu immers kan men dag en nacht ongestoord door de lange inrijtunnel.

VERWAARLOOSD

Maar wat, volgens de h. Slock, nog erger is, is de verwaarloosde toestand van het oord. Het ligt er vol met dood hout, het mos tiert er welig, bloemen en planten zijn verdroogd en niemand doet er iets aan. De h. Jacobs, voorzitter van het beschermcomité, noemt deze uitlating van de h. Slock al te voortvarend. Er zou nog regelmatig voor onderhoud gezorgd worden. Toch lag het oord er tamelijk rommelig bij toen we gingen kijken.

De grond van de begraafplaats was lange tijd eigendom van een privé maatschappij. Het terrein werd onteigend door de intercommunale vereniging Veneco Gent-

Eeklo. Deze stond de gronden af aan de stad Gent, waar het ressorteert onder de havendienst. Toen het terrein nog in handen was van de privé maatschappij huurde het comité van het oord het voor een symbolische som van 10 fr. per jaar, en dat voor een duur van 99 jaar. Het onderhoud wordt waargenomen door de diensten van de provincie en meer bepaald door arbeiders van het provinciaal domein van Wachtebeke. Bovendien is er, volgens voorzitter Jacobs, een jachtwachter die het oord geregeld inspecteert.

De h. Slock: «Sedert november vorig jaar is er niemand meer geweest. Sedert de dood van de h. Poelman, oud-voorzitter, in november, is ook het plein dood. Ik ben beschaamd dat het er zo bij ligt. Ik ben er zelfs moedeloos door geworden. Ik hou mij er niet langer mee bezig. Het is meer dan spijtig dat alles zo moet verlopen».

Het regelmatig onderhoud van het oord lijkt inderdaad enkele problemen met zich mee te brengen, te oordelen naar de huidige toestand. En een nog groter probleem blijft het beletten van de vernielingen en het treffen van afdoende maatregelen.